

ЯРАСЛАЎ ГАШЭК

ПРЫГОДЫ ЁДАЛАГА ВАЯКІ ШВЭЙКА Ў СУСЬВЕТНУЮ ВАЙНУ

ЧАСТКА ДРУГАЯ

НА ФРОНЦЕ

Пераклад з расійскай мовы
Крапівы

БЕЛАРУСКАЕ ДЗЯРЖАЎНАЕ ВЫДАВЕЦТВА
М Е Н С К — 1931

278.

5.000 вкз. (13¹/₄ арк.)

Глаоўлітбел № 9

Друкарня імя Сталіна.

РАЗЪДЗЕЛ

ПРЫКРЫЯ ПРЫГОДЫ ДЛЯ ШВЭЙКА Ў ЦЯГНІКУ

У адным з купэ другой клясы хуткага цягніка Прага-Чэскія Будэйовіцы ехала трое пасажыраў: паручнік Лукаш, на супраць яго пажылы, спрэс лысы пан і нарэшце Швэйк. Гэты ціха стаяў каля дзвярэй і з павагай выслухваў чарговы струмень кленічаў з вуснаў паручніка, які, ня гледзячы на прысутнасць лысага цывільнага, усю дарогу крычаў на Швэйка, што ён жывёліна ці нешта накшталт гэтага.

Справа была пусыцяковая, гутарка ішла пра колькасць куфэраў, за якімі павінен быў наглядаць Швэйк.

— „Куфэрак укралі!“—грымеў на Швэйка паручнік.—Як у цябе толькі язык паварочваецца, нягоднік, мне пра гэта дакладваць!

— Асьмелюся далажыць, пан паручнік, — ціха адказаў Швэйк,—яго фактычна ўкралі. На вакзале заўсёды швэндаецца шмат жулікаў і я ўяўляю сабе справу так, што аднаму з іх ваш куфэрак б-я-с-с-п-р-э-ч-н-а спадабаўся, і гэты чалавек б-я-с-с-п-р-э-ч-н-а скарыстаў момант, калі я адышоўся ад куфэраў далажыць вам, што з нашым багажом усё ў парадку. Ваш куфэрак мог быць украдзеным якраз у гэты зручны момант. Такія моманты яны якраз і ловяць. Два гады таму назад на Паўночна-заходнім вакзале ў аднае панячкі ўкралі дзіцячую калясачку разам з коўдрачкай і дзяўчынкай, але владзеі былі такія ўзячныя, што здалі дзяўчынку ў паліцыю, заявіўшы, што нашлі яе падкінутаю ў варотах. Потым газэты перарабілі не бараку панячку ў забойцу свайго дзіцяці.—І Швэйк з пераконаньнем скончыў.—На вакзале заўсёды кралі і будуць красьці,—бяз гэтага не абыйсьціся.

— Я глыбока пераконаны, Швэйк, сказаў паручнік,—што вы скончыце дрэнна. Да гэтага часу не магу я ўразумець, ці вы прыкідваецеся аслом, ці вы ўжо так аслом і нарадзіліся. Што было ў гэтым куфэрку?

— У агуле нічога, пан обэр-лейтэнант,—адказаў Швэйк, ня спускаючы вачэй з голага чэрапа таго пана, што сядзеў на-супраць, які здавалася, ні капелькі ня цікавіўся гэтаю прыгодаю і чытаў „Neue Freie Presse“.—У куфэрку было толькі люстэрка з вашай спальні і вешалка з пярэдняга пакою, так што для нас, уласна кажучы, няма ніякай утраты, і адно і другое належала гаспадару дома.

Скеміўшы, што паручнік, перасьцерагаючы кіўнуў у бок суседа, Швэйк паправіўся:

— Асьмелюся далажыць, пан паручнік, пра тое, што куфэ-рак будзе ўкрадзены, я наперад нічога ня ведаў, а што да люстэрка і вешалкі, дык я заявіў гаспадару, што мы яму ўсё вернем, калі прыедзем з фронту. У няпрямцельскіх землях люстэрак і вешалак колькі хочаш, так што і ў гэтым выпадку ні мы, ні гаспадар ня будзем мець страты. Як толькі мы зай-мем які-небудзь горад.

— Цыц!—не сваім голасам раўнуў паручнік.—Я вас пад суд аддам. Думайце, што гаворыце, калі ў вас у мазгаўні ёсьць хоць капля розуму. Другі за тысячу год ня мог-бы натварыць гэтулькі глупства, колькі вы за гэтыя некалькі тыдняў, што служыце ў мяне. Спадзяюся, што і вы гэта заўважылі?

— Так точна, пан обэр-лейтэнант, заўважыў. У мяне, так сказаць, вельмі разьвіты наглядальныя здольнасьці, але тагды, калі ўжо позна і калі няпрыемнасьць ужо адбылася. Мне здорова не шанцуе, усёроўна як некаму Нэхлебэ з Неказанкі, які хадзіў кожны вечар у шынок „Суччын лясок“. Ну дык той заўсёды імкнуўся стаць дабрадзеям і з суботы пачаць новае жыцьцё, а на другі дзень расказваў... Так, скажу я вам, сябры мае, а раненька я заўважыў, што ляжу на нарах¹⁾. І заўсёды гэта бяда здарыцца з ім тагды, калі ён надумаецца ісьці ціха і спакойна дадому, а пад рэшт высвятляецца, што ён зламаў дзе-небудзь плот або выпраг каня

¹⁾ Гэта значыць у паліцэйскім участку.

ў рамізніка ці папробаваў сабе прачысьціць люльку пяром з султана на касцы паліцэйскага. Нэхлебэ быў у адчаі ад свайго лёсу, але больш за ўсё яго прыгнятала, што гэтым вызначаецца ўся яго радня. Калі яго дзед выправіўся ў далёкае падарожжа...

— Дайце мне спакой з вашымі казкамі!

— Асьмелюся далажыць, пан абэр-лейтэнант, усё, што я цяпер кажу,—шчырая праўда. Калі яго дзед выправіўся ў далёкае падарожжа...

— Швэйк,—разэлаваўся паручнік,—яшчэ раз загадваю вам спыніць вашы апавяданьні. Я не хочу вас слухаць! Як толькі прыедзем у Будэйовіцы, я ведаю, што я з вамі зраблю. Я вас пасаджу пад арышт. Чулі?

— Зусім не, пан паручнік, пра гэта нічога ня чуў,—мякка сказаў Швэйк.—Вы да гэтага часу пра гэта нават не заікаліся.

Паручнік скрыгануў зубамі, уздыхнуў, выняў газэту і стаў чытаць паведамленьні пра вялізарныя перамогі і слаўныя ўчынкі германскай падводнай лодкі „Е“ у Сяродземным моры. Калі ён дайшоў да паведамленьня пра новае германскае вынаходніцтва: узрывацьне гарадоў пры дапамозе зьначыстых бомб, якія скідаюцца з аэроплана і ўзрываюцца тры разы за саб,—яго чытаньне перапыніў Швэйк, загаварыўшы з лысым панам:

— Выбачайце, пане, ці ня вы гэта агент з банку „Славія“ па прозьвішчы Пуркрабэк?

Але з прычыны таго, што лысы пан не ўшамаваў яго адказам, Швэйк зьвярнуўся да паручніка:

— Асьмелюся далажыць, пан паручнік, я чытаў раз у газэтах, што ў нормальнага чалавека павінна быць на галаве ў сярэднім ад шасьцідзсяці да сямідзсяці тысяч валасоў і што звычайна чорныя валасы бываюць радзейшыя, на што паказвае цэлы шэраг прыкладаў... Адзім фэльчар,—гаварыў ён далей бязьлітасна,—казаў у кавярні ў „Шпірэка“, што выпадзеньне валасоў абумоўлена моцнымі душэўнымі ўзрушэньнямі, перажытымі ў ваитробах у мацеры ў пэрыод першых шасьці тыдняў ад зачацьця.

Тут здарылася нешта жахлівае. Лысы пан наваліўся на Швэйка, завішчаўшы:

Марш heraus Sie, „Schweinkerl!“¹⁾

— і паддаў яму нагою так, што Швэйк выляцеў у калідор. Потым лысы пан вярнуўся ў купэ і паднёс паручніку невялічкую неспадзяванку: ён назваў яму сябе.

Швэйк трошкі памыліўся: лысы суб'ект ня быў агентам з банку „Славія“ па прозьвішчы Пуркрабэк, а быў усяго толькі генэрал-майор фон: Шварцбург. Генэрал-майор рабіў інспэкцыйную паездку па гарнізонах і ў гэты момант рыхтаваўся наваліцца на Будэйовіцы.

Гэта быў самы страшны з усіх генэралаў-інспэктараў, якія калі-небудзь раджаліся на сьвеце. Знашоўшы дзе-небудзь непарадак, ён пачынаў з начальнікам гарнізону такую гаворку:

— Рэвольвэр у вас ёсьць?

— Ёсьць.

— Добра на вашым месцы я ведаў-бы што з ім рабіць. Гэта не гарнізон, а чарада сьвіней.

І сапраўды, то тут, то там, дзе ён праяжджаў са сваёю інспэкцыяй, хто-небудзь страляўся.

У такіх выпадках генэрал фон-Шварцбург з даваленьнем констатаваў:

— Правільна! Гэта сапраўдны салдат.

Здавалася, што яму было не да спадобы, калі пасля яго рэвізіі хоць хто-небудзь заставаўся жывым. Апрача таго ў яго быў хваравіты нораў пераводзіць афіцэраў на самыя дрэнныя месцы. Даволі было пусьцяковіны, каб афіцэр разьвітаўся з сваім гарнізонам і быў адпраўлены на чорнагорскую граніцу ці з якім-небудзь безнадзейным п'яніцам у брудную галіцыйскую дзірку.

— Пан паручнік,—запытаўся генэрал,—у якой вайсковай школе вы абучаліся?

— У праскай.

Дык вось, вы абучаліся ў вайсковай школе і ня ведаеце, што, па-першае, афіцэр зьяўляецца адказным за свайго падначаленага. Нядрэнна. Па-другое, вы абыходзіцеся з сваім дзяншчыком, як з сябрам. Дапускаеце, каб ён гаварыў, калі яго ня пытаюць. Яшчэ лепш! Па-трэцяе, вы дазваляеце яму абра-

¹⁾ Вон адгэтуль, сьвіньня!

жаць ваша начальства. Вось гэта лепш за ўсё! З усяго гэтага я раблю некаторыя вынікі. Як ваша прозьвішча, пан паручнік?

— Лукаш.

— Якого палка?

— Я служыў...

— Дзякую вам. Гаворка ідзе не пра тое, дзе вы служылі. Я хачу ведаць, дзе вы служыце цяпер?

— У 91-м пяхотным палку, пан генэрал-майор. Мяне перавялі...

— Вас перавялі? І добра зрабілі. Вам вельмі не пашкодзіць разам з 91-м палком адправіцца глянуць на ваенныя дзеянні.

Загад пра гэта мною ўжо атрыманы, пан генэрал-майор.

Тут генэрал-майор выбухнуў невялікаю лекцыяй пра тое, што паводле яго нагляданняў, афіцэры сталі за апошні час гаварыць з падначаленымі таварыскім тонам і што ён у гэтым бачыць небяспечны ўхіл у бок разьвіцця розных дэмакратычных прынцыпаў. Салдат павінен баяцца свайго начальства і дрыжаць перад ім, а афіцэр не павінен падпускаць да сябе радавога бліжэй, як на дзесяць крокаў, і не павінен дазваляць ніжнім чыном раздумляць самастойна, нарэшце наогул думаць. На жаль шмат-хто гэтага не разумее, і вось у гэтым якраз па-ібельная памылка апошніх гадоў. Раней каманда баялася начальства, як агня, а цяпер...—Генэрал-майор толькі рукою махнуў...—а цяпер большасць афіцэраў няньчыцца з сваімі салдатамі. Вось, што я хацеў сказаць.

Генэрал-майор зноў паглыбіўся ў чытаньне газэты.

Паручнік Лукаш, зьбялелы, вышаў у калідор расквітацца з Швэйкам. Той стаяў ля вакна са шчаслівым і здаволеным тварам, тварам аднамесячнага дзіцяці, якое добра нассалася і соладка сьпіць.

Паручнік кінуў Швэйку, каб той вышаў у суседняе парожнае купэ. Потым ён увайшоў услед за Швэйкам і замкнуў за сабою дзьверы.

— Швэйк,—сказаў ён урачыста,—нарэшце вось прышоў момант, калі вы дастанеце ад мяне пару аплявух, якіх яшчэ сьвет ня бачыў! Як вы адважыліся прыстаць да гэтага пана! Ведаеце хто ён? Гэта генэрал фон-Шварцбург.

Швэйк зрабіў выгляд абражанай добрачыннасьці:

— Асьмелюся далажыць, пан паручнік, я ў жыцьці сваім ніколі і ў думках ня меў каго-небудзь абразіць. Ні пра якіх генэрал-майораў я нічога ня ведаю. А што ён выліты пан Пуркрабэк, агент з банку „Славія“, дык гэта факт. Той хадзіў у наш шынок і аднаго разу, калі ён заснуў за сталом, якісьці дабрадзеі напісаў яму на лысіне чарнільным алоўкам: Гэтым дазваляем сабе прапанаваць вам паводле даданага тарыфу № 3 с свае паслугі ў складаньні пасагу і забесьпячэньні вашых дзетак шляхам страхаваньня жыцьця“. Потым усе пашлі, а мне вядомая справа, усё не шанцуе: застаўся я з ім адзін. Калі ён прачнуўся і паглядзеўся ў люстэрка, ён раззлаваўся і, думаючы, што гэта напісаў я, таксама вось так хацеў даць мне пару аплявух.

Словы „таксама вось так“ прагучэлі мяккім дакорам, і ў паручніка апусьцілася рука. Швэйк гаварыў далей:

— З-за такой маленькай памылкі ня варта было гэтаму генэралу злавацца. Яму сапраўды належыць мець ад шасьці-дзесьці да сямідзесьці тысяч валасоў,—так было сказана ў артыкуле: „Што павінна быць у нормаальнага чалавека“. Мне і не ў галаве, што існуе якісьці лысы генэрал-майор. Вышла, як кажуць, пагібельная памылка, якая з кожным можа здарыцца, калі чалавек што-небудзь скажа, а другі за гэта ўхопіцца. На гэту тэму некалькі год таму назад раскажаў нам пра выпадак з свайго жыцьця кравец Гіўль. Раз ён ехаў з Штырыі (там ён шыў) у Прагу цераз Леобэн і вёз з сабою вянгліну, якую купіў у Марыборы. Едзе ён у цягніку і сам сабе думае, што ва ўсім цягніку, нябось, сярод пасажыраў няма ніводнага чэха. Калі праяжджалі праз Св. Моруц, кравец дастаў вянгліну і пачаў аплятаць проста з кумпяка. У пасажыра, што сядзеў насупраць, пацякла сьлінка, і ён пачаў кідаць на вянгліну замілаваныя погляды. Кравец Гіўль гэта заўважыў і падумаў услых: „Так-бы ўсё і ажор, сукін ты сын“. А пан яму таксама па-чэску адказвае: „Вядома ажору, калі дасі“. Пасьля гэтага ўплялі вянгліну разам, яшчэ не даяджаючы да Чэскіх Будэйовіц. Звалі таго пана Войцэх Роўс.

Паручнік Лукаш паглядзеў на Швэйка і вышаў з купэ: не пасьпеў ён сесці на сваё месца, як у дзьвярох паказалася ветлівае аблічча Швэйка:

— Асьмелюся далажыць, пан паручнік, цераз пяць мінут прыедзем у Табар. Цягнік стаіць пяць мінут. Загадаеце загаць што-небудзь на сьнеданьне? Некалі тут можна было дастаць нядрэнныя...

Паручнік усхапіўся, як ад жала, і ў калідоры сказаў Швэйку:

— Колькі разоў мне паўтараць вам: чым радзей вы будзеце пападацца мне на вочы, тым лепш для нас абодвух. Я быў бы проста шчаслівы, каб вас зусім ня бачыў, і будзьце спакойны, я аб гэтым паклапачуся. Не паказвайцеся мне на вочы, згіньце з вачэй, жывёліна, ёлап! Зразумелі?

— Слухаю, пан паручнік!

Швэйк аддаў часьць, павярнуўся па ўсіх правілах на абцасы і пашоў у канец вагона. Там ён сеў у кутку і завёў размову з якімсьці чыгуначнікам:

— Дазвольце, калі ласка, зьвярнуцца да вас з запытаньнем...

Чыгуначнік, ня выказваючы ніякай ахвоты распачынаць размову, апатычна кінуў галавою.

— Бываў у мяне часта ў гасьцях адзін знаёмы,—пачаў Швэйк,—слаўны хлопец, прозьвішча яго было Гофман. Гэты самы Гофман запэўняў, што вось гэтыя тармазы, якія знаходзяцца ў кожным вагоне на выпадак небясьпекі, ня дзейнічаюць, карацей кажучы, калі пацягнуць за ручку, нічога ня выйдзе. Я такімі рэчамі, па-праўдзе кажучы, ніколі ня цікавіўся, але раз я ўжо зьвярнуў увагу на гэты тормаз, то цікава было-б ведаць, у чым тут сутнасьць, на выпадак, калі тормаз калі-небудзь спатрэбіцца.

Швэйк устаў і разам з чыгуначнікам падышоў да тормазу, на якім было напісана: „У выпадку небясьпекі пацягнеце за ручку“ і г. д.

Чыгуначнік палічыў сваім абавязкам растлумачыць Швэйку на якім прынцыпе ўсталяваны механізм тормазу:

— Наконт таго, што трэба пацягнуць за ручку, ваш знаёмы сказаў праўду, але ён салгаў, што дзеянньня ня будзе. Цягнік бяспрэчна спыніцца, бо ў кожным вагоне тормаз элучаны з паравозам і з рэштай вагонаў. Гэтыя тармазы заўсёды дзейнічаюць.

Абодва, гаворачы, трымалі рукі на ручцы тормаза, і сапраўды застаецца загадкаю, як гэта здарылася, што ручка была адцягнena і цягнік спыніўся.

Абодва не маглі прыйсці да згоды, хто, уласна, гэта зрабіў. Швэйк запэўняў, што ён гэтага ня мог зрабіць, што ён ня вулічны хлапчук.

— Я сам дзіўлюся,—гаварыў ён кандуктару, што падсеў да яго,—чаму гэты цягнік раптам спыніўся. Ехаў, ехаў, і раптам: на табе—стоп! Мне гэта яшчэ больш няпрыемна, як вам.

Якісьці паважнага выгляду пан стаў на абарону чыгуначніка і запэўняў, што сам чуў, як салдат першы пачаў гаворку пра тармазы.

Швэйк, наадварот, увесь час напіраў на сваю сумленнасць і на тое, што затрымка цягніка не ў яго інтарэсах, бо ён сьпяшаецца на фронт.

— Начальнік станцыі там разьбярэ,—вырашыў кандуктар.—Гэта абыдзецца вам дваццаць крон.

Пасажыры павылазілі тым часам з вагонаў, зайшоўся, засьвіргатаў обэр-кандуктарскі сьвісток, і нейкая пані з перапуду пабегла з ручным сакваяжам цераз поле.

— І варта,—разважаў Швэйк, захоўваючы поўны спакой,—дваццаць крон—гэта яшчэ мала. Калі гасудар імператар праяжджаў па Жыжкаве¹⁾, нейкі Франта Шнор спыніў яго карэту, кінуўшыся перад гасударом імператарам проста пасярод бруку. У паліцыі камісар, плачучы, дакараў Шнора, што той не павінен быў гэтага рабіць у яго раёне, а мог-бы выбраць сабе хоць-бы суседнюю вуліцу, якая ўваходзіць у раён камісара Крауса, і там выказваць свае вернападданыніцкія пачуцьці. Потым Шнора пасадзілі.

Швэйк аглянуўся і ўбачыў, што да натоўпу слухачоў, што сабраліся кругом яго, падышоў обэр-кандуктар.

— Ну пара ехаць далей, сказаў Швэйк.—Добрага мала, калі цягнік позьніцца. Калі-б гэта было ў мірны час, тады, калі ласка, але раз вайна, то трэба ведаць, што ў кожным цягніку едуць вайсковыя чыны: генэрал-майоры, паручнікі

¹⁾ Раён Прагі.

дзяншчыкі. Спазьненне—рэч небясьпечная. Наполеон пры Ватэрлёо спазніўся на пяць мінут і п... усю сваю славу.

У гэты момант праз натоўп слухачоў прарваўся паручнік Лукаш. Зьбялелы, як сьмерць, ён мог выгаварыць толькі:

— Швэйк!

Швэйк ўзяў пад казырок і далажыў:

— Пан обэр-лейтэнант, асьмелюся далажыць, гэта на мяне злажылі, што я спыніў цягнік. Дзіўныя плёмбы на гэтых тармазах. Чалавеку лепш да іх і не набліжацца, а то здарыцца бяды, і з яго захочуць дваццаць крон, як хочуць садраць з мяне.

Обэр-кандуктар даў сьвісток і цягнік крануўся.

Пасажыры разышліся па сваіх месцах. Лукаш не сказаў ні слова і пашоў у сваё купэ.

З Швэйкам засталіся толькі чыгуначнік і праваднік. Праваднік выняў запісную кніжку і складаў пратакол пра здарэньне. Чыгуначнік варожа глядзеў на Швэйка. Швэйк запытаўся ў яго:—Даўно служыце на чыгунцы?

І таму што чыгуначнік не адказаў, Швэйк раскажаў выпадак з адным сваім знаёмым, нейкім Францішкам Млічкам з Угржэнэвэса пад Прагай, які таксама нек раз пацягнуў за ручку тормазы і з перапуду яму заняло мову. Адпусьціла толькі праз два тыдні, калі ён пашоў у госьці да гародніка Вапэка і там пабіўся, а рэшта гасьцей схвасталі аб яго бізун з валовых жыл.

— Гэта здарылася,—дадаў Швэйк,—у 1912 годзе ў маі месяцы.

Чыгуначнік замкнуўся ў клёзэце.

З Швэйкам застаўся праваднік і стаў цягнуць з яго душу, патрабуючы, каб Швэйка заплаціў дваццаць крон штрафу, напіраючы на тое, што ў адваротным выпадку Швэйка прыдзецца зсадзіць у Табары і здаць начальніку станцыі.

— Ну што-ж, вельмі добра,—сказаў Швэйк,—я не ад таго, каб пагутарыць з адукаваным чалавекам. Вельмі рад пазнаёміцца з табарскім начальнікам станцыі.

Швэйк вынуў з запазукі люльку, закурыў, і, выпускаючы хмары горкага дыму, казаў далей:

— Некалькі гадоў таму назад начальнікам станцыі Сьвітава быў пан Вагнэр. Вось быў жывадзёр. Прыдзіраўся да падначаленых і прыціскаў іх, дзе толькі мог, але больш за ўсё насядаў на стрэлачніка Юнгвірта, пакуль небарака з адчаю не пабег тапіцца. Але перад тым як скончыць самагубствам, Юнгвірт напісаў начальніку станцыі ліст, што пасля свае сьмерці будзе прыходзіць да яго па начох. Дальбог ня лгу. Так і зрабіў. Сядзіць, напрыклад, начальнік станцыі ўночы каля тэлеграфнага апарату, як раптам чуецца званок, і начальнік станцыі прымае такую тэлеграму: „Як маешся, сволач? Юнгвірт“...

Гэта цягнулася цэлы тыдзень, і начальнік станцыі стаў пасылаць па ўсіх правадох у адказ на тэлеграмы з таго сьвету такую дэпэшу: „Даруй мне, Юнгвірт“. Нарэшце аднае ночы апарат настукаў яму такую тэлеграму: „Павесься на семафоры каля моста, Юнгвірт“. Начальнік станцыі паслухаўся. Потым за гэта арыштавалі тэлеграфіста з суседняй станцыі... Як бачыце, бываюць у нябесных сферах рэчы, пра якія мы нічагусенька ня ведаем.

Цягнік падышоў да станцыі Табар, і Швэйк, перад тым, як пайсьці за правадніком да начальніка станцыі, далажыў, паводле дысцыпліны, паручніку Лукашу:

— Гонар маю далажыць, пан паручнік, мяне вядуць да начальніка станцыі.

Паручнік Лукаш не адказаў. Яго апанавала нейкая нэндза.

„Пляваць мне на ўсё,—мільганула ў яго ў галаве,—і на Швэйка і на лысага генэрал-майора, што сядзіць насупраць. Сядзець-бы да Будэйовіц, каб ніхто не чапаў, а там выйсьці з цягніка, зьявіцца ў казармы і накіравацца на фронт з першай-жа маршавай ротай. На фронце падставіць лоб пад няпрямельскія кулі,—толькі-б уцячы з гэтага няшчаснага сьвету, па якім цягаюцца такія сволачы, як Швэйк“.

Калі цягнік крануўся, паручнік Лукаш глянуў у вакно і ўбачыў на пэроне Швэйка, захопленага размоваю з начальнікам станцыі.

Швэйк быў абкружан натоўпам, які чагосьці чакаў, і сярод якога відаць было некалькі чыгуначнікаў.

Паручнік Лукаш уздыхнуў. Уздыхаў ён не ад шкадавання. На душы ў яго стала лёгка, калі ён убачыў, што Швэйк застаўся на пероне. Нават лысы генэрал-майор ужо не здаваўся яму такім агідным.

*

Цягнік даўно ўжо пыхкаў у кірунку на Чэскія Будэйовіцы, а на пероне табарскага вакзалу натоўп вакол Швэйка не змяняўся.

Швэйк даводзіў, што ён не вінават і настолькі пераканаў натоўп, што якаясьці бабулька выказалася так:

— Зноў да салдаціка прыдзіраюцца.

Уся публіка згадзілася з гэтай думкаю, а нейкі пан падахвоціўся заплаціць за Швэйка дваццаць крон штрафу: ён быў пераконаны, што гэты салдат не вінаваты.

Гляньце на яго толькі,—спасылаўся ён на нявінны выраз Швэйкавага твару.

Швэйк зьвяртаўся да натоўпу:

— Браткі! Я невінават!

Потым прышоў жандар, вывалак з натоўпу некага грамадзяніна, арыштаваў яго і павёў яго, гаворачы:

— Вы за гэта адкажаце. Я вам пакажу, як „нельга патрабаваць ад салдат перамогі, калі з імі так абыходзяцца“.

Я вам пакажу, як народ падбухторваць!

Няшчасны грамадзянін не знашоў другога апраўданьня, апрача таго, што ён—мясьнік і „ня тое хацеў сказаць“.

Тым часам добры пан, які верыў у невінаватасьць Швэйка, заплаціў за яго ў канцылярыі начальніку станцыі штраф і павёў Швэйка ў буфэт трэцяй клясы, дзе пачаставаў яго півам, і высветліўшы, што ўсе пасьведчаньні Швэйка і праяздны ліст знаходзяцца ў паручніка Лукаша, даў яму звыш таго пяць крон на білет і на далейшыя выдаткі.

Пры разьвітаньні ён адкрыта сказаў Швэйку:

— Калі пападзецца, салдацік, да рускіх у палон, кланяйцеся ад мяне півавару Зэману ў Здалбунове. Я вам на запісцы сваё імя чыркану. Ня будзьце дурнем і доўга на фронце не затрымлівайцеся.

— Будзьце спакойны,—адказаў Швэйк,—кожнаму цікава паглядзець чужыя краіны, ды яшчэ дарэмна.

Швэйк застаўся сядзець у буфэце і памаленьку прапіваў пяцёрку, атрыманую ад выпадковага дабрадзея.

Тым часам на пероне ішоў абмен думкамі сярод тае часткі публікі, якая ня была пры размове Швэйка з начальнікам станцыі і толькі здалёк бачыла натоўп, што іх абкружаў. Пераважала думка, што злавілі шпіёна, які фотографаваў вакзал. Аднак думка гэта была зьняпраўджана аднаю паний, якая сьцьвярджала, што справа зусім ня ў шпіёне, а ў тым, што, як яна чула, нейкі драгун засек шашкаю афіцэра за тое, што афіцэр пёрся ў жаночую прыбіральню за каханкаю драгуна, якая прышла праводзіць свайго мілага на вайну.

Гэтым фантастычным вэрсіям, характарным для першай эпохі вайны, палажыў канец жандар, ачысьціўшы перон.

А Швэйк усё піў, з пяшчотнай заклапочанасьцю думачы пра свайго паручніка: „Што гэта ён будзе рабіць, калі прыедзе ў Чэскія Будэйовіцы і ва ўсім цягніку ня знойдзе свайго дзянішчыка?“

Перад прыходам пасажырскага цягніка заля трэцяе клясы напоўнілася салдатамі і публікай. Найбольш было салдат. Ёх было многа, розных палкоў, розных відаў зброі і нацыянальнасьцяй. Усіх занесла віхураю вайны ў табарскія шпіталі і цяпер яны ехалі назад на фронт. Ехалі па новыя раны і калецтва, ехалі зарабляць сабе просты драўляны крыж дзе-небудзь на нудных раўнінах Усходняй Галіцыі, на якім праз некалькі год яшчэ будзе матацца пад ветрам і дажджом аблезлая аўстрыйская шапка з заржавелаю цэшкаю; калі-ні-калі на крыж сядзе пануры стары крумкач і ўспамяне пра смачныя абеды мінулых гадоў, калі для яго па ўсім полі быў банкетны стол, завалены смачнымі трупамі людзей і конскаю падлаю; успамяне, што пад такімі, як гэта, шапкамі былі самыя ласыя кусочки—чалавечыя вочы...

Адзін з кандыдатаў на той сьвет, выпісаны пасля апэрацыі са шпіталю, у брудным мундзіры з плямамі глею і крыві падсеў да Швэйка. Гэта быў схудзелы, змораны вэнгар з сумнымі вачыма, палажыўшы на стол маленькі клуначак,

ён выняў абтрапаны партаманэт і стаў пералічваць грошы. Потым ён глянуў на Швэйка і спытаўся:

— Magyarul? ¹⁾

Я чэх, таварыш, адказаў Швэйк.—Ці ня хочаш выпіць?

— Nem tudom baratom ²⁾.

Гэта, таварыш, не бяда,—частаваў Швэйк, падсунуўшы свой поўны кубак да сумнага салдаціка,—пі на здароўе.

Той зразумеў, выпіў і падзякаваў:

— Köszönem szépen ³⁾

Потым ён зноў пачаў пераглядаць, што ёсць у яго ў партаманэце і ўздыхнуў. Швэйк зразумеў, што вэнгар з задавальненнем заказаў-бы сабе піва, але грошай ў яго ня хопіць. Швэйк заказаў яму піва. Вэнгар зноў падзякаваў і стаў ківамі расказваць нешта Швэйку, паказваючы сваю прастрэленую руку і дадаў міжнароднаю моваю:

— Піф-паф!

Швэйк, спачуваючы, паківаў галавою, а замораны салдат з каманды ачуняваючых, выцягнуў левую руку на паўмэтра ад зямлі і, выставіўшы тры пальцы на правай, сказаў Швэйку, што ў яго дома трое малых дзяцей.

— Няма ам-ам, няма ам-ам,—казаў ён, жадаючы перадаць, што ім няма чаго есці.

Сьлёзы пацяклі ў яго па твары, і ён уцёрся брудным рукавом шыналя. У рукаве была дзірка ад кулі, якая параніла яго на славу вэнгерскага караля.

Няма нічога дзіўнага ў тым, што за гэтую забаўкаю пяцёрка патроху раставала, і Швэйк павольна, але пэўна, адразаў сабе шлях у Чэскія Будэйовіцы, з кожным кубкам выпітым ім і салдатам вэнграм, трацячы ўсё больш і больш магчымасьць купіць сабе білет.

Яшчэ адзін цягнік праехаў на Будэйовіцы, а Швэйк усё сядзеў каля стала і слухаў, як вэнгар паўтараў сваё:

— Піф-паф... Harom gyermek ⁴⁾—няма ам-ам...

¹⁾ Вы вэнгар?

²⁾ Не разумею, таварыш.

³⁾ Сардэчна дзякую.

⁴⁾ Трое дзяцей.

Eeljen! ¹⁾

Апошнія словы ён праказаў, чаркаючыся са Швэйкам.

— Валі, пі, мядзьярскае рыла, не саромейся!—казаў яму Швэйк.—Нашага брата вы, нябось, так-бы не частавалі.

Салдат, што сядзеў за суседнім сталом, расказаў, што, калі іх полк, едучы на фронт, увайшоў ў Сэгедзін, мадзьяры на вуліцах, як адзін, падымалі рукі ўгору.

Гэта была праўда, бо па тоне, якім гэта было сказана, было чуваць, што салдат лічыў за ганьбу падняць рукі і здацца. Потым гэта сярод салдат чэхаў стала звычайнаю зьяваю. Ды і вэнгры потым шырока ўжывалі гэты гэст, калі ім перастала ўжо падабацца разаніна на славу вэнгерскага караля.

Потым салдат перасеў да стала Швэйка і расказаў, як хлопцы з яго палка ў Сэгедзіне ўсыпалі мадзьяраў па першае чысло і павыкідалі іх з некалькіх шынкоў. Ён пахваліў, што вэнгры ўмеюць біцца і што яму самому так парнулі нажом у сьпіну, што яго прышлося адправіць у тыл лячыцца.

Цяпер варочаецца ў батальён, і камандзір яго, напэўна, пасадыць за тое, што ён ня ўсьпеў, як трэба, наклацьці вэнгру, каб яму таксама засталася што-небудзь „на ўспамін“ і каб падтрымаць гонар свайго палка.

—Ihre Dokumenten — фашы такумант? — звярнуўся да Швэйка начальнік патруля, фэльдфэбэль, з якім было чатырох салдат са штыхамі.

— Я пачу фас уфесь час сядзець, піць, ня ехаць, толькі піць!

— Няма ў мане дакумантаў, любы,—адказаў Швэйк.— Пан паручнік Лукаш з 91-га палка ўзяў іх з сабою, а я застаўся тут на вакзале.

— Што такое „любы“?—запытаўся па-нямецку фэльдфэбэль ў аднаго з салдат, старога апалчэнца. Той, відаць, ня вельмі добрасумленна выконваў свае абавязкі ў дачыненні да начальства; ён спакойна адказаў:

— „Любы“ гэта ўсёроўна што „пан фэльдфэбэль“.

Фэльдфэбэль зноў пачаў размову са Швэйкам:

— Токумэнт пафінен кошны зольдат. Пез токумэнт пасадыць зукінага сіна, як сапаку.

¹⁾ Вэнгерскае прывітаньне.

Швэйка завялі ў камэндатуру пры станцыі. У каравульным памяшканьні Швэйк убачыў каманду, што складалася з салдат нахштальт старога апалчэнца, які так правільна пераклаў слова „любы“ на нямецкую мову свайму спрадвечнаму ворагу — начальству.

— Каравульнае памяшканьне было аздоблена літографіямі, якія вайсковае міністэрства ў той час рассылала па ўсіх установах, дзе праходзілі салдацкія масы, па казармах і вайсковых школах.

Першае, што, пры ўваходзе, кінулася ўдаламу ваяку Швэйку ў вочы, была карціна, дзе было намалёвана, згодна надпісу, як камандзір разьдзелу Францішак Гамэль і аддзялённыя камандзіры Паўльгарт і Бахмайер 21-га стралковага яго вялікасьці палка заклікаюць каманду да стойкасьці.

На другой сьцяне вісела лубачная карціна з надпісам:

УНТЭР-АФІЦЭР 5-ГА ГОНВЭДЗКАГА ГУСАРСКАГА ПАЛКА ЯН ДАНКО
ВЫСЬВЯТЛЯЕ РАЗЬМЯШЧЭНЬНЕ НЯПРЫЯЦЕЛЬСКІХ БАТАРЭЙ

Ніжэй направа вісеў плякат:

ПРЫКЛАДЫ ВЫКЛЮЧНАЙ АДВАГІ

Такімі плякатамі і „прыкладамі выключнай адвагі“, тэкст, да якіх складаўся прызыванымі на вайну журналістамі, старая вар'ятка Аўстрыя хацела натхніць салдат, якія гэтай літаратуры ня чыталі, і калі ім прысылалі на фронт такія „прыклады выключнай адвагі“, салдаты круцілі з іх сабачыя ножкі ці знаходзілі ім яшчэ лепшае ўжываньне, адпаведнае мастацкай каштоўнасьці і самому дух гэтых „прыкладаў адвагі“.

Пакуль фэльдфэбэль пашоў шукаць якога-небудзь афіцэра, Швэйк прачытаў плякат:

НІЖЭЙШЫ ЧЫН САНІТАРНАГА АТРАДУ ІОСІФ БОНГ.

... Санітары зносілі цяжка параненых да санітарных двуколак, што сталі напалатовае ў лагчыне. Калі двукольнікі напайняліся, яны накіроўваліся на перавязачны пункт. Рускія, даведаўшыся, дзе знаходзіцца санітарны атрад, пачалі абстрэльваць яго гранатамі. Конь, запряжаны ў адну з параненых двуколак, якія тут стаялі, быў забіты гранатаю.

— Бедны Васька, прапаў ты ні за грош!—з жалем сказаў ніжні чын санітарнага атраду № 3 Іосіф Бонг, які знаходзіўся пры двуколку.

У гэты момант ён сам быў паранены асколкам гранаты.—Ня глядзячы на гэта ён выпраг забітага каня і адцягнуў двуколку ў больш бяспечнае месца. Пасьля гэтага ён вярнуўся па вупраж забітага каня. Рускія ўсё абстрэльвалі.

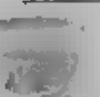
— Страляйце, страляйце, праклятыя забойцы, я вупражы ня дам прапасьці!—і ў гэтым і словамі ён зьняў з каня вупраж і занёс яе на двуколку. якяя стаяла ў закрытым месцы. Таварышы сустрэлі яго папрокамі за тое, што ён дарэмна ставіць сябе ў небяспеку.

— Я не хацеў кідаць вупражы—яна-ж амаль што новая. Шкода. думаю сабе, у нас саміх лішняй няма,—апраўдваўся адважны салдат і толькі пасьля гэтага дазволіў завесьці сябе на перавязачны пункт, бо быў паранены.

Неўзабаве пасьля гэтай падзеі начальнік атраду аздобіў яго грудзі сярэбраным медалём „За храбрасьць“.

Прачытаўшы плякат і бачачы, што фэльдфэбель яшчэ не вярнуўся, Швэйк зьвярнуўся да апалчэнцаў, што знаходзіліся ў каравульным памяшканьні:

— Дасканалы прыклад адвагі! Калі так пойдзе справа далей, у нас ва ўсёй арміі будзе толькі новая вупраж. Калі я жыў у Празе, прачытаў я ў „Праскай офіцыяльнай газэце“ яшчэ мудрэйшы прыклад пра аднаго вольнапісанага ¹⁾ Іосіфа Войека. Ён быў у Галіцыі, у 7-м егерскім палку. У час атакі папала яму ў голаву куля. Калі яго хацелі занесьці на перавязачны пункт, ён закрычаў, што няма чаго перавязваць такую пусьцяковіну, і палез зноў у атаку з сваім разьдзелам. У гэты час яму гранатай адарвала ступень нагі. Зноў хацелі яго занесьці, але ён схапіў палку, закульгаў на ёй уперад, і палкаю стаў адбівацца ад няпрыцеля. Якраз тут прыляцела яшчэ адна граната і адарвала яму руку, ды якраз тую, у якой ён трымаў палку. Тагды, доўга ня думваючы, ён бярэ палку ў другую руку і крычыць, што ён гэтага ім ня даруе. Бог яго ведае, як-бы гэта ўсё скончылася, каб яго шрапнэлью дашчэнтку не зьліквідавала. Магчыма, што ён атрымаў-бы сярэбраны медал, каб яго ня зьнішчыла шрапнэль. Калі яму

 ¹⁾ Ніжні чын, які па сваёй агульнай асьвеце меў права на чын, але яшчэ ня меў належнай вайскавай адукацыі, каб быць афіцэрам. У расійскай царскай арміі—„вольнаопределяющийся“.

адарвала галаву, дык пакуль яно кацілася, ён яшчэ пасьпеў крыкнуць:

Абавязак выканай, салдат, ты свой,
Нават калі сьмерць лунае над табой!

— Чаго толькі ў газэтах ня пішуць,—заўважыў адзін з каравульнай каманды.—Нябось, у самога складальніка ад гэтага галава ашаламілася.

Ён плюнуў:

— У нас у Чаславі быў у палку адзін рэдактар з Вены, немец. Служыў прапаршчыкам. Па-чэску ні з кім не жацеў гаварыць, а калі прыкамандыравалі яго да маршавай роты, дзе былі адны чэхі, адразу па-чэску загаварыў.

У дзвях паказаўся сярдзіты твар фэльдфэбэля:

— Wen man ist drei Minuten weg, da hört man nichts anders als: „па-чэску, чэхі“¹⁾.

І выходзячы (відавочна, у буфэт), ён сказаў унтэр-афіцэру з апалчэнцаў, каб той завёў гэтага вашывага нягодніка (ён паказаў на Швэйка) да падпаручніка, як толькі падпаручнік прыдзе.

— Пан падпаручнік, мусіць зноў з тэлеграфісткай са станцыі бавіцца,—сказаў унтэр-афіцэр, калі фэльдфэбэль вышаў.—Прыстае да яе вось ужо два тыдні і кожны дзень прыходзіць са станцыі злосны, як чорт, і гаворыць: „Вось-жа б... ня хоча прыйсьці да мяне нанач“.

І гэты раз падпаручнік прышоў злосны, як чорт.

Чуваць было, як ён шпурляў са стала кнігі.

— Нічога, брат, ня зробіш, прыдзецца табе ісьці да яго, спагадліва сказаў Швэйку унтэр.—Нямала прайшло салдат праз яго рукі, і маладых, і старых.

Швэйка завялі ў канцылярыю. У канцылярыі за сталом сядзеў ваўкаваты з выгляду малады падпаручнік.

Убачыўшы, што ўнтэр вядзе Швэйка, ён пагрозьлівым тонам мармытнуў:

— Ага!..

¹⁾ Варта выйсьці за тры хвіліны, як толькі і чуць: „па-чэску, чэхі“.

Унтэр афіцэр адрапартаваў:

— Гонар маю далажыць, пан лейтэнант, гэты чалавек быў затрыманы на вакзале без дакумантаў.

Падпаручнік кіўнуў галавою з такім выглядам, нібы ён ведаў пра гэта ўжо некалькі гадоў таму назад.

Урэшце, кожны, хто ў гэту хвіліну глянуў-бы на Швэйка, павінен быў-бы пераканацца, што думаць, што ў чалавека з такім выглядам могуць быць якія-небудзь дакуманты—рэч немагчымая. У Швэйка быў выгляд, нібы ён скінуўся з неба ці з якой-небудзь плянэты і з прасьцецкім здзіўленьнем аглядае новы, незнаёмы яму сьвет, дзе ад яго патрабуюць нейкіх невядомых яму дурнецкіх дакумантаў.

— Што вы рабілі на вакзале?—строга запытаўся падпаручнік.

— Асьмелюся далажыць, пан лейтэнант, я чакаў цягніка на Чэскія Будэйовіцы, каб папасьці ў 91-ы полк да паручніка Лукаша, у якога я дзяншчыком і якога мне давялося пакінуць, бо мяне адправілі да начальніка станцыі на конт разгляду пытання пра штраф па падазрэнні ў самапраўным спыненні цягніка тормазам Вістэнгаўза.

— Ня дурэце мне галавы!—крыкнуў падпаручнік,—кажэце складна і коратка і не балбачэце глупства.

— Асьмелюся далажыць, пан лейтэнант, ужо з тае самай хвіліны, калі мы з панам паручнікам Лукашом селі ў цягнік, які павінен быў завезьці нас як найхутчэй у 91-ы пяхотны полк, нам не пашанцавала: перш за ўсё быў украдзены куфэ-рак, потым нейкі спрэс лысы генэрал-майор...

— Што за чорт!..—занэрваваўся падпаручнік.

— Асьмелюся далажыць, пан лейтэнант, канечна трэба, каб усё лезла з мяне паступова, як з старога сяньніка, для таго, каб у вас „стварыўся па-магчымасьці найбольш яскравы малюнак“, як казаў нябожчык шавец Пэтрлік, калі загадваў свайму хлапчуку скідаць порткі, перад тым, як вылучыць яго папружкаю.—Падпаручнік засоп ад злосьці, а Швэйк гаварыў далей:—Пану лысаму генэрал-майору я чамусьці не спадабаўся і таму быў высланы панам паручнікам Лукашом, у якога я служыў дзяншчыком, у калідор вагона. У калідоры мяне абвінавацілі ў тым, пра што я ўжо дакладваў. Пакуль справа вы-

сьветлілася, я застаўся пакінутым на пероне. Цягнік пашоў, пан паручнік з куфэркамі і з усімі—і сваімі і маімі—дакумантамі паехаў, а мне прышлося лыпаць вачыма, як пакінугай сіраце, без дакумантаў.

Швэйк глянуў на падпаручніка такім ясным поглядам, што той яму паверыў. Тады падпаручнік пералічыў Швэйку ўсе цягнікі, якія праехалі цераз станцыю пасля хуткага цягніка.

— Асьмелюся далажыць, пан лейтэнант,—адказаў Швэйк з прыветнай усмешкай,—пакуль я чакаў наступнага цягніка, са мной здарылася прыкрасьць: сеў я піць піва—і пашло: кубак за кубкам, кубак за кубкам...

— Такого асла яшчэ ў жыцьці ня бачыў,—падумаў падпаручнік.

— Ува ўсім прызнаецца. Колькі іх прайшло праз мае рукі і ўсе, як толькі маглі, лгалі і не прызнаваліся, а гэты спакойна сабе заяўляе: „Празяваў усе цягнікі, бо піў піва“.

Усе свае меркаваньні ён падсумаваў у адной фразе, з якой і зьвярнуўся да Швэйка:

— Вы, галубчык, дэгенэрат. Ведаеце, што такое „дэгенэрат“?

— У нас на рагу Катэрыжынскай вуліцы, асьмелюся далажыць, жыў адзін дэгенэрат. Бацька яго быў польскі граф, а маці павівальная бабулька. Удзень ён падмятаў вуліцы, а ў вечар у шынку не дазваляў сябе называць іначай, як „ваша сіяцельства“.

Падпаручнік палічыў за найлепшае скончыць гэту справу і адрэзаў:

— Вось што, вы, ёлап, зараз-жа адпраўляйцеся ў касу, купіце сабе білет і паедзеце ў Будэйовіцы. Калі я яшчэ раз вас тут убачу, то абыйдуся з вамі, як з дээртэрам. Кругом... марш!

Швэйк ня кратаўся з месца, трымаючы руку пад казырок.

— Вон адгэтуль, чулі! Кругом... марш!—закрычаў на яго падпаручнік.—Паланэк, завядзеце гэтага ёлапа да касы і купіце яму білет да Чэскіх Будэйовіц.

Унтэр-афіцэр Паланэк праз хвіліну зноў зьявіўся у канцылярыю. Праз прачыненыя дзьверы з-за ўнтэр-афіцэра выглядвала дабрадушнае аблічча Швэйка.

— Што яшчэ там?

— Асьмелюся далажыць, пан лейтэнант, — таямніча зашаптаў унтэр: — у яго няма грошай на дарогу і ў мяне няма. А дарэмна яго везьці ня хочуць, бо ў яго няма дакумантаў.

Падпаручнік не палез у кішэнь па саламонава вырашэньне цяжкага пытаньня.

— Няхай ідзе пеша, — сказаў ён. — Не бяда, калі яго ў палку пасадзяць за спазьненьне. Няма чаго з ім тут валаводзіцца.

— Нічога, брат, ня зробіш, — сказаў Паланэк Швэйку, вышаўшы з канцылярыі. — Хочаш — ня хочаш, — а прыдзецца, браток, табе ў Будэйовіцы пешкам перці. Там у нас, у каравульным памяшканьні, ляжыць акраец хлеба. Мы яго табе дамо на дарогу.

Праз паўгадзіны, напіўшыся салдацкай кавы і дастаўшы, апрача акрайца хлеба, васьмушку тытуню, Швэйк вышаў з Табара сярод цёмнай ночы, напяваючы старую салдацкую песьню:

Ішлі мы проста ў Ярамэр,
Калі ня хочаш, дык ня вяр...

Чорт яго ведае, як гэта здарылася, але ўдалы ваяка Швэйк заміж таго, каб ісьці на поўдзень у Будэйовіцы, ішоў проста на захад.

Ён ішоў па занесенай сьнегам шашы, па марозіку, захінуўшыся ў шынэль, нібы наполеонаўскі грэнадзёр, варочаючыся з паходу на Маскву. Розьніца была ў тым, што Швэйк весела пеў:

Я пайду прайдуся
ў зялёны гаёчак...

І ў занесеных сьнегам цёмных лясох далёка разьлягалася рэха. У вёсках забрыхалі сабакі.

Калі Швэйку надакучыла пець, ён сеў на кучу друзу каля дарогі, закурыў люльку і, аддыхнуўшы, пашоў далей, насустрач новым прыгодам.

Будэйовіцкі паход быў пачаты.

БУДЭЙОВІЦКІ ПАХОД

Ксэнофонт, антычны палкаводзец, прайшоў усю Малую Азію і быў яшчэ бог ведае ў якіх мясцох, не карыстаючыся дапамогай географічнай карты. Старажытныя готы рабілі свае набегі, таксама ня ведаючы топографіі. Ісьці бязупынна наперад, прабірацца незнаёмымі краямі, быць заўсёды абкружаным ворагамі, якія чакаюць першага зручнага выпадку, каб скруціць табе карак, і, ня ведаючы страху, ісьці наперад,—вось што такое паход.

У каго галава была на плячах, як у Ксэнофонта ці ва ўсіх разбойніцкіх плямён, якія прышлі ў Эўропу бог ведае адкуль з берагоў ня то Каспійскага, ня то Азоўскага мора, тыя стваралі ў паходзе проста цуды.

Легіёны Цэзара, дабраўшыся (зноў такі без усялякіх географічных карт) далёка на поўнач, да Гальскага мора, надумаліся не варочацца ў Рым тым самым шляхам, якім прышлі, а выбраць сабе другую дарогу, з мэтай пашукаць сабе прыгод; і аднак-жа яны шчасліва вярнуліся назад у Рым. Як відаць, якраз адгэтуль пашла прымоўка, што ўсе дарогі вядуць у Рым таксама-ж і ў Чэскія Будэйовіцы вядуць усе дарогі. Удамы ваяка Швэйк быў у гэтым глыбока пераконаны нават тады, калі заміж будэйовіцкіх краёў убачыў мілеўскую вёсачку. І не мяняючы кірунку, ён закрочыў далей, бо для ўдалага ваякі, які надумаў рана ці позна папасьці ў Будэйовіцы, ня можа адыграваць ніякай ролі якое-б там ні было Мілеўска.

Такім чынам праз нейкі час Швэйк апынуўся ў раёне Кветава, на захад ад Мілеўска. Ён вычарпаў ужо ўвесь свой запас салдацкіх песень, і быў прымушан, падыходзячы да Кветава, паўтарыць свой рэпэртuar спачатку:

Калі ў паход мы ўзьняліся,
Сьлязьмі дзяўчата заліліся...

Па дарозе з Кветава на Врж, якая вяла ўвесь час на захад, з Швэйкам загаварыла бабулька-сялянка, якая ішла з касьцёлу дадому:

— Добры дзень, салдацік. Куды бог нясе?

— Іду я, бабулька, у полк, у Будэйовіцы, на вайну на гэту самую.

— А бацяхны, ды вы-ж ня так ідзяце, салдацік!—спужалася бабулька.—Вам гэтак туды ніколі ня трапіць. Дарога-ж ідзе цераз Враз на Кветаў.

— Па-мойму, калі чалавек з галавою, то і з Кветава трапіць у Будэйовіцы,—адказаў Швэйк.—Кавалак, вядома, ладны асабліва для чалавека, які сьпяшаецца ў свой полк і баіцца, як-бы, ня глядзячы на ўсе яго стараньні зьявіцца ў тэрмін, у яго ня вышлі няпрыемнасьці.

— Быў у нас таксама адзін такі ўтрапенец,—уздыхнула бабулька.—Звалі яго Тонічак Машэк. Вышла яму ехаць у Пільзень у апалчэньне. Пляменьніцы маёй ён сваяк. Так... Ну паехаў, значыць. А праз тыдзень яго ўжо жандары шукалі. Да палка, выходзіць, не даехаў. Потым зьявіўся. У прастай адзежы, невайскавай. „У водпуск, кажа, прыехаў“. Стараста па жандараў, а тыя яго з водпуску і пацягнулі... Ужо і ліст на фронту атрымалі: нічога, жыў, нагі вась толькі не хапае.

Старая доўга спагадліва глядзела на Швэйка:

— У тым вунь лясочку, пакуль што, салдацік, пасядзеце, ■ ■ заціркі прынясу пагрэцца. Хата вунь наша адгэтуль відаць якраз за лясочкам, направа. Праз нашу вёску лепш ня ідзеце, жандары ў нас усёроўна, як выжлы, шныраць. Проста праз лясочак ідзеце да сяла Мальчына, Чыжова абыдзеце—жандары там жывадзёры: дзязяньцераў ловяць. Праз Седлец ідзеце—ня бойцеся. Жандар там добры, кожнаму дасьць прайсьці. Паперы-ж ёсьць?

— Няма, бабулька.

— Тагды і праз Седлец лепш ня ідзеце. Ідзеце праз Радамышль. Толькі глядзеце, прыходзьце туды ўвечар, жандары ў шынку сядзець будуць. За касьцёлам там домік, унізе ён сінім памаляваны. Запытайцеся там дзеда Мэліхарка. Брат ён мой. Паклон перадайце яму ад мяне, а ён вам скажа, як вам ісьці ў Будэйовіцы.

Швэйк чакаў у лясочку больш за паўгадзіны. Потым, пакуль ён грэўся заціркаю, што прынесла бабулька ў гаршку, захінутым у падушку, каб не астыла, старая выцягнула з клучка акрайчык хлеба і кусок сала, піхнула ўсё гэта Швэйку

ў кішэнь, перахрысьціла яго і сказала, што ў яе на вайне два ўнукі. Потым яна падрабязна яшчэ раз паўтарыла, праз якія вёскі яму ісьці, а якія абыходзіць; нарэшце выняла з кішэні з спадніцы крону і дала яму Швэйку, каб ён купіў сабе ў Мальчыне гарэлкі на дарогу, бо адтуль да Радамышля кавалак добры.

Паслухаўшы старой, Швэйк пашоў, абмінаючы Чыжова, у Радамышль, на ўсход і вырашыў, што павінен папасьці ў Будэйовіцы з якой-бы там ні было старонкі сьвету.

З Мальчына спадарожнікам у яго быў жабрак, дзед-гарманіст, якога Швэйк падчапіў у шынку, калі купляў сабе гарэлку на дарогу.

Гарманіст палічыў Швэйка за дэзэртэра і параіў яму ісьці разам з ім у Гараждовіцы, дзе ў яго замужняя дачка, у якой муж таксама дэзэртэр.

Гарманіст, як відаць, хапіў лішку.

— Мужа яна вось ужо другі месяц у хляве хавае і цябе разам схавает, — угаворваў ён Швэйка. — Будзеце сядзець там да канца вайны. Удваіх весялей будзе.

Калі-ж Швэйк далікатна адмовіўся ад прапановы гарманіста, той пакрыўдзіўся і пашоў налева, полем, пагразіўшы Швэйку, што ідзе ў Чыжова заявіць на яго жандарам.

Увечар Швэйк прышоў у Радамышль і знашоў у памаляваным доміку за касьцёлам дзеда Мэліхарка. Перададзены яму Швэйкам паклон ад сястры не зрабіў на дзеда Мэліхарка аніякага ўражаньня. Ён увесь час патрабаваў, каб Швэйк паказаў свае дакуманты. Гэта быў чалавек выразна адсталы. Ён толькі і гаварыў пра грабежнікаў, бандытаў і жулікаў, якія чародамі ходзяць па ўсім Пысэцкім краі.

— Уцякаюць з вайскавай службы. Ваяваць ім ня хочацца, вось і ходзяць па вёсках. Дзе што ўбачыць — украдзе, — казаў ён, выразна аглядаючы Швэйка. — А выглядае кожны такім ціхім, нібы да пяці лічыць ня ўмее... Праўда вочы коле, — даў ён, бачачы, што Швэйк устае з лавы. — Каб у чалавека было чыстае сумленьне, дык-бы застаўся сядзець і паказаў бы свае дакуманты. А калі іх у яго няма...

— Дык бывай здароў, дзядуля...

— Абрусом дарога! Дурняў шукаеце...

І доўга яшчэ, калі Швэйк ужо крочыў сярод цёмнай ночы, дзед, ня сьціхаючы, бурчаў:

— Ідзе, кажа, у Будэйовіцы ў полк. Гэта з Табару! А ідзе шэльма, спачатку ў Гараждовіцы, а адтуль толькі у Пысэк. Што ён, у кругасьветнае падарожжа выбраўся, ці што?

Швэйк ішоў усю ноч, ня маючы дзе пераначаваць, і толькі ў Пуціме трапіўся яму стог саломы, які стаяў сярод поля. Ён адгроб сабе саломы і раптам над самай сваёй галавой пачуў голас:—

— Якога палка? Куды бог нясе?

— 91-га, іду ў Будэйовіцы.

— А чаго ты там ня бачыў?

— У мяне там обэр-лейтэнант.

Пачуўся сьмех. Але сьмяяўся не адзін—сьмяялася цэлых трое.

Швэйк спытаўся, якога яны палка. Выявілася, што двое 35-га, а адзін з артылерыі, таксама з Будэйовіц. Хлопцы з 35-га ўцяклі з маршавага батальёну перад адпраўкай на фронт з месяц таму назад, а артылярыст хаваецца ад самай мобілізацыі. Ён быў селянінам з Пуціма, і стог быў яго ўласны. Начуе ён заўсёды ў стозе, а ўчора сустрэў у лесе двух з 35-га і ўзяў іх да сябе ў стог.

Усе трое думалі, шао вайна праз месяц-два скончыцца. Яны былі пераконаны, што рускія ўжо прайшлі Будапэшт і займаюць Моравію. У Пуціме ўсе пра гэта гаварылі. Заўтра рана прырададнем маці артылярыста прынясе есьці, а потым хлопцы з 35-га крануцца ў дарогу, у Страконіцы: у аднаго з іх там цётка, а ў цёткі ёсьць за Сушыцай знаёмы, а ў знаёмага ў гарах пільня, дзе можна будзе добра схаватца.

— Гэй, ты, з 91-га, калі хочаш, хадзем з намі,—прапанавалі яны Швэйку.—Наплюй ты на свайго обэр-лейтэнанта.

— Не, браткі, так проста гэта ня робіцца,—адказаў Швэйк і зарыўся ў салому.

Калі ён прачнуўся, была ўжо раніца, і ў стозе нікога ўжо ня было. Нехта (відавочна артылярыст) палажыў ля ног Швэйка акраец хлеба на дарогу.

Швэйк пашоў лесам. Недалёка ад Шчэнка ён сустрэўся з сваім даўнейшым знаёмым-валацугай, які па-прыцельску пачаставаў Швэйка, даўшы глынуць гарэлкі.

— У такой адзежы не хадзі. Як-бы цябе твая абмундыроўка не падвяла,—навучаў валацуга Швэйка.—Цяцёр усюды поўна жандараў і жабраваць у такім выглядзе не выпадае. Нас цяпер жандары ня ловяць, цяпер узяліся за вашага брата, толькі дэзэртыраў і шукаюць.

У словах жабрака чулася поўная ўпэўненасць, што Швэйк—дэзэртыр, і Швэйк падумаў, што лепш не заікацца пра 91-шы полк. Няхай яго лічаць, за каго хочучь. На што разбураць ілюзію добраму старому.

— Куды цяцёр мяркуеш?—спытаўся валацуга, калі абодва закурылі люлькі і, не сьпяшаючыся, абыходзілі вёску.

— У Будэйовіцы.

— Матка боская!—спужаўся жабрак.—Ды цябе ў адзін момант заграбуць. І дыхнуць ня ўсьпееш. Цывільнае адзеньне табе трэба, ды падранае. Прыдзецца табе стаць клышаногім... Ну, ды ня бойся; пойдзем праз Страконіцы, Валынь і Дуб, і чорт няхай мяне возьме, калі мы не разжывёмся на якую-небудзь цывільную адзежыну. У Страконіцах шмат ёсьць дурняў, якія, бывае, не замыкаюць нанач дэзьвярэй, а ўдзень там наогул ніхто не замыкае. Пойдзе хто-небудзь да суседа паба-лакаць,—вось табе і цывільнае адзеньне. Трэба-ж табе што? Боты ёсьць... Так, што-небудзь накінуць. Шынель стары?

— Стары.

— Можна пакінуць. У вёсках усе ў шынялёх ходзяць. Патрэбны порткі ды жакеціна. Калі дастанем цывільнае адзеньне, абмундыроўку можна будзе прадаць знаёмаму жыду Герману ў Ваднянах. Ён скуплёўвае казённые рэчы, а потым прадае іх па вёсках... Сягоньня пойдзем у Страконіцы. Адгэтуль гадзіны чатыры хадзі да старой шварцэнбэрскай аўчарні,—разьвіваў ён свой плян.—Там у мяне пастух знаёмы—стары дзед. Пераначуем у яго, а раніцою кранёмся ў Страконіцы і сьвісьнем там дзе-небудзь вопратку.

У аўчарні Швэйк пазнаёміўся з сымпатычным дзядком, як помніў яшчэ, як расказваў яго дзед пра наполеонаўскія паходы. Пастух быў на дваццаць год старэйшы за старога валацугу і таму называў яго, як і Швэйка, „хлопчына“.

— Дык вось, хлопчыкі,—пачаў расказваць дзед, калі ўсе паселі наўкол печы, у якой варылася бульба з мундзірамі.—

У тую пору дзед мой, як вось гэты твой салдат, таксама быў дэзэртырам. Яго ўсё-такі злавілі, ды так высьцебалі, што ад задніцы толькі шмацьцё ляцела. Яму яшчэ пашанцавала. А вось дзеда, старога Ярэша, стоража, дык таго за ўцёкі наладавалі волавам, а перад расстрэлам прагналі яго праз строй і ўсыпалі шэсьцёсот палак, і сьмерць для была толькі палёгкаю...

— А ты як зьбег? — змахнуўшы сьлязу, запытаўся ён у Швэйка.

— Пасьля таго, як зьявіўся на прызыў, калі нас завялі ў казарму, — адказаў Швэйк, разумеючы, што нельга ганьбіць гонар мундзіра перад старым.

— Пералёз цераз сьцяну, ці што? — з цікавасьцю запытаўся пастух, відавочна ўспомніўшы апавяданьне свайго дзеда пра ўцёкі.

— Іначай ніяк нельга было, дзядуня.

— Варта, нябось, страляла?

— Страляла, дзядуня.

— А куды цяпер нукіроўваешся?

— І якая яго муха ўкусіла. Цягне яго ўсё ў Будэйовіцы, — адказаў за Швэйка валацуга. — Вядома, чалавек малады, бяз розуму, дык і лезе сам сабе на пагібель. Прыдзецца ўзяць яго ў адукацыю. Сьвісьнем якую-небудзь адзежыну, а там — бог дасьць! — усё абыдзецца. Як-небудзь да вясны прабадземся, а вясною пойдзем да сялян працаваць. У гэтым годзе ў людзях будзе патрэба. Усіх валацуг, кажуць, будуць зганяць на палявую работу. Лепш, я думаю, пайсьці добраахвотна. Людзей, кажуць, мала будзе. Пераб'юць усіх.

— Думаеш, у гэтым годзе ня скончыцца? — спытаўся пастух. — А й праўда. Доўгія войны ўжо бывалі. Наполеонаўская, швэцкая, — настаўнік расказваў, — сямігадовая. Самі людзі гэту вайну заслужылі. Таго яны і варты: вельмі ўжо яны заганаарыліся, самаму госпаду богу адваротна стала глядзець. Ужо і бараніна стала ім не да смаку, ужо і яе ня хочуць жэрці. Раней да мяне чуць не чародамі хадзілі, каб я ім з-пад крысы прадаў гаспадарскага баранчыка, а цяпер падавай ім толькі дзічыну ды сьвініну, і не як-небудзь, а на масьле ды на сале. Вось бог і загневаўся на іх непамерную гордасьць. Дачакаюцца яшчэ: будуць варыць лебяду, як у часы Напо-

леона. А панства зусім з дуру вар'юецца. Стары пан, князь Шварцэнбэрг, ездзіў у брычцы, а малады князь, сапляр, усё кругом сваім аўтамабілем засмуродзіў. Пачакай, пан бог ужо нашмаруе табе рыла бэнзінам.

У гаршку з бульбай булькатала вада. Стары пастух, пам'ячаўшы, як прарок, сказаў:

— Гэту вайну наш гасудар імператар прайграе. Які ў народа можа быць дух, калі гасудар не каранаваўся¹⁾, як кажа настаўнік з Страконіц. Няхай цяпер запраўляе Пятра Кірылава, каму хоча. Ужо, калі ты, старая шэльма, абяцаў каранавацца, то слова павінен стрымаць!

— Можа, ён гэта цяпер як-небудзь змадыгуе,—заўважыў валацуга.

— Цяпер, хлапчына, усім і кожнаму на гэта начхаць,—загарачыўся пастух,—у кожнага на вайне хто-небудзь ды ёсьць: у каго брат, у каго сват. Калі у нас на вёсцы сыдуцца мужчыны ды пачнуць гаварыць, дык толькі дзяржыся! Пасьля вайны, кажуць, будзе слабода, ня будзе ні панскіх маёнткаў, ні цароў і ў князёў маёнткі адбяруць. Ужо некага Коржынку за такія гутаркі згрэблі жандары: не падбухторвай, кажуць. Цяпер жандары, што хочуць, тое і робяць.

— Дый раней так было,—сказаў валацуга. — Памятаю ў Кладне быў жандарскі ротмістр Ротэр. Загарэлася яму зняцца выхаваньнем гэтых, як іх там, паліцэйскіх сабак воўчага заводу, якія ўсё вам могуць высачыць, калі навучаны. І была ў ротмістра ў Кладне гэтых самых сабачых выхаванцаў поўна задніца. Знарок для сабак быў у яго домік: жылі яны там, як графскія дзеці. Уздумалася ротмістру рабіць досьледы з сабакамі над намі, беднымі жабракамі. Ну, аддаў загад па ўсёй Кладненскай акрузе, каб жандары зганялі валацуг і накіроўвалі іх проста да яго. Даведаўшыся пра гэта, пусьціўся я з Лан²⁾ наўцёкі, падаюся глыбей у лес, ды куды! Да ляска, куды меркаваў, не дайшоў, ужо мяне сцапалі і павялі да пана

¹⁾ Франц-Іосіф не каранаваўся каралём Чэхіі—фармальнасьць, якую выконвалі ўсе імператары Аўстра-Вэнгерскай монархіі.

²⁾ Багатая густым лесам мясцовасьць. Цяпер летняя рэзідэнцыя прэзыдэнта.

ротмістра. Бацюхны вы мае! Толькі падумаць, што я з гэтымі сабакамі перанёс. Спачатку далі мяне ўсім сабакам абнюхаць, потым загадалі мне лезьці па драбінках і, калі я ўжо быў траха што на страсе, пусьцілі за мною адну зьвяругу, а яна—сьцэрва даставіла мяне з драбінак далоў, а там ня мяне ўзьлезла, пачала бурчаць ды скаліць зубы над самым маім носам. Потым гэту гадзіну адвялі, а мне казалі, каб я схаваўся, куды хачу. Пусьціўся я на наўцёкі праз лес і схаваўся ў яме. І паўгадзіны не прайшло, як да мяне зьявіліся два сабакі і павалілі мяне на землю, а пакуль адзін трымаў мяне за горла, другі пабег у Кладна. Праз гадзіну прышоў сам пан ротмістр Ротэр, з жандарамі, адазваў сабаку, а мне даў пяцёрку і дазволіў аж цэлыя два дні жабраваць у Кладненскай акрузе. Чорта лысага!—я паджгаў у кірунку на Бэроунку¹⁾, нібы мне шпігінару пад хвост запусьцілі, і больш у Кладна ні нагою. Уся наша хэўра гэту масцовасьць абыходзіць, бо ротмістр Ротэр над усімі рабіў свае досьледы... Але да чаго ён любіў сабак! Па жандарскіх аддзяленьнях казалі, што калі ротмістр робіць рэвізію, дык як убачыць дзе аўчарку, там ужо не рэвізуе, а на радасьці жлукча з вахмістрам гарэлку.

Пастух высыпаў з гаршка бульбу і наліў у агульную міску кіслага авечага малака. Балацуга успамінаў далей, як жандары сваю ўладу паказвалі:

— У Ліпніцы²⁾ жыў жандарскі вахмістр пад самым замкам, кватэра ў яго была ў самым жандарскім аддзяленьні. А я, стары дурань думаў, што жандарскае аддзяленьне заўсёды павінна стаяць на відным месцы, на пляцы ці дзе-небудзь нахштальт гэтага, а зусім не ў маленькім завулку. Абыходжу я раз дамы на ўскраіне. На шылды-ж не глядзіш. Дом за домам так і ідзе. Нарэшце ў адным доме я адчыняю дзьверы на другім паверсе і дакладваю пра сябе, як належыць: „Падарэце няшчаснаму, убогаму старцу...“ Родненькія! Ногі ў мяне адняліся: гляджу—жандары! Уздоўж сыцяны стрэльбы, на сталe крыж з Езусам, на шафе рэестры, гасудар імператар над сталом проста на мяне

¹⁾ Рака.

²⁾ Мясцэчка ў паўднёваўсходняй Чэхіі. Там, між іншым, пахаваны аўтар гэтага роману.

вылупіўся. Не пасьпеў я і слова пралепятаць, падскочыў да мяне вахмістр, ды-ак дасьць! Паляцеў я па ўсіх усходах, ды так і не спыніўся да самых Кэйжліц. Вось брат, якія ў іх правы.

Усе заняліся ядою, і праз паўгадзіны ў напаленай хатцы ўсё ахутаў сон.

Сярод ночы Швэйк ўстаў, ціха апрануўся і вышаў. На ўсходзе узыходзіў месяц, і пры яго бледым сьвятле Швэйк закрочыў на ўсход, гаворачы сам сабе:

„Ня можа-ж гэтага быць, каб я ня трапіў у Будэйовіцы“.

Вышаўшы з лесу, Швэйк убачыў направа нейкі горад. Ён павярнуў на поўнач, потым зноў на поўдзень і зноў вышаў да нейкага гораду. (Гэта былі Вадняны). Швэйк зьвярнуў цераз луг, і ўпяршыню прамені сонца віталі яго на ўзгорыстых схілах непадалёку ад Працівіна.

— Уперад! скамандаваў сам сабе ўдалы ваяка Швэйк. — Абавязак заклікае. Я павінен трапіць у Будэйовіцы.

Але на няшчасьце, заміж таго, каб ісьці ад Працівіна на поўдзень—да Будэйовіц, Швэйк падаўся на поўнач—да Пысэка.

Пад поўдзень ён убачыў вёсачку. Спускаючыся з ўзгорка, Швэйк падумаў:

„Так далей справа ня пойдзе. Запытаю вось, як ісьці ў Будэйовіцы“.

Уваходзячы ў вёску, Швэйк са здзіўленьнем убачыў на слупе каля крайняй хаты надпіс „Пуцімская воласьць“.

„Вось табе й на!—падумаў Швэйк,—зноў трапіў у Пуцім. Гэта-ж я тут у стозе начаваў“.

Далей яму ня прышлося дзівіцца. З белага памалёванага доміка, на якім красавалася „курыца“ (так называлі дзяржаўнага арла), вышаў жандар, як павук на паляваньне.

Жандар пашоў проста на Швэйка і спытаўся толькі:

— Куды?

— У Будэйовіцы, у свой полк.

Жандар саркастычна ўсьміхнуўся.

— А сам ідзе з Будэйовіц. Будэйовіцы-ж ззаду ў вас засталіся.

• І павалок Швэйка ў аддзяленьне.

Пуцімскі жандарскі вахмістр быў вядомы на ўсю акругу тым, што дзейнічаў хутка і тактычна. Ён ніколі ня крычаў на арыштаваных, але так даскавала і спрытна дапытваў, што і нявінны-б прызнаўся. Для гэтаў мэты ён прыстасаваў двух жандараў, і перакрываючы допыт справаджаўся заўсёды ўсьмешкамі ўсяго жандарскага персоналу.

— Сутнасьць крыміналістыкі ў тым, каб быць хітрым і разам з тым ласкавым,—гаварыў заўсёды сваім падначаленым вахмістр.—Гарлаць на каго-б там ні было—справа пусьцяковая. З абвінавачанымі і падазронымі трэба абыходзіцца далікатна і тонка, але старацца ўтапіць іх у струмені пытанняў.

— Проша, салдацік,—сказаў жандарскі вахмістр Швэйку.—Сядайце, здарожыліся нябось, утаміліся? Раскажэце-ж нам, куды вы ідзяце?

Швэйк паўтарыў, што ідзе ў Чэскія Будэйовіцы ў свой полк.

— Вы відавочна, зьбіліся з дарогі,—з тонкай ўсьмешкай сказаў вахмістр.—Справа ў тым, што вы ідзяце з Чэскіх Будэйовіц, у чым самі лёгка можаце пераканацца. Над вамі вісіць карта Чэхіі. Гляньце: на поўдзень ад нас знаходзіцца Працівін, на поўдзень ад Працівіна—Глыбокае, а яшчэ далей на поўдзень—Чэскія Будэйовіцы. Значыць вы ідзяце не ў Будэйовіцы, а з Будэйовіц.

Вахмістр ласкава паглядзеў на Швэйка.

Той спакойна і з гонарам аўказаў:

— А ўсё-такі я іду ў Будэйовіцы.

Гэта было сказана мацней, як „А ўсё-такі яна круціцца!“ Галілея, бо Галілей бясспрэчна сказаў гэтыя свае словы ў стане моцнай узбуджанасьці.

— Ведаеце што, салдацік! — усё так-жа ласкава сказаў Швэйку вахмістр.—Павінен вас папярэдзіць (дый вы самі нарэшце пераканаецеся ў гэтым), што ўсялякае адмаўленьне абцяжарвае вам-жа чыстасардэчнае прызнаньне.

— Вы, бясспрэчна, праўду кажаце,—сказаў Швэйк.—Усялякае адмаўленьне абцяжарыць мне-ж чыстасардэчнае прызнаньне—і наадварот.

— Дык вось, вы самі пачынаеце ўжо са мною згаджацца. А раскажэце мне адкрыта, адкуль вы вышлі, калі накірава-

ліся ў вашы Будэйовіцы? Кажу „вашы“, бо, як відаць, ёсьць яшчэ якіясьці іншыя Будэйовіцы, якія знаходзяцца на поўнач ад Пуціма і да гэтага часу не нанесены яшчэ ні на адну карту.

— Я вышаў з Табара.

— А што вы рабілі ў Табары?

— Чакаў цягніка на Будэйовіцы.

— А чаму вы не паехалі ў Будэйовіцы цягніком?

— Ня было грошай на білет.

— А чаму вам ня далі воінскага праязднога ліста?

— Таму, што пры мне ня было ніякіх дакумантаў.

— Ага, так!—пераможна сказаў вахмістр аднаму з жандараў.—Хлопец не такі дурны, як выглядае. Пачынае замятаць сьляды.

Вахмістр пачаў з другога боку, нібы не пачуўшы таго, што Швэйк сказаў пра дакуманты:

— Значыць вы вышлі з Табара. Куды-ж вы ішлі?

— У Чэскія Будэйовіцы.

Твар вахмістра зрабіўся больш строгім, і погляд яго спыніўся на карце.

— Можэце нам паказаць на карце, як вы ішлі ў Будэйовіцы?

— Я ўсіх месц не памятаю. Помню толькі, што ў Пуціме я ўжо быў раз.

Усе жандары, што былі тут, пераглянуліся.

Вахмістр дапытваў далей:

— Значыць вы былі на вакзале ў Табары? Што ў вас у кішэнях? Вымце ўсё.

Пасьля таго, як Швэйка грунтоўна ператрэсьлі і нічога, апроча люлькі і запалак не знашлі, вахмістр спытаўся:

— Скажэце, чаму ў вас спрэс нічога няма?

— Ды мне нічога і ня трэба.

— Ах ты, бажухна!—уздыхнуў вахмістр. — Ну, і пакута з вамі!.. Вы казалі, што раз ужо ў Пуціме былі. Што вы той раз рабілі?

— Я ішоў каля Пуціма ў Будэйовіцы.

— Бачыце, вы супярэчыце самому сабе. Вы кажаце, што ішлі ў Будэйовіцы, у той час, як мы вам давалі, што вы ідзяце з Будэйовіц.

— Мусіць, я зрабіў круг.

Вахмістр і ўвесь жандарскі пэрсонал многазначна пераглянуліся.

— Гэта кружэньне наводзіць на думку, што вы проста шырыце па нашай акрузе. Ці доўга прабылі вы на вакзале ў Табары?

— Да адходу апошняга цягніка на Будэйовіцы.

— А што вы там рабілі?

— З салдатамі гаварыў.

Вахмістр кінуў зноў вельмі многазначны погляд на жандарскі пэрсонал.

— А пра што, напрыклад, вы з імі гаварылі? Чаго пыталіся?

— Пытаўся, якога палка і куды едуць.

— Добра. А ці ня пыталіся вы, колькі, напрыклад, штыхоў у палку і якая ўнутраная пабудова палка?

— Ня пытаўся. Сам даўно напамяць ведаю.

— Значыць вы дасканала інфармаваны пра ўнутраную пабудову нашых войск.

— Бясспрэчна пан вахмістр.

Тут вахмістр пусьціў у ход апошні козыр, з пераможным выглядам аглядаючыся на сваіх жандараў:

— Ці гаворыце вы па-расійску?

— Не.

Вахмістр устаў, кіўнуў галавою свайму памоцніку, і, калі абадва вышлі ў суседні пакой, ён, узбуджаны ўсьведамленьнем свае перамогі, сказаў, паціраючы рукі:

— Ну чулі? Ён не гаворыць па-расійску. Хлопец, відаць, прайшоў агонь, вадугу і мядзяныя трубы. Ува ўсім прызнаўся, але самае важнае адмаўляе. Заўтра-ж адпраўляем яго ў Акруговую, у Пісэк. Сутнасьць крыміналістыкі ў тым, каб быць хітрым і разам з тым ласкавым. Бачылі, як я яго ўтапіў у струмені пытаньняў? І хто-б мог падумаць! Выглядае дурнем, а на такіх вось тыпаў і патрэбна тонкая работа. Пасадзеце яго пакуль што, а я пайду складу пратакол.

І са зьедлівай усмешкай на вуснах жандарскі вахмістр да вечара страчыў пратакол, у кожнай фразе якога красавалася славечка: *Spionenverdächtig*¹⁾.

¹⁾ Падзэрэцца ў шпіянажы.

Чым далей пісаў жандарскі вахмістр пратакол, тым ясьнейшаю рабілася для яго сытуацыя. Скончыўшы пратакол, напісаны дзівацкаю канцылярскаю нямецкаю моваю, словамі: „Данашу пакорна, што няпрыяцельскі афіцэр сёгодня-ж будзе накіраваны ў Акруговую жандарскую ўправу ў горад Пісэк“, — ён усміхнуўся і выклікаў свайго памоцніка.

— Далі гэтаму няпрыяцельскаму афіцэру есьці?

— Паводле вашага загаду, пан вахмістр, абеды даюцца толькі тым, хто быў на допыце да дванаццаці гадзін дня.

Так, але ў даным выпадку мы маем справу з вялікім выключэньнем, — важка сказаў вахмістр. — У нас у наяўнасці адзін з вышэйшых чыноў, напэўна афіцэр генэральнага штабу. Самі разумеюць, што расійцы не пашлюць сюды якога-небудзь яфрэйтара. Пашлець у шынок „У Ката“ па абед для яго. Калі абед ужо няма, няхай звараць яму што-небудзь асобна. Потым няхай яму прыгатуюць гарбату з ромам і прышлюць сюды. І не казаць — для каго. Наогул нікому не заікацца, хто намі затрыман. Гэта вайсковая тайна. Ціто ён робіць?

— Прасіў тытуню і сядзіць у дэжурнай. Зусім спакойны, як дома. „У вас, кажа, цёпла, і печ ня дыміць. Мне, кажа, тут у вас вельмі падабаецца. Калі печ будзе дымець, то вы, кажа, пазавеце камінара, каб прачысьціў комін. Але няхай, кажа, ён прачысьціць яго пад вечар, а ні ў якім выпадку ня ў поўдзень калі сонца высока стаіць“.

— Тонкая штучка, — поўным захапленьня голасам сказаў вахмістр. — Робіць выгляд, нібы яму і гора мала. А ведае-ж што будзе расстраляны. Такіх моцных духам людзей трэба паважаць, хоць ён і вораг. Чалавек ідзе на пэўную сьмерць. Ня ведаю, ці мог-бы хто-небудзь з нас так трымацца? Кожны з нас на яго месцы, нябось, здрыгануўся-б, падаўся-б слабасьці. А ён сядзіць сабе спакойна: „У вас тут цёпла, і печ ня дыміць...“ Моцны характар! Такі чалавек павінен мець сталёвыя нэрвы, быць поўным энтузіязму, самаадданасьці і цвёрдасьці. Калі-б у нас у Аўстрыі ўсе былі поўны такога энтузіязму!.. Але ня будзем пра гэта гаварыць. І ў нас, урэшце, ёсьць такія энтузіясты. Чыталі, напэўна, у „Нацыянальнай політыцы“ пра паручніка артылерыі Бэргэра, які ўзьлез на высокую елку і зрабіў там наглядальны пункт? Калі нашы

адступілі, ён ужо ня мог зьлезьці, бо трапіў-бы ў палон, і стаў жадаць, калі нашы зноў адгоняць няпрямцеля. Ждаў цэлых два тыдні, пакуль не даждаўся. Цэлых два тыдні сядзеў на дрэве, і, каб не памерці з голаду, абгрыз усю вяршаліну елкі: жыўся галінкамі і шыпулькамі. Да таго моманту, калі прышлі нашы, ён так аслабеў, што ня мог утрымацца на дрэве, скінуўся і забіўся на сьмерць. Яго пасля сьмерці ўзнагародзілі залатым крыжам „За храбрасьць“,—і вахмістр з пашанаю дадаў:—Так, гэта я разумею! Самаахвярнасьць—гэта геройства! Загаварыліся мы тут з вамі,—схамянуўся ён.—Ідзеце зажажэце яму абед, а яго, пакуль што, пашлеце да мяне.

Зьявіўся Швэйк, і вахмістр па-прямцельску кіўнуў яму на крэсла і пачаў з запытання, ці ёсьць у яго бацькі.

— Няма.

„Тым лепш,—падумаў вахмістр,—прынамсі ня будзе каму па няшчасным плакаць“. Ён паглядзеў на добрадушнае Швэйкава аблічча і пад наплывам цёплых пачуцьцяў паляпаў яго па плячы, нахіліўся да яго і запытаўся бацькаўскім тонам:

— Ну, а як вам падабаецца ў нас ў Чэхіі?

— Мне ў Чэхіі ўсюды добра,—адказаў Швэйк:—ўсюды па дарозе мне трапляліся добрыя людзі.

Вахмістр кіўнуў галавою ў знак згоды:

— Народ у нас добры, сымпатычны. Якая-небудзь там бойка ці зладзейства ня лічыцца. Я тут ужо пятнаццаць гадоў, і па разьліку на нашу воласьць прыпадае па тры чвэрці забойства на год.

Што, ня спрэс забіваюць? Ня прыкончваюць?—запытаўся Швэйк.

— Не, ня тое. За пятнаццаць гадоў мы расьледвалі ўсяго адзінаццаць забойстваў: пяць дзяля грабежніцтва, а рэшта проста так... глупства.

Вахмістр памаўчаў, а потым перайшоў да свае сыстэмы допыту.

— А што вы думалі рабіць у Будэйовіцах?

— Паступіць у 91-ы полк.

Вахмістр адаслаў Швэйка назад у дзяжурную, а сам, каб не забыцца, прыпісаў да свайго рапарту ў Акруговую жан-

дарскую ўправу ў Пісэку: „Уладае часкаю моваю дасканала, намерваўся пралезьці ў 91-ы пяхотны полк у Будэйовіцах“.

Ён пацёр рукі, здаволены багацьцем сабранага матэр'ялу і дакладнасьцю вывадаў свайго допыту. Ён успомніў пра свайго папярэдніка, вахмістра Бюргэра, які з затрыманымі нават не размаўляў, і ні пра што ў іх ня пытаўся, а неадкладна накіроўваў іх у акруговы суд з кароткім рапартам: „Згодна данясеньня жандарскага ўнтэр-афіцэра такога вась арыштавалі за валацужніцтва і жабрацтва“. І гэта называецца расьледваньнем? Вахмістр самаздаволена ўсьміхнуўся, гледзячы на сьпісаныя старонкі свайго рапарту, выняў з пісьмовага стала сакрэтны цыркуляр Галоўнай жандарскай управы ў Празе з надпісам „зусім сакрэтна“ і перачытаў яго яшчэ раз:

„Найстражэй прадпісваецца ўсім жандарскім аддзяленьням асабліва пільнасьцю сачыць за асобамі, якія праходзяць праз наш раён. Перагрупоўка нашага войска ва Ўсходняй Галіцыі дала магчымасьць некаторым рускім часьцям, што перавалілі цераз Карпаты, заняць пазіцыі ў аўстрыйскіх землях, вынікам чаго была зьмена лініі фронту, які перасунуўся глыбей на захад ад дзяржаўнай граніцы. Становішча, якое стварылася, аблягчыла магчымасьць рускім выведнікам пранікнуць у тыл краіны, асабліва ў Сылезію і Моравію, адкуль, згодна з сакрэтнымі дадзенымі, вялікая колькасьць рускіх выведнікаў пранікла ў Чэхію. Высьветлена, што паміж імі ёсьць шмат рускіх чэхаў. Выхаванцаў Рускай акадэміі генэральнага штабу, якія, уладаючы дасканала часкаю моваю, вьяўляюцца найбольш небясьпечнымі выведнікамі, якія маюць сваю мэту распаўсюджваньне здрадніцкай пропаганды сярод чэскіх грамадзян. З гэтай прычыны начальнік Галоўнай жандарскай управы прадпісвае затрымліваць усіх падазроных асоб і асабліва ўзьняць пільнасьць у тых мясцох, недалёка ад якіх знаходзяцца гарнізоны, ваенныя пункты і чыгуначныя станцыі. Затрыманых неадкладна дапытваць і абшукваць, пасьля чаго накіроўваць па інстанцыі“.

Жандарскі вахмістр Фляндэрка зноў самаздаволена ўсьміхнуўся і ўлажыў сакрэтны цыркуляр у папку з надпісам „сакрэтныя распараджэньні“.

Гэтых распараджэньняў было шмат. Яны распрацоўваліся Міністэрствам унутраных спраў разам з Міністэрствам абароны, пад загадам якога была жандармэрыя. У галоўнай жандарскай управе іх ня ўсьпявалі друкаваць і рассылаць.

У папцы былі:

Распараджэньні пра нагляданьні за настроямі сярод мясцовага насельніцтва.

Інструкцыя: як з гутарак з насельніцтвам даведацца, які ўплыў на кірунак думак робяць весткі з тэатру ваенных дзеянняў.

Анкета: Як ставіцца мясцовае насельніцтва да вайсковых пазык і зьбіраньня ахвяраваньняў?

Анкета пра настроі сярод прызваных і тых, якія маюць прызывацца.

Анкета пра настроі сярод членаў мясцовай самаўправы і інтэлігенцыі.

Распараджэньне: неадкладна даведацца, да якіх політычных партый далучаецца насельніцтва; наколькі моцныя паасобныя партыі.

Распараджэньне пра нагляд за чыннасьцю лідэраў мясцовых політычных партый і дэпутатаў ад мясцовага насельніцтва.

Анкета: якія газэты, часопісі і брошурны атрымоўваюцца ў раёне дадзенага жандарскага аддзяленьня.

Інструкцыя: як даведацца, з кім знаходзяцца ў сувязі асобы, якія падарваюцца ў нелёяльнасьці, і ў чым іх нелёяльнасьць выяўляецца.

Інструкцыя: як завербаваць з мясцовага насельніцтва платных інформатараў.

Інструкцыя для платных інформатараў з мясцовага насельніцтва, залічаных на службу пры жандарскім аддзяленьні.

Кожны дзень прыносіў новыя інструкцыі, настаўленьні, анкеты і распараджэньні. Завалены масай новаўвядзеньняў аўстрыйскага Міністэрства ўнутраных спраў, вахмістр Фляндэрка не ўсыпяваў адказваць і пасылаў стэрэатыпныя адказы, што ў яго ўсё ў парадку і што лёяльнасьць мясцовага насельніцтва—Ia.

Для ацэнкі лёяльнасьці насельніцтва ў дачыненні да монархіі аўстрыйскае Міністэрства ўнутраных спраў вынайшла наступную шкалу катэгорый:

Ia	Ib	Ic
IIa	IIb	IIc
IIIa	IIIb	IIIc
IVa	IVb	IVc

Рымская чацьвёрка ў злучэньні з „a“ азначала дзяржаўнага здрадніка і пяццю, у злучэньні з „b“— канцэнтрацыйны лягер, а з „c“— высачыць і пасадзіць.

У пісьмовым стане жандарскага вахмістра знаходзіліся розныя анкетныя лісты і рэестры. Урад хацеў уведаць пра кожнага грамадзяніна, як ён думае пра ўладу.

Вахмістр упадаў у адчай ад гэтай літаратуры, якая бесьперапынна прыбывала кожны дзень. Кожны раз, згледзеўшы зна-

ёмы пакет з пчаткаю „службовае“, ён адчуваў біццё сэрца. У ночы пасля доўгіх думак ён прыходзіў да пераконання, што яму не дачакацца канца вайны, што жандарская ўправа адбярэ ў яго апошнія крошкі розуму і што яму ня прыдзецца парадавацца з перамоті аўстрыйскай зброі, бо да таго часу ў яго ў галаве ня будзе хапаць шмат клёпак.

А жандарская ўправа ўсё завальвала яго запытаннямі: чаму да гэтага часу не адказана на анкету за № 72345-721 abf-Д, як выконваецца інструкцыя за № 88992-821 (gfeh), якія практычныя вынікі настаўлення за № 123456 (1922).blr-V? і г. д.

Мацней за ўсё дапярала яго інструкцыя пра вярбоўку сярод мясцовага насельніцтва платных даносчыкаў і інформатараў. Пераканаўшыся ў немагчымасці завербаваць каго-небудзь з мястэчка Пуціма, дзе ўвесь народ медналобы, ён нарэшце напад на думку ўзяць да сябе на службу вясковага пастуха-крэтына, якога звалі Петрык-Сюкні, які на гэты вокліч падскокваў. Гэта быў няшчасны, пакрыўджаны прыродаю і людзьмі, вырадак, які пасвіў за дрэнны харч і за некалькі златаў у год вясковую жывёлу.

Вахмістр загадаў яго паклікаць і сказаў яму:

— Ведаеш, Петрык, хто такі „стары Гулякін“? ¹⁾

— М-м...

— Ня мыкай. Так завуць гасудара імператара. Ведаеш, хто такі гасудар імператар?

— Гасудал імпералатал...

— Маладзец, Петрык! Дык зарубі сабе на носе: калі пачуеш, ходзячы па хатах абедаць, што хто-небудзь скажа, што гасудар імператар жывёліна ці нахштальт гэтага, то ў момант прыдзеш да мяне і паведаміш. За гэта атрымаеш ад мяне дваццаць гелераў. А калі пачуеш, хто-небудзь скажа, што вайну мы праграем, зноў прыдзеш да мяне і скажаш, хто гэта казаў, і зноў атрымаеш дваццаць гелераў. Але калі я даведаюся, што-ты што-небудзь утаіў, то кепска табе будзе! Зьвяжу цябе і адпраўлю ў Пісэк. А цяпер, а ну скокні!—Петрык падскокнуў, а вахмістр даў яму дваццаць гелераў і, здаволены, на-

¹⁾ Гіронічная мянушка Франца-Іосіфа I (Stary Procházka).

пісаў рапарт у Акруговую жандарскую ўправу, што завербаваў інформатара.

На другі дзень да вахмістра прышоў поп і сказаў яму па сакрэту, што раніцою ён сустрэў за вёскаю Петрыка-Скокні і той яму сказаў: „Бацьюска, учола пан вахмістр казаў, сто гацудал імпэлатал жывёліна, а вайну мы плаглаем. Бэ-э... Гоп!“

Пасьля гутаркі з папом вахмістр загадаў пастуха арыштаваць і потым той быў засуджаны градчанскім судом за здрадніцкія ўчынкі, надбухторваньне, абразу яго вялікасьці і за цэлы шэраг іншых злачынстваў на дванаццаць год турмы.

Петрык-Скокні на судзе трымаў сябе, як на пашы: на ўсе пытаньні бляў па казінаму, а пасьля прачытаньня прысуду заржаў і падскочыў. За гэта ён быў пакараны ў дысцыплінарным парадку: цвёрдая пасьцель, адзіночка і тры дні ў тыдзень на хлеб і воду.

З таго часу ў вахмістра ня было інформатара, і яму прышлося абмежавацца поліатывам: ён сам выдумаў сабе інформатара, паведаміў па інстанцыі выдуманнае прозьвішча і такім чынам павялічыў свой прыбытак на пяцьдзесят крон, якія ён прапіваў у шынку „У Ката“. Пасьля дзесятага кубка яго пачынала мучыць сумленьне, і піва горкла ў яго ў роце, калі ён чуў ад суседзяў заўсёды тую-ж самую фразу: „Нешта сёньня пан вахмістр невясёлы, як-бы яму недабрыцца“. Тагды ён ішоў дадому, а калі ён выходзіў, хто небудзь рабіў заўвагу: „Нашы зноў, мусіць, у Сэрбіі п... Вахмістр пугачом выглядае“.

А вахмістр дома запаўняў з нуды адну з безьліччы анкет: „Настрой сярод насельніцтва Іа...“

Для вахмістра наступілі доўгія бяссонныя ночы ў заўсёдным чаканьні рэвізій, расьледваньняў. Сьніліся страшныя сны: пяцля падводзіць яго да шыбеніцы, і ў апошні момант сам міністр абароны крычыць яму зьнізу: „Вахмістр! А дзе адказ на цыркуляр за № 1789678-23792-XYZ?“

Усё гэта было калісьці, але цяпер! Цяпер нібы з усіх куткоў жандарскага аддзяленьня чуліся яму прывітаньні з прычыны багатай дабычы. І жандарскі вахмістр Фляндэрка ўяляў сабе зусім ясна, як начальнік Акруговай жандарскай управы ляпае яго па плячы і кажа:

— Ich gratulire Ihnen, Herr Wachmeister! ¹⁾

Жандарскі вахмістр бачыў у сваіх думках малюнкi—адзін лепшы за другі. У зьвілінах яго чыноўніцкіх мазгоў выросталі і праяталі выслугі, павышэньні і доўгачаканая ацэнка яго крыміналістычных здольнасьцяў—ацэнка, якою пачыналася яго шырокая кар'ера.

Вахмістр выклікаў свайго памоцніка і запытаўся ў яго:

— Абед дасталі?

— Прынесьлі яму вэнджанай сьвініны з капустай і кнэд-лікам ²⁾. Супу ўжо ня было. Пасьля абеду выпіў шклянку гарбаты і хоча яшчэ.

— Даць!—вялікадушна дазволіў вахмістр.—Калі нап'ецца, прывядзеце яго да мяне.

Праз паўгадзіны прывялі Швэйка, які быў добра пад'еўшы і, як заўсёды, здаволены.

— Ну як? Спадабаўся вам абед?—спытаўся вахмістр.

— Абед быў нішто сабе, пан вахмістр. Толькі вось капусты ня шкодзіла-б болей. Ды, што рабіць, я ведаю, што мяне не макалі. Сьвініна добрая, мусіць самі вэндзілі, з свае ўласнай сьвіньні. І гарбата з ромам была ня дрэнная.

Вахмістр паглядзеў на Швэйка і пачаў:

— Ці праўда, што ў Расіі п'юць шмат гарбаты? А ром там таксама ёсьць?

— Ром усюды ёсьць, пан вахмістр.

„Пачынае выкручвацца,—падумаў вахмістр.—Раней трэба было думаць, што гаворыш“.— І інтымна, нагнуўшыся да Швэйка, запытаў:

— А прыгожанькіх дзяўчат у Расіі шмат?

— Прыгожанькія дзяўчаты ўсюды ёсьць, пан вахмістр.

„Хоча вылезьці“,—падумаў вахмістр і пусьціў у ход сарака-двухсантымэтроўку:

— Што вы думалі рабіць у 91-м палку?

— Ёсьці з палком на фронт.

Вахмістр з задаваленьнем адзначыў у думках: „Правільна! Самы лепшы спосаб напасьці ў Расію“.

¹⁾ Вітаю вас, пан вахмістр!

²⁾ Нацыянальная чэская страва з варанага цеста.

— Вельмі добрая ідэя!—з захапленнем сказаў ён, нагледваючы, якое ўражанне зрабляць яго словы на Швэйка, але не прачытаў на яго твары нічога, апрача поўнага спакою.

„Вокам чалавек не міргне,—жахнуўся ў глыбіні душы вахмістр.—Ну, і вытрымка-ж у іх! Каб я быў на яго месцы, у мяне пасьля гэтых слоў ногі-б хадуном захадзілі“.

— Раніцою мы завязём вас у Пісэк,—кіўнуў ён як-бы між іншым.—Ці былі вы калі-небудзь у Пісэку?

— У 1910 годзе на імператарскіх манэўрах.

На твары ў вахмістра з'явілася пераможная ўсьмешка. Ён адчуваў, што ў сваёй сыстэме допыту перагнаў сам сябе.

— Вы былі там да канца манэўраў?

— Вядома, пан вахмістр. Я быў у пяхоце.

Швэйк спакойна глядзеў на вахмістра, які круціўся ад радасці і ня мог больш стрымлівацца, каб ня прыпісаць гэта ў рапарт. Ён выклікаў свайго памочніка і загадаў вывесці Швэйка, а сам дапоўніў у сваім рапарце:

„Плян яго быў такі: прабраўшыся ў рады 91-га палка, ён намерваўся разам з палком адправіцца на фронт і пры першым зручным выпадку перабегчы на бок рускіх, бо бачыў, што вярнуцца іншым шляхам з прычыны пільнасьці нашых органаў яму немагчыма. Зусім магчыма, што ён мог-бы з посьпехам ажыццявіць свае намеры, бо згодна з яго паказаннямі, здабытымі шляхам перакрываванага допыту, ён яшчэ ў 1910 годзе прымаў удзел у якасьці радавога ў імператарскіх манэўрах у наўкольнасьці Пісэку. З гэтага відаць, што ён мае вялікія здольнасьці ў сваёй галіне. Дазволю сабе ўпамянуць, што сабраны мною абвінаваўчы матэрыял зьяўляецца вынікам майго мэтаду перакрываванага допыту“.

У дзвярах з'явіўся унтэр.

— Пан вахмістр! Арыштаваны просіцца за сваёю патрэбаю!

— Прымкнуць штыхі!—скамандваў вахмістр.—Ці не, прыядзеце яго сюды.

— Вам трэба ў прыбіральню?—ветліва спытаўся ў Швэйка вахмістр.—Ці не хаваецца ў гэтым што-небудзь большае?

— Зусім правільна. Мне трэба за „вялікаю патрэбаю“ пан вахмістр,—адказаў Швэйк.

— Глядзеце, каб ня было чаго-небудзь большага,— многа-значна сказаў вахмістр, прышпільваючы кабуру з рэвольверам.— Я пайду з вамі.

— У мяне новы рэвольвер,— сказаў ён Швэйку ідучы:— сямінабойны, дасканала правільна б'е.

Перш, чым выйсьці на двор, ён паклікаў унтэра і на вуха даў загад:

— Вазьмеце стрэльбу і, калі ён увойдзе ў сярэдзіну, станьце з другога боку прыбіральні. Каб ён не зрабіў часамі падкопу цераз рэтырадную яму.

Прыбіральняю была маленькая драўляная будка, якая стала нудліва пасярод двара недалёка ад кучы гною. Гэта быў патрэбнік-вэтэран, які абслугоўваў патрэбы цэлых пакаленьняў. У момант, які тут апісваецца, у ім сядзеў Швэйк і прытрымліваў адной рукой вяровачку ад дзьвярэй, між тым, як праз задняе акенца за ім наглядаў унтэр, як-бы Швэйк не зрабіў падкопу.

Каршуновыя вочы жандарскага вахмістра ўтаропіліся ў дзьверы, і вахмістр абдумваў, у якую нагу яму страляць, калі Швэйк папрабуе ўцякаць.

Але заміж гэтага дзьверы памаленьку адчыніліся, і з прыбіральні ня вышаў, а выплыў Швэйк! На абліччы яго была напісана спакойная здаволенасьць. Ён запытаўся ў вахмістра:

— Ці не занадта доўга я там быў: Ці не ватрымаў я вас?

— О, зусім не, зусім не,— адказаў вахмістр і падумаў: „Якія яны ўсё-такі далікатныя, абыходлівыя. Ведае-ж, што яго чакае але застаецца ветлівым. Далікатны да апошняй хвіліны. Хіба мог-бы хто з нашых так трымацца на яго месцы?“

Вахмістр застаўся ў каравульным памяшканьні і сеў побач са Швэйкам на пасьцелі жандара Рампы, які быў у нарадзе і павінен быў да раніцы абыходзіць наўкольных сёлы, а ў гэты момант быў ужо ў Працівіне ў шынку „У Варанога каня“ і гуляў з шаўцамі ў „мар'яж“, у перапынках даводзячы, што Аўстрыя павінна перамагчы.

Вахмістр закурыў, даў натаптаць люльку і Швэйку, унтэр падкінуў у печ вугалю, і жандарскае аддзяленьне ператварылася ў самы прытульны куточак на сьвеце, у цёплае гнязьдзечка. На дварэ спускалася зімовая ноч.

Усе маўчалі. Вахмістр распрацоўваў нешта ў думках і нарэшце выказаў гэта памоцніку:

— Па-мойму, вешаць шпіёнаў—няправільна. Чалавек, які ахвяроўвае сябе па абавязку, скажам, за сваю радзіму, заслугоўвае сьмерці ганаровай, ад кулі. Як па-вашаму?

— Вядома, лепш расстраляць яго, а ня вешаць,—агадзіўся ўнтэр.—Паслалі-б, скажам, і сказалі-б: „Вы павінны высьветліць, колькі ў рускіх куляметаў“. Што-ж, пераапануліся-б і пашлі. І за гэта мяне вешаць як бакдыта?!

Унтэр так разышоўся, што ўстаў і сказаў:

— Я за тое, каб яго расстраляць і пахаваць з вайсковым гонарам!

— Тут якраз і загвоздка,—сказаў Швэйк.—Калі хлопец ня дурань,—папробуй яго злаві. Ніколі яго не пазнаюць..

—А вось пазнаюць!—загарачыўся вахмістр.—Ён хітры, ды і яны не тапаром шытыя. Трэба мець свой мэтад. Вы самі ў гэтым пераканаецеся. Самі не заўважыце, як пераканаецеся,—паўтарыў ён спакойнейшым тонам, прыветна пры гэтым усміхаючыся.—Як ні круціся—у нас гэты нумар ня пройдзе. Правільна я кажу?—звярнуўся ён да ўнтэра. Унтэр кіўнуў галавою ў знак згоды і выказаў думку, што ёсьць некаторыя, у якіх справа ўжо даўно прайграная, і што яны могуць прыкідвацца зусім спакойнымі колькі хочуць, але гэта спакойства нікога ня здзівіць.

— Зусім мая школа!—з гонарам сказаў вахмістр.—Спакойства—нуль, але робленае спакойства гэта *corpus delicti* ¹⁾.

І, перапыніўшы выказваньне свае тэорыі, ён звярнуўся да ўнтэра:

— Што-ж бы гэта такое прыдумаць на вячэру?

— А ў шынок вы сягоньня ня пойдзеце, пан вахмістр?

З гэтым запытаньнем перад вахмістрам устала ва ўсю веліч праблема, якая патрабуе неадкладнага вырашэньня.

Што, калі арыштаваны, скарыстаўшы яго адсутнасьць, уцячэ? Унтэр, праўда, чалавек надзейны і асьцярожны, але ад яго ўжо раз ўцяклі два валацугі (фактычна справа была так: ун-

¹⁾ Юрыдычны тэрмін: наяўнасьць акалічнасьцяў, якія сыцьвярджаюць віну.

тэру не хацелася марозам цягнуцца з імі да Пісэку, і ён іх пусьціў у полі каля Ражыч, стрэліўшы для прыклёпу разок у паветра з вінтоўкі).

— Пашлём бабульку па вячэру. А піва яна нам будзе насіць у збане,—развязаў вахмістр гэту складаную праблему.— Няхай яна разок пройдзе—разварушыць косьці.

І бабулька, якая ім прыслугоўвала, сапраўды за гэты вечар добра разварушыла сабе косьці. Пасьля вячэры зносіны на лініі—жандарскае аддзяленьне—шынок „У Ката“—не перапыняліся. Безьліч сьлядоў ад вялікіх цяжкіх бабульчыных ботаў на гэтай лініі сьведчаць пра тое, што вахмістр надумаўся аддзякаваць сабе за сваю адсутнасьць „У Ката“.

Калі нарэшце бабулька зьявілася ў шынку з заяваю, што пан вахмістр загадаў перадаць паклон і просіць адпусьціць бутэльку кантушоўкі¹⁾, шинкар ня мог больш захоўваць свае цікаўнасьці і запытаўся, хто там у вахмістра.

— Гэта ў іх?—адказала бабулька.—Падазроны чалавек нейкі. Калі я адтуль выходзіла, сядзелі абодва абняўшыся з ім, а пан вахмістр гладзіў яго па галаве і прыказваў: „Галоўка ты мая славянская, шпіёнчык ты мой ненаглядны!“

Па поўначы жандарскае аддзяленьне выглядала так: унутэр спаў моцна храпучы і выцягнуўшыся на пасьцелі, як быў—у мундзіры; насупроць сядзеў вахмістр з рэшткай кантушоўкі на дне бутэлькі і абнімаў Швэйка за шыю, сьлёзы цяклі па яго загарэлым твары, барада яго склеілася ад кантушоўкі. Ён мармытаў:

— Ну прызнайся-ж, што ў Расіі такой добрай кантушоўкі ня знойдзеш. Скажы, каб я мог спакойна ісьці спаць. Прызнайся, будзь мужчынам!

— Ня знойдзеш,—сказаў Швэйк.

Вахмістр ад лішкі пачуцьцяў наваліўся на Швэйка:

— Дзякуй, родненькі, узрадаваў ты мяне, прызнаўся. Вось так трэба прызнавацца на допыце. Ужо калі вінават, чаго таіцца?

Ён устаў і, хістаючыся ў бакі з парожняй бутэлькай у руцэ, пашоў у свой пакой, мармычучы:

¹⁾ Салодкая гарэлка.

— Калі-б я зразу ня тра-рапіў на п-правільны ш-шлях, м-магло-б зусім іншае выйсьці.

Потым ён выцягнуў з пісьмошага стала свой рапарт і паспрабаваў дапоўніць яго наступным матэрыялам:

„Павінен дадаць, што руская кантушоўка, на падставе § 56...”

Ён ляпнуў чарнілам, зьлізаў языкам, і як быў—у мундзіры, лагодна ўсьміхаючыся, зваліўся на пасьцель і заснуў, як мёртвы.

Пад раніцу жандарскі ўнтэр пачаў так моцна храпіць, пасьвістваючы, што Швэйк прачнуўся. Ён устаў і пачаў трэсьці ўнтэра, пакуль той не перастаў храпіць. Потым Швэйк лёг зноў. Прапелі пеўні, узышло сонца, і бабулька, выспаўшыся пасля ўчарашняй беганіны, прышла падпальваць у печы. Дзьверы былі адчынены і ўсё было ахоплена сном. Газоўка ў каравульным памяшканьні яшчэ курэла. Бабулька сьцягнула ўнтэра і Швэйка з пасьцелі. Унтэру яна сказала:

— Хоць-бы пасароміўся спаць апранены, як жывёліна, даруй мне божа!

А Швэйку зрабіла заўвагу, каб ён зашпіліў порткі, калі знаходзіцца ў жаночай кампаніі.

Нарэшце яна примусіла за спанага ўнтэра пайсьці пабудзіць вахмістра, сказаўшы, што гэта не парадак—так доўга дрыхнуць.

— Ну і ў кампанію-ж вы папалі,—бурчала бабулька, зьвяртаючыся да Швэйка, пакуль унтэр будзіў вахмістра.—Адзін п'янюга горш другога. Кожны бацьку-б з маткаю прапіў. Мне за работу трэці год ужо вінаваты, а калі я намякну, вахмістр сказаў мне: „Маўчы ляпей, бабулька, а не дык загадаю пасадзіць цябе. Нам добра вядома, што сын твой браконьер і панскія дровы крадзе“. Вось і мучуся з імі ўжо чацьверты год.—Бабка глыбока ўздыхнула і бубніла далей:—Вахмістра асьцерагайцеся больш за ўсё. Ліса і гадзіна з усяго сьвету. Так і шнырыць, каб каго сцапаць і пасадзіць.

Вахмістра ледзь пабудзілі. Унтэру прышлося ня мала працаваць, каб пераканаць яго, што ўжо раніца.

Нарэшце ён прадраў вочы, стаў іх церці кулаком і насілу аднавіў у памяці ўчарашні вечар. Раптам яму прышла ў голаву жахлівая думка і ён спужана запытаўся, гледзячы мутнымі вачыма на ўнтэра:

— Зьбег?!

— Божа барані,—хлопец сумленны.

Унтэр-афіцэр захадзіў па пакоі, глянуў у вакно, вярнуўся, адарваў кусок газэты, што ляжала на сталe, і скачаў з яе галачку. Відаць было, што ён нешта хоча сказаць. Нарэшце вахмістр гэта заўважыў, і, захацеўшы даведацца, як далёка зайшло ўчарашняе п'янства, сказаў:

— Добра ўжо, памагу вам: учора, мусіць, я здорова набуяніў?

Унтэр з дакорам глянуў на свайго начальніка:

— Калі-б вы толькі ведалі, пан вахмістр, якія гутаркі вы ўчора вялі! Чаго вы толькі на навярзлі!

І, нахіліўшыся да самага вахмістравага вуха, ён зашаптаў:

— Вы яму казалі, што чэхі і рускія аднае славянскай крыві, што Мікалай Мікалаевіч будзе на наступным тыдні з войскам у Пшэрове, што Аўстрыя ня ўтрымаецца, і раілі яму пры далейшых допытах усё адмаўляць і лгаць, што папала, каб зацягнуць сьледства, пакуль яго ня выратуюць казакі. Потым вы казалі, што ў самы бліжэйшы час у нас будзе заваруха, што паўтараюцца часы гусітаў, што сяляне пойдучь в цапамі на Вену, што гасудара імператара пясок сыплецца і ён скоро здохне і што імператар Вільгельм зьвер. Потым вы яму абяцалі пасылаць у турму грошы, каб ён купляў сабе яду, і шмат яшчэ нагаварылі такіх рэчаў.

Унтэр адарваўся ад вахмістравага вуха:

— Усё гэта я добра памятаю,—дадаў ён,—бо з першага пачатку я быў толькі трошкі цюкнуўшы, а толькі потым налізаўся і далей нічога ня памятаю.

Вахмістр паглядзеў на ўнтэра.

— Я помню,—сказаў,—як вы гаварылі, што мы супроць рускіх—саплякі, і сталі пры бабцы крычаць: „Няхай живе Расія!“

Унтэр нэрвова захадзіў па пакоі.

— І гарлалі вы гэта, нібы вас рэзалі,—сказаў вахмістр. А потым вы кінуліся ўпоперак ложка і пачалі храпці.

Унтэр спыніўся каля вакна і, барабаннячы пальцамі па шкле сказаў:

— Дый вы таксама, пан вахмістр, пры бабцы языка за зубамі ня трымалі. Вы ей, памятаю, казалі: „Бабулька, зарубі

сабе на носе: імператары і каралі клапоцяцца толькі аб сваёй кішэні і праз гэта пачалі вайну. Не зьяўляецца выключэньнем і гэта трухліна, „стары Гулякін“, якога нельга выпусціць з клёзэта без таго, каб ён не напудрыў наўкол сябе Шэнбрун¹⁾).

— І гэта я казаў?

— Так, пан вахмістр, якраз вы гэта гаварылі перад тым як ісьці на двор казлы драць, а потым пачалі крычаць:

„Бабулька, сунь мне палец у горла!“

— А вы таксама добра сказалі,— перапыніў яго вахмістр.— Дзе вы толькі падчапілі гэта глупства, што Мікалай Мікалаевіч будзе чэскім каралём?

— Гэтага ■ нешта не памятаю,— няўпэўнена адказаў унтэр.

Дзе-ж вам гэта памятаць! П'яны вы былі, як гразь, а калі вам трэба было схадзіць „на двор“, вы, заміж таго, каб высьці ў дзьверы, палезьлі ў печ.

Абодва змоўклі. Памаўчаўшы вахмістр сказаў:

— Я заўсёды вам казаў, што алькоголь згуба. Піць вы ня ўмеете, а п'яце. Што, калі-б ён ад нас зьбег? Як-бы мы з вамі апраўдаліся? (Ах ты, божухна, як галава трашчыць!) Якраз таму, што ён ня зьбег, робіцца зусім ясна, што гэта за тонкая і небясьпечная штучка. Калі яго будуць дапытваць, ён скажа, што дзьверы ў нас былі адмакнёны ўсю ноч, што мы былі п'яныя і што ён-бы мог тысячу разоў уцячы, каб адчуваў сябе вінаватым. Шчасьце яшчэ наша, што такому чалавеку не павераць, і калі мы пад прысягаю скажам, што гэта выдумка і нахабнае лганства, то яму сам пан бог не паможа і яшчэ яму прыпаяюць лішні параграф. У яго абвінавачаньні лішні параграф ня будзе адыгрываць, вядома, ніякай ролі... Ох, як баліць галава.

Наступіў перапынак. Праз хвіліну вахмістр загадаў паклікаць бабульку.

— Слухай, бабулька,— сказаў ён ёй, строга паглядзеўшы ёй у твар.— Знайдзі дзе-небудзь крыж з Езусам і прынясі сюды.— І на дапытлівы погляд бабулькі вахмістр крыкнуў:— Хутчэй! Каб праз хвіліну было тут!

¹⁾ Загародны палац аўстрыйскіх імператараў, абкружаны паркам з сажалкамі.

Потым ён выняў з шуфляды дзве свечкі, на якіх былі кропелькі сургуча, і калі бабка прычыкіляла з Езусам, ён паставіў яго паміж дзвюма свечкамі, запаліў іх і ўрачыста сказаў:

— Сядзьце, бабулька.

Аслупянелая бабулька прысела на канапу і спужана паглядала то на Езуса, то на вахмістра. Яе ахапіў страх, і відаць было, як яе зложаныя на каленях рукі дрыжаць разам з каленямі.

Вахмістр прайшоў разоў са два каля яе, потым спыніўся і ўрачыста сказаў:

— Учора ўвечар вы былі сьведкай вялікай падзеі. Магчыма, што ваш абмежаваны розум гэтага не ахапляе. Салдат, якога вы бачылі, бабулька, выведнік, шпіён.

— Езус, Марыя! — ускрыкнула бабка. — Маці прасьвятая багародзіца! Царыца нябесная!

— Ціха! Дык вось, для таго, каб сёе-тое ад яго выведаць, прышлося весці некаторыя, можа нават, дзіўныя гутаркі, якія вы ўчора чулі. Чулі, што вы ўчора гаварылі?

— Чула, — дрыжачым голасам пралепятала бабка.

— Гэтыя гутаркі, бабулька, вялі толькі да таго, каб ён нам стаў давяраць і прызнаўся. І нам гэта ўдалося. Выцягнулі мы з яго ўсё. Сцапалі галубчыка.

Вахмістр перапыніў сваю гутарку, каб паправіць свечкі і ўрачыста гаварыў далей, строга гледзячы на бабку:

— Вы, бабулька, былі пры гэтым і такім чынам ведаеце гэту тайну. Гэта тайна — тайна дзяржаўная. Пра гэта вы нікому і заікнуцца ня маеце права. Нават перад самай сьмерцю не павінны пра гэта гаварыць, бо іначай вы будзеце пазбаўлены права быць пахаванай на могілках.

— Езус, Марыя, сьвяты Юзэфе! — загаласіла бабка. — Занесла мяне нячыстая сіла ў ваш пакой.

— Не раўці! Устаньце, падыйдзеце да сьвятога ўкрыжаваньня, влажэце два пальцы і падыеце руку. Будзеце зараз мне прысягаць. Гаварэце за мною...

Бабка зачыкіляла да стала, прыказваючы:

— Маці прасьвятая багародзіца, царыца нябесная, чаго-ж я ў пакой увайшла!

З крыжа са змардованым тварам глядзеў на яе хрыетос, сьвечкі курэлі, і бабцы ўся абстаноўка здавалася жудаснаю і незямною. Яна зусім зьбянтэжылася, калені ў яе стукаліся адно аб адно, рукі трэсьліся. Яна падняла руку са зложанымі пальцамі, і вахмістр урачыста, з выразам, гаварыў словы прысягі, якія бабулька паўтарала за ім:

— Клянуся богу ўсемагутнаму і вам, пан вахмістр, што нічога пра тое, што тут бачыла і чула, я да самай сваей сьмерці нікому не скажу ні слова ні пад пагрозай, ні пад катаваньнем. Няхай паможа мне ў гэтым пан бог.

— Цяпер пацалуйце крыж,—загадаў вахмістр пасья таго, як бабулька, моцна ўсхліпваючы і хрысьцячыся, паўтарыла словы прысягі. — Так, а цяпер занясеце Ёзуса, адкуль яго ўзялі, і скажэце там, што ён мне патрэбен быў для допыта.

Ашаломленая старая на пальчыках вышла з пакою і пашла па дарозе, штохвіліны азіраючыся, як-бы жадаючы пераканацца, што гэта ня быў сон і што яна сапраўды толькі што перажыла адну з самых страшных хвілін у сваім жыцьці.

Вахмістр перапісваў тым часам свой рапарт, які за ноч аздобіўся залізанымі кляксамі.

Ён усё перарабіў нанова і перапісаў. Але потым успомніў, што забыўся дапытаць Швэйка яшчэ пра адну рэч. Ён загадаў прывесьці Швэйка і запытаўся ў яго:

— Ці ўмееце вы фотографаваць?

— Умею.

— А чаму вы ня носіце з сабою апарата?

— Таму, што яго ў мяне няма,—чыстасардэчна прызнаўся Швэйк.

— А калі-б у вас быў апарат, вы-б рабілі здымкі?

— Калі-б ды калі, ды ў роце грыбы расьлі,—прастадушна адказаў Швэйк, сустракаючы спакойным поглядам дапытлівы погляд вахмістра.

У вахмістра зноў забалела галава, і ён ня мог знайсці іншага запытаньня, як:

— Ці цяжка фотографаваць вагзалы?

— Вельмі лёгка,—адказаў Швэйк. — Па-першае, вагзал ня краталецца, а стаіць увесь час на адным месцы, а, па-другое, яму ня трэба гаварыць: „Зрабеце прыемную ўсьмешку“.

Пасьля гэтых паказаньняў вахмістр мог дапоўніць свой ра-
парт: „У дадатак да данясеньня № 2172 паведамляю...”

У гэтым дадатку вахмістр даў волю свайму натхненьню:
„Пры перакрываваемым допыце арыштаваны, між іншым, прызнаўся, што ўмее фотографаваць і ахватней за ўсё робіць здымкі з вагзалаў. Хоць у яго фотографічны апарат ня знойдзен, але ёсьць падазрэнне, што ён у яго дзе-небудзь схаваны і таму ён яго з сабою ня носіць, каб ня выклікаць падазрэнняў, што сьцьвярджае і яго прызнаньне, што ён рабіў-бы здымкі, каб меў пры сабе апарат...”

Вахмістр з перапою стаў гарадзіць далей усялякае глупства:

„З паказаньняў арыштаванага з бясспрэчнай відавочнасьцю вынікае, што толькі тое, што ён ня мае пры сабе апарата, перашкодзіла яму фотографаваць чыгуначныя будынкi і мясцовасьць, якая мае стратэгічнае значэньне. Бясспрэчна ён-бы выканаў свой намер, каб вышэйазначаны схаваны ім апарат быў у яго пад рукою. Таксама, толькі дзякуючы тэй акалічнасьці, што апарата пры ім ня было, ніякіх здымкаў у яго ня знойдзена”.

— Хопіць,—сказаў вахмістр і падпісаўся.

Застаўшыся вельмі здаволеным сваім творам, ён з гонарам, прачытаў яго свайму памоцніку.

— Удады даклад, — сказаў ён. — Бачыце, вось як трэба складаць данясеньні. Тут усё павінна быць. Следства, даражэнькі, не такая ўжо простая штука, а галоўная справа ў тым, як падаць вынікі допыту, каб у вышэйшай інстанцыі толькі рот разавілі. Прывядзеце яго да мяне. Пара гэту справу скончыць.

— Дык вось унтэр-афіцэр завядзе вас у Акруговую жандарскую ўправу ў Пісэк, — сказаў ён паважна Швэйку. — Паводле прадпісаньня належыць адправіць вас з кайданамі на руках, але з прычыны таго, што вы, як мне здаецца, чалавек паважны, кайданоў мы на вас не надзенем. Я ўпэўнены, што і ў дарозе вы не паспрабуеце ўцякаць. — Вахмістр, як відаць, расчулены выглядам швэйкаўскага дабратлівага аблічча, дадаў: — і ня гневайцеся на мяне. Завядзеце яго, унтэр, вось вам маё данясеньне.

— Бывайце здаровы, — мякка сказаў Швэйк. — Дзякую Вам, пан вахмістр, за ўсё, што вы для мяне зрабілі. Пры выпадку напішу вам ліст. Калі пападу ў ваш край, абавязкова зайду да вас у госьці.

Швэйк з унтэрам вышлі на дарогу, і кожны, хто-бы ні спаткаўся, бачачы іх захопленымі сяброўскай гутаркай, палічыў-бы іх за даўно знаёмых, якія ідуць разам у горад, скажам, — у касьцёл.

Ніколі ня думаў, — казаў Швэйк, — што па адрасе ў Будэйовіцы будзе так шмат перашкод. Гэта нагадвае мне выпадак у разьніком Хаўрой з Кабыліц. Трапіў ён раз да помніка Палацкому на Морані¹⁾ і хадзіў наўкол яго да самай раніцы, бо яму здавалася, што ён ідзе ўздож сьцяны, якой і канца няма. Пад раніцу, спрэс змардаваны, адчаяўся і закрычаў „ратуйце“, а калі прыбеглі паліцэйскія, ён у іх запытаўся, як яму прайсьці дадому ў Кабыліцы, бо, кажа, ніяк сьцяны прайсьці ня можа, ідзе, кажа, уздоўж яе пяць гадзін, а ёй канца-краю няма. Паліцэйскія яго забралі, а ён ім там у часьці ўсё раскідаў і паразьбіваў.

Унтэр не сказаў ні слова і падумаў: „Куды гне? Зноў пачынае арапа запуськаць на конт Будэйовіц“.

Яны ішлі паўз сажалку і Швэйк пацікавіўся, ці шмат у іх раёне рыбакоў, якія ловяць без дазволу рыбу.

— Толькі такія і ёсьць, — адказаў унтэр. — Ранейшага вахмістра ўтапіць хацелі. Стораж каля сажалкі страляе ім у задніцы нарэзаным шчаціньнем, але нічога не памагае. Яны носяць у штанох кусок бляхі.

І ўнтэр з большага закрануў тэму пра прогрэс, пра тое, да чаго людзі дайшлі, і як адзін другога ашуквае, і потым разьвіў новую тэорыю пра тое, што вайна — вялікае дабро для ўсяго чалавецтва, бо разам з паважнымі людзьмі перастраляюць і шмат жулікаў ды шэльмаў.

— І так на сьвеце вельмі шмат народу, — сказаў ён глыбокадумна. — Усім стала цесна, людзей разьвялося да чорта!

Яны падходзілі да карчмы.

¹⁾ Вуліца ў Празе.

— Сягоньня чартоўскі мяце,—сказаў унтэр.—Я думаю, не пашкодзіла-б прапусьціць па чарачцы. Не кажэце там нікому, што я вас вяду ў Пісэк. Гэта дзяржаўная тайна.

У галаве ўнтэра мільганула інструкцыя з цэнтру пра падзроных асоб і пра абавязкі кожнага жандарскага аддзяленьня: „Ізоляваць гэтых асоб ад мясцовага насельніцтва і адпраўляючы іх па далейшых інстанцыях, старацца ўсімі спосабамі не даваць прычын для распаўсюджаньня лішніх гутарак сярод насельніцтва“.

— Ня ўздумайце прагаварыцца, што вы за птушка,—сказаў ён.—Да гэтага нікому справы няма. Не давайце прычын для распаўсюджаньня панікі. Паніка ў ваенны час страшная рэч. Хто-небудзь ляпне—і пойдзе па ўсёй акрузе. Разумеете?

— Я панікі распаўсюджваць ня буду,—сказаў Швэйк і трымаўся паводле свайго абяцання.

Калі шынкар з ім разгаварыўся, Швэйк сказаў:

— Вось брат кажа, што за гадзіну дойдзем да Пісэку.

— Дык, значыць, брат ваш у адпуску?—Запытаўся цікавы шынкар у ўнтэра.

Той, ня міргнуўшы вокам, адказаў:

— Сягодня ў яго водпуск канчаецца.

Калі шынкар адышоўся ў бок, унтэр, падміргнуўшы Швэйку сказаў:

— Хвацка мы яго падманулі! Галоўнае: не падымаць панікі—час ваенны.

Сказаўшы перад тым, як зайсьці ў шынок, што чарачка пашкодзіць ня можа, унтэр паддаўся надмернаму оптымізму, бо, ня ўзяў пад увагу колькасьці гэтых чарачак. Пасьля дваццаці чарак ён моцна і рашуча заявіў, што да трох гадзін начальнік Акруговай жандарскай управы абедае і бескарысна прыходзіць туды раней, тым больш, што паднялася мяцеліца. Калі яны прыдуць у Пісэк у чатыры гадзіны, часу застанецца аж занадта. І к шасьці яны ня спозьняцца. Прыдзецца ісьці папацёмку, па пагодзе відаць, але гэта ўсёроўна. Розьніцы ніякай: ісьці цяпер ці пазьней—Пісэк ад іх не ўцячэ.

— Мы павінны радавацца таму, што сядзім у цяпле,—скончыў ён.—У такую халадэчу ў акопах, — гэта табе не на печы грэцца.

Вялікая старая кахляная печ жухала гарачынёю, і ўнтэр констатаваў, што вонкавае цяпло з посьпехам можна ўраўнаважыць нутраным пры дапамозе розных гатункаў настоек. А ў гаспадара іх было восем гатункаў, і імі ён разганяў нудоту жарчмы, расьпіваючы ўсе гатункі па чарзе пад гукі мяцеліцы, якая гула за кожным вуглам яго доміка.

Унтэр увесь час падганяў шынкара, каб той ад яго не аставаўся, і піў, абвінавачваючы яго, што ён мала п'е. Гэта было відавочным паклёпам, бо шынкар ужо ледзь стаяў на нагах, увесь час даводзячы, што трэба згуляць у фэрбл¹⁾ і заяўляў, што мінулай ноччу ён чуў з усходу канонаду. Унтэр ікнуў у адказ:

— Гэта ты кіны! Не падымай панікі! Ёсьць інструкцыя... і пачаў тлумачыць, што інструкцыя гэта збор паасобных распараджэньняў.

У якасьці прыкладу ён працытаваў некалькі сакрэтных цыркуляраў. Шынкар ужо мала што разумеў. Адно, што ён мог прамармытаць, было тое, што аднымі інструкцыямі вайны ня выграеш.

Ужо сыцямнела, калі ўнтэр сабраўся ў дарогу. За мяцеліцаю ў двух кроках нічога нельга было ўбачыць:

— Валі ўвесь час проста да самага Пісэку.

Але хутка яго голас прагучэў не з дарогі, а зьнізу, з рова, куды ён скаціўся па сьнезе. Памагаючы сабе вінтоўкаю, ён насілу вылез на дарогу. Швэйк пачуў яго прыглушаны сьмех: Усёроўна як на коўзанцы". Праз хвіліну ён зьехаў зноў у роў, загарлаўшы так, што перакрычаў сьвіст ветру:

— Кінуся, паніка!

Унтэр-афіцэр падобен быў на мурашку, якая, адкуль-небудзь зваліўшыся, упарта лезе зноў наверх. Ён паўтарыў пяць разоў гэта практыкаваньне і, вылезшы нарэшце да Швэйка, маркотна сказаў:

— Я мог-бы вас лёгка згубіць.

— Ня турбуйцеся, калі ласка, пан унтэр,—сказаў Швэйк,—Самае лепшае, што мы можам зрабіць, гэта прывязаць сябе

¹⁾ Гульня ў карты.

аднаго да другога, такім чынам мы адзін аднаго ня згубім. Ручныя кайданы пры вас ёсьць?

— Кожнаму жандару належыць насіць з сабою ручныя кайданы,—паважна сказаў унтэр і спатыкнуўся. — Гэта-ж наш хлеб.

— Дык давайце, прышпілімся,—сказаў Швэйк,—спроба не загана.

Па-майстэрску ўнтэр зашпіліў адзін канец ручных кайданоў наўкол рукі Швэйка, а другі канец наўкол свае. Цяпер абодва зьліліся ў адно як сіамскія блізьнюкі. Абодва спатыкаліся і ўнтэр цягнуў за сабою Швэйка цераз кучы друзу, а калі кідаўся, то і Швэйка за сабою валок. Кайданы ўраза-ліся ім у рукі. Нарэшце ўнтэр сказаў, што так справа далей ня пойдзе і трэба разлучыцца. Пасьля доўгіх і дарэмных патуг вызваліцца ад кайданоў унтэр уздыхнуў:

— Мы зьвязаны адзін з другім на векі вечныя.

— Амін—сказаў Швэйк, і абодва ішлі далей па цяжкім шляху.

Унтэра апанаваў безнадзейны адчай. Пасьля доўгай пакуты позна вечарам яны дацягнуліся да Пісэка. На ўсходах у жандарскай ўправе ўнтэр нывесела сказаў Швэйку:

— Справа дрэнь—нам аднаму ад другога ня вызваліцца.

І сапраўды справа была дрэнь. Дзяжурны вахмістр паслаў па ротмістра Кеніга. Першае, што сказаў ротмістр, было:

— А ну, хукніце на мяне!—Хутка і не памыліўшыся паставіў ён, дзякуючы свайму спрактыкаванаму нюху, дыягноз:— Ага: ром, кантушоўка, „чорт“¹⁾, рабінаўка, гарэхаўка, вішнёўка і ванільная. Вахмістр,—зьвярнуўся ён да свайго падначаленага,—вось вам прыклад, як не павінен выглядаць жандар.—Вырабляць такія штукі—злачынства, якое будзе разглядацца ваенным судом. Прывязаць сабе да арыштаванага і прыйсьці сюды ў такім быдлячым выглядзе! Зьніміце з іх кайданы.

Унтэр вольнаю леваю рукою ўзяў пад казырок.

— Што яшчэ?—запытаўся ў яго ротмістр.

¹⁾ Асабліва моцная настойка.

— Асьмелюся далажыць, пан ротмістр, прынёс данясеньне.

— На вас самога пойдзе данясеньне ў суд,—коратка сказаў ротмістр.—Вахмістр, пасаdzeце абодвых. Заўтра раніцою прывядзеце іх да мяне на допыт, а данясеньне в Пуціма праглядзеце і прышлеце мне на кватэру.

Пісэцкі ротмістр Кеніг быў чыноўнікам да мозгу касьцей: падцягваў, падначаленых і ведаў смак ў справах бюрократычных. У падуладных яму жандарскіх аддзяленьнях ніколі не маглі палёгкаю сказаць: „Ну, дзякуй богу, хмара прайшла“. Хмара варочалася з кожнай новай паперкай, падпісанай рукою ротмістра Кеніга. Ад ранку да вечара страчыў ротмістр вымовы, напамінаньні і папярэджаньні і рассылаў іх па ўсёй акрузе.

Цяжкія хмары навісьлі над ўсімі жандарскімі аддзяленьнямі Пісэцкай акругі пасьля абвяшчэньня вайны. Бюрократычны гром грымеў над жандарскімі галовамі, і часьцяком у каго-небудзь з вахмістраў, унтэроў, радавых жандараў ці канцылярскіх служачых грукаў пярун. Кожная пусьцяковіна цягнула за сабой дысцыплінарнае спагнаньне і сьледства.

„Калі мы хочам перамагчы,—казаў ротмістр Кеніг,—трэба ставіць кропку над „і“, а не абмяжоўвацца палавіннымі мерамі“. Усюды наўкол сябе ён падазраваў змовы і здраду. У яго была цьвёрдая ўпэўненасьць, што ў кожнага жандара яго акругі ёсьць грашкі, дзякуючы ваеннаму часу, і што ў кожнага з іх не адзін праступак па службе.

А зьверху, з Міністэрства абароны, яго самога завальвалі загадамі і ставілі яму на від, што па вестках Вайсковага Міністэрства абароны, салдаты, прызваныя з Пісэцкай акругі, масамі перабягаюць да няпрыяцеля, і Кеніга падсьцебвалі, каб ён пільней сачыў за настроямі ў акрузе. Кенігу прыходзілася туга. Калі жонкі прызваных салдат праводзілі іх на фронт, ротмістр ведаў напэўна, што салдаты абяцаюць сваім жонкам, што не дазваляць сябе ўхаўтурыць на славу гасудара імператара, і ён нічога ня мог супроць гэтага зрабіць. Чорна-жоўтыя¹⁾ горызонты сталі пакрывацца рэвалюцыйнымі хмаркамі. У Сэрбіі і на Карпатах салдаты цэлымі батальёнамі здаваліся ў палон. Здаліся 28-ы і 11-ы палкі. Апошні складаўся цалкам

¹⁾ Колер аўстрыйскага сьцягу.

з салдат, набраных у Пісэцкай акрузе. Духата перадрэволюцыйнай атмасфэры адчувалася ўсімі. Калі праз Пісэк праяжджалі ў Прагу навабранцы з чорнымі штучнымі гваздыкамі¹⁾, яны пакідалі назад з сваіх цялячых вагонаў папяросы і шоколад, што ім паднеслі пані з вышэйшых пісэцкіх колаў грамадства. Другі раз, калі праз Пісэк праяджаў маршавы батальён, некалькі яўрэяў з Пісэку закрычалі ў выглядзе прывітаньня: „Heil, nieder mit den Serben“²⁾.—Іх так адхвасталі па мордзе, што яны цэлы тыдзень не паказваліся на вуліцу.

Гэтыя выпадкі выразна паказвалі, што звычайнае выкананьне на аргане ў цэрквах аўстрыйскага гімну: „сьцеражы нам, божа, гасудара,“—зьяўляецца адным прыкідваньнем, а анкеты, што прысылаюць жандарскія аддзяленьні ў Акруговую ўправу, запоўненыя а-la' Пуцім, даводзілі, што ўсё ў поўным парадку, ніякай агітацыі супроць вайны няма і што настрой насельніцтва Іа, а энтузіязм Іа—Ів.

— Не жандары вы, а гарадавыя!—лаяўся ротмістр у час сваіх абходаў па аддзяленьнях,—заміж таго, каб узьняць пільнасьць на тысячу процантаў, вы па троху робіцеся жывёламі: качаецеся дома на печы і думаеце:—„ну вас ■ чорту з вашай вайной!“

Далей ішоў пералік абавязкаў жандараў і лекцыя пра сучаснае політычнае становішча і пра тое, што трэба падцягнуцца. Пасьля смелага і яскравага накіду бліскачага ідэалу жандарскай дасканаласьці, накіраванага на ўзмацненьне Аўстрыйскай монархіі, ішлі пагрозы, дысцыплінарныя спаганьні, пераводы, вымовы і папярэджаньні.

Ротмістр быў цвёрда пераконаны, што не дарэмна займае сваю пасаду, што ён нешта выратоўвае і што ўсе жандары падуладных яму аддзяленьняў гультай, сволач, эгоісты, падлюгі, шэльмы, якія ні ў чым, апрача гарэлкі, піва і віна, нічога не разумеюць і, ня маючы добра за што выпіць, бяруць хабар, павольна, але пэўна аслабляючы Аўстрыю.

Адзіны чалавек, якому ён давяраў, быў яго ўласны вахмістр з Акруговай жандарскай ўправы. Дый той часта

1) Рэкруты насілі ў пятаках бутоньеркі.

2) Ура! Далоў сэрбаў!

ў шынку рабіў заўвагі, нахшталт: „Сёньня я зноў свайго няўдачу падашукаў“.

Ротмістр праглядаў данясеньне жандарскага вахмістра з Пуціма, а перад ім стаяў яго вахмістр Мацейка і ў думках сваіх пасылаў вахмістра да ўсіх чарцей з сваімі данясеньнямі, бо ўнізе ў піўной яго чакала партыя ў „шнопс“¹⁾.

— Надоечы я вам сказаў,—сказаў ротмістр,—што самы больш ёлап, якога мне траплялася ў жыцці сустракаць, гэта вахмістр з Працівіна. Але, мяркуючы па гэтым данясеньні, вахмістр з Пуціма далёка яго перагнаў. Салдат, якога прывёў гэты сукін сын п'янюга ўнтэр, зусім ня шпіён. Гэта, бясспрэчна, самы звычайны дэзэртыр. А вахмістр у сваім данясеньні гародзіць такое глупства, што і малому дзіцяці зразу відаць, што налізаўся, шэльма, як папскі прэлат... Прывядзеце мне сюды гэтага салдата,—загадаў ён,—праглядзеўшы ўсё данясеньне з Пуціма.—Да гэтага часу мне ніколі не здаралася бачыць больш ідыёцкі набор слоў. Мала гэтага: ён пасылае сюды гэтага падазронага тыпа пад канвоем такога асла, як яго ўнтэр. Дрэнна мяне гэта публіка ведае! Да таго часу, пакуль яны ад страху перад мной разоў са тры ў порткі не накладуць, да таго часу не пераканаюцца, што са мною жарты кепскія!

І ротмістр распачаў гаворку пра тое, што жандарскія ўправы нядбайна выконваюць загады, і з таго, як складаюцца данясеньні, відаць, што кожны вахмістр робіць з справы забаўку, стараючыся прыдумаць як найбольш усялякага глупства. Калі начальства зьвяртае іх ўвагу на тое, што ня выключана магчымасьць зьяўленьня ў іх раёне выведнікаў, жандарскія вахмістры пачынаюць вырабляць іх у бязьмернай колькасьці. Калі вайна працягнецца, то ўсе жандарскія аддзяленьні ператворацца ў вар'яцкія дамы.

Ротмістр Кеніг даў у канцылярыю загад выклікаць Пуцімскага вахмістра тэлеграмай у Пісэк і рашыў выбіць яму з мазгаўні гэту „падзею вялізарнай важнасьці“, пра якую той піша ў сваім данясеньні.

— З якога палка вы ўцяклі?—Сустрэў ротмістр Швэйка.

— Ні з якога.

¹⁾ Гульня ў карты.

На твары Швэйка быў выраз поўнай бесклапотнасці.

— Адкуль у вас форма!—запытаўся ротмістр.

— Кожнаму салдату, калі ён зьяўляецца на прызыў, выдаецца форма,— з мяккай усмешкай адказаў Швэйк.— Я служу ў 91-м палку і ня ўцёк адтуль, а наадварот.

Выказаўшы сваім тварам іронічнае спачуванне, ротмістр запытаўся:

— Як гэта „наадварот“?

— Справа вельмі простая,— растлумачыў Швэйк.— Я шукаю свайго палка і іду туды, а не ўцякаю адтуль. Мне-б толькі хутчэй папасьці ў свой полк. Мяне страшэнна нэрвуе тая акалічнасць, што я заўважаю, як адыходжу ад Чэскіх Будэйовіц усё далей і далей. Гэта-ж толькі падумаць, цэлы полк мяне чакае. Пан вахмістр у Пуціме паказаў мне на карце, што Будэйовіцы знаходзяцца на поўдні, а заміж гэтага накіравалі мяне на поўнач.

Ротмістр толькі махнуў рукою, як-бы кажучы: „Ён яшчэ лепшыя штукі вырабляе, гэты вахмістр“.

— Значыць вы шукалі свайго палка і не маглі знайсці?

Швэйк накідаў яму свой маршрут: Табар— Мілеўска—Кветаў— Врж— Мальчын— Чыжова— Седлец— Гараждовіцы— Радомышль— Пуцім— Шчэчно— Страконіцы— Валынь— Дуб— Вадняны— Працівін і зноў Пуцім. З вялікім уздымам апісаў ён сваё змаганне з лёсам, раскажаў ротмістру пра тое, як ён з усіх сіл стараўся прабрацца праз усе перашкоды і перагародкі да свайго 91-га палка ў Будэйовіцы і як ўсе яго намаганні былі дарэмнымі.

Швэйк заўзята гаварыў, а ротмістр машынальна маляваў алоўкам знак вачараванага кола, з якога ўдалы ваяка Швэйк ня мог вырвацца, шукаючы свайго палка.

— Што й казаць, геркулесава работа,— сказаў нарэшце ротмістр, выслухаўшы прызнанне Швэйка, што яго прыгатае такая доўгая затрымка і немагчымасць папасьці сваячасова ў свой полк.— Уяўляю, як вы круціліся каля Пуціма.

— Пытанне было-б вырашана куды раней, заўважыў Швэйк,— каб ня было гэтага вахмістра ў няшчасным Пуціме. Ён не папытаўся ў мяне ні прозьвішча, ні палка і ўсё яму здавалася неяк наыварат. Яму трэба было загадаць адправіць мяне

ў Будэйовіцы, а там разабралі, ці я той Швэйк, які шукае свайго палка, ці я які-небудзь падазроны суб'ект. Сягодня я мог-бы ўжо другі дзень быць у сваім палку і выконваць свае абавязкі.

— Што-ж вы ў Пуціме не сказалі, што вышла непаразуменьне?

— Я бачыў, што гаворка з ім будзе дарэмная. „Здаецца—нойдзе на чалавека такое аслупяненьне, што ён зробіцца глухім на ўсяго, як пень“, як казаў шынкар Рампа на Вінаградах, калі ў яго прасілі пазычыць грошай.

Трохі падумаўшы, ротмістр рашыў, што чалавек, які імкнецца папасьці ў свой полк і прыдумляе для гэтага цэлае кругасьветнае падарожжа, зьяўляецца выразным дэзэртырам, і прадываў машыністцы, захоўваючы ўсе правілы і прыгажосьць канцылярскага стылю, наступнае:

„У канцылярыю 91-га пяхотнага палка ў Чэскіх Будэйовіцах.

Адначасна з гэтым да вас пад канвоем пасылаецца Швэйк Ёсіф, які паводле яго слоў, лічыцца радавым даручанага вам палка і затрыманы згодна яго паказаньня жандарамі ў Пуціме пісэўкай акругі па падазрэньні ў дэзэртырстве. Вышэйазначаны Швэйк Ёсіф сьцьвярджае, што накіроўваўся ў Будэйовіцы да месца свайго палка.

Прыметы:

Р о с і т: ніжэй сярэдняга.

Р ы с ы т в а р у: звычайныя.

Н о с: звычайны.

В о ч ы: блакітныя.

Асаблівых прымет няма.

Да гэтага дадаецца рахунак за харчаваньне вышэйназванага радавога, які будзьце ласкавы перавесьці на рахунак Міністэрства абароны, а таксама сьпіс казённых рэчаў, якія былі на затрыманым у момант яго затрыманьня. Будзьце ласкавы пацьвердзіць прыняцьце вышэйазначанага радавога“.

Дарога з Пісэку ў Будэйовіцы ў цягніку прамільгнула няпрыкметна ў кампаніі з маладым жандарам навічком, які няспускаў са Швэйка вачэй і вельмі баяўся, каб той ня зьбег. Страшнае пытаньне мучыла ўвесь час жандара: „Што яму рабіць, калі раптам захочацца ў прыбіральню“.

Пытаньне было разьвязана так: у выпадку патрэбы жандар надумаўся ўзяць Швэйка з сабою.

Усю дарогу ад вакзала да Будэйовіцкіх казарм жандар не адрываў ад Швэйка напружанага погляду і кожны раз, падыходзячы да рогу вуліцы ці раскрыжаваньня, як-бы між іншым пачынаў гаворку пра тое, колькі патрон ім даецца на дарогу, калі яны вядуць арыштаваных; у адказ на гэта Швэйк выказваў свае глыбокае пераконаньне ў тым, што ніводзін людзкі жандар не дазволіць сабе страляць сярод вуліцы, дзе так шмат народу, і лёгка можа здарыцца няшчасьце.

Жандар пачаў супярэчыць, і абодва не заўважылі, як дайшлі да казармы.

Паручнік Лукаш ужо другі дзень быў дзяжурным па казармах. Ён сядзеў у канцылярыі за сталом і нічога не прачуваў, як да яго прывялі Швэйка.

— Асьмелюся далажыць, пан паручнік, я зноў тут,—урачыста сказаў Швэйк, узяўшы пад казырок.

Сьведкаю ўсяе гэтай сцэны быў прапаршчык Кацятка, які потым расказваў, што, пачуўшы голас Швэйка, паручнік Лукаш падскочыў, схапіўся за голаву і кінуўся ніцма Кацятку на рукі. Калі яго прывялі да прытомнасьці, Швэйк, які ўвесь час стаяў ва-фронт, руку пад казырок, паўтарыў яшчэ раз:

— Асьмелюся далажыць, пан паручнік, я зноў тут.

Тагды паручнік Лукаш, увесь белы, дрыжачаю рукой узяў справяджальную паперку, падпісаў яе, загадаў усім выйсьці і, сказаўшы жандару, што ўсё ў парадку, замкнуўся з Швэйкам у канцылярыі.

Так скончыўся Будэйовіцкі паход Швэйка. Бяспрэчна, што Швэйк, каб яму далі магчымасьць самому рухацца, сам дайшоў-бы да Будэйовіц. Калі дастаўку Швэйка на месца службы залічылі сабе ў заслугу казённым установам, дык гэта грунтуецца на памылцы. Пры яго энэргіі і непамерным жаданьні ваяваць умешваньне ўстаноў было толькі палкаю ў коле.



Швэйк і паручнік Лукаш доўга глядзелі адзін на аднаго. У вачах паручніка была злосьць, пагроза і адчай. Швэйк глядзеў на паручніка поглядам пяшчотным і поўным замілаваньня

як чалавек, які страціў сваю каханую і зноў яе знашоў. У канцылярыі было ціха, як ў царкве. Толькі чуваць было, як нехта ходзіць сюды і туды па калідоры. Якісьці добрасумлены вольнапісаны, які ня вышаў праз насмарк (гэта было чутно па гаворцы) на заняткі, гугняючы зубрыў „Як належыць прымаць членаў царскай сям'і пры наведваньні імі крэпасьцяй“. Выразна чутна былі словы:

— Як толькі высокая кампанія пакажацца каля крэпасьці, робіцца салют з усіх гармат на ўсіх бастыёнах. Комэндант крэпасьці выяжджае конна з аголенаю шабляю насустрач і ў той момант...

— Заткнеце горла!—крыкнуў у калідор паручнік,—і выбірайцеся адгэтуль ■ чортавай матары! Калі ў вас гарачка, вам трэба ляжаць дома ў пасьцелі.

Пасьля гэтага крокі стараннага вольнапісанага сталі аддаляцца, і гугнявае рэха прагучэла, заміраючы: і ў момант, калі комэндант аддае шабляю салют высокім асобам, робіцца другі салютны залп, які паўтараецца трэці раз пры ўступленьні высокіх асоб на тэрыторыю крэпасьці.

А паручнік і Швэйк усё глядзелі адзін на аднаго, пакуль паручнік не сказаў тонам, поўным злой іроніі:

— Проша ў Чэскія Будэйовіцы, Швэйк. Каму суджана быць павешаным, той ня ўтопіцца! Ордэр на ваш арышт ужо выпісан, і заўтра вы зьявіцеся да камандзіра палка. Я з вамі валаводзіцца доўга ня буду. Досыць я з вамі памучыўся. Маё цярпеньне лопнула. Падумаць толькі, як мог я так доўга жыць з такім ёлапам.

Паручнік захадзіў па пакоі:

— Не, гэта проста жах! Дзіўлюся, чаму я вас да гэтага часу не застрэліў. Што-ж бы мне за гэта зрабілі? Нічога. Мяне-б апраўдалі, разумеете?

— Асьмелюся далажыць, пан паручнік, зусім разумею.

— Кіньце вашы ідыёцкія жарты. А то глядзеце ў мяне! Цяпер вас, як належыць, правучаць. Вы ў сваім глупстве зайшлі так далёка, што выклікалі нарэшце выбух.

Паручнік Лукаш пацёр рукі.

— На вас, Швэйк, ужо пастаўлен крыж.

Потым ён вярнуўся да стала, напісаў на кусочку паперы некалькі радкоў, выклікаў дзяжурнага і загадаў яму завесьці Швэйка да профоса ¹⁾ і перадаць запіску.

Швэйка завялі цераз двор да профоса, а паручнік з незахавай радасьцю глядзеў, як профос адмыкае дзверы з чорна-жоўтай дошчачкай з надпісам „Для арыштаваных“, як Швэйк хавасца за гэтымі дзвярыма і як профос праз хвіліну выходзіць адтуль зноў.

— Дзякуй богу,—падумаў паручнік услых.—Нарэшце ён там!

У цёмнай дзюрцы, куды ўванхнулі Швэйка, яго сустраў прывітаньнем, качаючыся на саламяным сяньніку, здаравяк-вольнапісаны, які сядзеў там ужо другі дзень адзін і страшэнна сумаваў. На запытаньне Швэйка, за што ён сядзіць, вольнапісаны сказаў, што за пусьцяковіну, за тое, што даў аднаму артылярыскаму падпаручніку па карку і нават, праўдзівей, ня даў па карку, а зьбіў яму з галавы шапку. Вышла ўсё гэта так: артылярыскі паручнік стаяў позна ноччу на пляцы пад галярэяй і, як відаць было, вышаў на паляваньне на прастытутак. Вольнапісаны, да якога паручнік стаяў задам, палічыў яго за свайго таварыша па выпуску, Францішка Матэрну.

— Якраз быў такі самы заморак,—расказваў вольнапісаны Швэйку.—Ну, я гэта ціхенька ззаду падкраўся, зьбіў яму шапку і кажу: „Здароў, Франц!“ А гэты асталоп давай сьвістаць гарадавым. Ну, мяне і завялі. Магчыма,—сказаў вольнапісаны,—што яму разоў са два давядося пакарку. Але па-мойму, гэта справы не мяняе, бо памылка тут відавочная. Ён сам прызнаецца, што я сказаў: „Здароў Франц“, а яго завуць Антонам. Справа зусім ясная. Адно, што мне можа пашкодзіць, дык гэта тое, што я зьбег з больніцы, і калі выкрыецца справа з кнігай хворых... Справа ў тым, што калі мой год прызывалі, я ўжо загадзе зьняў пакой тут, у Будэйовіцах і стараўся разжыцца на раматус. Тры разы засаб я напіваўся, пасьля чаго ішоў за горад, лажыўся ў роў пад дождж і разуваўся. Але гэта не памагала. Пасьля гэтага я цэлы тыдзень начаў хадзіць купацца ў рацэ (справа была зімою) але дабіўся

¹⁾ Наглядчык.

адваротнага выніку: так, брат, загартаваўся, што потым, калі я пробаваў другія спосабы—спаць на дварэ на сьнягу, і мяне раніцою будзілі суседзі,—ногі ў мяне былі цёплыя, нібы я ўсё жыццё валёнкі насіў. Хоць-бы якая-небудзь ангіна—ні чорта ніколі не прыставала! Ды што там: пустяковы трыпер; то ня мог схапіць. Кожны божа дзень я хадзіў у „Порт-Артур“, сёй-той з маіх сяброў ужо пасьпелі разжыцца там на запаленьне насенных залоз, сямү-таму нават прышлося распорваць пуза, а мне—анічагусенькі! Чартоўскі брат, не шанцуе!.. Нарэшце пазнаёміўся я з піўною „У Ружы“ з адным інвалідам ■ Глыбокай і ён мне сказаў, каб я забег да яго разок на кватэру, і бажыўся, што на наступны дзень ногі ў мяне будуць, як вёдры. (У яго былі дома шпрыц і іголка для ўпырскваньня пад скуру). І, сапраўды, я ад яго лёдзьве дадому прышоў. Не ашукаў інвалід, залатая душа! Нарэшце такі я дастукаўся мышачнага раматусу. Як бач у шпіталь—і ўсё ў парадку. Шчасьце ўсьміхнулася мне яшчэ раз: у Будэйовіцы у шпіталь быў пераведзён мой сваяк, доктар Масак з Прагі. Толькі дзякуючы гэтай акалічнасьці я так доўга пратрымаўся ў шпіталі. Ды я пратрымаўся-б там бяспрэчна, да самай рэвізіі, каб на сапсаваў сабе ўсю музыку гэтаю няшчаснаю „Кнігаю хворых“. Праўда, думка сама была вельмі ўдалая. Я дастаў сабе вялікую канторскую кнігу, наляпіў на яе наклейку і чысьценька напісаў „Кніга хворых 91-га пяхотнага палка“ Рубрыкі—усе, як належыць. У гэту кнігу я ўпісваў з галавы прозьвішчы, назву хваробы, тэмпературу і г. д. Кожны дзень пасьля абходу галоўнага ўрача я ішоў з кнігаю ў горад. Каля варот шпіталю дзяжурылі заўсёды апалчэнцы і ў гэтых адносінах я быў застрахаваны: пакажаш яму кнігу, а ён падказырок. Звычайна я ішоў да аднаго знаёмага чыноўніка з падатковай управы, там пераапранаўся і ішоў ў піўную, дзе ў сваёй кампаніі прыемна праводзіў час за півам і гутаркамі, ад якіх-бы ўраду не паздаровілася. Нарэшце я так асьмеліўся, што і пераапранацца перастаў, а хадзіў па горадзе і па шынхох у поўнай форме. Дадому—на сваю пасьцель у шпіталі—я варочаўся толькі пад раніцу, а калі мяне спыняў уночы патруль, я, бывала, пакажу толькі сваю „Кнігу хворых“, і больш у мяне ні пра што ўжо ня пытаюцца. Каля варот шпі-

таю зноў, ня кажучы ня слова, паказваў кнігу і заўсёды шчасьліва дабіраўся да пасьцелі... Раздурэў, брат, я так, што мне здавалася, ніхто нічога мне зрабіць ня можа, пакуль ня здарылася пагібельнае непаразуменьне з паручнікам на пляцы пад галярэяй, непаразуменьне, якое выразна давяло мне, што вышэй неба дрэвы не растуць. Ганарыстасьць, брат, заўсёды бывае перад падзеннем. Што слава? Дым. І Ікар апаліў сабе крыльлі. Чалавек хоча быць гігантам, а на самай справе ён г... но. Дык вось, брат. Гэта мне навука, каб другі раз ня верыў у выпадак, а біў самога сябе па мордзе два разы на дзень, рана і ўвечар, прыказваючы: асьцярожнасьць ніколі ня бывае лішняй, а што залішне, тое шкодзіць. Пасьля вакхана-лій і оргій наступае заўсёды моральнае пахмелье. Гэта, брат, закон прыроды. Падумаць толькі, гэта-ж я сапсаваў сабе ўсю кар'еру! Я-ж мог-бы ўжо быць няпрыгодным да строю, протэкцыя ў мяне вялізарная.

Сядзеў-бы на цёплым месцы ў якой-небудзь тылавой установе, але мая ўласная неасьцярожнасьць падрэзала мне крыльлі.

Сваю споведзь вольнапісаны скончыў у мажорным тоне.

Картаген разбуран, ад Ніневіі засталіся адны руіны, але гэта для нас нічога ня значыць. Галаву вышэй! Няхай ня думаюць, што калі мяне пашлюць на фронт, я зраблю хоць адзін стрэл. „Наложана спагнаньне ў дысцыплінарным парадку і выключан з вайскавай школы“. Няхай жыве армейскі крэтынізм! Буду я ім пятрэць у школе і здаваць экзамены?.. Кадэт юнкер, падпаручнік, паручнік... Нас...ь мне на іх! Вайсковая школа! „Заняткі з выхаванцамі, якія засталіся на другі год“. Уся армія разьбіта паралюшам! На якім плячы носяць стрэльбу: на левым ці на правым? Колькі зорчак у капрала? „Падлік складу чыноў запасу“. Трасца яму, курыць няма чаго, таварыш. Хочаце, я навучу вас пляваць у столь? Паглядзеце, вось як гэта робіцца. Задумайце перад гэтым што-небудзь і ваша жаданьне збудзецца. Піва любіце? Магу параіць вам добрую ваду, вунь там у збане. Калі хочаце есьці, раю вам зьвязацца ў „Мяшчанскую бяседу“ ¹⁾. Апрача таго магу паказаць вам

¹⁾ Адзін з лепшых рэсторанаў у Будэйовіцах.

заяцца ад няма чаго рабіць складаньнем вершаў. Я ўжо склаў тут цэлую поэму:

Профос дома! Моцна сьпіць,
Пакуль вораг наляціць,
А тагды прагоніць сон,
Схопіць нары і услон
І паставіць барыкады
Ад варожай канонады,
І сьпяе куплетаў з пару
Для аўстрыйскага двара:
„Вораг тут сустрэне кару,
Імпэратару ура!“

— Бачыце, таварыш,—казаў далей здаравяк-вольнапісаны,— а вы кажаце, што між людзей ужо няма тае павагі да нашай любай монархіі. Арыштант, у якога і пакурыць няма чаго і якому належыць зьявіцца да палкоўніка, выказвае вам дасканалы прыклад адданасьці трону і складае оду сваёй адзінай і непадзельнай радзіме, якую лупяць і ў хвост і ў грыву. Яго пазбавілі волі, а з вуснаў яго ліюцца словы бязьмежнай адданасьці імператару *Morituri te salutant! caesari!*¹⁾. А профос—хлопец разьбітны. Такого паслухмянага слугу прыемна мець. Пазаўчора я яму даў пяць крон, каб ён зьбегаў купіў папірос а ён, сукін сын, сьгоднія раніцою мне кажа, што тут курыць ня можна, што яму праз гэта будуць няпрыемнасьці. Што-ж да пяці крон, дык ён кажа, што верне іх мне, калі атрымае пэнсію... Так, таварыш, цяпер нікому і нічому нельга верыць. Асноўныя прынцыпы моралі перакручаны. Абабраць арыштаванага, га! А гэты ты яшчэ сьпявае сабе цэлы дзень:

Дзе пяюць,—лажыся й сьпі спакойна:
Хто пье, той чалавек прыстойны.

Вось шэльма, сукін сын, падлюга, сволач!

Пасьля гэтага лірычнага адхіленьня вольнапісаны распытаўся ў Швэйка, чым той правініўся. Швэйк раскажаў.

— Шукаў свайго палка?—казаў вольнапісаны.—Нядрэннае турнэ. Табар—Мілеўска—Кветаў—Враж—Мальчын—Чыжова—Седлец—Гараждовіцы—Радомышль—Пуцім—Шчэчна—Страконіцы—Валын—Дуб—Вадняны—Працівін—Пуцім—Пісэк—

¹⁾ Тыя, што ідуць на сьмерць, вітаюць цябе, цар!

Будэйовіцы... Цяжкі шлях! І вы заўтра павінны будзеце з'явіцца да палкоўніка! О, любы браце! Мы ўбачымся на месцы смяротнай кары! Заўтра зноў наш палкоўнік Шрэдэр атрымае вялікае задаваленне. Вы сабе нават уявіць ня можаце, як добра на яго ўплываюць палкавыя падзеі! Носіцца па ўсім дварэ, з высунутым, як ў здохлай кабылы языком, як сабака, што згубіў свайго гаспадара. Лапоча, бяз сьціханку і плюецца наўкола, як вярблюд, і вам здаецца, што вось-вось ад яго крыху абурацца сьцены казарм. Я яго добра ведаю, адзін раз ўжо з ім стыкаўся, зьяўляўся да яго. Калі мяне прызвалі і я паступіў у каманду вольнапісаных, мне кравец не пасьпеў пашыць формы і я прышоў на заняткі ў высокіх ботах і ў цыліндры. Стаў на левы фланг і маршыраваў разам з усімі. Палкоўнік Шрэдэр пад'ехаў на кані да мяне, чуць мяне ня зьбіў. „Што вы тут робіце, гэі, вы, капялюш?!“—Зароў ён на мяне так, што, напэўна на Шумава¹⁾ было чуваць. Я яму зусім корэктна адказаў, што я вольнапісаны і прышоў на заняткі. Каб вы глянулі на яго ў гэту хвіліну! Завёў ён сваю машынку на цэлай поўгадзіны і потым толькі заўважыў, што я аддаю яму чэсьць у цыліндры. Тут ён закрычаў, што я заўтра павінен з'явіцца да яго, і як шалёны памчаўся бог ведае куды, потым прымчаўся назад, зноў пачаў крычаць, вяр'явацца і біць сябе ў грудзі; мяне загадаў зараз-жа прыбраць з пляцу і пасадзіць на гаўптвахту. Калі назаўтра я з'явіўся да яго, ён закаціў мне чатырнаццаць дзён арышту, загадаў прыбраць мяне ў якіясьці лахманы з цэйхгаўза і гразіў, што спора мне нашыўкі. „Вольнапісаны—гэта эмбрыён славы з-родак героя!—трапаў языком палкоўнік. Ня так даўно вольнапісаны Вольтат, якому далі чын капрала, добраахвотна накіраваўся на фронт і ўзяў ў палон пятнаццаць чалавек. У той момант, калі ён іх прывёў, яго разарвала гранатаю. І што-ж? Праз пяць хвілін прышоў ужо загад даць Вольтату чын малодшага афіцэра! Вось і вас-бы чакала бліскучая такая будучына: павышэньні і нагароды. Ваша імя было-бы запісана ў залатую кнігу нашага палка!“—Вольнапісаны сплюнуў.—Вось, брат, якія аслы родзяцца на сьвеце. Пляваць мне на

¹⁾ Горны ланцуг на поўдні Чэхіі.

іхнія нашыўкі і ўсе прывілеі, нахштальт таго, што мне будуць казаць: Вы, вольнапісаны,—асёл“. Заўважце, як гэта гучыць: „Вы, асёл“, замест грубога—„Ты асёл“, а пасля сьмерці вас авдobiaць вялікім срэбным медалём. Усё начальства—імператарскія дастаўшчыкі чалавечых трупаў в зорачкамі і бяз зорчак. Любы бык шчасьлівейшы за нас з вамі. Яго зарэжуць ў разніцы зразу і не цягаюць перад гэтым на палявыя заняткі і на стрэльбішча. — Тоўсты вольнапісаны пераваліўся на другі сяньнік і гаварыў далей:—Гэта факт, што калі-небудзь усё гэта лопне. Вечна цягнуцца гэта ня можа. Папрабуйце разадзьмуць сьвіньню у слана—абавязкова лопне. Калі паеду на фронт, я на нашай цяплушцы напішу: Тры тоны ўгнаеньня для палёў ворага: сорок чалавек ці васьмёра коняў“.

Дзьверы адчыніліся і зьявіўся профос, які прынёс чвэртку салдацкага хлеба на абодвух і сьвежай вады.

Нават не падняўшыся з саламянага сяньніка, вольнапісаны прывітаў профоса наступнымі словамі:

— Як узвышана, як велікадушна з твайго боку наведаль вязьняў, о, сьвятая Анежка ¹⁾ 91-га палка! Просім да нас добрадейны анёл, чыё сэрца напоўнена спагадай. Ты прышоў пад цяжарам кошыкаў з рознымі стравамі і пітвом, каб уцешыць нас ў нашым няшчасці. Ніколі не забудзем мы праяўленага табою велікадушша. Ты—прамень сонца, які прайік да нас у цямніцу!

— Заўтра вам палкоўнік пакажа жарты,—забурчаў профос.

— Бач, як наставіў хіб, хамяк,—адказаў вольнапісаны.— Скажы лепш, што-б ты зрабіў, каб табе трэба было арыштаваць дзесяць вольнапёраў. Ды не рабі такога дурнога твару, ты ключнік марыянскіх казарм! Ты-б арыштаваў дваццаць, а потым дзесяць з іх выпусьціў-бы, сусьлік ты гэтакі! Каб я быў вайсковым міністрам, я табе паказаў-бы, што значыць вайсковая служба! Ці вядома табе, што кут паданьня роўны куту адбіцьця? Аб адным цябе толькі прашу: дай мне пункт апоры, і я перавярну ўвесь сьвет разам з табою, гусінае надзяваньне.

¹⁾ Сьвятая Агнэса.

Профос вытрашчыў вочы, потым махнуў рукою і вышаў, стукнуўшы дзвярыма.

— Таварыства ўзаемадапамогі па выдаленьні профосаў,— сказаў вольнапісаны,—справядліва дзелячы хлеб на дзье павіны.—Паводле параграфу шаснаццатага дысцыплінарнага статуту арыштаваны да вынясення прысуду павінен карыстацца салдацкім пайком, але тут, як відаць, пануе закон прэрыі: хто першы ў арыштантаў паёк перахопіць.

Абодва сядзелі на нарах і жавалі салдацкі хлеб.

— На профосе лепш за ўсе відаць, якімі жорсткімі робіць людзей вайсковая служба,—аднавіў свае разважаньні вольнапісаны.—Бясспрэчна, профос быў да паступленьня на вайсковую службу маладым чалавекам з ідэаламі. Гэта быў сьветлавалосы херувім, пяшчотны і чулы да ўсяго, абаронца прыгнечаных, за якіх ён заступаўся, калі ў яго роднай краіне дзе-небудзь на фэсьце біліся за дзяўчыну. Усе яго, бясспрэчна, любілі і паважалі, але цяпер... божа мой!—з якім задаваленьнем я заехаў-бы яму па храпе, адбіў-бы яму, як тарану, галаву аб нары і выкінуў-бы яго разам з галавою ў сарціоную яму. І гэта, брат, таксама довад таго, што наша вайсковае рамяство робіць людзей жорсткімі.

Ён запеў:

Яна й на чорта не зважала,
Ды тут ён трапіўся салдат...

— Дарагі сябар,—казаў ён далей,—як глянеш на нашу любую монархію, заўсёды прыходзіш да выніку, што яна знаходзіцца ў такім самым становішчы, як і дзядзя Пушкіна, гэта значыць нам застаецца толькі, як напісаў Пушкін:

Вздыхать и думать про себя:
Когда-же чорт возьмет тебя?

Шчоўкнуў ключ у замку, і профос запаліў лампу ў калідоры.

— Прамень сьвятла у цёмным царстве!—Крыкнуў вольнапісаны.—Пранікненьне асьветы ў вайсковыя шэрагі! Дабранач, пан профос! Кланяйцеся там усім афіцэрам і жадаю вам прыгожых сноў. Няхай, напрыклад, вам прысьніцца, што вы вярнулі мне пяць крон, тыя самыя, якія я вам даў, каб вы

купілі папярос, і якія вы прапілі за маё здароўе. Дабранач пудзіла гарохавае!

Усьлед за гэтым пачулася бурчаньне профоса пра тое, што заўтра прыдзецца зьявіцца да палкоўніка.

— Зноў адны,—сказаў вольнапісаны.—Перад сном я ахвярую некалькі хвілін на лекцыю пра пашырэнне зоолёгічных ведаў сярод унтэраў і афіцэраў. Для таго, каб выбіць з жывога вайсковага сырцу сьвядомае гарматнае мяса, патрэбна грунтоўнае знаёмства з прыродазнаўствам, у прыватнасьці па кнізе „Крыніцы эканамічнага дабрабыту“, якая вышла ў выданьні Кочы¹⁾, у якой на кожнай старонцы сустракаюцца словы: быдла, парсяты, сьвіньні. За апошні час аднак мы можам наглядаць, як у нашых найбольш прогрэсыўных вайсковых акругах уводзяцца новыя найменні для навабранцаў. У адзінаццатай роце капрал Альтгоф ужывае слова „энгадынская каза“. Яфрэйтар Мюлер, немец з Кашпэрскіх гор, былы настаўнік, называе навабранцаў „чэскімі сьмярдзючкамі“, фэльдфэбэль Зондэрнумэр—„бычынымі жабамаі“ і „іоркшырскімі парсюкамаі“ і абяцае кожнаму навабранцу зрабіць з яго пудзіла, прычым выяўляе такія спэцыяльныя веды, нібы сам нарадзіўся ў сям’і чучальніка. Начальства стараецца ўбіць у салдат любасьць да бацькаўшчыны сваясаблівымі спосабамі, напрыклад: дзікім ровам, скокамаі наўкол рэкрута, ваяўнічым рыкам, які нагадвае афрыканскіх дзікуноў, што зьбіраюцца злупіць скуру з ні ў чым невінаватай антылёпы ці рыхтуюцца ўсмажыць філе з якога-небудзь прыгатаванага на абед місьёнэра. Да немцаў гэта, вядома, не адносіцца. Калі фэльдфэбэль заводзіць гутарку пра „сьвінячую банду“, ён сьпяшаецца дадаць „чэскую“, каб немцы не пакрыўдзіліся і ня прынялі гэтага на сябе. Пры гэтым усе унтэры 11-роты дзіка варочаюць бялкамаі, як сабака, які глынуў з пражэрства намочаную ў прованскім масьле губку і ўдавіўся. Чуў я раз размову яфрэйтара Мюлера з капралам Альтгофам пра пляны навучаньня апалчэнцаў. У гэтай размове пераважала слова „блямба“. Спачатку я думаў, што яны адзін з другім палаяліся і што разбураецца адзінства аўстрыйскай арміі, але я грунтоўна

¹⁾ Праскае выдавецтва.

памыліўся. Гутарка ішла ўсяго толькі пра салдат. „Калі скажам гэтая чэская сьвіньня,—аўторытэтна навучаў капрал Альтгоф яфрэйтара Мюлера,—нават пасьля таго, як па камандзе „лажыся“! разоў трыццаць выкачаецца ў гразі, ня можа навучыцца стаяць проста і не шавяліцца, дык даць яму разоў са два ў рыла—толку мала. Заедзь яму кулаком у живот, другою рукою нацягні яму шапку на вушы, скамандуй „кругом!“, паддай яму, калі павернецца, нагою пад задніцу і ўбачыш, як ён пасьля гэтага пачне выцягвацца ва-фронт. А прапаршчык Даўэрлінг толькі сьмяецца будзе“. А цяпер, таварыш, я раскажу вам пра прапаршчыка Даўэрлінга, пра якога сярод навабранцаў 11-й роты ходзяць цэлыя паданьні, як пра якога-небудзь мэксіканскага бандыта. Даўэрлінг карыстаецца рэпутацыяй людаеда, антропофага з аўстралійскіх плямён, якія ядуць людзей іншага племені, калі яны пападуцца ім у рукі. Увесь бліскучы жыццёвы шлях Даўэрлінга адзначан лёсам. Хутка пасьля нараджэньня яго ўпусьціла з рук нянька і да гэтага часу на галаве ў прапаршчыка ёсьць дужаватая ямка. Пасьля такога бліскучага пачатку ў сям’і ня думалі, што ён бяз шкоды перанясе сатрасеньне мазгоў і што з яго выйдзе што-небудзь людзкае. Адзін толькі яго бацька палкоўнік ня траціў надзеі і, наадварот, запэўняў, што такая пусьцяковіна яму ў далейшым нашкодзіць ня можа, бо малады Даўэрлінг, калі падрасьце, пойдзе служыць у войска. Пасьля суровай барацьбы з чатырма клясамі гарадскога вучылішча, якія ён прайшоў экстэрнам (прычым адзін з двух яго рэпэтытараў без пары пасівеў і звар’яцеў, а другі прабаваў кінуцца з вежы сьвятога Стэфана ў Вене), малады Даўэрлінг паступіў у юнкэрскую школу. У юнкэрскай школе ніколі не звярталі ўвагі на ступень адукаванасьці маладых людзей, якія туды паступалі, бо адукуванасьць не стасавалася з паняццем аб аўстрыйскіх страявых афіцэрах. Ідэалам вайсковай адукацыі было—умець гуляць у салдацікі. Адукаванасьць робіць людзей больш шляхетнымі, а гэта на вайсковай службе не патрэбна. Чым афіцэрства грубейшае, тым лепш.

Юнкер Даўэрлінг ня меў вялікіх посьпехаў нават і ў тых прадметах, якія кожны з юнкераў так ці іначай засвойвае. І ў юнкэрскай школе ён давёў, што ў дзяцінстве яго нянька

з рук упусьціла. Пра гэта няшчасьце выразна сьведчылі яго адказы нз экзаменах, якія вызначаліся такою бязьмернаю дурасьцю, што выкладчыкі іначай яго не называлі, як „наш ідыёт“¹⁾. Яго дурасьць так кідалася ў вочы, што смела можна было загадзе сказаць, што праз гадоў дваццаць ён падзе ў Тэрэзіянскую¹⁾ вайсковую акадэмію ці ў Вайсковае міністэрства. Пасьля абвяшчэньня вайны ўсім маладым юнкерам далі годнасьць прапаршчыкаў. У іх лік папаў Конрад Даўэрлінг, які быў назначан у 91-ы полк.

Вольнапісаны перадыхнуў і гаварыў далей.

— У выданьні Вайсковага міністэрства вышла кніга: „Вывучка ці выхаваньне?“, з якой Даўэрлінг вычытаў, што на салдат трэба ўплываць тэрорам, прычым ступені тэрору адпавядае і ступень дысцыплінаванасьці. Даўэрлінг палажыў гэты прынцып за грунт свае дзейнасьці і дасягнуў вялікіх посьпехаў. Салдаты, каб ухіліцца яго крыкаў, цэлымі аддзяленьнямі падавалі рапарт аб хваробе, але гэта ні разу ня мела посьпеху. Хто падаваў рапарт аб хваробе, той пападаў пад узмацнены арышт. Дарэчы, ці вядома вам, што такое ўзмацнены арышт? Цэлы дзень вас ганяюць па пляцы, а на нач—у карцар. Такім чынам, у роце Даўэрлінга хворыя перавяліся. Усе хворыя з яго роты сядзелі ў карцары. Даўэрлінг захоўваў на занятках разьбітны казарменны тон, які пачынаецца словам „сьвіньня“ і канчаецца нязвычайным зоолёгічным тэрмінам „сьвінячы сабака“. Урэшце, ён быў вельмі лібэральны і даваў магчымасьць салдатам выбіраць, што яны хочуць. Напрыклад, ён казаў: „Выбірай, вярблюд: у рыла ці тры дні ўзмацненага арышту“? Калі салдат выбіраў тры дні ўзмацненага арышту, Даўэрлінг даваў яму звыш гэтага яшчэ ў рыла і дадаваў у якасьці тлумачэньня: „Баішся за сваю храпу, а што будзеш рабіць, калі загаворыць цяжкая артылерыя“? Раз, выбіўшы вока аднаму навабранцу, ён казаў так: „Падумаеш, якая важнасьць? Яму ўсёроўна дыхаць“. Тое-ж самае гаварыў і фэльдмаршал Конрад фон-Гетцэндорф: „Салдатам усёроўна дыхаць“.

Улюбёным і найбольш моцным сродкам у Даўэрлінга зьяў-

¹⁾ У Вене.

ляюцца лекцыі, на якія ён выклікае ўсю чэскую каманду і чытае пра баявыя задачы Аўстрыі, спыняючыся пераважна на агульных прынцыпах вайсковага навучання. Гэта значыць ад шпангляў¹⁾ да расстрэлу ці павешання. У пачатку зімы, яшчэ перад тым, як я трапіў у шпіталь, нас вадзілі на заняткі на пляц каля 11-й роты. Пасля каманды „вольна“ Даўэрлінг гаварыў прамову да рэкрутаў чэхаў:

„Я ведаю,—пачаў ён,—што ўсе вы нягоднікі і што трэба вам выбіць дур з галавы. З вашаю чэскаю моваю вам і да шыбеніцы не дабрацца. Наш вярхоўны галоўнакамандуючы²⁾—немец. Чуеце?—потым ён скамандаваў:—„Лажыся“!

Усе ляглі, а Даўэрлінг стаў хадзіць сюды і туды перад імі і гаварыў далей:

— Сказана „лажыся“!—ну і ляжы. Хоць лопні, а ляжы. Такая каманда існавала ўжо ў старажытных рымлян. У тыя часы прызываліся ў войска ўсе ад семнаццаці да шасьцідзесяці гадоў і ўсе трыццаць гадоў вайсковай службы праходзілі пад адкрытым небам. Па казармах яны, як сьвіньні, не качаліся. І мова была тагды таксама адна для ўсяго войска. Папробаваў-бы хто загаварыць у іх па-этруску! Паны рымскія афіцэры паказалі-б яму, па чым фунт ліха! Я таксама патрабую, каб вы адказвалі мне па-нямецку, а ня вашаю „шалтай-балтай“. Ну, як вам падабаецца ляжаць у гразі? Цяпер уявеце сабе, што каму-небудзь з вас не захацелася-б болей ляжаць і ён-бы ўстаў. Што-б я тагды зрабіў? Зьвярнуў-бы сукінаму сыну сківіцу на патыліцу за невыкананьне абавязкаў салдата, парушэньне статуту і дысцыпліны, за непаслушэньства і бунт, з чаго вынікае, што такога нягодніка чакае вяроўка.

Вольнапісаны амоўк і, відавочна намеціўшы ў час перапынку далейшую тэму з казарменнага жыцця, загаварыў зноў:

— Быў яшчэ ў нас капітан Адамічка, чалавек надзвычайна апатычны. У канцылярыі ён сядзеў з выглядам ціхага вар'ята і глядзеў у прастору, як быццам казаў: „Ешце мяне, мухі з

1) Кайданы. Правая рука прыкоўвалася кароткім ланцугом да левай нагі, і салдата, які правініўся, пакідалі скручанага такім чынам на доўгі час.

2) Франц-Іосіф.

камарами“. Раз да яго з’явіўся салдат 11-й роты са скаргай, што прапаршчык Даўэрлінг назваў яго вечарам на вуліцы чэскай сьвіньнёй. Салдат гэты да вайны быў пераплётчыкам, сьвядомым рабочым. „Та-ак, такія, значыць, справы...—задуманна і ціха сказаў капітан Адамічка. (Ён заўсёды гаварыў задумёна і ціха).—Сказаў, кажыце, на вуліцы? Трэба было-б даведацца, ці было вам дазволена пайсьці з казармаў? Пакуль што можаце ісьці... „Праз некалькі дзён капітан Адамічка выклікаў да сябе салдата, што падаў скаргу. „Высьветлена,—сказаў ён задумёна і ціха,—што ў гэты дзень вам было дазволена ісьці з казармаў да дзесяці гадзін вечара. Значыцца, вы пакараны ня будзеце... Можаце ісьці“.

З таго часу за капітанам Адамічкам умацавалася рэпутацыя справядлівага чалавека. Пасьля яго паслалі на фронт, а на яго месца быў назначан да нас майор Вэнцэль, і той нарэшце грунтоўна прышчаміў хвост прапаршчыку Даўэрлінгу.

У майора была жонка—чэшка, і таму ён не пераносіў і ўхіляўся гутарак пра нацыянальнае пытаньне. Некалькі гадоў таму назад, калі ён быў яшчэ капітанам у Кутнай гары, ён п’яны аблаяў у рэстаране кельнера чэскай сволаччу. (Трэба зазначыць, што майор у кампаніі і дома гаварыў толькі па-чэску, і сыны яго вучыліся ў чэскіх гімназіях). „Слова ёе верабей, выляціш—ня зловіш, і эпізод гэты папаў у газэту, а нейкі дэпутат інтэрпэляваў перад парлямантам пра паводзіны майора Вэнцэля. Вэнцэль папаў у няпрыемную гісторыю, бо якраз у гэты час павінен быў быць зацьверджан парлямантам закона-проект пра вайсковую павіннасьць, а тут—калі ласка!—гэта гісторыя з п’яным капітанам Вэнцэлем у Кутнай гары. Пасьля капітан даведаўся, што ўся гісторыя—праца якогасьці заўрад-прапаршчыка з вольнапісаных Зітко. Гэта ён напісаў у газэту бо ў яго з капітанам Вэнцэлем былі свае рахункі яшчэ з таго часу, калі Зітко ў кампаніі ў прысутнасьці самога капітана Вэнцэля пачаў разважаць пра тое, што „досыць глянуць на божы сьвет, убачыць хмаркі на горызонце і горы, якія грамадзяцца ў далячыні, пачуць роў ляснога вадаспаду і сьпевы птушак, і сама ў галаву прыходзіць думка: што значыць капітан у параўнаньні з вечнасьцю? Такі-ж самы нуль, як і любы заўрад-прапаршчык“. З прычыны таго, што ўсе паны афіцэры

былі ў гэты час п'яныя ўшчэнт, быў п'яны і капітан Вэнцэль і хацеў пабіць небараку філёзофа Зітко, як сабаку. Пасьля гэтага іх варожасьць расла, і капітан Вэнцэль помсьціў Зітку, дзе і як толькі мог, тым больш, што афорызм прапаршчыка Зітка—„Што значыць капітан у параўнаньні з вечнасьцю“—стаў у горадзе вельмі пашыраным. „Я яго, шэльму, давяду да самагубства“,—сказаў капітан Вэнцэль, але Зітко вышаў у адстаўку і заняўся філёзофіяй. З таго часу майор Вэнцэль і вар'юецца на ўсіх малодшых афіцэраў. Нават паручнік не застрахаваны ад яго вар'яваньня. Аб прапаршчыках і гаварыць няма чаго. „Раздушу яго, як клапа“,—любіць гаварыць майор Вэнцэль, і бяда таму прапаршчыку, які праз якую-небудзь пусьцяковіну пасылае салдата да Вэнцэля. Толькі буйныя і цяжкія злаўчынкі павінен ён разглядаць, як, напрыклад, калі вартавы засьне на варце каля парахавога складу ці паспрабуе ўночы пералезьці цераз казарменную сьцяну ці пападзецца ўночы ў лапы патруля—адным словам, зганьбіць гонар палка. Я чуў раз, як ён крычаў у калідоры: „А божухна! Трэці раз яго ловіць патруль. Пасадзіць сукінага сына ў карцэр зараз жа; такіх трэба выкідаць з палка, няхай ідзе ў абоз гной вазіць. Здаўся патрулю і нават не пабіўся з імі! Хіба гэта салдат? Вуліцу яму падмятаць а не ў салдатах служыць. Дайце яму жраць не раней, як пасьля заўтра. Сяньніка не даваць! Ды піхнеце яго ў адзіночку і не даваць нягодніку коўдры“.

Цяпер уявеце сабе, таварыш, што адразу пасьля пераводу да нас майора Вэнцэля гэты ёлап, прапаршчык Даўэрлінг, пагнаў да яго аднаго салдата за тое, што той нібы не аддаў яму, прапаршчыку Даўэрлінгу, чэсьці, калі ён ехаў на рамізьніку з нейкаю паненкаю. Ну і крык там, скажу я вам, падняўся, як расказвалі потым сьведкі! Фэльдфэбель з канцылярыі батальёну ўцёк у калідор, а майор крычаў на Даўэрлінга: „Хацеў-бы я ведаць—чорт вазьмі!—ці вядома вам, што такое асабістая яўка? Асабістая яўка—гэта не балаган! Як мог ён вас бачыць, калі вы ехалі пасярод пляцу? Вы павінны былі вызубрыць і запомніць, што чэсьць аддаецца афіцэрам, якія пападуцца насустрач, а гэта ня значыць, што салдат павінен круціць галавою, як варона, і лавіць прапаршчыка, які

едзе пасярод пляцу. Маўчаць, не перапыняць! Асабістая яўка існуе не для такіх пусьцяковых рэчаў. Калі ён вам заявіў, што ня мог вас бачыць, бо ў гэты момант аддаваў чэсьць мне, павярнуўшыся да мяне, разумеете, да майёра Вэнцэля, і ня мог адначасна глядзець назад на рамізніка, з якім вы ехалі, то трэба было яму верыць. Другі раз будзьце ласкавы не прыставайце да мяне з пусьцяковінай!“—З таго часу Даўэрлінг зьмяніўся.

Вольнапісаны пазяхнуў.

— Трэба выспацца перад заўтрашняй яўкай да палкоўніка. Я хацеў-бы хоць трохі інфармаваць вас, як стаяць справы ў нашым палку. Палкоўнік Шрэдэр ня любіць майора Вэнцэля і наогул нейкі дзіўны тып. Капітан Сагнэр, начальнік вучэбнай каманды вольнапісаных, лічыць Шрэдэра сапраўдным салдатам, хоць палкоўнік Шрэдэр нічога так не баіцца, як папасьці на фронт. Сагнэр—стрэлены варабей, таксама як і Шрэдэр, недалюблівае афіцэраў запасу і называе іх цывільнымі сьмярдзючкамі. Вольнапісаных ён лічыць дзікімі жывёламі, ■ якіх трэба зрабіць вайсковыя машыны, прышыць да іх зорачкі і паслаць на фронт, каб іх перастралялі замест шляхетных кадравых афіцэраў, якіх трэба пакінуць на развод. Наогул у арміі ўжо пахне гніляцінай,—сказаў вольнапісаны, укручваючыся ў коўдру.—Масы, пакуль што, яшчэ сьляпыя, і дазваляюць гнаць сябе на фронт, каб іх там пасеклі на макарону; пападзе ў якога-небудзь з такіх ягнят куля, ён толькі шапне: „мамачка“! Цяпер герояў няма, а ёсьць толькі жывёла на мяса і разьнікі ў генэральных штабах. Пачакайце, дачакаюцца яны выбуху! Ну і будзе-ж завіруха!.. Дык няхай живе армія! Дабранач!

Вольнапісаны сьціх, доўга варочаўся пад коўдрай і нарэшце запытаўся:

— Вы сьпіце, таварыш?

— Ня сьпіцца,—адказаў Швэйк з свайго ложка.—Думаю...

— Пра што-ж вы думаеце, таварыш?

— Пра вялікі сярэбраны медал „За храбрасьць“, які атрымаў сталяр з Ваўровай вуліцы, па прозьвішчы Млічко; яму першаму з усяго палка ў самым пачатку вайны адарвала гранатай нагу. Ён атрымаў дарэмна штучную нагу і пачаў

усюды фарсіць з сваім медалём і хваліцца, што ён самы першы інвалід у палку. Раз ён прышоў у шынок „Аполён“ на Вінаградах і пачаў там сварку з разьнікамі гарадзкай разьніцы. Адзін з іх у бойцы адарваў яму нагу (штучную) і трахнуў ёю яму-ж па галаве, а потым убачыў, што нарабіў (ён ня ведаў, што нага штучная), і з перапуду абамлеў. У вучастку столяру ногу зноў прырабілі, але з таго часу яму ня міл стаў яго сярэбраны медалё „За храбрасьць“ і ён панёс яго закладваць у лёмбард. Там яго за гэта разам за медалём сцапалі; і пачаліся няпрыемнасьці. Існуе нейкі там ганаровы суд для інвалідаў вялікай вайны, і гэты суд прысудзіў—адабраць у яго медалё і апрача таго пакінуць без нагі...

— Як-жа гэта?

— Вельмі проста. Прышлі раз да яго з нейкай камісіяй, заявілі, што ён ня варты таго, каб насіць протэзу, адшпілілі ў яго нагу і панесьлі... Вельмі таксама сьмешна выходзіць,—казаў далей Швэйк,—калі бацькі салдата атрымоўваюць паведамленьне, што сын забіты на вайне, а разам з лістом медалё з прыпіскаю, што вось вам за гэта медалё і павесьце яго на відным месцы. На Божацехавай вуліцы на Вышаградзе адзін стары, у якога забілі сына, думаў, што Вайсковае ведамства з яго здэкуецца, і так раззлаваўся, што павесіў медалё у сарціры. А сарцір у яго быў у сенцах, агульных з адным служачым у паліцыі; той данёс на яго і прышлося потым старому адказваць за дзяржаўнае злачынства.

— Адгэтуль вынікае,—сказаў вольнапісаны,—што слава выедзенага яйца ня варты. Нядаўна ў Вене выдалі „Спадарожнік вольнапісанага“, і там былі зьмешчаны наступныя захапляючыя вершы:

За караля, за родную краіну
У бойцы добрахвотнік паў,
Усім ён іншым прыклад даў,
Дачасна лёгшы ў дамавіну.
І на гармаде труп героя
Вязуць у стужках і вянках.
І генэральскаю рукою
Прыколат ордэн на грудзёх.

— З прычыны таго, што за апошні час заўважаецца, што баявы дух у нашай арміі зьніжаецца,—сказаў пасля невялікага

перапынку вольнапісаны, — я прапаную сьпець пра каноніра Ябурку. Гэта падымае дух. Але прыдзецца паднапяцца, а то сярод ночы ў казармах могуць не пачуць. Таму прапаную падыйсьці да дзвярэй.

І праз хвіліну з памяшканьня арыштаваных пачуўся такі роў, што ў калідоры задрыжалі шыбы:

Гармату набіваў
Ой ладо, гэі люлі!
І песню ён сыпяваў.
Ой ладо, гэі люлі!
Знарадам тут яму
Ой ладо, гэі люлі!
Сарвала галаву
Ой ладо, гэі люлі!
А ён ўсё набіваў
Ой ладо, гэі люлі!
І песню ўсё сыпяваў
Ой ладо, гэі люлі!

На дварэ пачуліся крокі і галасы.

— Гэта профос, — сказаў вольнапісаны. — А з ім падпаручнік Пэлікан, ён сягоньня дзяжурны. Я з ім знаёмы, ён афіцэр запасу, а раней быў статыстыкам у адным страхавым тава-рыстве. Вось у каго дастанем пакурыць. А ну, прыўдарым яшчэ раз.

І Швэйк з вольнапісаным грывнулі зноў:

Гармату набіваў...

Адчыніліся дзверы, і профос, відавочна падагрэты пры-сутнасьцю дзяжурнага афіцэра, задзёрыста крыкнуў:

— Тут вам не зьвярынец!

— Пардон, — адказаў вольнапісаны, — тут аддзяленьне Рудольфінума¹⁾. Концэрт на карысьць засуджаных. Толькі што быў скончаны першы нумар праграмы: „Сымфонія вайны“.

— Ня дурэцесься, — сказаў падпаручнік Пэлікан з наўмыснай строгасьцю. — Спадзяюся, вы павінны ведаць, што ў дзесяць гадзін вам належыць ляжаць, а не рабіць гармідар. Ваш кон-цэртны нумар на пляцы чуваць.

¹⁾ Былы палац імператара Рудольфа, у залях даваліся дабрачынныя канцэрты. Цяпер будынак парляманту.

— Асьмелюся далажыць, пан падпаручнік, — сказаў вольнапісаны, — мы не падрыхтаваліся, як належыць, і таму, можа, выходзіць некаторая дысгармонія.

— Гэта ён робіць кожны вечар, — стараўся падбухторыць падпаручніка супроць свайго ворага профос. — Ён наогул трымае сябе вельмі неінтэлігентна.

— Пан падпаручнік, — сказаў вольнапісаны, — дазвольце перагаварыць з вамі адзін на адзін. Няхай профос пачакае за дзвярыма.

Калі профос вышаў, вольнапісаны сказаў:

— Ну, ганісюды папярсы, Франта¹⁾... „Спорт“... А лепшага у цябе не знашлося паводле твайго чыну. Добра, і за гэта дзякуй. Так. І запалкі.

— „Спорт“, — сказаў ён зьняважліва, калі падпаручнік вышаў, — і пры нястачы чалавек не павінен апускацца. Курэце, таварыш. Заўтра нас чакае страшны суд.

Перад сном вольнапісаны не забыўся сьпець „Горы, даліны і скалы высокія“ і апрача таго, „Шкада, не вярнуць нам былога“.

Расказваючы Швэйку пра палкоўніка Шрэдэра, як пра ката, вольнапісаны рабіў памылку, бо палкоўнік Шрэдэр ня быў пазбаўлены пачуцьця справядлівасьці, што выразней за ўсё выявілася, калі палкоўнік заставаўся задаволены вечарам, праведзеным у кампаніі афіцэраў у адным з рэсторанаў. Але калі задаволеным не заставаўся...

Пакуль вольнапісаны займаўся руйнуючай крытыкай палкавых спраў, палкоўнік Шрэдэр сядзеў у рэсторане, у кампаніі з афіцэрамі, і слухаў, як паручнік Крэчман, які вярнуўся з Сэрбіі паранены ў нагу (яго ўбарола карова), расказаў пра бойку, у якой ён трымаў удзел (ён наглядаў з штабу, да якога быў прыкамандыраваны, за атакай на сэрбскія пазыцыі).

— Але вось выскачылі з акапаў... Бягуць, пералазяць цераз драцяныя загароды і кідаюцца на ворага... Ручныя гранаты за поясам, усе ў супроцьгазавых масках, вінтоўка на перавес, гатовая да стральбы і да штыхаваго ўдару. Кулі сьвішчуць.

¹⁾ Памявшалянае імя ад Францішак.

Вось падае адзін у той момант, калі вылазяць з акапаў, другі падае па бліндажы, трэці падае, прабегшы некалькі крокаў, але навала коціцца далей, з грымотным „ура“, наперад, у хмары дыму і пылу. Няпрыцель страляе з усіх бакоў, з акапаў, з ямаў ад знарадаў і палівае нас волавам з кулямётаў. То тут, то там падаюць салдаты. Наш разьдзел прабуе захапіць няпрыцельскую скорастральную гармату. Шмат хто падае, але таварышы ўжо каля мэты. Ура!.. Афіцэр падае... Вітовачная стральба змоўкла, рыхтуецца нешта жахлівае... Цэлы разьдзел нашых валіцца раптам... Няпрыцельскія кулямёты: „тра-та-та-тра-та-та!“ Падае... Даруйце, я далей не магу, я п'яны...

Ранены ў нагу паручнік змоўк і з тупым выглядам застаўся сядзець у крэсьле. Палкоўнік Шрэдэр з дабратлівай усмешкай стаў слухаць, як капітан Сьпіро, грукаючы кулаком па сталe, як быццам з кім сварачыся, плявузгаў усялякае глупства:

— Зразумейце раз на заўсёды: у нас пад сьцягамі аўстрыйскія гвардзейскія уланы, аўстрыйскія апалчэнцы, босьнійскія егеры, аўстрыйскія егеры, аўстрыйская армейская пяхота, вэнгерская пяхота, цірольскія стралкі яго вялікасьці, босьнійская пяхота, цірольскія пешыя гонвады, вэнгерскія гусары, гвардзейскія гусары, конныя егеры, драгуны, армейскія ўланы, артылерыя, абоз, сапёры, санітары, флёт. Разумеете? А ў Бэльгіі? Першы і другі набор складаюць опэрацыйную частку арміі, трэці набор абслугоўвае патрэбы тылу...—Капітан Сьпіро стукнуў кулаком па сталe.—Гвардыя нясе службу ў мірны час унутры краіны.

Адзін з маладых гучна, каб палкоўнік пачуў і пераканаўся ў моцнасьці яго ваяцкага духу, дзеўб свайму суседу:

— Сухотных я пасылаў-бы на фронт, ім ад гэтага шкоды ня будзе; ды і, апрача таго, лепш няхай паб'юць хворых, як здаровых.

Палкоўнік усміхнуўся. Але раптам ён насупіўся і, зьвяртаючыся да капітана Вэнцэля, сказаў:

— Дзіўлюся, чаму паручнік Лукаш ухіляецца нашай кампаніі. З таго часу, як ён прыехаў, ён ні разу ня быў сярод нас.—Вершы піша,—насьмешліва адгукнуўся капітан Сагнэр.—Не пасьпеў прыехаць, як ужо загахаўся ў жонку інжынера Шрэйтэра, убачыўшы яе ў тэатры.

Палкоўнік незадаволена глянуў на Сагнэра.

— Кажуць, ён добра сьпявае куплеты.

— Яшчэ ў кадэцкім корпусе ўсіх нас куплетамі сьмяшыў, — адказаў капітан Сагнэр. — І анекдотаў у яго пропасьць. Ня ведаю, чаму ён сюды ня ходзіць.

Палкоўнік з жалем пакруціў галавою.

— Няма цяпер сярод афіцэраў таго пачуцьця таварыскасьці, якое было ў наш час. Бывала, кожны з нас, афіцэраў, стараўся чым-небудзь падвесьціць другіх, калі мы зьбіраліся. Паручнік Данкэль (быў такі), дык той, бывала, разьдзенецца да голага, ляжа на падлогу, уваткне сабе ў задніцу селядца і разыгрывае марскую царэўну. Другі, падпаручнік Шлейснэр, умеў шавяліць вушамі, іржаць як жарабец, пераймаць яўканьні кошкі і гудзеньне чмяля. Памятаю яшчэ капітана Скодай. Той заўсёды, калі мы толькі хацелі, прыводзіў з сабою трох дзяўчат-сясьцёр. Яны ў яго былі, як дрэсіраваныя. Паставіць іх на стол, а яны пачынаюць у тахт разьдзявацца. А ў яго была дырыжорская палачка, ён, значыць, імі і дырыжуе; выдатны быў дырыжэр! Чаго толькі ён з імі на канапе не вырабляў! А раз загадаў паставіць пасярод пакою ванну з цёплаю вадой, і мы адзін за другім павінны былі з гэтымі трыма дзяўчаткам купацца, а ён нас фотографаваў.

Палкоўнік Шрэдэр пры адных гэтых успамінах шчасьліва ўсьміхнуўся.

— А як у заклад мы ішлі ў гэтай ваньне!.. — гаварыў далей палкоўнік, гнюсна цмокаючы і пацэпаючыся ў крэсьле. — А цяпер? Хіба гэта разгарненьне? Куплетыст — і той не зьяўляецца. Нават піць малодшыя афіцэры ня ўмеюць. Дванаццаці гадзін яшчэ няма, а за сталом ужо, як бачыце, пяць п'яных. Некалі мы па двое сутак сядзелі і чым больш пілі, тым цвёрда-разейшымі рабіліся. А лілі ў сябе без перапынку піва, віно, лікёры... Няма цяпер таго баявога духу. Чорт яго ведае, што тут за прычына такая! Ніводнага дасьціпнага слова, усё нейкія бясконцыя апавяданьні. Паслухайце толькі, што на тым канцы гавораць.

На другім канцы стала вялася сур'ёзная размова:

— Амэрыка ў вайну ўмяшацца ня можа. Амэрыканцы з ангельцамі грызуцца. Амэрыка да вайны не падрыхтавана.

Палкоўнік Шрэдэр уздыхнуў.

— Вось яна, балбатня афіцэраў запасу. Нячыстая сіла іх сюды прынесла. Учора яшчэ сядзеў гэтакі пан—страчыў у якім-небудзь банку, ці служыў у крамцы, завяртаў тавар у паперу і гандляваў карэннямі, карыцаю і гуталінам ці вучыў дзяцей у школе, што воўка з лесу гоніць голад, а цяпер хоча быць роўным кадравым афіцэрам, ува ўсім лезе разьбірацца і ўсюды суне свой нос. А кадравыя афіцэры, як, напрыклад, паручнік Лукаш, тыя ня робяць ласкі сярод нас паказацца.

Палкоўнік пашоў дадому ў вельмі дрэнным настроі. Назаўтра рана настрой яго яшчэ пагоршыўся, калі ён, лежачы яшчэ ў пасьцелі, прачытаў у газэтах паведамленьне, што наша войска адышло на загадзя падрыхтаваныя пазыцыі. Пачаўся якраз слаўны для аўстрыйскай арміі пэрыод, як дзьве каплі вады падобны на пэрыод Шабаца.

Такім чынам к дзесяці гадзінам раніцы палкоўнік быў зусім падрыхтаваны да выконваньня функцыі, якую вольнапісаны назваў страшным судом.

Швэйк і вольнапісаны стаялі на дварэ і чакалі палкоўніка. Усе былі ў поўным зборы: фэльдфэбэль, дзяжурны афіцэр, ад'ютант палка і пісар з канцылярыі палка са справамі тых, што правініліся і чакалі мяча Нэмэзыды—яўкі. Нарэшце разам з начальнікам каманды вольнапісаных, капітанам Сагнэрам, паказаўся насуплены палкоўнік. Ён нэрвова хвастаў стусінаю па халявах сваіх ботаў.

Прыняўшы рапарт, палкоўнік сярод магільнай маўклівасьці прайшоў некалькі разоў каля Швэйка і вольнапісанага, якія рабілі „раўненьне направа“ і „раўненьне налева“, гледзячы па тым, на якім флангу знаходзіўся палкоўнік. Ён хадзіў так доўга, што можна было зьвярнуць сабе карак, і нарэшце спыніўся перад вольнапісаным.

Той адрапартаваў: „вольнапісаны такі вось...“

— Ведаю, — суха сказаў палкоўнік, — былы вольнапісаны... Кім вы былі да вайны? Студэнтам філёзофіі? Ага, — значыць, сьпіўшыся інтэлігент... Пан капітан, — сказаў ён Сагнэру, — прывядзеце сюды ўсю каманду вольнапісаных... Так, — казаў далей палкоўнік, — і з такімі вось панамі студэнтамі-філёзофамі прыходзіцца нашаму брату марацца. А ну! Кру-гом! Так і

ведаў. Складкі на шынялі не разгладжаны. Як быццам толькі што з дзеўкаю ў бардале качаўся. Пачакайце, саколiк, я вам пакажу!

Каманда вольнапісаных вышла на двор. Палкоўнік скамандаваў выстраіцца замкнутым чатырохкутнікам, і каманда абступіла яго і тых, што правініліся, цесным квадратам.

— Паглядзеце на гэтага чалавека, — пачаў сваю прамову палкоўнік, паказваючы на вольнапісанага. — Ён прапіў, замараў ваш гонар, гонар вольнапісаных, якія рыхтуюцца стаць афіцэрамі, камандзірамі, якія вядуць свае каманды ў бой насустрач славе і небясьпецы. А куды павёў-бы сваю каманду гэты п'яніца? У шынок? Ён выхлебтаў-бы ўвесь салдацкі ром сам... Што вы можаце сказаць у сваё апраўданьне? — звярнуўся ён да вольнапісанага. — Нічога? Палюбуйцеся з яго! Ён ня можа сказаць у сваё апраўданьне ні слова. А яшчэ вывучаў клясычную філэзофію! Вось ужо сапраўды клясычны тып! — Палкоўнік сказаў апошнія словы зварок павольна і сплюнуў: — філэзоф, які ў п'яным выглядзе сярод ночы зьбівае шапку з галавы афіцэра! Добра яшчэ, што гэта быў толькі нейкі артылярыіскі афіцэр.

У тоне, якім гэта было сказана, была сабрана ўся зьнявага і варожасьць 91-га палка да будэйовіцкай артылерыі. Варожасьць была глыбокая і заўсёдная, як-бы вэндэтта¹⁾, крывакая помста, якая перадавалася ў спадчыну ад аднаго выпуска да другога. Гора таму артылярысту, які нападаўся ўночы ў рукі патруля пехацінца, і наадварот. Часта трапляліся выпадкі адваротныя. Паміж абедзьвюма вайсковымі часьцямі часта адбываліся бойкі ў „Порт-Артуры“, „У Розы“ і ў шматлікіх іншых вясёлых установах паўднёва-чэскай сталіцы.

— Але ня глядзячы на гэта, — гаварыў далей палкоўнік, — за такі ўчынак ён павінен быць пакараны, каб ня квапілі другія, выключаны з каманды вольнапісаных, знішчаны ў моральным сэнсе слова. Такіх інтэлігентаў арміі не патрэбна. Пісар!

¹⁾ Vendetta. Так называўся на востраве Корсыцы звычай крывавай помсты. На працягу доўгага часу вэндэтта была няшчасьцем для корсыканскага насельніцтва.

Пісар падышоў са строгім выглядам, трымаючы нарыхтованую справу і аловак.

Запанавала цішыня, як у зале суду, калі судзяць забойцу і старшыня скажа: „Абвяшчаецца прысуд...”

Якраз такім тонам палкоўнік сказаў:

— Вольнапісаны Марэк засуджваецца на дваццаць дзён строгага арышту і, калі адбудзе яго, пералічаецца на кухню, чысьціць бульбу!

І, павярнуўшыся да каманды вольнапісаных, палкоўнік скамандваў разамкнуць рады. Каманда хутка разьбілася на аддзяленьні і рушыла да казармаў. Палкоўнік зрабіў капітану Сагнэру заўвагу, што каманда ня досыць выразна адбівае крок, і сказаў, каб па абедзе ён з імі заняўся маршыроўкай.

— Ды вось яшчэ што, чуць быў не забыўся,—дадаў палкоўнік. — Абвясьцеце ім, што ўся каманда вольнапісаных па чарзе будзе пасаджана на пяць дзён у карцар, каб не забыліся пра свайго былога сябра, гэтага нягодніка Марэка.

А нягоднік Марэк стаяў каля Швэйка з надзвычайна задаволеным выглядам. Ляпей для сябе ён бы і прыдумаць ня мог. Куды лепш чысьціць бульбу, качаць кнэдлікі і сеч мяса, як пад навалай няпрыцельскага агню, наклаўшы поўныя порткі, крычаць: „Адступаць ланцугом! Пальба пачкамі!”

Адышоўшы ад капітана Сагнэра, палкоўнік Шчэдэр спыніўся перад Швэйкам і пільна паглядзеў на яго. У гэты момант выгляд Швэйка найбольш характарызаваў яго круглае ўсьмешлівае аблічча з вялікімі вушамі, якія тарчалі з-пад насуненай шапкі. Агульны выгляд сьведчыў пра поўны спакой і пра тое, што за ім ня было ніякай віны. У вачох яго было маўклівае запытаньне: „Начвэрыў я чаго-небудзь? Можа, я ў чым-небудзь вінаваты?”

Палкоўнік падвёў вынікі сваім нагляданьням у запытаньні да пісара:

— Ідыёт?

І ўбачыў, як разяўляецца шырокі, дабратліва-ўсьмешлівы рот Швэйка.

— Так точно, нан палкоўнік, ідыёт, — адказаў за пісара Швэйк.

Палкоўнік кіўнуў галавою ад'ютанту і адышоўся разам з ім у бок. Потым быў пазваны пісар і прагледжаны матэрыял пра Швэйка.

— Ага,—сказаў палкоўнік Шрэдэр,—гэта, значыць, дзяншчык паручніка Лукаша, які прапаў ў яго ў Табары, мяркуючы па рапарце. Па-мойму, паны афіцэры павінны самі выхоўваць сваіх дзяншчыкоў. Ужо калі пан паручнік Лукаш выбіраў сабе ў дзяншчыкі такога ідыёта, няхай сам з ім і валаводзіцца. Часу вольнага ў яго досыць, раз ён нікуды ня ходзіць. Вы ж таксама ніразу ня бачылі яго ў нашай кампаніі? Ну, вось бачыце. Значыць часу ў яго аж занадта. Можа, калі-небудзь і выб'е з свайго дзяншчыка што небудзь-людзкае.

Палкоўнік Шрэдэр падышоў да Швэйка і сказаў:

— На тры дні пад арышт, асталопіна! Калі адбудзеш кару, зьявішся да паручніка Лукаша.

Такім чынам Швэйк сустрэўся вноў з вольнапісаным у тым самым памяшканьні; для паручніка-ж Лукаша было мусіць вялікае задаваленьне, калі палкоўнік выклікаў яго да сябе і сказаў:

— Пан паручнік, прыблізна з тыдзень таму назад прыбыўшы ў полк, вы падалі мне рапарт, каб даць вам дзяншчыка пад ваш загад, з прычыны таго, што ваш ранейшы дзяншчык прапаў у дарозе. Але з прычыны таго, што дзяншчык ваш вярнуўся...

— Пан палкоўнік... — з просьбаю падаўся да яго паручнік

— ... я загадаў пасадзіць яго на тры дні, пасля чаго пашлю яго да вас,—цвёрда сказаў палкоўнік.

Узрушаны Лукаш, хістаючыся, вышаў з габінэту палкоўніка



Тры дні, якія Швэйк прабыў разам з вольнапісаным Марэкам, прайшлі няпрыкметна. Кожны вечар яны організоўвалі патрыотычныя выступленьні. „Спачатку з цяжкіх чулася Сьцеражы нам, божа, гасудара“¹⁾ потым: „Прынц Эўгені

¹⁾ Аўстра-вугарскі гімн.

храбры лыцар“¹⁾). Потым ішоў цэлы шэраг салдацкіх песень: а калі прыходзіў профос, яго сустракалі кантатай:

Ты ня бойся, профос, сьмерці,—
Будзеш жыць ты малайцом,
Аж пакуль прыскачуць чэрці,
Заграбуць цябе жыўцом.

Над нарамі вольнапісаны намаляваў профоса і пад ім напісаў тэкст старажытнай песенкі:

Па кілбасу я ў Прагу мчаўся,
Насустрэч дурань мне папаўся.
Той злосны дурань быў профос—
Ён ледзь не адкусіў мне нос.

Пакуль абодва дражнілі профоса, як дражняць у Сэвільлі чырвоным плашчом андалузкага быка, паручнік Лукаш з нудлівым пачуцьцём чакаў, калі да яго зьявіцца Швэйк і даложыць, што ён заступіў на пасаду.

РАЗЬДЗЕЛ III

ПРЫГОДЫ ШВЭЙКА Ў КІРАЛЬ-ХІДЗЕ

91-ы полк пераводзілі ў горад Мост на Літаве—у Кіраль-Хіду²⁾).

Швэйк прасядзеў пад арыштам тры дні. За тры гадзіны да таго моманту, калі ён павінен быў выйсьці на волю, яго разам з вольнапісаным завялі на гаўптвахту, а адтуль пад канвоем накіравалі на вакзал.

— Даўно было ясна, што нас перавядуць у Вэнгрыю,—сказаў Швэйку вольнапісаны па дарозе.—Там будуць фармавацца маршавыя батальёны, а нашы салдаты тым часам наляўчацца страляць і паб'юцца з мадзьярамі, пасля чаго мы з песьнямі паедзем на Карпаты. У Будэёвіцах-жа разьмесьцяць мадзьярскі гарнізон, і пачнецца мешаніна плямён. Існуе такая тэорыя, што згвалчаньне дзяўчат іншай нацыянальнасьці—

¹⁾ Аўстрыйскі палкаводзец XVIII стагодзьдзя.

²⁾ У далейшым тэксьце сустракаецца таксама нямецкая назва гэтага гораду—Брук.

лепшы сродак супроць выраджэння. У часы трыццацігадовай вайны гэта рабілі швэды і гішпанцы, пры Наполеоне французы, а цяпер тое-ж самае будуць рабіць мадзьяры ў Будэйовіцкім краі. Але, вядома, гэта ня будзе мець характару грубага згвалчання. Усё выйдзе само сабою. Адбудзецца просты абмен: чэскі салдат будзе спаць з вэнгерскай дзяўчынай, а бедная чэская дзяўчына прыме да сябе вэнгерскага гонвіда. Глядзіш, праз некалькі стагодзьдзяў паўстане цікавае для антропалёгаў пытаньне: якім чынам у народа, што жыве на берагох Мальшы, зьявіліся пукатыя скулавыя косьці?

— Цікавая рэч—перакрыжаванае спаркаваньне,—заўважыў Швэйк.—Жыве ў Празе кэльніэр-нэгр, Хрысьціян. Бацька яго быў абісінскім каралём; у Празе, на Штваніцы¹⁾, у цырку, яго паказвалі. У гэтага караля закахалася адна настаўніца, якая пісала ў часопісі “Лада” вершыкі пра пастушкоў і раўчукі. Настаўніца пашла з ім у мэбляваныя пакоі і „аддалася распусьце“, як гаворыцца ў сьвятым пісаньні. І як жа яна здзівілася, калі ў яе потым нарадзіўся зусім белы хлопчык! Аднак не прайшло і двух тыдняў пасля нараджэння, як хлопчык пачаў рабіцца шэрым. Шарэў, шарэў, а праз месяц пачаў чарнэць. Праз паўгода быў хлапчук чорны, як бацька—абісінскі кароль. Маці пашла з ім у клініку па скураных хваробах прасіць, ці нельга як-небудзь з яго фарбу вывесьці, але ёй казалі, што ў хлапчука сапраўдная арапская скура і што тут нічога ня зробіш. Ад гэтага ўсяго настаўніца звар’яцела і пачала пасылаць ва ўсе часопісі, у аддзел „Парады чытачом“ запытаньні, які спосаб ёсьць супроць арапаў. Яе завезлі да Картэжніка²⁾, а хлопчыка аддалі ў сірочы дом. Вось была з ім пацеха, пакуль ён выхоўваўся. Потым ён вучыўся за кэльніэра і выступаў з танцамі ў начных кафэ. Цяпер ад яго з посьпехам нараджаюцца чэхі-мулаты, але ўжо не такія чорныя, як ён сам. Аднак, як тлумачыў нам фэльчар у шынку „У Келіха“, справа з афарбоўкай зусім не такая простая: хоць далейшыя пакаленьні мулатаў ужо не адрозьніваюцца ад белых зусім, але праз некалькі пакаленьняў можа

1) Востраў на Влтаве.

2) Псыхіатрычная клініка.

раптам зьявіцца нэгр. Уявеце сабе такі скандал: вы, напрыклад, жаніцеся з якой-небудзь паненкай. Белая, сучая дачка, абсолютна, і ў адзін прыгожы дзень, нацё! нараджае вам нэгра., А калі за дзевяць месяцаў перад гэтым яна была разок бяз вас у вар'етэ і глядзела французскую барацьбу з удзёлам нэгра о ясна, што такая акалічнасьць вас трохі зьбянтэжыць.

— Ваш выпадак з нэграм Хрысьціянам трэба абмеркаваць у пункту погляду сусьветнай вайны, — сказаў вольнапісаны. — Няхай, напрыклад, здарылася, што нэгра гэтага прызвалі і ён як пражанін, папаў у 28-ы полк. Як вы чулі, 28-ы полк перайшоў да рускіх. Уявеце, як здзівіліся-б рускія, узяўшы ў палон нэгра Хрысьціяна. У рускіх газетах напэўна напісалі-б што Аўстрыя гоніць на вайну сваё колёніяльнае войска (якога яе няма) і што Аўстрыяй пушчаны ў ход чорнаскурныя рэзэрвы.

— Памятаю гаварылася, што ў Аўстрыі колёніі ёсьць, — сказаў Швэйк, — недзе на поўначы. Якаясьці там Зямля імператара Франца-Іосіфа.

— Кіньце лепш, хлопцы, — умяшаўся адзін з канвойных. — Цяпер заводзіць гаворку пра Зямлю імператара Франца-Іосіфа небысьпечна. Самае лепшае — не называйце імён.

— А вы гляньце пры выпадку на карту, — сказаў вольнапісаны. — Існуе сапраўды зямля нашага літасьцівейшага монарха імператара Франца-Іосіфа. Паводле вестак географічнай статыстыкі, там адзін толькі лёд, які і вывозіцца адтуль на ледаколах, што належаць парыскім халадзільням. Наша маладая ледзяная прамысловасьць заваявала сабе і за граніцай належную ацэнку і надзвычайную цікавасьць, бо прадпрыемства гэта вельмі прыбыткавае, хоць і небысьпечнае. Найбольшаю небысьпекаю пры экспортаваньні лёду з Зямлі Франца-Іосіфа зьяўляецца пераправа лёду цераз палярнае кола. Уяўляеце сабе, вядома?

Канвойны прамармытаў нешта нявыразнае. Начальнік канвою, капрал, падышоў бліжэй і пачаў слухаць тлумачэньні вольнапісанага. Той з глыбокадумным выглядам гаварыў далей:

— Гэта — адзіная аўстрыйская колёнія, якая можа забяспечыць лёдам усю Эўропу, і зьяўляецца буйным эканамічным фактарам. Вядома, колёнізацыя пасоўваецца павольна, бо ко-

лёністы альбо зусім туды ня едуць, а калі едуць, дык там мерзнуць. Аднак-жа з правядзеннем ў жыццё лепшых кліматычных умоў, у якіх вельмі зацікаўлены міністэрствы гандлю і замежных спраў, ёсць надзея, што вялізарныя паверхні ледавікоў будуць належным чынам скарыстаны. Шляхам абсталявання некалькіх готэляў будуць прыцягнуты сюды масы турыстаў. Патрэбна будзе, вядома, для выгоды пратраляваць сьцяжынкі і дарожкі паміж лядзінамі і намаляваць на ледавіках турысцкія знакі, якія паказваюць дарогу. Адзінай перашкодай зьяўляюцца эскімосы, якія перашкаджаюць у працы нашым мясцовым органам...

Капрал з цікавасьцю слухаў. Гэта быў салдат звыштэрміновай службы, які да вайскавай службы быў батраком, чалавек цвёрды і недалёкі, які стараўся нахапацца ўсяго, хоць ні ў чым нічога не разумеў. Ідэалам яго было даслужыцца да фэльдфэбеля.

— ...ня хочуць, шэльмы, вывучаць нямецкую мову, — гаварыў даўей вольнапісаны, — хоць Міністэрства асьветы, ня спыняючыся перад выдаткамі і чалавечымі ахвярамі, пабудавала для іх школы, прычым зьмерзлі пяць падрадчыкаў і...

— Муляры адратаваліся, — перабіў яго Швэйк. — Яны адграваліся тым, што курылі люлькі.

— Ня ўсе, — сказаў вольнапісаны: — з двума здарылася няшчасьце. Яны забыліся зацягвацца, люлькі ў іх патухлі і прышлося іх закапаць у лёд. Але школу нарэшце усё-ж такі збудавалі. Пабудована яна была з ледзяных цаглін з жалезабэтонам. (Выходзіць вельмі моцна). Тагды эскімосы разлажылі наўкол усяе школы агні з абломкаў зацёртых лёдам гандлёвых караблёў і ажыццявілі свой пякельны намер. Лёд, на якім стаяла школа, растаў, і ўся школа правалілася ў мора разам з дырэктарам і прадстаўніком ураду, які назаўтра павінен быў прысутнічаць пры ўрачыстым асьвячэньні школы. У гэты жахлівы момант было чуваць толькі, як прадстаўнік ураду знаходзячыся ўжо па горла ў вадзе, крыкнуў: „Gott, strafe England¹⁾“. Цяпер туды пашлюць войска, каб яны навялі там у эскімосаў парадак. Вядома, што ваяваць з імі будзе цяжка.

¹⁾ „Божа, пакарай Англію!“

Больш за ўсё нашаму войску будуць шкодзіць іхныя абучаныя белыя мядзведзі.

— Гэтага яшчэ не хапала, — глыбокадумна заўважыў капрал. — І бяз гэтага ваеннымі вынаходніцтвамі хоць грабляу гаці. Возьмем, напрыклад, маскі для атручвання газам. Нацягнеш яе сабе на голаву і ў момант атручаны, як нас у вучэбнай камандзе вучылі.

— Гэта толькі так пужаюць, — адгукнуўся Швэйк. — Салдат нічога не павінен баяцца. Калі, напрыклад, у баі ўваліўся ў сарцірную яму, абліжыся і валі сабе далей. А атрутныя газы для нашага брата справа прывычная яшчэ з казармаў пасля салдацкага хлеба і гароху. Але вось, кажуць, рускія вынайшлі якуюсьці штуку спецыяльна супроць унтэр-афіцэраў.

— Якіясьці там электрычныя токі, — дадаў вольнапісаны: — Шляхам злучэння з цэлюлёіднымі зорачкамі на каўняры ўнтэр-афіцэра адбываецца выбух. Штодзень, то новыя жахі.

Капрал да вайсковай службы быў... аслом і то нарэшце зразумеў, што з яго кпяць. Ён адышоўся ад арыштаваных і пашоў наперадзе канвою.

Яны набліжаліся да вакзалу, куды сышліся натоўпы будэйовічан, якія прыйшлі разьвітацца з сваім палком.

Ня гледзячы на тое, што разьвітваньне ня мела характару офіцыйнай дэманстрацыі, увесь пляц перад вакзалам быў поўны народу, які чакаў прыходу войска.

Уся ўвага Швэйка згуртавалася на натоўпе гледачоў, што стаялі шпалерамі. Як заўсёды бывае, узорныя салдацікі ішлі далёка ззаду, а абкружаныя канвоем злачынцы ўперадзе. Узорнымі салдацікамі напакуюць цялячыя вагоны, а Швэйка ці вольнапісанага пасадзяць у арыштанскі вагон, прычэплены ў воінскіх паяздох ззаду за штабнымі вагонамі. Месца ў арыштанскім вагоне заўсёды аж занадта.

Швэйк ня мог утрымацца, каб, замахнуўшы шапкаю, ня крыкнуць у натоўп:

— На здар!¹⁾

Гэта зрабіла на натоўп такія моцны ўплыў, што прывітаньне было моцна падхоплена ўсім натоўпам.

¹⁾ Чэскае прывітаньне.

На здар!—пракацілася па ўсім пляцы і забушавала перад вакзалам.

Далёка ўперадзе па шэрагах прабегла:

— Ідуць!

Начальнік канвою, злосны і зьбянтэжаны, закрычаў на Швэйка, каб той трымаў язык за зубамі. Гул прывітаньняў рос, як лавіна. Жандары напіралі на натоўп і прабівалі дарогу канвою. Натоўп роў: „На здар!“ і махалі шапкамі і капялюшамі.

Гэта была сапраўдная маніфэстацыя. З вакон гасьцініцы супроць вакзалу нейкія пані махалі хустачкамі і крычалі:

— Heil! ¹⁾

„Да крыкаў“ „На здар!“ прымешвалася „Heil“. Якомусьці энтузіясту з натоўпу, які выкарыстаў гэты момант і крыкнуў:

— Nieder mit den Serben! ²⁾— падставілі ножку і зьлёгка прайшлі па ім нагамі ў імпровізаванай цісканіне.

„Ідуць!“—усё далей і далей, як электрычны ток, перадавалася ў натоўпе.

Канвой з арыштаванымі набліжаўся. Швэйк махаў натоўпу рукой з-пад штыхоў канвойных. Вольнапісаны з сур'ёзным тварам аддаваў чэсьць.

Яны ўзышлі на вакзал і прайшлі да пададзенага ўжо воінскага цягніка. Капэля стралковага палка чуць была ня грывнула ім насустрач: „Сьцеражы нам, божа, гасудара“, бо капэльмэйстар быў зьбіты з панталыку нечаканай маніфэстацыяй. Але на шчасьце ў пору пасьпеў у сваім чорным кацялку абэр-фэльдкурат з 7-й кавалерыйскай дывізіі, патэр Лаціна, і стаў наводзіць парадак.

Патэр Лаціна, страх усіх афіцэрскіх сталовак, абжора і п'яніца, прыехаў напярэдадні, ў Будэйовіцы і, як быццам выпадкова, трапіў на баль афіцэраў, што ад'яжджалі з палком. Напіўшыся і наеўшыся за дзесяцерых, ён у больш-менш нецвярозым выглядзе пашоў у афіцэрскую кухню прасіць у кухароў астачы. Там ён праглынуў цэлыя талеркі падліўкі і кнэдлікаў і паабгрызаў усе косьці. Дарваўшыся нарэшце ў сьпіжарні да рому, ён нахлябтаўся да ванітаў, а потым вярнуўся на разьвіталыны вечарок, дзе ўсіх перапіў.

¹⁾ Нямецкае прывітаньне.

²⁾ Далоў сэрбаў.

У гэтай справе ён меў багатую практыку, і афіцэрам 7-й кавалярыйскай дывізіі заўсёды прыходзілася за яго плачвацца.

Назаўтра рана яму ўздумалася наглядаць за парадкам пры адпраўцы першых эшалёнаў палка. З гэтаю мэтаю ён насіўся сюды і туды ўздоўж шпалераў і праяўляў на вакзале такую кіпучую дзейнасць, што афіцэры, якія кіравалі адпраўкаю эшалёнаў, замкнуліся ад яго ў канцылярыі начальніка станцыі.

Дык вось ён якраз упору зьявіўся перад самым вакзалам і вырваў дырыжёрскую палачку з рук капэльмайстра, які ўжо замахнуўся грывнуць гімн: „Сьцеражы нам, божа, гасудара.“

— Стой! — крыкнуў обэр-фэльдкурат, — яшчэ рана. Я вам тагды падам знак. А пэкуль што „зважай!“ Я зараз прыду.

Пасьля гэтага ён увайшоў у вакзал, дагнаў канвой і спыніў яго крыкам: „Стой!“

— Куды? — строга запытаўся ён у капрала, які зусім ужо ня ведаў, што яму рабіць.

За яго адказаў Швэйк:

— Нас павязуць у Брук, пан обэр-фэльдкурат. Калі хочаце, можаце ехаць з намі.

— І паеду! — сказаў патэр Лаціна і, абярнуўшыся да канвойных, крыкнуў: — Хто кажа, што, я не магу ехаць? Шагам марш!

Апынуўшыся ў арыштанскім вагоне, обэр-фэльдкурат лёг на лаўцы, а добры Швэйк зьняў свой шынэль і падлажыў яго патэру Лаціне пад голаву.

Вольнапісаны, зьвяртаючыся да зьбянтэжанага капрала, на паўголаса заўважыў:

— Не пакіньце фэльдкуратаў у літасьці сваёй.

Патэр Лаціна, выгодна разьлёгшыся на лаўцы, пачаў чытаць лекцыю:

— Рагу з грыбамі, панове, выходзіць тым смачней, чым больш паложана туды грыбоў. Але перад гэтым грыбы трэба абавязкова падсмажыць з цыбуляю і толькі пасьля гэтага палажыць туды лаўровага лісту і цыбулі.

— Вы-ж ужо палажылі цыбулю раней, — заўважыў вольнапісаны.

Капрал пры гэтых словах глянуў на яго поўнымі адчаю

вачыма, бо для яго патэр Лаціна быў хоць, праўда, і п'яным але ўсё-ж такі начальствам.

Становішча капрала было сапраўды адчайным.

— Пан обэр-фэльдкурат бяспрэчна мае рацыю,—падтрымаў Швэйк обэр-фэльдкурата: — Чым больш цыбулі, тым лепш. Адзін півавар у Пакамэржыцах заўсёды клаў у піва цыбулю, бо, кажучь, цыбуля выклікае смагу. Наогул цыбуля вельмі, карысная рэч. Печаную цыбулю прыкладваюць таксама на скулу.

Патэр Лаціна мармытаў далей як праз сон:

— Усё залежыць ад карэньняў, ад таго, якіх карэньняў і колькі палажыць. Але каб не пераперчыць, не...—ён гаварыў усё цішэй і цішэй: — не пераперчыць, не перагваздьзічыць, не пералімоніць, не пераказіць, перамуска...

Ён не дагаварыў і захлоп, прысьвітваючы.

Аслупянелы капрал утаропіўся на яго.

Канвойныя сьмяяліся паціху.

— Прачнецца ня скоро,—сказаў Швэйк.—Здарава налізаўся!

Капрал спужана замахав на яго рукамі, каб ён змоўк.

— Чаго там,—казаў далей Швэйк,—п'яны, як гразь, і ўсё тут. А яшчэ ў чыне капітана! У іх, у фэльдкуратаў, у якім-бы чыне ня быў, ва ўсіх, мусіць, ужо так самім богам вызначана: з кожнай прычыны напівацца да няпрытомнасьці. Я служыў у фэльдкурата Каца, дык той мог свой уласны нос прапіць. Той яшчэ не такія штукі вырабляў. З тым мы прапілі дарахавальніцу, і прапілі-б, напэўна і самога пана бога, каб нам ў заклад пад яго што-небудзь пазычылі.

Швэйк падышоў да патэра Лаціны, павярнуў яго да сьцяны і з выглядам чалавека спрактыкаванага сказаў:

— Будзе пухнуць да самага Бруку...—і вярнуўся на сваё месца, пад адчайным поглядам няшчаснага капрала, які прамармытаў:

— Трэба было-б пайсьці заявіць.

— Гэта прыдзецца вам пакінуць,—сказаў вольнапісаны.— Вы—начальнік канвою і ня маеце права пакідаць нас. Апрача таго, паводле статуту вы ня маеце права адсылаць нікога з канвойных, калі ў вас няма другога, які-б таго заступіў. Як бачыце, становішча беспараднае. Стрэліць у паветра, каб

хто-небудзь прыбег, таксама нядобра—тут нічога ня здарылася. Але, з другога боку, існуе загад, што ў арыштанскім вагоне не павінна быць нікога, апрача арыштантаў і канвою; сюды ўваход пабочным асобам строга забараняецца. А калі-б вы захацелі замесці сляды свайго злаўчынку і няпрыкметным чынам паспрабавалі скінуць обэр-фэльдкурата на ўсім хаду з цягніка, то гэта таксама ў вас ня выгарыць, бо тут ёсць сьведкі, якія бачылі, што вы ўпусьцілі яго ў вагон, у якім яму быць не належыць. Так, пан капрал, гэта пахне ня чым іншым як разжалваньнем.

Капрал нерашуча запротэставаў, што ён ня пускаў у вагон обэр-фэльдкурата, а обэр-фэльдкурат сам да іх далучыўся і як ні кажы—начальства.

— Тут адно толькі начальства—вы,—цвёрга сказаў вольнапісаны, а Швэйк дадаў:

— Калі-б да нас хацеў прымазацца хоць сам гасудар-імператар, вы-б ня мелі права гэтага дапусьціць. Усёроўна, як-бы да навабранца, які стаіць на варце, падышоў афіцэр з інспекцыі і папрасіў-бы яго зьбегаць па папяросы, а той-бы яшчэ стаў распытвацца, якога гатунку папярос прынесці. За такія жарцікі саджаюць у крэпасць.

Капрал баязьліва заўважыў, што Швэйк сам першы сказаў обэр-фэльдкурату, што той можа ехаць разам з імі.

— Я гэта сабе магу дазволіць, пан капрал, — адказаў Швэйк, — бо я ідыёт, але ад вас гэтага ніяк нельга было чакаць.

— Ці даўно вы на тэрміновай службе? — запытаўся як-бы між іншым капрал у вольнапісанага.

— Трэці год. Цяпер мне павінны даць годнасьць унтэр-афіцэра.

— На гэтай справе можаце паставіць крыжык, — цынічна сказаў вольнапісаны. — Як я ўжо сказаў, тут пахне разжалаваньнем.

— Урэшце ўсёроўна, — адгукнуўся Швэйк: — ці быць забітым у якасьці унтэр-афіцэра ці ў якасьці простага радавога. Праўда, разжалаваных, кажуць, пхаюць у самыя першыя рады.

Обэр-фэльдкурат заварушыўся.

— Пухне, — абвясціў Швэйк, пераканаўшыся, што з обэр-фэльдкуратам ўсё ў парадку. — Яму, мусіць, жраньнё прысыні-

лася. Аднаго баюся, каб ён чаго-небудзь нам тут не нарабіў. Мой фэльдкурат Кац дык той, калі, бывала, нахлебчацца, дык у сьне зусім ня чуецца. Раз, уявецце...

І Швэйк пачаў расказваць пра здарэньні з свае практыкі у фэльдкурата Отто Каца з такімі цікавымі падрабязнасьцямі, што ніхто не заўважыў, як цягнік крануўся.

Апавяданьне Швэйка было перапынена ровам, які дано-сіўся з задніх вагонаў. 12-я рота, якая складалася з адных крумлоўскіх і кашпэрскіх немцаў, гарлала песьні:

Wann isch kum, wann isch kum,
Waun isch wieda, wieda kum¹⁾.

З другога вагону нехта адчайна пеў романс, зьвяртаючыся з сваімі крыкамі да пакінутых Будэйовіц:

Und du, mein Schatz
Bleibst hier.
Holario, holario, holo²⁾.

Сьпевака адцягнулі ад адчыненых дзверцаў цялячага вагону яго сябры.

— Дзіўна, што сюды ня прышлі з праверкаю,—сказаў кап-ралу вольнапісаны.—Паводле інструкцыі вы павінны былі да-лажыць пра нас камэнданту цягніка яшчэ на вакзале, а не валаводзіцца з некім п'яным обэр-фэльдкуратам.

Няшчасны капрал упарта маўчаў і глядзеў, як беглі назад тэлеграфныя слупы.

— Гэта-ж варта толькі падумаць, што нікому пра нас ня было даложана,—кпіў далей хітры вольнапісаны,—і што на першай-жа станцыі да нас, як піць даць, улезе камэндант цяг-ніка, як ва мне ўздымаецца кроў, кроў салдата Нібы мы якія-небудзь...

— Цыганы,—падхапіў Швэйк,—ці валацугі. Робіцца ўра-жаньне, нібы мы баімся божага сьвету, нібы мы ня хочам за-явіць пра свае існаваньне ад страху, што нас арыштуюць.

— Апрача таго,—сказаў вольнапісаны,—на падставе распа-раджэньня ад 21 лістапада 1879 году пры перавозцы арыш-

¹⁾ Калі прыеду я назад...

²⁾ А ты, мой скарб, застаешся тут.

тантаў па чыгунцы павінны захоўвацца наступныя правілы: першае, арыштанскі вагон павінен быць забяспечан кратамі—гэта зусім ясна, і ў гэтым выпадку першае правіла захавана: мы знаходзімся за бездакорна моцнымі кратамі. Гэта значыць у парадку. Па-другое, у дадатак да распараджэння ад 21 лістапада 1879 году ў кожным арыштанскім вагоне павінна быць прыбіральня. Калі ж яе няма, то вагон павінен быць забяспечан пасудзінаю з накрыўкаю для выканання вялікай і малой патрэбы арыштантаў і канвою. У даным выпадку пра арыштанскі вагон з прыбіральняю і гаварыць ня прыходзіцца: мы знаходзімся проста ў адгарожаным купэ, ізоляваным ад усяго сьвету. Таксама няма тут і гэтай самай пасудзіны...

— Рабеце ў вакно,—поўны адчаю сказаў капрал.

— Вы забываецеся,—сказаў Швэйк,—што арыштантам падходзіць да вакна забараняецца.

— Па-трэцяе,—казаў далей вольнапісаны,—у вагоне павінна быць пасудзіна з пітнаю вадой. Пра гэта вы таксама не паклапаціліся. Дарэчы, на якой станцыі будзе раздавацца абед? Ня ведаеце? Так я і ведаў, што вы пра гэта не інфармаваны.

— Цяпер вам ясна, пан капрал, заўважыў Швэйк,—што ва-ліць арыштантаў,—гэта вам ня хаўінькі. Пра нас трэба клапаціцца. Мы ня простыя салдаты, якім прыходзіцца клапаціцца самім пра сябе. Нам усё падай пад самы нос, на тое існуюць распараджэнні і параграфы, якія павінны выконвацца, іначай, які-ж бы быў парадак? „Арыштаваны чалавек, усёроўна як дзіця ў пялёнках,—як казаў адзін мой знаёмы граміла,—за ім трэба наглядаць, каб не прастудзіўся, каб не хваляваўся, быў задаволены сваім лёсам і каб ніхто небараку не пакрыўдзіў... Урэшце,—сказаў Швэйк, ветла гледзячы на капрала,—калі будзе адзінаццаць гадзін, будзьце ласкавы мне гэта сказаць.

Капрал дапытліва паглядзеў на Швэйка.

— Вы, як відаць, хочаце мяне запытацца, нашто вам трэба мяне папярэдзіць, калі будзе адзінаццаць гадзін? Справа ў тым, пан капрал, што з адзінаццаці гадзін маё месца ў цялячым вагоне,—урачыста абвясціў Швэйк.—Палкоўнік наладзіў на мяне дысцыплінарнае спагнаньне на тры дні. У адзінаццаць гадзін я пачаў адбываць кару і сягоньня ў адзінаццаць гадзін

павінен быць вызвалены. Пасьля адзінаццаці гадзін мне тут рабіць няма чаго. Ніводзін салдат ня можа заставацца пад арыштам даўжэй, як яму належыць, бо на вайсковай службе дысцыпліна і парадак—перш за ўсё, пан капрал.

Пасьля гэтага ўдару няшчасны капрал доўга ня мог апамятавацца. Нарэшце ён асьцярожна засупярэчыў, што не атрымаў ніякіх пісьмовых распараджэньняў.

— Даражэнькі пан капрал,—сказаў вольнапісаны,—пісьмовыя распараджэньні самі да начальніка канвою не прыбгаюць. Калі гара ня ідзе да Магомэта, то начальнік канвою павінен ісьці па распараджэньні сам. Вы ў гэты момант трапілі ў нязвычайную сытуацыю: вы ня маеце ніякага права затрымліваць каго-небудзь, каму належыць выйсьці на волю. З другога боку, ніхто ня мае права пакінуць, паводле інструкцыі, арыштанскі вагон. Па праўдзе сказаць, ня ведаю, як вы выберацеся з гэтага паскуднага становішча. Справа ваша—чым далей, тым горш. Зараз палова адзінаццатай.

Вольнапісаны схаваў гадзіннік у кішэнь.

— Вельмі цікава, што вы будзеце рабіць праз паўгадзіны, пан капрал.

— Праз поўгадзіны мае месца ў цяплушцы,—марачы, паўтарыў Швэйк.

Прыгнечаны і зьбіты з панталыку капрал зьвярнуўся да яго.

— Калі гэта ня мае для вас ніякага значэньня... мне здаецца, што тут куды выгадней, як у цялячым вагоне. Я думаю...

Яго перапыніў обэр-фэльдкурат, крыкнуўшы спрасонку:

— Больш падліўкі!

— Сьпі, сьпі,—ласкава сказаў Швэйк,—падкладваючы яму пад голаву канец шыняля, які зваліўся з лаўкі.—Няхай табе і далей сьніцца жраньнё.

Вольнапісаны сьпеў:

Сьпі, мае дзіцятка, сьпі,
Вочкі свае зачыні,
Бог з табою будзе спаць,
Анёлак цябе калыхаць.
Сьпі, маё дзіцятка, сьпі...

Няшчасны капрал ужо ні на што не рэагаваў. Ён тупа глядзеў у вакно і даў поўную волю дэарганізацыі ў арыштан-

скім купэ. Канвойныя гулялі калі перагародкі ў „мяса“ і кожны па чарзе падстаўляў свой азадак пад добрасумленныя і важкія пляскачы рэшты салдат. Калі капрал павярнуўся—проста на яго задзёрыста ўтаропілася салдацкая задніца. Капрал уздыхнуў і адварнуўся зноў да вакна.

Вольнапісаны на хвіліну задумаўся і потым зьвярнуўся да прыгнечанага капрала:

— Ці чыталі вы калі-небудзь часопісь „Сьвет жывёлін“?

— А як-жа,—адказаў капрал,—відавочна здаволены, што гутарка набыла другі кірунак.—У нас у вёсцы шынкар сабе выпісваў. Вялікі быў аматар санскіх коз, а яны ў яго ўсё здыхалі, дык ён пісьмова пытаўся ў рэдакцыі парады.

— Дарагі сябар,—сказаў вольнапісаны,—гісторыя, якую я вам зараз раскажу, з усяею відавочнасьцю вам давядзе, што чалавеку ўласьціва памыляцца. Панове! Упэўнены, што вы перастанеце там гуляць у „мяса“, бо тое, што я вам зараз раскажу, здасца вам вельмі цікавым, хоць-бы ужо таму, што шмат якіх спэцыяльных тэрмінаў вы не зразумеце. Я раскажу вам аповесьць пра „Сьвет жывёлін“, што паможа вам забыцца пра сьгоднішнія няпрыемнасьці і цяжкасьці вайны.

Якім чынам ■ ў свой час зрабіўся рэдактарам „Сьвета жывёлін“, гэтай вельмі цікавай часопісі,—гэта доўгі час было не разьвязанай загадкай для мяне самога. Потым я прышоў да пераконаньня, што мог пусьціцца на такую штуку толькі не ў сваім розуме. Так далёка завялі мяне сяброўскія пачуцьці да аднаго майго даўнейшага сябра—Гаека. Гаек рэдагаваў добрасумленна гэту часопісь, пакуль не закахаўся ў дачку выдаўца яе Фукса. Фукс прагнаў Гаека як бач са службы і загадаў яму знайсці для часопісі якога-небудзь добрага рэдактара.

Як бачыце, тагды былі досыць дзіўныя ўмовы найманьня і званьненьня.

Калі мой сябар Гаек прывеў мяне да выдаўца, той вельмі ветліва мяне прыняў, і запытаўся, ці маю я якое-небудзь уяўленьне пра жывёлін. Маім адказам ён застаўся вельмі задаволеным. Я выказаўся ў тым сэнсе, што заўсёды вельмі паважаў жывёлін і бачыў у іх толькі ступень пераходу да чалавека і што, з пункту погляду аховы жывёлін, я асабліва прыслухоў-

ён мне падорыць парачку карлікавых віандотак¹⁾), якія атрымалі першы прыз на апошняй бэрлінскай выстаўцы свойскай птушкі і гаспадар якіх быў нагараджан залатым медалём за дасканалае спаркаваньне.

Магу сказаць, стараўся я паводле сваіх сіл і магчымасьці і сваю ўрадавую праграму выканаў, наколькі хапала маіх здольнасьцяў; больш таго, я нават убачыў, што ў сваіх артыкулах перагнаў самога сябе:

У сваім імкненьні паднесьці чытачу што-небудзь новае і нечаканае я сам выдумляў жывёлін. Я грунтаваўся на тым прынце, што, напрыклад, слон, тыгра, леў, малпа, крот, конь, свінья і г. д. даўно ужо кожнаму з чытачоў „Сьвета жывёлін“ вядомы і што трэба разварушыць чытача чым-небудзь новым, якімі-небудзь вынаходніцтвамі. У выглядзе спробы я пусьціў „серкаватага кіта“. Гэта новы від кіта быў велічынёю з траску і быў забяспечан пухіром, поўным мураўінай кіслаты, і асаблівай пабудовы клоакай, з якой серкаваты кіт выпускае з выбухам асаблівую кіслату, якая дурнап'яніла маленькую рыбку, якою харчаваўся кіт. Пасьля адзін ангельскі вучоны, не памятаю, якое я яму прыдумаў прозьвішчы, назваў гэту кіслату „кітавай кіслатой“. Кітавы тлушч быў усім вядомы, але новая кітавая кіслата ўзьняла цікавасьць, і некалькі чытачоў запыталіся ў рэдакцыі, якой фірмай вырабляецца гэтая кіслата ў чыстым выглядзе.

Магу вас упэўніць, што чытачы „Сьвета жывёлін“ наогул вельмі цікаўныя.

Усьлед за серкаватым кітом я вынайшоў цэлы шэраг іншых дзівосных зьвяроў. Назаву хоць-бы „благуна прайдзісьветнага—сысуна з пароды кэнгуру, „быка спажыўнога“—протатып нашай каровы, і „сэпіовага наліўняка“, якога я залічыў да сям'і падукоў. З кожным днём у мяне прыбаўляліся ўсё новыя і новыя жывёліны. Я сам быў здзіўлен сваімі посьпехамі ў гэтай галіне. Мне ніколі раней і ў голаву ня прыходзіла, што паўстане патрэба значна дапоўніць фаўну. Ніколі-б ня думаў, што ў Брэма ў яго „Жыццё жывёлін“ магло быць гэтулькі прапушчана. Ці ведаў Брэм і яго пасьлядоўцы пра майго ка-

¹⁾ Гатунак курэй.

жана з вострава Ісляндыі, пра так званага „кажана заморска-га“, ці пра маю хатнюю кошку з верхавіны гары Кіліман-джаро пад назвай „пачуха раздражненная“? Хіба хто-небудзь з зоолёгаў, меў да таго часу хоць якое-небудзь уяўленьне пра „блыху інжынэра Куна“, якую я знашоў у бурштыне і якая была зусім сьляпая, бо жыла на дагістарычным краце, які так-сама быў сьляпы, бо яго прабабка спарвалася, як я пісаў у артыкуле, са сьляпым „пачорным мацаратам“ з пастоенскай пачоры, якая ў тую эпоху пашыралася да самага цяпераш-няга Балтыцкага мора.

З гэтай, нязначнай па-сутнасьці, прычыны ўзьнікла буйная полеміка паміж газэтамі „Час“¹⁾ і „Чэх“²⁾. „Чэх“, цытуючы ў фэльетоне мой атрыкул пра вынайдзеную блыху, зрабіў вы-нік: „Што бог ні робіць, усё к лепшаму“. „Час“, натуральна цалкам рэалістычна падышоў да пытаньня і разьбіў маю блыху па ўсіх пунктах, захапіўшы дарэчы і прападобнага „Чэха“. З таго часу, відавочна, мая шчаслівая зорка вынаходніка, прыродазнаўцы, які знашоў цэлы шэраг новых стварэньняў, згасла. Падпісчыкі „Сьвета жывёлін“ пачалі выказваць неза-валеньне. Прычынаю для незаваленьня былі мае дробныя на-таткі пра пчалярства і птушніцтва. У гэтых нататках я разь-віў некалькі новых сваіх уласных тэорыяў, якія літаральна вы-клікалі паніку ў навуковых жывёлагадоўчых колах, бо, пасля некалькіх маіх вельмі простых парад чытачом, вядомага пчаляра Пазоўрэка разьбіў паралюш, а на Шумава і ў Падкраканошы³⁾ ўсё пчалярства заняпала. Свойская птушка выдахла—адным словам, усюды ўсё здыхала. Падпісчыкі прысылалі пагроз-ныя лісты. Падпіска на часопісь спынілася.

Мне засталося ўзяцца за лясную птушку. Да гэтага часу добра памятаю свой канфлікт з рэдактарам „Вясковага агля-даньня“ дэпутатам-клерыкалам Іосіфам М. Кадлчакам. Пачалося з таго, што я выразаў з ангельскай часопісі „Country Lite“ малюначак з птушкай, якая сядзела на гарэшніку. Зьмясьціў-шы гэту птушку ў нашай часопісі, я назваў яе „гарэхаўкай“

1) Соцыялістычная газэта.

2) Клерыкальная газэта.

3) Перадгор'е Ісполінскіх гор.

так-жа сама, як я, не вагаючыся, назваў-бы птушку, якая сядзіць на маліне—лёгічна,—„малінаўкай“, а якая сядзіць на рабіне—„рабінаўкай“. Заварылася каша. Кадлчак напаў на мяне ў адкрытым лісьце, сьцьвярджаючы, што гэта сойка, а зусім не „гарэхаўка“, і што „гарэхаўка“—гэта рабскі пераклад з нямецкай мовы Eichelhöher.

Я адказаў яму лістом, у якім выклаў усю сваю тэорыю пра „гарэхаўку“, перасыпаючы сваё выкладаньне больш-менш моцнымі выразамі пра апонэнта, і ўставіў некалькі цытат з Брэма, прыдуманых мною самім. Дэпутат Кадлчак адказаў мне адкрытым лістом у рэдакцыю „Вясковае агляданьне“, зьмешчаным у якасьці перадавіцы.

Мой шэф, пан Фукс, сядзеў, як заўсёды, у кафэ і чытаў мясцовыя газэты, бо за апошні час стаў сачыць за нататкамі і рэцэнзіямі на мае цікавыя артыкулы з „Сьвета жывёлін“. Калі я прышоў у кафэ, ён толькі моўчкі кінуў галавою на „Вясковае агляданьне“, якое ляжала на стале, і паглядзеў на мяне сумнымі вачыма. Гэты выраз вачэй стаў ў яго за апошні час заўсёдным.

Я прачытаў услых перад усёй публікай:

„Шаноўная рэдакцыя!

Мною заўважана, што ваша часопісь уводзіць новую нязвычайную і неабгрунтаваную воолёгічную тэрмінолёгію, занядабайваючы чыстату чэскай мовы і прыдумляючы ўсялякіх жывёлін. Я ўжо зазначаў, што замест агульнапрынятай і з даўных гадоў ужыванай назвы „сойка“ рэдактар ваш уводзіць назву „гарэхаўка“, што зьяўляецца літэральным перакладам нямецкага тэрміну Eichelhöher—сойка“.

— Сойка,—паўтарыў за мною безнадзейна выдавец. Я спакойна чытаў далей:

„У адказ на гэта я атрымаў ад рэдактара вашай газэты часопісі „Сьвет жывёлін“ ліст характару асабістага і напісаны надзвычайна грубым, нястрыманым і бадаёрыстым тонам. У гэтым лісьце я быў названы невукам і жывёлінай, якая заслугоўвае ўсялякай зьнявагі. Прыстойныя людзі ня могуць дазволіць сабе ў дыскусіях навуковага характару такой аргументацыі. Гэта яшчэ пытаньне, хто з нас абодвух большая жывёліна. Магчыма, што мне ня трэба было супярэчыць у адкрытым лісьце, але з прычыны перагружанасьці працай я не палічыў важнай гэту мізэрную акалічнасьць. Цяпер жа, пасля хамскіх выбрыкаў вашага рэдактара, я лічу сваім абавязкам пры-

біць яго да ганебнага слупа грамадзкай зьнявагі. Ваш рэдактар вольмі памыляецца, лічачы мяне невукам і жывёлінай, якая ня ведае, як называецца тая ці іншая птушка. Я займаюся орнітолёгіяй на працягу доўгага часу і чэрпаю свае веды ня з мёртвых кніг, а з вывучэння самой прыроды, маючы больш птушак у клетках, чым мог бачыць у сваім жыцці ваш рэдактар, які ня выходзіць за межы праскіх шылкоў.

Але ўсё гэта рэчы другарадныя, хоць, вядома, вашаму рэдактару „Сьвета жывёлі“ ня шкодзіла-б пераканацца, кім зьяўляецца той, каго ён называе жывёлінай, раней, чым нататкі гэтыя выдуць з-пад пяра і пападуцца на вочы чытачом у Моравіі і ў Фрыдлэндзе пад Містэкам, дзе да гэтага артыкулу ў вашай часопісі таксама былі падпісчыкі. Урэшце справа не ў полеміцы асабістага характару нейкага вар'ята, а ў тым, каб аднавіць праўду. Таму паўтараю яшчэ раз, што нельга выдумляць ці перакладаць літаральна назвы, калі ў нас ёсць усім вядомая свая назва „сойка“.

— Так, сойка,—яшчэ больш безнадзейным голасам сказаў мой шэф.

Я чытаю спакойна далей, не даючы сябе перапыняць.

„Калі неспэцыяліст і хуліган бярэцца не за сваю справу, дык гэта нахабнасьць з яго боку. Дзе гэта чуто, каб сойку называлі гарэхаўкай? У працы „Нашы птушкі“ на старонцы 148 ёсць латынская назва *Ganulus glaucarius*, В. А.“ Гэта і ёсць сойка.

Рэдактар вашай часопісі, бясспрэчна, павінен будзе прызнаць, што я ведаю птушак ляпей, чым іх можа ведаць не спэцыяліст. Гарэхаўка, па тэрмінолёгіі профэсара Байера, зьяўляецца ня чым іншым, як *Muscicapa caucatectes*, В“ і гэта латынскае „В“ не азначае, як напісаў мне ваш рэдактар, слова „балдык“. Чэскія птушкаводы ведаюць толькі сойку звычайную і не сустракалі для яе назвы „гарэхаўка“, прыдуманай панам, да якога якраз і падыходзіць пачатковая літара ■ паводле яго-ж тэорыі.

Нахабныя выбрыкі, накіраваныя супроць асобы, сутнасьці справы не мяняюць. Сойка застаецца сойкаю, што-б ня плёў ваш рэдактар „Сьвета жывёлі“. Апошняе будзе толькі лішнім доказам таго, што аўтар ліста піша не па сутнасьці справы, бессаромна спасылаючыся на няпэўныя цытаты з Брэма. Так, напрыклад, гэты хуліган піша, што сойка паводле Брэма, старонка 452, залічаецца да сям'і крокодылавых, у той час, як на гэтай старонцы гаворыцца пра жулана ці стракатніцу звычайную (*Lanius minor*, L.). Мала таго: гэты, мякка кажучы, невука спасылаецца зноў на Брэма, заяўляючы, што сойка залічаецца да сям'і пятнаццатай і што Брэм залічае вароны да сям'і семнаццатай, да якой належаць і каўкі, прычым аўтар ліста такі нахабны, што называе мяне „каўкаю“ (*Colaeus*) з віда сарок, сініх варон і адменнасьці асталонаў, хоць на той-жа старонцы 452 гаворыцца пра соек лясных і стракатых сарок“.

— Лясныя сойкі,—уздыхнуў мой выдавец, схопіўшыся за голаву.—Дайце-ж сюды газэту, я дачытаю.

Я спужаўся, пачуўшы, што выдавец, чытаючы, пачаў хрыпаць.

— „Грудзяк“ ці турэцкі чорны дрозд,—прахрыпаў ён,—усё роўна застаецца ў чэскім перакладзе чорным драздом, а шэры дрозд—шэрым.

— Шэры дрозд называецца „рабінаўкай“ пан шэф,—пацвердзіў я,—бо ён жывіцца рабінаю.

Пан Фукс адшпурнуў газету і залез пад більярд, хрыпячы апошнія словы артыкулу:

— Turdus—грудзяк!.. К чорту сойку!—закрычаў ён раптам з-пад більярду.—Няхай жыве гарэхаўка! Р-р-р, укушу!

Ледзьве яго выцягнулі. Праз тры дні ён сканаў у вузкім сямейным коле ад запаленьня мазгоў.

Апошнія яго словы ў момант прасьвятленьня розуму перад ськонам былі:

— Для мяне важны не асабістыя інтарэсы, а дабро для ўсіх. З гэтага пункту погляду і прымеце маё апошняе меркаваньне, як па сутнасьці, так і...

— Тут ён сканаў.

Вольнапісаны змоўк на хвіліну, а потым не бяз кплівай хітрасьці сказаў капралу:

— Гэтым я хочу сказаць, што кожны можа папасьці ў няпрыемнае становішча і што чалавеку ўласьціва памыляцца.

З усяго гэтага капрал зразумеў толькі адно, што яму значаюць на яго ўласныя памылкі. Ён адварнуўся зноў да вакна і стаў панура глядзець, як бяжыць дарога. Канвойныя з дурнаватым выглядам пераглядаліся паміж сабою. Больш за іншых зацікавіўся апавяданьнем Швэйк.

— Няма нічога таёмнага, каб яно ня стала вядомым,—пачаў ён.—Усё можна вывесці на чыстую воду, нават тое, што сойка не гарэхаўка. Але цікава, што ёсьць людзі, якія на такія рэчы пападаюцца. Выдумаць жывёліну—рэч ня лёгка, але паказваць выдуманую жывёліну публіцы—яшчэ цяжэй. Некалькі гадоў таму назад нейкі Мэстэк вынайшоў сырэнку і паказваў як на вуліцы Гаўлічка, на Вінаградах, за шырмаю. У шырме была дзірка, і кожны мог бачыць у змроку самую звычайную канапу, на якой качалася дзеўка з Жыжкава. Ногі ў яе былі абкручаны зьлёным газам, што павінна было азначаць хвост,

валасы ў яе былі афарбованы ў зялёны колер, на руках былі рукавіцы нахштальт плаўнікоў з кардону, зялёныя таксама, а ўздоўж сьпіны абарочкаю прывязана як-бы стырно. Дзецям да шаснаццаці год уваход быў забаронены, а каму было больш за шаснаццаць, тыя плацілі за ўваход, і ўсім вельмі падабалася, што ў сырэны вялікая задніца, а на ёй напісана „Да сорага пабачэньня“. Затое на конт грудзей было слаба, віселі ў яе да самага пупа, як у староў флюндры. У сем гадзін вечара Мэстэк зачыняў панораму і казаў: „Сырэна, можаце ісьці дадому“. Яна пераадзявалася і ў дзесяць гадзін вечара яе ўжо можна было бачыць на Таборскай вуліцы. Яна шпацыравала і нібы выпадкова гаворыла кожнаму сустрэчнаму мужчыну. „Прыгожанькі, поўдзем са мною, пабалуемся“. З прычыны таго, што ў яе ня было жоўтага білета, яе разам з іншымі такімі самымі „мышкамі“ арыштаваў пан Драшнэр, паліцэйскі камісар і прышлося Мэстэку крамку зачыніць.

У гэты момант обэр-фэльдкурат скаціўся з лаўкі і хроп на падлозе. Капрал зьбянтэжана глянуў на яго і стаў узвальваць яго зноў на лаўку. Ніхто і не крануўся, каб яму памагчы. Відаць было, што капрал страціў усякі аўторытэт, і калі ён безнадзейным голасам сказаў:

— Хоць-бы памог хто...

Канвойныя толькі паглядзелі на яго, але ніхто не зварухнуўся.

— Вам-жа трэба было пакінуць яго пухнуць на падлозе,— сказаў Швэйк.— Я сваім фэльдкуратам іначай не рабіў. Раз я яго пакінуў спаць у сарціры, другі раз ён у мяне выпайся на шафе. Бывала, спаў у чужоў кватэры, у карыце. І дзе ён толькі ня пух...

Капрал бяз даў прычыны адчуў раптам прыліў рашучасьці. Жадаючы паказаць, хто тут сапраўдны начальнік, ён груба крынуў на Швэйка.

— Заткнеце сваё горла і не плявузгайце! Усякі дзяншчык і той лезе са сваё балбатнёй! Моль!

— Правільна. А вы, пан капрал, бог,—адказаў Швэйк спакойна, як філёзоф, які імкнецца наладзіць мір на зямлі і з-за гэтага распачынае заўзятую полеміку.—Вы маці сьвятая пакутніца.

— Божухна!—злажыўшы рукі, як на малітву, сказаў вольнапісаны,—напоўні сэрцы нашы любасьцю да ўсіх унтэр-афіцэраў, каб не глядзелі мы на іх з агідаю. Благаславі наш зьезд у гэтай арыштанскай яме на колах.

Капрал пачырванеў і усхапіўся з месца:

— Забараняю ўсялякія заўвагі, вы, вольнапісаны!

— Вы ні ў чым не вінаваты,—судакойваў яго вольнапісаны—пры ўсёй колькасьці розных гатункаў жывёлім прырода адмовіла ім у якім-бы там ні было інтэлекце; нябось, чулі самі пра чалавечую дурасьць. Хіба ня было-б куды лепш, каб вы нарадзіліся якою-небудзь іншай жывёлай-сысуном і не насілі-б дурнога імя чалавека і капрала. Гэта вялікая памылка, калі вы лічыце сябе самай дасканалай і разьвітай істотай. Варта спароць вам зорачкі, і вы будзеце нулём, такім-жа самым нулём, як і ўсе тыя, якія на ўсіх фронтах і ва ўсіх аколах страляюцца невядома за што. Калі-ж прыбавяць вам яшчэ адну зорачку і робяць з вас новы гатунак жывёліны, пад назваю старшы унтэр, то і тагды ў вас ня ўсё будзе ў парадку. Ваш разумовы кругагляд яшчэ больш звужаецца, і калі вы нарэшце паложыце сваю культурна-недаразьвітую голаву на полі бойкі, то ніхто ва ўсёй Эўропе па вас не заплача.

— Я вас пасаджу!—з адчаем крыкнуў капрал.

Вольнапісаны ўсьміхнуўся.

— Відавочна, вы хацелі-б пасадзіць мяне за тое, што я вас абразіў? У такім выпадку вы-б зрабілі несправядліва, бо пры вашым разумовым багажы вы ніяк не маглі-б пазнаць наяўнасьці абразы ў маіх словах, тым больш, што вы—гатоў ісьці ў заклад, на што хочаце!—не памятаеце нічога з нашай размовы. Калі я назаву вас эмбрыёнам, то вы забудзеце гэта слова, не скажу—раней, як мы даедзем да найбліжэйшай станцыі, але раней нават, як прамільгне найбліжэйшы тэлеграфны слуп. Вы—адмёрлая мазгавая зьвіліна. Пры ўсім жаданьні не магу нават сабе ўявіць, каб вы калі-небудзь маглі складна расказаць пра тое, пра што я вам гаварыў. Апрача таго, можаце запытацца ў каго хочаце з прысутных, ці была ў маіх словах хоць капля абразы, і ці зачапіў я чым-небудзь ваш разумовы кругагляд.

Бясспрэчна,—пацвёрдзіў Швэйк.—Ніхто не сказаў вам ні славечка, якое вы маглі-б дрэнна вытлумачыць. Заўсёды выходзіць неяк няўдала, калі хто-небудзь раптам адчуе сябе пакрыўджаным. Сядзелі мы раз у начной кавярні „Тунэль“. Гутарка ішла пра оранг-утангаў. Сядзеў з намі адзін марак і расказваў, што оранг-утанга часта не адрозніш ад якога-небудзь барадача, бо ў оранг-утанга ўся морда зарасла косамі, як...—„ну, кажа, як у таго вунь, скажам, пана за суседнім сталом“. Мы ўсё аглянуліся, а барадаты пан устаў, падышоў да марака, дык як трэсьне яму па мордзе! Марак узяў піўную бутэльку і разьбіў яму галаву. Барадаты пан застаўся ляжаць бяз памяці, а мы з мараком разьвіталіся, бо ён намерыўся ісьці, калі ўбачыў, што прыхаўтурыў гэтага пана. Потым, калі марак пашоў, мы пана аджывілі і бясспрэчна дрэнна зрабілі, бо ён зараз-жа, як уваскрос, паклікаў паліцыю, хоць мы тут былі зусім ні пры чым, аднак паліцыя завяла нас у часьць. Там ён увесь час намагаўся давесці, што мы палічылі яго за оранг-утанга і што ўвесь час мы толькі пра яго і гаварылі. Мы гаварылі, што нічога падобнага, што не пра яго ішла гутарка, а пра оранг-утанга, і што ён не оранг-утанг. А ён усё сваё,—што пра яго, што гэта ён оранг-утанг. Мы сваё, што не оранг-утанг, а ён сваё: „Не, кажа, оранг-утанг; сам, кажа, чуў“. Я папрасіў пана камісара, каб ён сам пану ўсё растлумачыў. Камісар яму па-добраму стаў тлумачыць, але той ня даў яму гаварыць і сказаў, што камісар трымае нашу руку. Тады пан камісар загадаў пасадыць яго за краты, каб той працвёрдазіўся, а мы намерыліся былі ісьці назад у „Тунэль“, але не давлялося,—нас таксама пасадылі за краты... Вось бачыце, пан капрал, што можа стацца з маленькага, пусьцяковага непаразуменьня, на якое і слоў шкада траціць. Ці, напрыклад, у Нямецкім бродзе адзін грамадзянін з Акругліц пакрыўдзіўся, калі яго назвалі тыгровай гадзінай. Ды ці мала слоў, за якія ніхто не падлягае кары. Калі, напрыклад, мы-б з вамі сказалі, што вы—сусьлік, ці маглі-б вы за гэта на нас раззлавацца?

Капрал зарыкаў. Гэта нельга было назваць ні крыкам ні рэвам. Гэта быў рык, які выказваў гнеў, шаленства і адчай, якія зьліліся ў адно. Да гэтага канцэртнага нумару дамеш-

ваўся тонкі сьвіст рулад, якія выводзіў носам, храпучы обэр-фальдкурат.

Потым капрал аслабеў. Ён сеў на лаўку, і яго вадзяністыя нявыразныя вочы ўтаропіліся праз вакно ў далячыню на лясы і горы.

— Пан капрал,—сказаў вольнапісаны,—у гэты момант, сочачы за чарованым поглядам за шумнымі гарамі і пахучымі лясамі, вы нагадваеце сабою натхнёную фігуру Дантэ. Тыя-ж самыя шляхетныя рысы поэта, чалавека, чулага сэрцам і душою, які агукваўся на ўсё ўзвышанае. Прашу вас, застанецца так сядзець, гэта вам да твару. Як пранікнёна, бяз ценю робле-васьці і прыкідваньня лупіце вы вочы на пэйзаж, які перад вамі разлягаецца. Бязумоўна, вы думаеце пра тое, як будзем прыгожа тут вясною, калі гэта пустая мясцовасьць засьцэлецца стракатым дываном палявых кветак...

— Які арашаецца крынічкаю.—падхапіў Швэйк.—А на пянёчку сядзіць пан капрал, сьлініць аловак і піша вершыкі ў часопісь „Маленькі чытач“.

Гэта ня вывела капрала з стану поўнай апатыі. Вольнапісаны стаў запэўняць капрала, што ён бачыў зьлепленую яго галаву на выстаўцы скульптуры:

— Даруйце пан капрал, ці не ляпіў з вас скульптар Штурза? ¹⁾.

Капрал глянуў на вольнапісанага і сказаў сумна:

— Не.

Вольнапісаны змоўк і выцягнуўся на лаўцы.

Канвойныя гулялі з Швэйкам у карты. Капрал з адчаю стаў заглядваць у карты цераз плечы гулякаў і нават дазволіў сабе зрабіць заўвагу, што Швэйк пашоў з туза і што яму ня варта было казыраць: тады-б ў яго засталася сямёрка для зносу.

— У ранейшыя часы,—сказаў Швэйк,—у шынкох былі вельмі добрыя надпісы на сьценах, спэцыяльна для дарадцаў. Памятаю адзін надпіс: „Ня лезь, дарадца, да гулякаў, а то дастанеш па зубах“.

¹⁾ Адзін з найлепшых сучасных чэскіх скульптараў, нядаўна памёр.

Воінскі цягнік падыходзіў да станцыі, дзе інспэкцыя абыходзіла вагоны. Цягнік спыніўся.

— Так і ведаў,—сказаў бязьлітасны вольнапісаны, многазначна глянуўшы на капрала,—інспэкцыя ўжо тут.

У вагоны ўвайшла інспэкцыя.

Начальнікам воінскага цягніка быў назначаны штабам афіцэр запасу—доктар матэматычных навук Мраз.

На такія дурнецкія справы заўсёды назначалі афіцэраў запасу. Мраз ад свае пасады зусім ашаламіўся. Ён заўсёды недалічваўся аднаго вагона, хоць да вайны быў выкладчыкам матэматыкі ў рэальнай школе. Апрача таго, падлік каманды па асобных вагонах, зроблены на апошняй станцыі, ня сыходзіўся з падлікам, зробленым пасля пасадкі на будэйовіцкім вакзале. Калі ён праглядаў сьпіс інвэнтару, выяўлялася, што невядома адкуль узяліся дзьве палявыя кухні. Яго прахапілі дрыжыкі, калі ён констатаваў, што коні якімсьці чынам размножыліся. У сьпісе афіцэрскага складу ў яго не хапала двух малодшых афіцэраў. У парэднім вагоне, дзе змяшчалася палкавая канцылярыя, не маглі знайсці пішучай машынкi. Ад усяго гэтага хаосу ў яго забалела галава, ён выпіў ужо тры парашкі асьпірыну і інспэктаваў цягнік з хваравітым абліччам.

Увайшоўшы разам з камэндантам цягніка у арыштанскае купэ і прагледзеўшы паперы, ён прыняў рапарт ад нясчаснага капрала, што ім канваіруюцца два арыштаны і што ў яго вось столькі чалавек каманды. Потым начальнік цягніка парайнаў наяўнасьць з тым, што было ў паперах, а аглядзеў купэ.

— Гэта яшчэ каго вы везаце?—строга запытаўся ён, паказваючы на обэр-фэльдкурата, які спаў на жываце, задзёрыста выставіўшы азадак проста на інспэкцыю.

Асьмелюся далажыць, пан лейтэнант,—заікаючыся пралепятаў капрал.—Гэта, гэт...

— Які яшчэ там „гэта гэт“?—нездаволена сказаў Мраз,—гаварэце выразней.

— Асьмелюся далажыць, пан лейтэнант,—адкаў за капрала Швэйк,—гэты пан што сьціць на жываце, нейкі п'яны обэр-фэльдкурат. Ён да нас прыстаў і ўлез у вагон, а мы не маглі яго выкінуць. бо як ні як—начальства, і гэта было-б пару-

шэньнем чынаўшанаваўня. Ён, мусіць, пераблытаў штабны вагон з арыштанскім.

Мраз уздыхнуў і паглядзеў на свае паперы. У паперах ня было нават ніякага намёку на обэр-фэльдкурата, які-б павінен быў ехаць з цягніком у Брук. У яго заторгалася вока. На папярэдняй прыпынцы ў яго раптам прыбавілася коняй, а цяпер—калі ласка!—у арыштанскім купэ невядома адкуль бярэцца обэр-фэльдкурат.

Начальнік цягніка ня прыдумаў нічога лепшага, як загадаць капралу, каб той перавярнуў обэр-фэльдкурата, які спаў на жываце, тварам угору, бо ў ранейшым палажэньні нельга было пазнаць, хто ён такі.

Капрал пасля доўгіх намаганьняў перавярнуў обэр-фэльдкурата дагары, прычым фэльдкурат прачнуўся і, убачыўшы перад сабой афіцэра, сказаў:

— Eh, seriris, Fredy, was gibt's Neues? Abendessen schon Sertig ¹⁾.

Пасля гэтага ён зноў заплюшчыў вочы і павярнуўся да сьцяны.

Мраз у момант пазнаў, што гэта ўчарашні абжора з афіцэрскага сабраньня, вядомы аб'ядала на ўсіх афіцэрскіх балях і ціха ўздыхнуў:

— За гэта зьявіцеся да палкоўніка,—сказаў ён капралу і накіраваўся да дзьвярэй.

Швэйк затрымаў яго.

— Асьмелюся далажыць, пан паручнік, мне не належыць знаходзіцца тут. Я павінен быў быць пад арыштам да паловы адзінаццатай, бо тэрмін мой сягоньня скончыўся. Я пасаджаны пад арышт на тры дні, і цяпер павінен ужо знаходзіцца з іншымі ў цялячым вагоне. З прычыны таго, што адзінаццаць гадзін ужо даўно было, вельмі прашу, пан лейтэнант, высадзіць мяне з цягніка, ці перавесьці ў цяплушку, ці накіраваць да пана паручніка Лукаша.

— Прозьвішча?—запытаўся Мраз, гледзячы ў свае паперы.

— Швэйк Ёсіф, пан лейтэнант.

¹⁾ А. Фредзі, як маешся? Якія навіны? Вячэра гатова?

— Мгм... Вы значыць тэй самы вядомы Швэйк,—сказаў Мраз.—Сапраўды, вы павінны былі выйсьці з-пад арышту а палове адзінаццатай, але паручнік Лукаш прасіў мяне не выпускаць вас да Бруку, каб вы хоць у дарозе не выраблялі ваших штук.

Калі вышла інспэкцыя, капрал ня мог утрымацца ад зьедлівай заўвагі:

— Ну, што, Швэйк, памагло вам тое, што вы зьвярнуліся да вышэйшай інстанцыі? Дык вось-жа! Гной! Каб ■ захацеў, дык мог-бы вамі абодвымі печ распаліць.

— Пан капрал,—сказаў вольнапісаны.—Кідацца направа і налева гноем—аргумэнтацыя больш-менш пераканаўчая, але інтэлігентны чалавек нават у стане раздражненьня ці ў спрэчцы не дазволіць сабе ўжываць такіх слоў. Што-ж да сьмешных пагроз, што вы магі-б намі абодвымі распаліць печ, то чаму-ж вы да гэтага часу гэтага не зрабілі, маючы для гэтага поўную магчымасьць? Мусіць, у гэтым выявілася ваша духоўная сьпеласьць і надзвычайная далікатнасьць.

— Досыць з мяне!—усхапіўся капрал.—Я вас абодвух пад суд магу падвесьці.

— За што-ж, саколік?—нявінна запытаўся вольнапісаны.

— Гэта ўжо мая справа, за што, храбрыўся капрал.

— Ваша справа?—перапытаўся з усмешкай вольнапісаны. Такая-ж самая, як і наша. Так як у картах: „Грошы вашы будуць нашы“. Хутчэй за ўсё на вас зрабіў уплыў загад зьявіцца да палкоўніка, а вы спаганяеце сваю злосьць на нас і балбочаце, выразна злоўжываючы службовым становішчам.

— Хамы вы, вось што!—закрычаў капрал, набраўшыся храбрасьці і робячы страшны твар.

— Ведаеце, што я вам скажу, пан капрал,—сказаў Швэйк.—Я, можна сказаць, стары салдат, служыў і да вайны, і ня было здарэньня, каб лаянка да чаго-небудзь прывяла. Некалькі гадоў таму назад, памятаю, быў у нас у роце камандзір разьдзелу, па прозьвішчы Шрэйтэр. Служыў ён звыштэрмінова. Яго-б ужо даўно адпусьцілі дадому ў чыне капрала, але нянька ў маленстве яго, як відаць, упусьціла з рук,—як той казаў. Прыдзіраўся ён да нас, прыставаў, як г... да портак; то гэта ня так, то тое не паводле інструкцыі—адным словам, мучыў, як

толькі мог, і заўсёды нас лаяў: „Не салдаты вы, а кіжлаі“. — Раз мяне гэта моцна дапярало? і я пашоў з рапартам да камандзіра роты. „Табе чаго?“ — пытаецца капітан. „Асьмеляся далажыць, пан капітан, вось са скаргай на нашага фэльдфэбеля Шрэйтэра. Мы, як-ніяк, салдаты яго вялікасьці, а не кіжлаі. Мы служылі верай і праўдай гасудару імператару, а ня грушы акалочвалі“. — „Глядзі ў мяне, казьяўка, — адказаў мне капітан. — Вон! І каб больш мне на вочы не пападаўся!“ А я на гэта: „Вельмі прашу накіраваць мяне да камандзіра батальёна“. Калі я камандзіру батальёна пры рапарце давеў, што мы ніякія не кіжлаі, а салдаты яго вялікасьці імператара, падпалкоўнік пасадзіў мяне пад арышт на два дні, а я папрасіў накіраваць мяне да камандзіра палка. Палкоўнік пасля маіх тлумачэньняў закрычаў на мяне, што я асталоп, і каб выбіраўся ■ чортавай матары. А я на гэта: „Вельмі прашу, пан палкоўнік, накіраваць мяне да камандзіра брыгады“. Тут ён спужаўся і ў момант загадаў паклікаць у канцылярыю нашага фэльдфэбеля Шрэйтэра, і таму прышлося перад усім афіцэрамі прасіць у мяне прабачэньня за слова „кіжлай“. Потым ён мяне нагнаў у дварэ і сказаў, што з сьгоднішняга дня ён мяне лаяць ня будзе, але давядзе мяне да дысцыплінарнага батальёну. З таго часу я заўсёды асьцэрагаўся, але такі не ўсьцярогся. Стаў я раз на варце ля цэйхгаўза. На сьцяне, як звычайна, кожны вартавы што-небудзь пакідаў на ўспамін: намалюе, скажам, жаночае прыстравіства альбо вершых які напіша. А я нічога ня мог прыдумаць і ад нуды расьпісаўся пад надпісам: „Фэльдфэбель Шрэйтэр сволач“, які там раней быў. Фэльдфэбель, сукін сын, ураз на мяне данёс, бо хадзіў за мною па пятах і высочваў мяне, як паліцэйскі сабака. На няшчасьце пад гэтым надпісам быў другі: „На вайну мы ня пойдзем, на яе мы ўсе на...“. А справа адбывалася ў 1912 г. калі нас меліся пасылаць супроць Сэрбіі з-за консула Прахазкі. Мяне зараз-жа накіравалі ў Тэрэзін, у вайсковы суд. Разоў пятнаццаць прыблізна паны з вайсковага суду фотогафавалі сьцяну цэйхауза з усімі надпісамі і маім подпісам у тым ліку. Мне разоў дзесяць загадвалі, каб дасьледваць мой почарк, напісаць: „На вайну мы ня пойдзем, на яе мы ўсе на...“ — І ня менш пятнаццаці разоў мне прышлося ім напісаць „Фэльд-

фэбель Шрэтар сволач“. Нарэшце прыехаў экспэрт-графолёг і загадаў мне напісаць: „29 чэрвеня 1897 году Краловы Двур ¹⁾ перанёс жах стыхійнага разьліву Эльбы“. „Гэтага мала,—сказаў судовы сьледчы.—Для нас найбольш важнае знаходзіцца ў тым с... Прадыктуйце яму што-небудзь такое, дзе шмат „с“ і „р“. Экспэрт прадыхтаваў мне: сэрб, сьцэрва, сьвярбеж, херувім, рубін, шальма,—судовы экспэрт, як відаць, зусім зарапартаваўся і ўвесь час аглядаўся на салдата са стрэльбай. Нарэшце ён сказаў, што трэба, каб я напісаў „Сонейка ўжо пачынае прыпякаць: пачынаюцца гарачыя дні“, і што гэта пойдзе ў Вену. Потым увесь матэрыял быў накіраваны ў Вену, і нарэшце высветлілася, што надпісы зроблены не маёю рукою, а подпіс, у якім я прызнаўся, сапраўды мой. Мяне засудзілі на шэсьць тыдняў за тое, што я расьпісаўся, стоячы на варце, і ня мог значыць, ахоўваць даручанае мне ў той момант, пакуль я расьпісваўся на сьцяне.

— Добра яшчэ, што гэта не засталося без пакараньня,—не бяз здавальненьня сказаў капрал.—Вы злачынны тып. Каб я быў на месцы вайсковага суду, я-б закаціў вам ня шэсьць тыдняў, а шэсьць гадоў.

— Ня будзьце такім грозным,—узяў слова вольнапісаны.—Падумайце лепш пра тое, што я вамі будзе. Толькі што пры інспэкцыі вам было сказана, што вы павінны зьявіцца да камандзіра палка. Ня шкодзіла-б вам падрыхтавацца да гэтага сур'ёзнага моманту і ўзважыць усю мізэрнасьць вашага капральскага існаваньня. Чым, уласна, зьяўляецеся вы ў параўнаньні з сусьветам, калі прыняць пад увагу, што самая блізкая нярухомае зорка знаходзіцца ад гэтага воінскага цягніка на адлегласьці ў дзевяць семдзесят пяць тысяч разоў большай чым сонца, і яе паралэкс утварае вугал, роўны адной сэкундзе.

Калі ўявіць сабе вас у сусьвеце ў выглядзе нярухомай зоркі, вы бясспрэчна былі-б вельмі мізэрным, каб вас можна было ўбачыць нават у самы моцны тэлескоп. Для такой мізэрнасьці на сьвеце няма нават слоў. За паўгода вы зрабілі-б на небасхіле дугу, а за год эліпс такога малога памеру, што іх нельга

¹⁾ Горад ў Чэхіі.

было-б выказаць лічбай з прычыны іх нязначнасьці. Ваш параякс быў-бы нязьмерна малым.

— У такім выпадку,—заўважыў Швэйк,—пан капрал можа ганарыцца: яго ніхто ня можа зьмерыць. Што-б ня здарылася на яўцы ў палкоўніка, пан капрал павінен заставацца спакойным і стрымліваюць сваю порсткасьць, бо ўсялякае хваляваньне шкодзіць здароўю, а ў час вайны здароўе павінен кожны шанаваць. Цяжкасьці, зьвязаныя з вайной, патрабуюць, каб кожная асоба ня была здыхляцінай. Калі вас, пан капрал, пасадзяць,—казаў далей Швэйк з мілай усмешкай,—у выпадку, калі з вамі зробіць такую несправядлівасьць, вы не павінны губляць бадзёрасьці і павінны заставацца пры сваёй думцы. Знаў я аднаго вугольшчыка (звалі яго Францішак Шквор), якога ў пачатку вайны пасадзілі разам са мною пры паліцэйскай управе ў Празе за дзяржаўную здраду. Пасьля яго пакаралі сьмерцю праз прагматычную санкцыю. Калі ў яго на допыце запыталі, ці няма ў яго якіх-небудзь супярэчаньняў супроць пратаколу, ён сказаў:

— Няхай было, як было; як-небудзь ды было-ж: ніколі так ня было, каб ніяк ня было.

За гэта яго пасадзілі ў цёмную адзіночку і не давалі яму ні есьці, ні піць, а потым зноў павялі на допыт. Але ён застаўся пры сваім, што „няхай было, як было, як-небудзь ды было-ж: ніколі так ня было, каб ніяк ня было“.

Яго накіравалі ў вайсковы суд, і магчыма, што і на шыбеніцу ён ішоў з тымі самымі словамі.

— Цяпер, кажуць, здорава вешаюць і расстрэльваюць,—казаў адзін з канвойных.—Нядаўна чыталі нам на пляцы загад, што ў Матолі расстралялі аднаго запаснога, Кудрну за тое, што капітан рубануў шашкаю яго хлапчука, якога на руках трымала яго жонка, калі разьвіталася ў Бэлэшове з мужам а ён, Кудрна, раззлаваўся на капітана. Усіх політычных арыштоўваюць. Аднаго рэдактара з Моравіі расстралялі. Ротны нам казаў, што і рэшту гэта чакае.

— Усяму ёсьць межы,—казаў вольнапісаны двухсэнсова.

— Ваша праўда,—адгукнуўся капрал.—Так ім, рэдактаром і трэба. Народ толькі падбухторваецца. Гэта як пазалетась, калі я яшчэ быў яфрэйтэрам, пад маёй камандай быў адзін рэ-

дактар. Ён мяне іначай не называў, як паршывай авечкай, якая ўсю армію паскудзіць. А калі я яго вучыў рабіць вольныя практыкаваньні да сёмага поту, ён заўсёды гаварыў: „Прашу паважаць ва мне чалавека“. Я яму тагды паказаў „чалавека“. Раз, калі ўвесь двор казармы быў у лужынах, падвёў яго да лужыны і скамандваў „лажыся!“ прышлося хлопцу кідацца ў лужыну, толькі пырскі ляцелі, як у купальні. А пасля абеду на ім зноў усё павінна было блішчэць, мундзір павінен быў быць вычышчаны, як новы. Ну, і чысьціў, крахтаў, а чысьціў ды яшчэ ўсялякія заўвагі дазваляў сабе рабіць. Назаўтра зноў быў ён у мяне ў гразі, як сьвіньня выкачаны, а я стаю над ім і кажу: „Ну, пан рэдактар, дык хто-ж вышэй: паршывая авечка ці ваш славуты „чалавек“? Тыповы быў інтэлігент.“

Капрал з пераможным выглядам паглядзеў на вольнапісанага і гаварыў далей:

— Яму спаролі нашыўкі вольнапісанага якраз за яго інтэлігентнасьць, і за тое, што ён пісаў у газэты пра зьдзекі, з салдат. Але як яго ня скубці: калі такі вучоны чалавек, а ня можа разабраць замок у вінтоўцы, хоць яму дзесяць разоў паказвай. А калі яму скажаш „раўненьне налева“, ён верне сваю галаву, як назнарок, направа і глядзіць на цябе, як варона. Прыёмаў з вінтоўкай ня ведае, ня ведае, за што раней брацца: за рамень ці за патранташ. Вылупіць на цябе зрэнка, як баран на новыя вароты, калі яму пакажаш, што рука павінна скаўзануцца па рамяні ўніз. Ня ведаў нават, на якім плячы носяць вінтоўку; чэсьць аддаваў як малпа. А павароты пры маршыроўцы, божа ты мой! Пры камандзе „кругом марш!“ яму было ўсёроўна, з якой нагі ні рабіць: шлёп, шлёп, шлёп—ужо пасля каманды пёр яшчэ крокаў шэсьць уперад, туп, туп туп... і толькі тагды паварочваўся, як павень на ражне, а крок трымаў, як падагрык, ці падскокваў, як старая дзеўка на фэсьце.

Капрал сплюнуў.

— Ён сабе знарок выбраў моцна заржавелую вінтоўку каб навучыцца чысьціць, цёр яе, як сабака суку, але каб нават купіў сабе на два кілё пакульля больш, усёроўна нічога ня мог-бы вычысьціць. Чым больш чысьціў, тым вінтоўка горш ржавела, а потым на аглядзе хадзіла вінтоўка ў афіцэраў па

руках, і ўсе дзівіліся, як гэта можна давесці вінтоўку да такога стану. Наш капітан заўсёды яму казаў, што салдата з яго будзе, што лепш за ўсё яму пайсьці павесіцца, каб ня жраў дарэмна салдацкага хлеба. А ён толькі з-пад акуляраў вачыма лыпаў. Дзень, калі ён не пападаў у нарад ці ў карцар, быў для яго вялікім сьвятам. У такія дні ён звычайна пісаў свае артыкульчыкі пра тое, як здзекуюцца з салдат, у газэты, пакуль не ператрэсьлі яго куфэрак. Ну і кніг у яго там было! Усё толькі пра разбраеньне ды пра мір паміж народамі. За гэта яго адправілі ў гарнізонную турму, і з таго часу мы ад яго пазбавіліся, пакуль ён зноў у нас не зьявіўся, але ўжо ў канцылярыю, дзе ён сядзеў і выпісваў пайкі; яго там пасадзілі, каб ня стыкаўся з камандай. Такі быў сумны канец гэтага інтэлігэнта. А мог-бы стаць пэрсонай, каб праз сваю дурнату ня быў разжалаваны. Мог-бы стаць падпаручнікам.

Капрал уздыхнуў.

— Ужо на што: складкі на шынялі ня ўмеў заправіць. Толькі і ведаў, што выпісваў сабе з Прагі ўсялякія вадкасьці і мазі для чысткі гузікаў. І то яны ў яго былі іржавыя. Але языком мяньціць умеў, а калі стаў служыць у канцылярыі, дык толькі і рабіў, што пачынаў філёзофстваваць. Ён і раней быў на гэта сквапны. Адным словам—„чалавек“, як я вам ужо казаў. Раз, калі ён пачаў разважаць перад лужынай, куды яму належала бухнуцца па камандзе „лажыся!“—я яму сказаў: „Калі пачынаюць разважаць пра чалавека ды пра гразь, мне, кажу, успамінаецца, што чалавек быў створаны з гразі,—і там яму і месца“.

Выказаўшыся, капрал быў вельмі здаволены сабою і стаў ждаць, што скажа вольнапісаны на гэта. Аднак першым адгукнуўся Швэйк:

— За такія вось штукі, за прыдзіркі некалькі гадоў таму назад у 35-м палку нейкі Конічак закалоў капрала і сябе. У „Кур'еры“ гэта было. У капрала на целе было нешта з трыццаць колатых ран, з якіх больш за тузін было сьмяротных. А салдат пасля гэтага сеў на няжывога капрала, і, седзячы на ім, закалоў і сябе. Другі выпадак быў некалькі гадоў таму назад у Далмацыі: там зарэзалі капрала, і да гэтага часу не-

вядома, хто гэта зрабіў. Гэта засталася пахованым у змроку невядомасьці, і высьветлена было толькі тое, што прозьвішча зарэзанага капрала было Фіала, а сам ён быў з Драбоўны пад Турновам. Потым вядомы мне яшчэ адзін выпадак з капралам Рэйманэкам з 75-га палка...

Не пазбаўленае прыемнасьці апавяданьне было перапынена моцным крахтаньнем на лаўцы, дзе спаў обэр-фэльдкурат Лаціна.

Патэр прачынаўся ва ўсёй прыгожасьці і прыстойнасьці. Калі ён прачынаўся, адбываліся такія самыя зьявы, як і тагды, калі прачынаўся малады вялікан Гарганцюа, якога апісаў стары вясёлы Рабле.

Обэр-фэльдкурат адрываў і пазяхаў на ўвесь вагон. Нарэшце ён сеў і здзіўлена запытаўся:

— Што за чорт, дзе гэта я?

Капрал лісьліва адказаў начальству, якое прадзірала вочы.

— Асьмелюся далажыць, пан обэр-фэльдкурат, вы робіце ласку быць у арыштанскім вагоне.

На твары патэра прамільгнула здзіўленьне. З хвіліну ён сядзеў моўчкі і старанна думаў, але дарэмна. Ад падзей мінулай ночы і да таго, калі ён прачнуўся ў вагоне з кратамі на вокнах, было цэлае мора забыцьця. Нарэшце ён запытаўся ў капрала, які ўсё яшчэ стаяў перад ім у лісьлівай позе:

— А хто загадаў мяне, як якога-небудзь...

— Асьмелюся далажыць, бяз усякага загаду, пан обэр-фэльдкурат.

Патэр устаў і пачаў хадзіць паміж лавак, мармычучы, што ён нічога не разумее. Потым ён зноў сеў і запытаўся:

— А куды гэта мы едзем?

— Асьмелюся далажыць, у Брук.

— А чаго мы туды едзем?

— Асьмелюся далажыць, туды пераведзены ўвесь наш 91-ы полк.

Патэр пачаў зноў жоцна думаць пра тое, што з ім здарылася, як ён трапіў у вагон і чаго ён, уласна, едзе ў Брук якраз з 91-м палком і пад канвоем. Нарэшце ён так адчуваўся, што заўважыў прысутнасьць вольнапісанага. Ён зьвярнуўся да яго:

— Вы чалавек інтэлігентны; можа, вы можаце растлумачыць мне, ня тоячы нічога, якім чынам я трапіў да вас?

— З прыемнасьцю,—па-прыяцельску сказаў вольнапісаны.— Проста вы прымазаліся да нас раніцою пры пасадцы ў цягнік, бо былі пад мухай.

Капрал строга глянуў на вольнапісанага.

— Вы ўлезлі да нас у вагон,—гаварыў далей вольнапісаны,—гэта факт. Вы ляглі на лаўцы, а Швэйк падлажыў вам пад голаву свой шынель. На папярэдняй станцыі інспекцыя, якая абходзіла цягнік, запісала вас у сьпіс афіцэрскіх чыноў, якія знаходзяцца ў цягніку. Вы былі, так сказаць, офіцыйна выяўлены, і праз гэта наш капрал павінен будзе зьявіцца да палкоўніка.

— Так, так,—уздыхнуў патэр.—Значыць мне на бліжэйшай станцыі трэба перасесьці ў штабны вагон. А што, разносілі ўжо абед?

— Абед будзе ў Вене, пан обэр-фэльдкурат, — уставіў капрал.

— Дык гэта вы падлажылі мне пад голаву шынель?—зьварнуўся патэр да Швэйка.—Вельмі вам дзякую.

— Не заслугоўваю падзякі.—адказаў Швэйк,—я зрабіў так, як павінен зрабіць кожны салдат, калі бачыць, што ў начальства няма нічога пад галавою і што яно... тае. Кожны салдат павінен паважаць сваё начальства, нават калі яно трохі не ў сабе. У мяне з фэльдкуратамі вялікая практыка, бо я быў дзяншчыком у фэльдкурата Отто Каца. Народ яны вясёлы і добры.

На обэр-фэльдкурата з пахмельля найшоў прыпадак дэмакратызму. Ён выняў папяроску і падаў яе Швэйку:

— Куры! Ты, кажуць, праз мяне павінен зьявіцца да палкоўніка?—зьварнуўся ён да капрала.—Нічога, брат, ня бойся. Я за цябе заступлюся. Нічога табе ня будзе. А цябе,—сказаў ён Швэйку,—я вазьму з сабой; будзеш у мяне жыць, як у хрыста за пазухай.

На яго найшоў новы прыпадак вялікадушша, і ён наабяцаў шмат-чаго ўсім: вольнапісанаму абяцаў купіць шоколаду, канвойным—рому, капрала абяцаў перавесці ў фотографічнае аддзяленьне пры штабе 7-й кавалярыйскай дывізіі і запэўняў

усіх, што ён іх вызваліць і ніколі не пакіне. І тут-жа стаў частаваць папяросамі з свайго партабака ня толькі Швэйка, але і іншых, сказаўшы, што дазваляе ўсім арыштантам курыць, і абяцаў паклапаціцца аб тым, каб яны былі вызвалены ад пакараньня і вярнуліся ў строй.

— Не хачу, каб вы мяне дрэнна ўспаміналі,—сказаў ён.— Наогул вы робіце на мяне ўражаньне людзей паважных, угодных госпаду богу. Калі вы і саграшылі, то за свае грахі расплачваецеся, і, як я бачу, цярпліва і бяз скаргаў пераносіце сваю кару, пасланую вам ад бога.

— На падставе чаго вы падпалі пад спагнаньне?—звярнуўся ён да Швэйка.

— Бог мяне пакараў,—набожна адказаў Швэйк,—выбраўшы сваёй прыладай палкоўніка, пан обэр-фэльдкурат, ■ прычыны незалежнага ад мяне спазьненьня ў полк.

— Бог бясконца літасьцівы і справядлівы,—урачыста сказаў обэр-фэльдкурат.—Ён ведае, каго карае, бо выказвае нам гэтым самым сваё ўсеведаньне і ўсемагутнасьць. А вы-ж за што сядзіце, вольнапісаны?

— За гордасьць,—адказаў вольнапісаны.—Найлітасьцівейшаму стварыцелю ўгодна было паслаць мне раматус, і ■ заганарыўся. Калі адбуду пакараньне, мяне прыкамандыруюць да палкавой кухні.

— Што бог ня робіць, усё к лепшаму,—з патосам сказаў патэр, пачуўшы пра кухню.—Паважны чалавек і на кухні можа зрабіць сабе кар'еру. Інтэлігентных людзей трэба назначаць якраз на кухню для большага багацьця комбінацый, бо абы як згатаваць—ня штука, а ўмельства ў тым, каб з любасьцю скласьці страву. Вазьмеце, напрыклад, падліўкі. Чалавек інтэлігентны, гатуючы падліўку з цыбуляю, перш за ўсё возьме гародніны ўсіх гатункаў па троху, добра ўсмажыць іх на масьле, потым дадасьць туды сушаных карэнняў, пасля гэтага прыправіць усё гэта зьлёгка спэцыямі і імбірам. Звычайны-ж кухар-тупіца разварыць цыбуліну, а потым туды бухне мукі, падсмажанай на гавяджай тлустасьці,—і гатова. На маю думку для вас ляпей за афіцэрскую кухню нічога і быць ня можа. Чалавека някультурнага могуць цярпець у побыце ў якой-небудзь звычайнай працы, але ў кухарскім

мастацтве гэта зразу дасьць сябе адчуць. Учора вечарам у Будэйовіцах, у афіцэрскім сабраньні, падалі нам, між іншым, ныркі ў мадэры. Той, хто мог іх так прыгатаваць (няхай даруе яму бог за гэта ўсе яго грахі!), быў інтэлігент у поўным сэнсе гэтага слова. Дарэчы, у тамашняй афіцэрскай кухні сапраўды служыць нейкі настаўнік з Скутча... А тыя-ж самыя ныркі на мадэры еў я раз у афіцэрскай сталоўцы 64-га запаснага палка. Навалілі туды кмену—ну, адным словам, так, як гатуюць ныркі з перцам у простым шынку. А хто гатаваў? Кім, каб запытаўся, быў іхні кухар да вайны? Жывёлу даглядаў у маёнтку!

Фэльдкурат памаўчаў трохі і пачаў разьбіраць кухарскую праблему ў Старым і Новым завеце, зазначыўшы, што ў тыя часы зьвярталі асаблівую ўвагу на прыгатаваньне смачных страў для падмацаваньня пасля набажэнства і царкоўных сьвят. Потым ён прапанаваў што-небудзь сьпець і Швэйк ахвотна, але як заўсёды не дарэчы, запеў:

Ідзе Марына
З Гаданіна,
За ёю птахам
З віном пад пахай
Імчыцца поп—
Чыгуны лоб.

Але фэльдкурат зусім не зазлаваў.

— Каб было пад рукою хоць трошкі рому, дык-бы і віна ня трэба было,—сказаў ён, ветла ўсьміхаючыся,—а што да Марыны, дык і без яе абыйдземся. З імі толькі грэх адзін.

Капрал палез у кішэнь шыняля і выцягнуў пляскатую пляшку з ромам.

— Асьмелюся прапанаваць, пан обэр-фэльдкурат,—па голасе яго знаць было, якою цяжкаю для яго была гэта ахвяра,—ня гневайцеся.

— Не загневаюся, саколік,—адказаў той і ў голасе яго прагучэлі радасныя ясныя ноткі.—П'ю за наша счасьлівае падарожжа.

— Езус, Мар'я!—уздыхнуў капрал, бачачы, як обэр-фэльдкурат зразу праглынуў палазіну таго, што было ў пляшцы.

— Ах, вы, такі-сякі,—пэгразіў яму обэрфэльдкурат, усьміхаючыся і многазначна падміргваючы вольнапісанаму. Вы асьмельваецеся ўспамінаць імя пана бога дарэмна. За гэта ён вас павінен пакараць.—Патэр зноў глынуў з пляшкі і, перадаючы яе Швэйку, скамандаваў:—Скончыць!

— Нічога ня зробіш—дысцыпліна,—дабрадушна сказаў Швэйк капралу, аддаючы яму пустую пляшку. У вачох унтэра зьявіўся той асаблівы бляск, які можна наглядаць толькі ў вар'ятаў.

— А цяпер я трошкі задрамлю да Вены,—сказаў обэрфэльдкурат.—Пабудзеце мяне, як толькі прыедзем у Вену. А вы, зьвярнуўся ён да Швэйка,—схадзеце на кухню ў афіцэрскае сабраньне, вазьмеце там пасуду і прынясеце мне абед. Скажэце там, што для пана обэр-фэльдкурата Лаціны. Злаўчэцеся дастаць падвойную порцыю. Калі будуць кнэдлікі, то не бярэце з акрайчыка—нясходна. Потым прынясеце мне адтуль бутэльку віна і не забудзьцеся ўзяць з сабою кацялок: няхай туды нальлюць рому.

Патэр Лаціна пачаў шукаць у кішэнях.

— Слухайце,—сказаў ён капралу,—у мяне няма дробных, пазычце мне злот... дык вось вам. Як прозьвішча.

— Швэйк.

— Вось вам, Швэйк, гасьцінца. Капрал, пазычце мне яшчэ адзін злот. Гэта я вам дам, Швэйк, калі вы ўсё зробіце, як належыць. Апрача таго дастаньце мне там папярост і цыгар. Калі будуць выдаваць шоколад, то стральнеце падвойную порцыю, а калі консервы, дык, глядзеце, дастаньце вэнджаны язык ці гусіную пачонку. Калі будуць даваць швэйцарскі сыр, дык не бярэце з краю, а венгерскай кілбасы няхай вам адрэжуць з сярэдзіны сачнейшы кусок.

Обэр-фэльдкурат выцягнуўся на лаўцы і праз хвіліну заснуў.

— Спадзяюся, вы цалкам задаволены нашым знайдзёнкам,—сказаў вольнапісаны ўнтэр, калі обэр-фэльдкурат захроп.—Хлопец хоць куды.

— Адвучаны ад грудзей, як той казаў,—устаў і Швэйк,—ужо з бутэлечкі смокча, пан капрал...

Капрал хвіліну змагаўся сам з сабою, але раптам скінуў з сябе маску лісьлівасьці і суха сказаў:

— Мякка сьцэле...

— Дробных, кажа, у яго няма,—сказаў Швэйк.—Гэта мне нагадвае аднаго муляра з Дэйвіц¹⁾, па прозьвішчы Млічка. У таго ніколі нябыло дробных, пакуль ня ўлез у гісторыю і не папаў у турму за машэнства. Дробных у яго ня было, а буйныя прапіў.

— У 75-м палку,—умяшаўся ў гаворку адзін з канвойных,—капітан прапіў да вайны ўсе палкавыя грошы, за што яго і паперлі з вайскавай службы. А цяпер зноў капітанам. Потым яшчэ адзін фэльдфэбель пракраўся: украў сукно на лацканы, больш за дваццаць кускоў, а цяпер падпрапаршчыкам. А вось аднаго простага салдата нядаўна ў Сэрбіі расстралялі за тое, што ён зьеў вараз цэлую бляшанку консэрваў, якую павінен быў разьмеркаваць на тры дні.

— Гэта да справы не адносіцца,—сказаў капрал.—Але што праўда, то праўда: пазычыць у беднага капрала два злоты, каб даць гасьцінца,—гэта ўжо...

— Вось вам ваш злот,—сказаў Швэйк.—Не хачу разжывацца вашым дабром. А калі атрымаю ад обэр-фэльдкурата другі, то таксама аддам яго вам, каб вы ня плакалі. Вам павінна быць толькі прыемна, што начальства пазычае ў вас грошы. Вельмі вы ўжо эгоіст вялікі. Справа ўсяго ў якіх-небудзь няшчасных двух златах. Паглядзеў-бы я, што-б вы запелі, каб вам прышлося жыцьцё аддаць за начальства. Скажам, калі-б ён ляжаў паранены за няпрыцельскай лініяй, а вам-бы прышлося яго ратаваць і вынесці яго на руках з лініі агню, а ў вас-бы стралялі шрапнельлю і чым папала...

— Вы то ўжо напэўна нарабілі-б у порткі,—абараняўся капрал.—Вёска!

— У час атакі то шмат хто сябе ў порткі накладае,—заўважыў нехта з канвою.—Нядаўна ў Будэйовіцах расказваў нам адзін паранены, што ён сам у час наступленьня нарабіў у порткі тры разы засаб. Першы раз, калі вылезлі з прыкрыцьця на пляцоўку перад драцяною загародай; другі раз,

¹⁾ Раён Прагі.

калі іх пачалі біць з кулямётаў і трэці раз, калі рускія кінуліся на іх у штыкі і закрычалі „ура“. Тут яны пусьціліся назад пад прыкрыццё, і ва ўсёй роце ня было ніводнага, які-б не накладаў сабе ў порткі. А адзін забіты застаўся ляжаць у траншэі, ногі ў яго зьвісалі ўніз; пры наступленьні яму зьнесла паўчэрапа, нібы нажом адрэзала. Той у апожні момант так абрабіўся, што ў яго цякло з портак па чаравіках і разам з крывёй сыцякала ў траншэю, якраз на яго палавінку чэрапа з мазгамі. Тут, брат, ніхто ня ведае, што з ім здарыцца.

— А іншы раз,—сказаў Швэйк,—пры рукапашнай бойцы чалавека ад чаго-небудзь так занудзіць, што рады няма. У Празе ў Падгарэльцы, у шынку „Панорама“ адзін з каманды ачуньваючых, паранены пад Перамышлем, расказваў, як яны дзесьці пад нейкай крэпасцю пашлі ў штыкі. Адкуль узяўшыся, палез на яго рускі салдат, хлопец-гара, штых на перавес, а з носа ў яго вісеў здаровы сапляр. Няшчасны толькі глянуў на яго валізарны нос ■ сапляком, і так яго зразу занудзіла, што прышлося бегчы ў палявы шпіталь. Яго там палічылі за халернага і паслалі ў халерны барак ў Будапэшт, дзе ён сапраўды захварэў на халеру.

— Кім ён быў: радавым ці капралам? —запытаўся вольнапісаны.

— Капралам,—спакойна адказаў Швэйк.

— Тое-ж самае можа здарыцца і з кожным вольнапісаным,—па-дурному заўважыў капрал і пры гэтым з пераможным выглядам паглядзеў на вольнапісанага, нібы кажучы: „А што, выкусіў? І крыць няма чым“.

Але вольнапісаны не адказаў і лёг на лаўцы.

Цягнік падходзіў да Вены. Хто ня спаў, глядзеў праз вакно на драцяныя загарады і ўмацаваньні для абароны Вены. Гэта ўсіх прыгнятала. Нават нясьціханы лямант, які чуўся з вагонаў, дзе ехалі „бараны“, з Кашпэрскіх гор,—Wann isch kum, wann isch kum, wann isch wieda, wieda kum—сьціх пад уплывам цяжкога пачуцьця, выкліканага выглядам драцяных загарад, якімі была абведзена Вена.

— Усё ў парадку—сказаў Швэйк, гледзячы на акопы,—усё ў поўным парадку. Адво толькі нядобра, што венцы могуць падраць сабе штаны, калі паедуць за горад, каб падыхаць

чыстым паветрам. Тут трэба быць вельмі асьцярожным. Наогул Вена—вельмі важны горад,—гаварыў ён далей.—Узяць напрыклад, дзікіх зьвяроў у шэнбрунскім зоолёгічным садзе. Калі я некалькі гадоў таму назад быў у Вене, я ахватней за ўсё хадзіў глядзець на малпаў, але калі праяжджае якая-небудзь асоба з імператарскага палацу, то нікога, на жаль, туды праз кардон ня пускаюць. Са мною быў адзін кравец, з Вены з дзесятага раёну, дык яго арыштавалі за тое, што яму загарэлася абавязкова паглядзець на гэтыя малпы.

— А ў палацы вы былі?—запытаўся капрал.

— Там надзвычайна,—адказаў Швэйк.—Я там ня быў, але мне расказваў адзін чалавек, які там быў. Самае цікавае, што там ёсьць, гэта палацавы канвой. Кожны з іх павінен быць два мэтры на вышкі, а потым атрымоўвае трафіку¹⁾. А прынцэс там як сабак нярэзаных.

Цягнік прамільгнуў паўз нейкую станцыю, і адтуль, паступова заціхаючы, даносіліся гукі аўстрыйскага гімну. Капэля была выслана на станцыю для спатканьня эшалёну, мусіць памылкова, бо цягнік праз досыць доўгі кавалак часу спыніўся на другім вакзале, дзе для эшалёну быў нарыхтаваны абед і ўрачыстае спатканьне.

Але ўрачыстыя спатканьні ўжо ня мелі такога характару, як у пачатку вайны, калі салдаты, якія накіроўваліся на фронт, атрымлівалі на кожнай станцыі што-небудзь перакусіць і калі іх усюды сустракалі цэлыя плоймы адзетых у ідыёцкія белыя сукенкі дзяўчатак з яшчэ больш ідыёцкімі тварамі і такімі-ж самымі ідыёцкімі букетамі. Але дурнейшымі за ўсё былі, вядома, прывітальныя прамовы тае ці іншай пані, муж якой лічыў сябе ўра-патрыётам.

Урачыстая дэлегацыя, што сустрэла эшалён, у якім ехаў Швэйк, складалася з трох пань—членаў аўстрыйскага таварыства Чырвонага Крыжу, дзвюх пань—членаў нейкага вайсковага гуртка венскіх пань і паненак, аднаго офіцыйнага

¹⁾ Крамка, у якой прадаюцца паштовыя і гербавыя маркі, папяросы і тытунь (у Аўстра-Вэнгрыі была тытунёвая дзяржаўная монополія) і інш. Концэсія на трафіку давалася інвалідам, удовам салдат і інш. і была як-бы пэнсіяй.

прадстаўніка венскага магістрату і аднаго вайскоўца. На іх тварах відаць была стомленасць. Эшалёны праяжджалі днём і ноччу, санітарныя цягнікі з раненымі прыбывалі кожную гадзіну, на станцыях увесь час перакідваліся з аднаго шляху на другія цягнікі з палоннымі, і пры ўсім гэтым павінны былі прысутнічаць члены розных таварыстваў і корпорацый. Дзень-у-дзень было ўсё тое самае, і першапачатковы энтузіязм змяніўся пазяхотай. На змену адным прыходзілі другія, і ў кожнага з іх на любым з венскіх вакзалаў быў той-жа самы стомлены выгляд, як і ў тых, што сустракалі будэйовіцкі полк.

З цялячых вагонаў выглядвалі салдаты з безнадзейным выглядам людзей, якія ідуць на шыбеніцу.

Да вагонаў падыходзілі пані і раздавалі салдатам пернікі з цукровымі надпісамі: „Sieg und Rache“, „Gott, strafe England!“, „Der Oesterreicher hat eine Vaterland“. „Er liebt und hat auch Ursach fürs Vaterland zu kämpfen“¹⁾.

Відаць было, як кашпёрскія горцы жаруць пернікі з тым-жа безнадзейным выглядам тэараў.

Потым быў дадзен загад па ротах ісьці па абед ■ палявым кухням, якія стаялі за вакзалам. Там-жа была і афіцэрская кухня, куды накіраваўся Швэйк, каб выканаць загад обер-фэльдкурата. Вольнапісаны застаўся ў цягніку і чакаў, пакуль яму пададуць: два канвойных пашлі па абед на ўвесь арыштанскі вагон.

Швэйк дасканала выканаў загад і, ідучы назад, калі пераходзіў цераз рэйкі, убачыў паручніка Лукаша, які пахаджваў па палатне чыгункі, чакаючы, што ў афіцэрскай кухні і на яго долю што-небудзь ды застанецца. Паручнік Лукаш быў у вельмі няпрыемным становішчы, бо пакуль што ў яго разам з паручнікам Кіршнэрам быў агульны дзяншчык. Гэты хлопец клапаціўся толькі аб сваім афіцэры і выяўляў поўны саботаж, калі справа датыкалася паручніка Лукаша.

— Каму вы гэта нясеце, Швэйк?—запытаўся небарак, паручнік, калі Швэйк скінуў далоў цэлую кучу рэчаў, уверчаных у шыналь,—здабычу, узятую з боем у афіцэрскай кухні.

¹⁾ „Перамога і помста“. „Божа, пакарай Англію“. „У сына Аўстра-Венгры ёсць бацькаўшчына. Ён любіць яе, і ў яго ёсць за што ваяваць.“

Швэйк на момант зьбянтэжыўся, але хутка апамятаўся і з адкрытым і ясным тварам спакойна адказаў:

— Асьмелюся далажыць—вам, пан паручнік. Не магу вось толькі знайсці, дзе ваша купэ, і апрача таго баюся, што пан камэндант цягніка будзе супярэчыць супроць таго, каб я перасеў да вас,—гэта такая сьвіньня.

Паручнік Лукаш дапытліва глянуў на Швэйка. Той гаварыў далей інтымна і дабрадушна.

— Бяспрэчна сьвіньня, пан паручнік. Калі ён абходзіў цягнік, ■ яму зараз-жа далажыў, што ўжо адзінаццаць гадзін, час свой я адсядзеў, і маё месца ў цялячым вагоне, альбо з вамі. А ён мяне досыць груба перапыніў, каб я ня рыпаўся і заставаўся сядзець. Скажаў, што прынамсі не зраблю вам сорама ў дарозе.—Швэйк пакутна скрывіў рот.—Хіба-ж я вам, пан паручнік, калі-небудзь нарабіў сораму?

Паручнік Лукаш уздыхнуў.

— Ні разу гэтага ня было, каб я вам зрабіў сорамна,—гаварыў далей Швэйк.—Калі што-небудзь і здарылася, то гэта была адна выпадковасьць, „воля божая“, як скажаў стары Ванічак ■ Пельгржымава, калі яго саджалі трыццаць шосты раз у турму. Ніколі я нічога не рабіў знарок, пан паручнік. Я заўсёды стараўся, як-бы ўсё зрабіць спрытней ды ляпей. Хіба я вінават, што замест карысьці нам абодвым было ад гэтага толькі гора ды мука.

— Толькі ня плачце, Швэйк,—скажаў паручнік Лукаш мякчэй, у той час, калі абодва падышлі да штабнага вагона. Я зраблю, каб вы зноў былі ў мяне.

— Асьмелюся далажыць, пан паручнік, я ня плачу. Толькі вельмі ўжо мне крыўда: абодва мы самыя няшчасныя людзі ва ўсёй арміі і ва ўсім сьвеце і абодва ў гэтым не вінаваты. Які жорсткі лёс, як падумаеш, як я аб вас клапаціўся, як стараўся ўсё сваё жыцьцё...

— Супакойцеся, Швэйк.

— Слухаю, пан паручнік. Калі-б не дысцыпліна, я-б ні за што ня мог супакойцца, але згодна вашага загаду даношу па-корна, што ўжо зусім супакоіўся.

— Дык лезьце ў вагон.

— Так точно, лезу, пан паручнік.

У вайсковым лягеры ў Мосьце панавала начная цішыня. Салдаты у бараках трэсьліся ад холаду, у той час, як у напаленых афіцэрскіх бараках вокны былі адчынены насьцеж ад нязноснай гарачыні.

То тут, то там чуліся крокі вартавых, якія хадою разганялі сон.

Унізе над ракою сьвяціўся агнямі імператарскі завод мясных кансэрваў. Там ішла работа ўдзень і ўночы: перарабляліся на кансэрвы ўсялякія адкіды. Вецер даносіў у лягер смурод ад гнілых жыл, капытоў і касьцей, з якіх варыліся супавыя кансэрвы.

З пакінутай будкі фотографа, які да вайны здымаў салдат, што праводзілі маладыя гады на ваенным стрэльбішчы, якое знаходзілася тут недалёка, адкрываўся від на даліну Літавы і чырвоны электрычны ліхтар над уваходам у бардак „У кукурузнай шышкі“, які ў 1918 годзе ў час вялікіх манэўраў у Шопроні быў ласкаў наведаць эрцгерцаг Стэфан, і дзе кожны вечар збіралася афіцэрская кампанія.

Гэта быў самы фэшэнабельны публічны дом у горадзе, куды ня мелі доступу ніжнія чыны і вольнапісаныя, якія хадзілі ў „Ружовы дом“. Яго зьлёныя агні таксама відаць былі з будкі фотографа. Такое разьмежаваньне па чынох захаваўся і на фронце, калі монархія не магла ўжо дапамагчы свайму войску нічым іншым, апрача паходных бардакоў пры штабах брыгад, якія называліся „пуфамі“. Такім чынам існавалі імператарскія афіцэрскія пуфы, імператарскія ўнтэр-афіцэрскія пуфы і імператарскія пуфы для радавых.

Мост на Літаве зьзяў агнямі. З другога боку Літавы зьзялі агнямі Кіраль-Хіда, Тысялятанія і Трансляітанія¹⁾. У абодвух гарадох, з якіх адзін быў вэнгерскім, а другі—аўстрыйскім, гралі цыганскія мапэлі, пелі, пілі. Кафэ і рэстараны былі ярка асьветлены. Мясцовая буржуазія і чыноўніцтва вадзілі з сабою ў кафэ і рэстараны сваіх жонак і дарослых дачок, і ўвесь

¹⁾ Тысялятанія—тэрыторыя на тым баку Літавы (Leite)—Аўстрыя. Трансляітанія—на гэтым баку Літавы—Вэнгрыя.

Мост на Літаве, Bruck an der Leitha, як і Кіраль-Хіда зьяўляліся ні чым іншым, як адным вяліварным бардаком.

У адным з афіцэрскіх баракаў у лягеры Швэйк чакаў свайго паручніка Лукаша, які пашоў вечарам у тэатр і да гэтага часу яшчэ не вярнуўся. Швэйк сядзеў на пасланай пасьцелі паручніка, а насупраць, на сталае, сядзеў дзяншчык майора Вэнцэля.

Майор Вэнцэль вярнуўся з фронту назад у полк, пасьля таго, як у Сэрбіі, на Дрыне, бліскуча давёў сваю няздольнасьць. Хадзілі чуткі, што ён загадаў разабраць і зьнішчыць понтонны мост раней, чым палавіна яго батальёну перабралася на другі бок ракі. Цяпер ён быў назначан начальнікам вайсковага стрэльбішча ў Кіраль-Хідзе і апрача таго выконваў нейкія функцыі ў гаспадарцы вайсковага лягеру. Сярод афіцэраў пагаворвалі, што цяпер майор Вэнцэль паправіць свае справы. Уваход у пакоі Лукаша і Вэнцэля быў з адных усходаў.

Дзяншчык майора Вэнцэля, Мікулашэк, нехлямяжы, зрыты воспаю хлапец, калыхаў нагамі і лаяўся:

— Што гэта можа азначаць, што стары чорт усё яшчэ ня ідзе. Цікава было-б ведаць, дзе гэта старызна цэлую ноч цягаецца. Мог-бы прынамсі пакінуць мне ключ ад кватэры. Я разлёгся-б на пасьцелі і бутэлечку адаткнуў-бы. У нас там віна чорт што.

— Ён, кажуць, крадзе,—сказаў Швэйк, насмелую курачы папяросу свайго паручніка, бо той забараніў яму курыць у пакоі люльку. Ты-ж павінен ведаць, адкуль у яго віно...

— Куды загадае, туды і хаджу,—тонкім галаском сказаў Мікулашэк.—Напіша патрабаваньне на віно для шпіталю, а я атрымаю і дадому прынясу.

— А калі-б ён табе загадаў украсьці палкавыя грошы, ты-б таксама зрабіў? Тут то ты сьмелы, а перад ім дрыжыш, як асінавы ліст.

Мікулашэк заморгаў сваімі маленькімі вочкамі:

— Гэта-б мы яшчэ падумалі.

— Няма чаго тут думаць, сапляр ты гэтакі!—крыкнуў на яго Швэйк, але тут-жа асекся.

Адчыніліся дзверы, і ўвайшоў паручнік Лукаш. У паручніка быў трохі ўзняты настрой, што ня цяжка было заўважыць па яго надзетай задам наперад шапцы.

Мікулашэк так перапужаўся, што забыўся саскочыць з стала, і, седзячы, аддаваў чэсьць, забыўшыся пры гэтым, што ён быў бяз шапкі.

— Маю гонар далажыць, што ў даручаным мне памяшканьні ўсё ў поўным парадку,—адрапартаваў Швэйк, выцягнуўшыся ва фронт па ўсіх правілах, але з папяроскай у зубах. Паручнік Лукаш не звярнуў на Швэйка ніякай увагі і накіраваўся проста да Мікулашэка, які з вытрашчанымі вачыма сачыў за кожным рухам паручніка і па-ранейшаму аддаваў чэсьць, седзячы на стале.

— Паручнік Лукаш,—адрэкомэндаваўся паручнік, падыходзячы да Мікулашэка ня зусім цвёрдым крокам.—А ваша як прозьвішча?

Мікулашэк анямеў. Лукаш падсунуў сабе крэсла, сеў проці Мікулашэка і, гледзячы на яго зьнізу ўгору, сказаў:

— Швэйк, дастаньце мне з куфэрка рэвольвэр.

Пакуль Швэйк корпаўся ў куфэрку, Мікулашэк не скаваў ні слова і толькі з жахам утаропіўся на паручніка. Каб ён мог заўважыць, што сядзіць на стале, то яму прышлося-б зьбянтэжыцца яшчэ больш, бо яго ногі датыкаліся да кален паручніка, які сядзеў насупраць.

— Як завуць, я ў вас пытаюся?!—крычаў паручнік зьнізу ўгору на Мікулашэка.

Але той маўчаў. Як ён растлумачыў потым, ён зусім аслупянеў, калі ў пакой увайшоў паручнік. Ён хацеў саскочыць за стала, але ня мог, хацеў адказаць—і ня мог, хацеў перастаць аддаваць чэсьць, але таксама ня мог гэтага зрабіць.

— Асьмелюся далажыць, пан паручнік, — пачуўся голас Швэйка.—Рэвольвэр не набіты.

— Дык набеце яго.

— Асьмелюся далажыць, пан паручнік, патронаў няма, і яго цяжкаявата будзе зьбіць з стала. З вашага дазволу пан паручнік, гэта Мікулашэк — дзяншчык пана майора Вэнцэля. Яму заўсёды, як толькі ўбачыць каго-небудзь з паноў афіцэраў, мову займае. Ён наогул саромяецца гаварыць. Зусім за-

страшанае дзіця, так сказаць. Адным словам, — сапляк. Пан майор Вэнцэль застаўляе яго стаяць на ўсходах, а сам ідзе ў горад. Вось ён і цягаецца, як жабрак, па ўсіх дзяншчыках. Галоўнае, каб было чаго пужацца, а то-ж нічога такога не зрабіў.

Швэйк плюнуў; у яго словах чутна была надзвычайная зьнявага да баязьлівага дзяншчыка майора Вэнцэля і да яго няўмельства трымацца па-вайскаваму.

— З вашага дазволу, — казаў далей Швэйк, — я яго нюхну.

Швэйк сьцягнуў з стала Мікулашэка, які яшчэ не перастаў лупіць вочы на паручніка, паставіў яго на падлогу і абнюхаў яго штаны.

— Пакуль што яшчэ няма, — далажыў ён, — але пачынаецца ўжо. Загадаеце яго выкінуць?

— Выкіньце яго, Швэйк.

Швэйк вывеў Мікулашэка, які ўвесь дрыжаў, на ўсходы, зачыніў за сабою дзьверы і сказаў яму:

— Вось, бачыш, дурніца, я цябе выратаваў ад сьмерці. Калі вернецца пан майор Вэнцэль, глядзі, прынясі мне за гэта паціху бутэлечку віна. Бяз жартаў. Я-ж табе жыццё выратаваў. Калі мой паручнік набярэцца, з ім жарты дрэнныя. У такіх выпадках адзін толькі я магу з ім арудаваць і ніхто іншы.

— Я... — пачаў быў Мікулашэк.

— С... ты, — зьняважліва перапыніў яго Швэйк. — Сядзь на парозе і чакай, пакуль прыдзе твой майор Вэнцэль.

— Ну, дзякуй богу, што вы нарэшце вярнуліся, — сустрэў Швэйка паручнік Лукаш. — Мне трэба з вамі пагаварыць. Ды ня выцягвайцеся так па-дурнецку ва-фронт. Сядайце, Швэйк, і кіньце ваша „слукаю“. Маўчэце і слухайце ўважліва. Ведаеце, дзе ў Кіраль-Хідзе знаходзіцца Шопроньская вуліца. Ды кіньце вы ваша: „асьмелюся далажыць, ня ведаю, пан паручнік“. Ня ведаеце, дык скажэце „ня ведаю“ — і досыць. Запішэце сабе на паперку: Шопроньская вуліца № 16. У тым жа доме ўнізе крама з жалезам. Ведаеце, што такое крама з жалезам? К чортавай матары, не кажэце „асьмелюся далажыць!“ Скажэце „ведаю“ ці „ня ведаю“. Дык вось, ведаеце, што такое крама з жалезам? Ведаеце — вельмі добра. Гэта крама належыць аднаму вянгру па прозьвішчы Каконь. Ве-

даеце, што такое вэнгар?.. А чор-рт! Ведаеце ці ня ведаеце?! Ведаеце—вельмі добра. Над крамаю знаходзіцца кватэра і ён там жыве, чулі? Ня чулі, трасца вам у бок, дык я вам кажу, што ён там жыве! Зразумелі? Зразумелі, вельмі добра. А калі-б не зразумелі, я пасадзіў-бы вас на гауптвахту. Запісалі, што прозьвішча гэтага суб'екта Законь? Добра. Дык вось, заўтра рана, гадзіне так а дзiesiąтай вы ідзеце ў горад, знайдзеце гэты дом, узыдзеце на другі паверх і перадайце пані Законь вось гэты ліст.

Паручнік Лукаш разгарнуў папернік і падаў, пазяхаючы, Швэйку белы запячатаваны канвэрт, на якім ня было ніякага адрасу.

— Рэч надзвычайна важная, Швэйк,—навучаў яго паручнік.—Асьцярожнасьць ніколі ня шкодзіць, а таму, як бачыце, на канвэрце нічога не напісана. Цалкам спадзяюся на вас і ўпэўнен, што вы даставіце ліст у поўным парадку. Ды запішэце сабе яшчэ, што гэту паню завуць Этэлька. Запішэце: пані Этэлька Законь. Майце на ўвазе, што ліст гэты вы павінны перадаць ёй сакрэтна і чаго-б гэта ні каштавала. Пачакайце адказу. Там у лісьце напісана, што вы пачакаеце адказу. Што вы хацелі сказаць?

— А калі мне адказу не дадуць, пан паручнік, што тады рабіць?

— Скажэце, што абавязкова павінны атрымаць адказ,—сказаў паручнік, зноў пазяхнуўшы на ўвесь рот.—Ну, я пайду спаць, сёння я моцна ўтаміўся. Колькі было выпіта! Пасья так праведзенага вечара і ночы кожны ўтоміцца.

Паручнік Лукаш спачатку ня меў намеру дзе-небудзь затрымлівацца. Пад вечар ён пашоў з лягеру ў горад, думаючы пайсьці ў вэнгерскі тэатр у Кіраль-Хідзе, дзе давалі нейкую вэнгерскую опэрэтку. Першыя ролі там гралі тоўстыя артысткі-яўрэйкі, якія мелі тую вялізарную вартасьць, што ў час танцу яны падкідалі ногі вышэй галавы і не насілі ні трыко, ні панталон, а для большай прынады паноў афіцэраў выгольвалі сабе валасы на цэле, як татаркі. Галёрка гэтага відовішча, натуральна, была пазбаўлена, але тым большае задаваленьне мелі артылерыйскія афіцэры, якія сядзелі ў партэры, і якія, каб не прапусьціць ніводнай дробязі з прыга-

жосьці, што была перад імі, бралі з сабою ў тэатр палявыя біноклі.

Паручніка Лукаша, аднак, гэта надзвычайна цікавае відовішча не захапляла, бо ўзяты ім дачасу ў білетэра бінокль ня быў ахромотычным, і замест кумпякоў ён бачыў толькі нейкія рухомыя фіялковыя плямы.

У часе антракту, пасля першай дзеі, ён угледзеўся на адну паню, якая ішла з панам сярэдніх гадоў, якога яна цягнула да гардэробу, з запалам намагаючыся на тым, каб раз-жа ісьці дадому, бо яна на такія рэчы больш глядзець ня будзе. Яна гаварыла моцна па-нямецку, а яе спадарожнік адказваў па-вэнгерску:

— Так, мой анёлак, хадзем, ты праўду кажаш. Гэта сапраўды неапатытнае відовішча.

— Гэта агідна!—абуралася пані, у той час, як яе кавалер падаваў ёй манто.

Яе вочы блішчэлі ад абурэньня на такую распусту, вялікія цёмныя вочы, якія так падыходзілі да яе спрытнага стану. Яна глянула на паручніка Лукаша і яшчэ раз цвёрда сказала:

— Агідна, проста агідна!

Гэты момант зьявіўся завязкаю кароткага роману. Ад гардэробшчыцы паручнік Лукаш даведаўся, што гэта муж і жонка Каконь і што ў яго на Шопроньскай вуліцы, № 16, крама з жалезам.

— А жыве ён з паняй Этэлькай на другім паверсе,—паведаміла гардэробшчыца з ахвотаю старой пляткарткі і зводніцы.—Яна немка з гораду Шопроні, а ён мадзьяр. Тут усе перамяшаліся.

Паручнік Лукаш узяў з гардэробу накідку і пашоў у рэсторан „Эрцгерцог Альбэрт“, дзе сустрэўся з некалькімі афіцэрамі 91-га палка. Ён гаварыў мала, але затое шмат піў, моўчкі думаючы, што такое яму напісаць гэтай строгай, прыстойнай і прыгожай пані, да якой цягнула куды больш, як да ўсіх гэтых малпаў на сцэне, як называлі опэрэтных артыстак іншыя афіцэры.

У вельмі ўзьнятым настроі ён пашоў у маленькае кафэ „Ля крыжа сьвятога Стэфана“, дзе заняў асобны габінэт, выгнаў адтуль нейкую румынку (якая прасіла дазволіць ёй

разьдзецца да голага і сказала Лукашу, што ён можа з ёю рабіць усё, што хоча), патрабаваў пяро, чарніла і паперу, бутаўльку каньяку і пасля стараннага абдумваньня напісаў наступны ліст, які, па яго думцы, быў самы ўдалы з калі-небудзь ім напісаных:

„Шаноўная пані, я быў учора ў гарадзкім тэатры на спектаклі, які вас так моцна абурў. На працягу ўсяе першай дзеі я сачыў за вамі і за вашым мужам. Як я заўважыў...

„Якое права мае гэты суб'ект на такую прыгожую жонку?—сказаў сам сабе паручнік Лукаш.—Ён-жа выглядае, як голены павіян. А вось, мы яго...

І ён напісаў:

„Ваш муж не без задаваленьня і вельмі ахвотна глядзеў на ўсё тое паскудства, жым была поўна п'еса, якая выклікала ў вас, шаноўная пані, пачуцьцё справядлівага абуреньня і агіды, бо гэта было не мастацтва, а агідны замах на самае высокае пачуцьцё чалавека...”

„Бюст у яе надзвычайны,—падумаў паручнік Лукаш. — Эх, што будзе, то будзе!

„Даруйце мне, шаноўная пані, за тое, што я, хоць і невядомы вам, пішу вам усё адкрыта. У сваім жыцьці я бачыў шмат жанчын, але ніводная з іх не зрабіла на мяне такога ўражаньня, як вы, бо ваш сьветапогляд і вашы думкі зусім супадаюць з маймі. Я глыбока пераконаны, што ваш муж—самы звычайны эгоіст, які цягае вас з сабою...”

„Нядобра“, — сказаў сам сабе паручнік Лукаш, закасаваў *schleppt mit*¹⁾ і замест гэтага напісаў:

„... які з-за асабістых інтарэсаў водвіць вас, шаноўная, на спектаклі, якія выключна толькі яму да густу. Я люблю прастату і шчырасьць, зусім не хачу ўмешвацца ў ваша асабістае жыцьцё і хацеў-бы пагаварыць з вамі ў неафіцыйнай абстаноўцы пра чыстае мастацтва...”

„Тут у готэлях гэта будзе нязручна. Прыдзецца везьці яе ў Вену,—падумаў паручнік.—Вазьму камандыроўку“.

„Таму я асьмельваюся, пані, прасіць вас сказаць, дзе і калі мы маглі-б спаткацца, каб мець магчымасьць бліжэй пазнаёміцца. Вы не адмовіце ў гэтым таму, каго ў самай недалёкай будучыне чакаюць цяжкія паходы і хто ў выпадку вашай вялікадушнай згоды ў самых гарачых бойках будзе ўспа-

¹⁾ Цягае з сабой.

мінаць душу, якая разумела яго так-жа глыбока, як і ён яе разумеў. Вата вырашэньне будзе для мяне загадам, ваш адказ—рашаючым момантам у жыцці“.

Ён падпісаўся, дапіў каньяк, патрэбаваў сабе яшчэ бутэльку, павольна прачытаў ліст, запіваючы кожную фразу каньяком, і нават шчыра пусьціў сьлязу, перачытваючы апошнія радкі.

*

Было ўжо дзесяць гадзін раніцы, калі Швэйк пабудзіў паручніка Лукаша:

— Асьмелюся далажыць, пан обэр-лейтэнант, вы праспалі службу, а мне пара ўжо ісьці з вашым лістом у Кіраль-Хіду. Я вас ужо будзіў у сем гадзін, потым а палове восьмай, потым у восем, калі ўсе ўжо вышлі на заняткі, а вы толькі на другі бок перавярнуліся. Пан обэр-лейтэнант, пан обэр-лейтэнант!..

Прабурчаўшы нешта, паручнік Лукаш хацеў быў зноў перавярнуцца на другі бок, але яму гэта не ўдалося: Швэйк бязлітасна трос яго і крычаў над самым вухам:

— Пан обэр-лейтэнант, дык я пайду і занясу гэты ліст у Кіраль-Хіду.

Паручнік пазяхнуў:

— Ліст?.. Ах, так! Але гэта сакрэт, разумеете? Тайна паміж нас. Кругом... марш.

Паручнік захінуўся ў коўдру, якую з яго сьцягнуў Швэйк, і зноў заснуў. А Швэйк пашоў у Кіраль-Хіду.

Знайсьці Шопроньскую вуліцу і дом № 16 было-б ня так ужо і цяжка, каб Швэйк не напаткаў старога сапёра Вадзічку, які быў прыкамандыраваны да кулямётчыкаў, разьмешчаных у казармах ля ракі. Некалькі гадоў таму назад Вадзічка жыў у Празе, на Боішчы, і з прычыны такога спатканьня нічога лепшага нельга было прыдумаць, як зайсьці абодвым у шынок „Ля чорнага баранчыка“ ў Бруку, дзе прыслужвала чэшка Ружэнка, вельмі популярная сярод усіх чэхаў-вольнапісаных, якія жылі ў лягеры і ўсе былі ёй вінаваты.

Сапёр Вадзічка, стары прайдзісьвет, у апошні час быў пры ёй кавалерам і меў на воку ўсе маршавыя роты, якім трэба

было пакідаць лягер, сваячасова абходзячы ўсіх чэхаў-вольнапісаных з напамінаньнем пра доўг, каб яны ня зьніклі ў прыфрантовай мітусьні.

— Цябе куды гэта нясе?—запытаўся Вадзічка пасля першай шклянкі добрага вінца.

— Гэта—сакрэт,—адказаў Швэйк,—але табе, як даўнейшаму прыяцелю, магу сказаць...

Ён раскажаў яму ўсё падрабязна, і Вадзічка заявіў, што ён, як стары сапёр, Швэйка пакінуць ня можа і пойдзе разам з ім перадаваць ліст.

Абодва захапіліся цікавай гутаркай пра даўнейшае.—і, калі яны вышлі з „Чорнага баранчыка“ (была ўжо першая гадзіна па паўдні), усё здавалася ім вельмі простым і лёгкім. Сэрца ў абодвух было поўна адвагі. Па дарозе да Шопроньскай вуліцы, дом № 16, Вадзічка ўвесь час выказваў вялікую нянавісьць да мадзяр і бяз сьціханку расказваў пра тое, як, дзе і калі ён з імі біўся ці што, калі і дзе пашкодзіла яму пабіцца з імі.

— Трымаем гэта мы раз адну такую мадзярскую храпу за гарляк. Было гэта ў Паўсдорфе, куды мы, сапёры, прышлі выпіць Хачу гэта я яму даць папругаю па лабэціне. Кругом цёмна. Як толькі пачалася справа, мы зараз-жа запусьцілі бутэлькаю ў лампу, а ён раптам як закрычыць: „Тонда ¹⁾), ды гэта-ж я Пуркрабэк з 16-га запаснага!“ Чуць ня вышла памылка. Але затое ля Нэзідэрскага возера мы з імі, мадзярскімі няўклюдамі, як трэба расквіталіся! Туды мы заглянулі тыдняў тры таму назад. У суседняй вёсачцы кватаруе там кулямётная каманда нейкага гонвэдзкага палка, а мы выпадкова зайшлі ў шынок, дзе яны скакалі свой чардаш як вар'яты, і крычалі на ўсе горла сваё: „Uram, uram, bíró uram“ ды „Lanok, lanok lanok a faluba“ ²⁾). Мы сабе садзімся супроць іх. Палажылі свае толькі салдацкія папругі перад сабою на стол і гаворым паміж сабою: „Пачакайце, сукіны дзеці! Мы вам пакажам“ „ланьок“. А адзін з нашых, Мэйстршык, у якога кулачышча

¹⁾ Памяншальнае імя ад Антоні.

²⁾ Мадзярскія песьні: uram bíró—пан судзьдзя, lanok a faluba—вясковая красуня.

на-вялічкі з Белую гару¹⁾ тут-жа падахвоціўся ісьці танцаваць і адбіць у каго-небудзь з гэтых абармотаў дзяўчыну. А дзяўчаты былі што трэба: лыткатыя, ляжкатыя, лупатыя. Па тым, як іх гэтыя мадзьярскія сволачы ціскалі, відаць было што грудзі ў іх цьвёрдыя і налітыя, як мячыкі, і што ім гэта да густу і што яны ведаюць смак у шчупанцы. Наш Мэйстршык ускочыў у кола і давай гэта адбіраць у аднаго гонвэда самую прыгожанькую дзяўчыну. Той нешта залапатаў, а Мэйстршык як дасьць яму раз,—ён і з капытоў зваліўся. Мы, ня доўга думаючы, схапілі свае папругі, абкруцілі іх каля рукі, каб не пагубляць штыхоў, кінуліся ў самы гушчар, а я крыкнуў хлопцам: „Вінаваты, не вінаваты—лупі ўсіх па чарзе!“ І пашло, брат, як па масьле. Мадзьяры пачалі ськакаць праз вокны, мы іх лавілі за ногі і сыцягвалі назад у залю. Усім ім здорава папала. Умяшаліся былі ў гэту справу іхні стараста з жандарам, дык і ім папала на абаранкі. Шынкара таксама адлупцавалі за тое, што па-нямецку стаў лаяцца, што мы ўсю вечарынку псуем. Пасьля гэтага мы пашлі па вёсцы ла-віць тых, хто ўздумаў ад нас схавацца. Аднаго іхняга унтэра мы знашлі ў сене на вышках у суседнім маёнтку. Яго выдала яго дзяўчына, бо ён танцаваў у шынку з другой. Яна закахалася ў нашага Мэйстршыка па вушы і пашла з ім па дарозе на Кіраль-Хіду. Там шмат адрын з сенам. Яна зацягнула яго ў сена, а потым патрабавала ад яго пяць крон, а ён даў ёй па мордзе. Мэйстршык дагнаў нас ля самага лягеру і раска-ваў, як раней ён пра мадзьярак думаў, што яны гарачыя, а што гэта сьвіньня ляжала, як бярвяно і толькі лапатала нешта бяз сыціханку.

— Карацей кажучы, мадзьяры—дрэнь,—скончыў стары сапёр Вадзічка сваё апавяданьне, на што Швэйк заўважыў:—Іншы мадзьяр не вінаваты ў тым, што ён мадзьяр.

— Як гэта не вінаваты?—зазлаваў Вадзічка.—Кожны з іх у гэтым вінаваты—трэба-ж табе ляпнуць! Папробаваў-бы ты папасьці ў такую калатушу, у якую папаў я, які прыехаў на курсы. У той-жа дзень сагналі нас, як якую-небудзь жывёлу,

¹⁾ Узвышша каля Прагі. Гістарычнае месца бойкі чэхаў з сваімі пры-гнятальнікамі ў XVII стагодзьдзі.

у школу, і нейкі асталоп пачаў нам там на дошцы маляваць і тлумачыць, што такое бліндажы, як капаюць аснову і як робяць вымярэнні. „А заўтра рана, — кажа, — у каго ня будзе ўсё гэта нарысавана, як ён тлумачыў, таго ён загадае звязаць і пасадзіць“. — „Ліха табе, думаю, чаго-ж гэта я на фронце запісаўся на гэтыя курсы: для таго, каб уцячы ■ фронту, ці для таго, каб па вечарох рысаваць у сшытачку аловачкам, як у нулявушцы?“ Такая, брат, злосьць на мяне найшла, — цярплівасьці не хапае. Вочы-б мае, здаецца, на гэтага ёлапа, што нам тлумачыў, не глядзелі, так-бы са злосьці, здаецца, усё пашкуматаў. Я нават не чакаў вячэрняй кавы, а хутчэй пашоў у Кіраль-Хіду і толькі пра тое і думаю, як-бы знайсці ў горадзе які-небудзь ціхі шынок, набрацца там, колькі ўлезе, зрабіць вэрхал, заехаць каму-небудзь па храпе і з палягчэннем на сэрцы прысці дадому. Але чалавек мяркуе, а бог разьмяркоўвае. Знашоў я ля ракі сярод садоў сапраўды ніштаваты шынок: ціха, як ў капліцы, усё нібы знарок зроблена для скандалу. Там сядзелі толькі ўдвух, гаварылі між сабою па-мадзьярску. Гэта мяне яшчэ больш падыхнула, я нахлябтаўся яшчэ хутчэй і больш грунтоўна, чым меркаваў, і п'яны нават не заўважыў, што побач знаходзіцца яшчэ адзін пакой, дзе сабраліся, пакуль я наліваўся, чалавек восем гусар, якія на мяне і населі, як толькі ■ даў кожнаму з маіх суседзяў разок па мордзе. Щэльмы гусары ганялі мяне па ўсіх садох і так, брат, мяне аддубасілі, што я трапіў дадому толькі раніцою і проста ў шпіталь. Ледзь адбрахаўся, што ўпаў у цагляную яму. Потым мяне прышлося цэлы тыдзень у мокрую прасьціну ўкручваць, пакуль сьпіна загаілася. Ня зычу табе, брат, папасьці ў такую кампанію. Хіба-ж гэта людзі? Гэта — звяры!

— Як гукнеш, так і адгукнецца, — сказаў Швэйк. — Нічога дзіўнага, што разлаваліся, калі ім прышлося накінуць усё віно на стала і ганяцца за табою папацёмку па садох. Яны-б павінны былі расправіцца з табою там-жа на месцы, потым цябе выкінуць. Каб яны расквіталіся з табою там-жа каля стала, гэта было-б і для іх лепш і для цябе. Знаў я аднаго шынкара, Пароўбэка, у Лібні. У яго ў шынку перапіўся раз ядлаўцоўкаю вандроўны гандляр мышынымі пасткамі і стаў

буяніць, што ядлаўцоўка вельмі нямоцная, што шынкар разводзіць яе вадою. „Калі-б,—кажа,—я сто гадоў таргаваў мышынымі пасткамі і на ўвесь свой заробтак купіў ядлаўцоўкі ды зразу ўсю выпіў, то пасьля гэтага мог-бы яшчэ хадзіць па канаце, а цябе, Пароўбэк, насіць на руках“. Да гэтага ён дадаў, што Пароўбэк шалёны сабака і гнюсная жывёліна. Тут Пароўбэк саколіка схпіў, схвастаў аб яго галаву ўсе яго машыныя пасткі, выкінуў яго на вуліцу, а на вуліцы малаціў па ім кіем, якім жалезныя ролеты апускаюць (да таго авьвярэў), і пагнаўся за ім цераз пляц інвалідаў у Карліне да самага Жыжкава, а адтуль цераз Жыдоўскія Печы ¹⁾ ў Малешовіцы, пакуль нарэшце не паламаў аб яго кій, пасьля гэтага толькі вярнуўся назад у Лібэнь. Добра. Але ў гарачцы ён забыўся, што ў шынку засталася ўся публіка і што, напэўна, гэтыя нягоднікі пачнуць там гаспадарыць. У гэтым яму і прышлося пераканацца, калі ён нарэшце дабраўся назад у свой шынок. Жалезная ролета ў шынку напалову спущана і каля яе два паліцэйскія, якія таксама добра хапілі (калі наводзілі парадак усярэдзіне). Усё, што было ў шынку, напалову выпіта, на вуліцы парожная бочачка з-пад рому, а пад прылаўкам два п'яныя суб'екты, якіх паліцэйскія не заўважылі і якія, пасьля таго, як іх Пароўбэк выцягнуў, хацелі заплаціць яму па два крэйцэры: На больш, кажуць, гарэлкі ня выпілі... Вось як карецца гарачка. Усёроўна, брат, як на вайне: сьпярга няпрыцеля разаб'ем, потым за ім ды за ім, а потым самі ня ведаем, як уцякаць...

— Я гэтых свалачэй добра ў твар памятаю, — сказаў Вадзічка.—Няхай толькі пападзецца мне хто-небудзь з гэтых гусараў на вузенькай дарожцы,—я з імі хутка распраўлюся. Калі ўжо нам, сапёрам, што-небудзь прыдзе ў голаву, дык мы на конт гэтага зьвяры. Мы, брат, не якія-небудзь там апалчэнцы. На фронце перад Перамышлем быў у нас капітан Ецбахер, сволач, горшай на сьвеце ня знойдзеш. Так, брат, зьдзекваўся з нас, што адзін з нашай роты, Бітэрліх—хоць і немец, але добры хлопец,—праз яго застрэліўся. Ну, мы дадумаліся, як толькі рускія пачнуць сыпаць, то капітану Ецбахеру прыдзе

¹⁾ Пустка на ўскраіне Прагі.

каюк. І сапраўды: не пасьпелі рускія пачаць перастрэлку, мы, нібы не знарок, пусьцілі ў яго гэтак з пяць набояў. Жывучы быў, гадзіна, як кошка,—прышлося яго дабіць двума стрэламі, каб потым на нас бяды ня было. Толькі прамармытаў нешта, ды так, брат, сьмешна—проста падарвацца.—Вадзічка засьмяяўся.—На фронце такія рэчы ня сходзяць з парадку дня. Адзін мой таварыш (цяпер таксама з намі ў сапёрах) расказваў, што, калі ён быў у пяхоце пад Белградам, яго рота застрэліла ў часе гтакі свайго обер-лейтэнанта, таксама добрага сабаку, які сам застрэліў двух салдат у паходзе за тое, што тыя змагліся і не маглі больш ісьці. Обер-лейтэнант, калі ўбачыў, што прышлі яму канцы, пачаў раптам сьвістаць, даваць сыгнал да адступленьня. Кажуць, хлопцы тады чуць не паўміралі са сьмеху.

Пры такой цікавай і навучальнай гутарцы яны дайшлі нарэшце да крамы з жалезам пана Каконя на Шопроньскай вуліцы № 16.

— Ты-б лепш пачакаў тут ля варот,—сказаў Швэйк Вадзічку,—я зьбегаю на другі паверх, перадам ліст, атрымаю адказ і ў момант прыду назад.

— Пакінуць цябе аднаго?—зьдзівіўся Вадзічка.—Дрэнна, брат, ты ведаеш мадзьяраў, колькі раз я табе казаў! З імі трэба быць асьцярожным. Я яго я-ак трахну!..

— Слухай, Вадзічка,—сур'ёзна сказаў Швэйк,—справа не ў мадзьяры, а ў яго жонцы. Калі мы з табою і з чэшкай-кельнэршай сядзелі за сталом, я-ж табе казаў, што нясуч ліст ад свайго обер-лейтэнанта і што гэта вялікі сакрэт. Мой обер-лейтэнант на прамілы бог прасіў, каб ніхто пра гэта ня ведаў. Твая-ж кельнэрша сама згадзілася, што гэта вельмі сакрэтная справа і што ніхто не павінен ведаць пра тое, што пан обер-лейтэнант перапісваецца з замужкаю. Ты-ж сам згаджаўся з гэтым і падтакваў. Я вам растлумачыў усё, як належыць, што павінен дакладна выканаць загад обер-лейтэнанта, а цяпер ты намогся ісьці са мною наверх.

— Дрэнна, Швэйк, ты мяне ведаеш, брат,—таксама вельмі сур'ёзна адказаў стары сапёр Вадзічка.—Раз я табе сказаў, што правяду цябе, то не забывайся, што маё слова сьвята. Ісьці ўдвух заўсёды сьмялей.

— Я табе даяду адваротнае, Вадзічка. Ведаеш Нэкланаву вуліцу на Вышаградзе ¹⁾. У сьлёсара Ваборніка там была майстэрня. Ён быў вельмі людзкі чалавек і аднаго дня, вярнуўшыся пасля выпіўкі дадому, прывёў да сябе начаваць яшчэ аднаго гуляку. Пасля гэтага ён доўга ляжаў, а жонка яго перавязвала яму кожны дзень рану на галаве і прыказвала: „Вось бачыш, Тонічак, каб ты прышоў адзін, я-б з табою толькі трохі павалтузілася, і не заехала-б табе па галаве вагою“. А ён потым, калі ўжо мог гаварыць, адказаў: „Твая праўда, маці, другі раз, калі пайду на выпіўку, з сабою нікога больш не прывяду“.

— Не хапала яшчэ, каб гэты мадзьяр захацеў нам заехаць чым-небудзь па галаве,—раззлаваўся Вадзічка. — Схаплю яго за горла і спущу яго з другога паверху па ўсходах. Паляціць у мяне, як тая шрапнель. З мадзьярскай дрэнню трэба жвава распраўляцца. Няма чаго з імі цацкацца.

— Вадзічка, ды ты-ж шмат ня выпіў. Я выпіў на дзеве чвэрткі больш за цябе. Зразумей, што нам падымаць скандал нельга. Я за гэта адказваю. Справа-ж ідзе пра жанчыну.

— І ёй трахну, мне гэта ўсёроўна. Ты, Швэйк, дрэнна старога Вадзічку ведаеш. Раз, у Забегліцах, на „Ружовым востраве“, адна такая храпа не хацела са мною танцаваць,—у цябе, кажа, морда апухшы. Праўда, што і казаць, морда ў мяне была апухшы, бо я якраз прышоў з танцулькі з Гостываржа, але сам падумай, такая абразга ад гэтакай флюндры! „Будзьце ласкавы і вы, шаноўная паненачка, кажу, спажыць адну аплявуху, каб вам крыўды ня было“. Разок ёй заехаў, а яна паваліла садовы стол, за якім сядзела, разам з таткам, з мамкай і з двума брацікамі. Толькі кубкі паляцелі. Але мне, брат, увесь „Ружовы востраў“ быў нішто. Былі там знаёмыя хлопцы з Вршовіц ²⁾, яны мне і памаглі. Адлупілі мы гэтак з хлопцамі разам пяць сямей. Нябось і ў Міхле было чутно. Потым у газэтах надрукавалі ўсё, як мае быць: на сямейным гуляньні ў такім вась садзе, наладжаным такім вась дабрачынным гуртком, родам з такога вась гораду і гэтак далей...

¹⁾ Вышаград—частка Прагі, старажытная крэпасць.

²⁾ Ускраіна Прагі.

А таму, кажу, як мне памаглі, так і я заўсёды свайму сябру памагу, калі ўжо на тое пашло. Не адыдуся ад цябе ні на крок, ні за якія прысмакі. Дрэнна, брат, ты мядзьяраў ведаеш... Не чакаў, брат, я, што ты ад мяне захочаш адчапіцца; убачыліся мы з табою, так доўга ня бачачыся, ды яшчэ пры такіх абставінах...

— Добра, пойдзем ужо разам, сказаў Швэйк.— Але трэба ўсё рабіць аглядаючыся, каб не нажыць бяды.

— Не клапаціся, сябар,—ціха сказаў Вадзічка, калі абодва ўжо ўвайшлі ў вароты.— Я яго я-к трахну!..— і яшчэ цішэй дадаў:— Вось убачыш, з гэтым мядзьярскім рылам ня будзе шмат работы.

І каб у варотах быў хто-небудзь, хто разумеў-бы па-чэску, дык пачуў-бы з усходах досыць моцна сказаны лёзунг Вадзічкі: „Дрэнна, брат, ты мядзьяраў ведаеш!“— Лёзунг, які нарадзіўся ў ціхім шынку над ракою Літавай, сярод садоў славутай Кіраль-Хіды, абкружанай узгоркамі, пра якія, праклінаючы будучь да самай сьмерці ўспамінаць салдаты, якія хадзілі туды і да вайны і ў час вайны на заняткі, дзе іх тэорэтычна і практычна навучалі біць і рэзаць.

Швэйк з Вадзічкам стаялі ля дзьвярэй кватэры пана Каконя. Перад тым, як націснуць гузік званка, Швэйк сказаў:

— Ці чуў ты калі-небудзь прыказку, Вадзічка, што асьцярожнасьць—маці мудрасьці?

— Гэта мяне не кранаецца—адказаў Вадзічка.— Нельга яму даваць час рот разявіць...

— Ды мне таксама няма з кім асабліва лізацца, Вадзічка. Швэйк пазваніў, а Вадзічка моцна сказаў:

— Эй, цвей—і паляціць па ўсіх усходах.

Адчыніліся дзьверы і паказалася ў дзьвярах служанка, якая спыталася па-вэнгерску:

Што трэба.

Nem tudom ¹⁾),— зьняважліва сказаў Вадзічка.— Навучыся, дзеўка, гаварыць па-чэску.

— Verstehen Sie deutsch? ²⁾— спытаўся Швэйк.

¹⁾ Не разумею.

²⁾ Вы разумеце па-нямецку?

— А pischen ¹⁾.

— Also, sagen Sie, der Frau, ich will die Frau spechen, sagen Sie, dass ein Brief ist fon einem Herr, draussen in Kong ²⁾.

Я дзіўлюся з цябе,—сказаў Вадзічка, уваходзячы ўслед за Швэйкам у прадні пакой.—Як гэта ты можаш са ўсякай дрэньню размаўляць?

Зачыніўшы за сабою дзьверы, абодва стаялі ў праднім пакоі. Швэйк заўважыў:

— Добрая абстаноўка. Ля вешалкі нават два парасоны, а вунь тэй Езус на малюнку таксама нядрэжны.

З пакояў, дзе, чутно было, звінелі лыжкі і талеркі, зноў вышла служанка і сказала Швэйку:

— Frau ist gesagt, dass sie hat kà Zeit; wenn wass ist, dass mir geben und sagen ³⁾:

— Also,—урачыста сказаў Швэйк,—der Frau ein Brief, aber halten Kùschen ⁴⁾.

Ён выняў ліст паручніка Лукаша.

Ich,—сказаў ён, паказваючы пальцам на самога сябе,—Antwort warten hier in die Vorzimmer ⁵⁾.

— Што-ж ты ня сядзеш?—сказаў Вадзічка, які сядзеў ужо на крэсьле ля сьцяны.—Вазьмі сабе крэсла. Стаіць, як жабрак. Ня ўніжайся перад гэтым мадаьярам. Будзе яшчэ з ім валтузня, вось убачыш, але я, брат, яму я-к трахну...

— Слухай, спытаўся ён, трохі памаўчаўшы,—дзе гэта ты па-нямецку наўчыўся?

— Самавучкай,—адказаў Швэйк.

Зноў змоўклі. Раптам з пакояў, куды служанка занесла ліст, пачуўся страшэнны крык і шум. Нешта цяжкое грукнула аб падлогу, потым можна было выразна адрозьніць звон разьбітых талерак і шклянак, праз які чуўся роў:

¹⁾ Трошкі (дыялект).

²⁾ Скажэце пані, што я хачу з ёю гаварыць. Скажэце, што для яе ёсьць ліст ад аднаго пана ў праднім пакоі.

³⁾ Пані сказала, што ў яе няма часу, калі што-небудзь трэба, перадайце мне.

⁴⁾ Ліст для пані, але дзяржы язык за зубамі.

⁵⁾ Я пачакаю адказу тут, у праднім пакоі. (Абое гавораць ломанаю нямецкаю моваю).

„Basom azanat, basom az istenet, basom a Kristus marjat, basom az atuadat, baso a vilagot“¹⁾

Расчыніліся дзьверы, і ў прэдні пакой уляцеў пан у расквіце гадоў з падвязанай сурвэткай, размахваючы лістом.

Стары сапер сядзеў бліжэй, і разьюшаны пан напай спачатку на яго: Wass soll das heissen, wo ist der verfluchte Kerl, welcher dieses Briet gebracht hat²⁾.

— Цішэй трохі,—сказаў Вадзічка, устаючы з крэсла.— Асабліва ў нас тут не разыходзяся, а то вылеціш. Калі хочаш ведаць, хто прынёс ліст, дык запытайся ў таварыша. Ды гавары з ім асьцярожна, а то апынешся за дзьвярыма ўраз.

Цяпер прышла чарга Швэйку пераканацца ў красамоўстве разьюшанага пана з сурвэткаю на шыі, які, блытаючы ад злосьці словы, пачаў крычаць, што яны толькі што селі абедать.

— Мы чулі, што вы абедаете,—ломанай нямецкай мовай згадзіўся з ім Швэйк і дадаў па-чэску:—мы таксама былі падумалі, што дарэмна адрываем вас ад абеду.

— Ня ўніжайся,—сказаў Вадзічка.

Разьюшаны пан, на якім ад яго жвавых рухаў сурвэтка трымалася толькі адным рогам, гаварыў далей пра тое, што ён спачатку думаў, што ў лісьце пішацца пра памяшканьне для войска ў гэтым доме, які належыць яго жонцы.

— Тут-бы вмясьцілася досыць шмат войска,—сказаў Швэйк.—Але ў лісьце пра гэта ня пісалася, як вы, напэўна, пасьпелі пераканацца ўжо.

Пан схапіўся за галаву і стаў абвінавачваць афіцэрства. Ён сказаў, што быў таксама падпаручнікам запасу і што ён ахвотна-б служыў на вайскавай службе, але ў яго хворыя ныркі. У яго час афіцэрства ня было такім распусным, каб умешвацца ў чужое сямейнае жыцьцё. Ён пашле гэты ліст у штаб палка, ў Вайсковае міністэрства, ён надрукуе яго ў газэтах...

— Даражэнькі,—з гонарам сказаў Швэйк,—гэты ліст напісаў я, ich geschrieben, kein Oberleutnant. Подпіс падроблены.

¹⁾ Мадзьярская брыдка лаянка.

²⁾ Што гэта павінна азначаць. Дзе гэты пракляты нягоднік, які прынёс ліст.

Unterschrift Name falsch. Мне ваша жонка вельмі падабаецца. Ich liebe ihre Frau. Я закахайся ў вашу жонку па вушы, як сказаў Врхліцкі¹⁾. Капітальная жанчына!

Разьюшаны пан кінуўся на Швэйка, які стаяў з спакойным і здаволеным выглядам, але стары сапёр Вадзічка, які сачыў за кожным рухам пана, падставіў яму ножку, вырваў у яго з рук ліст, якім той увесь час размахваў, і не пасьпеў пан Законь апамятацца, як Вадзічка яго згроб, паднёс да дзвярэй, адчыніў іх аднаю рукою і... нешта забарабаніла па ўсходах.

Здарылася ўсё гэта хутка—як у казцы, калі чорт прыходзіць па чалавека. Ад разьюшанага пана засталася адна толькі сурвэтка. Швэйк яе падняў і далікатна пастукаў у дзверы пакояў, адкуль пяць хвілін таму назад вышаў пан Законь і дзе цяпер чуваць быў жаночы плач.

— Прынёс вам сурвэтакку,—далікатна сказаў Швэйк пані якая ўзрыгвала на канапе.—Каб на яе не наступілі часамі. Усяго найлепшага.

Стукнуўшы абцасамі і ўзяўшы пад казырок, ён вышаў. На ўсходах ня відаць было якіх-небудзь значных сьлядоў барацьбы. Відавочна, усё адбылося так, як і меркаваў Вадзічка, зусім гладка. Толькі ў варотах Швэйк знашоў разадраны каўнерык. Відавочна, тут, калі пан Законь ад страху ўплёўся за вароты, каб ня быць выцягнены на вуліцу, разыграўся апошні акт гэтай трагедыі.

За тое на вуліцы было ажыўленьне. Пана Каконя адцягнулі ў вароты насупраць і адлівалі вадою. А сярод вуліцы біўся, як леў, стары сапёр Вадзічка з некалькімі гонвэдамі і гонвэдзкімі гусарамі, якія заступіліся за свайго земляка. Ён спрытна адмахваўся, як цяпам, штыхом, трымаючы яго за канец папругі. Вадзічка ня быў адзін. Плячо ў плячо з ім біліся некалькі салдат-чэхаў з розных палкоў, якія праходзілі ў гэты час па вуліцы.

Швэйк (як ён сыцьвярджаў потым,) сам ня ведаючы як, апынуўся ў самым гушчары, і, з прычыны таго, што цесака ў яго ня было, у руках у яго апынулася, таксама невядома як, палка аднаго з зьбянтэжаных гледачоў.

¹⁾ Адзін з найбуйнейшых чэшскіх паэтаў.

Цягнулася гэта досыць доўга, але і ўсялякаму хараству бывае канец. Прышоў паліцэйскі кардон і забраў усіх.

Швэйк з задаволеным выглядам крочыў побач з Вадзічкай, нясучы на плячы, як вінтоўку, палку, якую начальнік кардону прызнаў у якасці рэчавага доказу.

Стары сапёр Вадзічка ўсю дарогу ўпарта маўчаў. Толькі ля дзвярэй на гаўптвахту ён задумёна сказаў Швэйку:

— Кажаў я табе, што ты мадзьяраў дрэнна ведаеш!

РАЗЬДЗЕЛ IV

НОВЫЯ ПАКУТЫ

Палкоўнік Шрэдэр не без задаваленьня разглядаў бляды з вялікімі кругамі пад вачыма твар паручніка Лукаша, які варом-мліва не глядзеў на палкоўніка, але ўкрадам, як-бы, вывучаючы нешта, глядзеў на плян разьмяшчэньня вайсковых часьцей у лягеры. Плян гэты быў адзінаю рэччу, якая аздабляла кабінэт палкоўніка. На стала перад палкоўнікам ляжала некалькі газэт з падкрэсьленымі сінім алоўкам артыкуламі. Палкоўнік яшчэ раз прачытаў гэтыя газэты, і, пільна ўглядаючыся ў паручніка Лукаша, сказаў:

— Вы ўжо ведаеце пра тое, што ваш дзяншчык Швэйк арыштаваны, і справа яго, мусіць, будзе, перададзена ў дывізіённы суд?

— Так точно, пан палкоўнік.

— Гэтым, аднак,—многазначна сказаў палкоўнік, гледзячы прасты ў бляды твар паручніка Лукаша,—ўся справа не ліквідавана. Уся тутэйшая грамадзкасьць была ўзбуджана інцыдэнтам з вашым дзяншчыком Швэйкам, але горш за ўсё тое, што ўся гэта гісторыя ставіцца ў сувязь з вашым імем, паручнік. З штабу дывізіі да нас прышоў матэрыял па гэтай справе. Вось газэты, якія вытлумачаюць гэты інцыдэнт. Прачытайце мне гэта ўслых.

Палкоўнік перадаў Лукашу газэты з падкрэсьленымі артыкуламі, і паручнік аднатонна пачаў чытаць іх, як быццам чытаў фразу з хрэстоматыі для дзяцей: „Мёд куды спажыўней і лепш ператраўляецца, як цукар“.

„Дзе гарантыя нашай будучыні?“

— Гэта ў „Пэстэр-Лейдэ?“—запытаўся палкоўнік.

— Так точно, пан палкоўнік,—адказаў паручнік Лукаш і чытаў далей:

„Працяг вайны патрабуе сумеснай дзейнасці ўсіх слаёў насельніцтва Аўстра-Венгерскай монархіі. Калі мы хочам пад накрыццём нашай дзяржавы быць без небяспекі, то ўсе нацыі павінны падтрымліваць адна другую. Гарантыя нашай будучыні ў добраахвотнай пашае аднаго народу другім народам. Нашы адважныя салдаты на фронтах не маглі з вялізарнымі ахвярамі, але, бязупынна, пасоўвацца наперад, каб тыл—гэта політычная артэрыя нашых пакрытых славай армій—ня быў аб'яднаны, калі-б у тыле нашай арміі паднялі галаву элементы, якія разьбіваюць адзінства дзяржавы, сваёю злачыннаю агітацыяй падрываюць цэласць дзяржавы і ўносяць у кругавую паруку народаў нашай монархіі бязладдзе. У гэты гістарычны час мы ня можам моўчкі глядзець на жменьку людзей, якія з-за мясцовых нацыяналістычных меркаванняў спрабуюць разьбіць зьлітнасьць усіх народаў нашай імперыі ў змаганьні за справядлівае пакараньне тых нягоднікаў, якія бяз усялякай прычыны напалі на нашу бацькаўшчыну, каб адабраць у яе ўсе культурныя каштоўнасьці і дасягненьні цывілізацыі. Мы ня можам моўчкі прайсьці паўз гніюсныя ўчынкі асоб з нездаровай псыхолёгіяй, якія спрабуюць разьбіць у сэрцах народу адзінства высокай ідэі. Мы ўжо ня раз звярталі ўвагу нашых чытачоў на тое, што вайсковыя ўстановы павінны са ўсёй строгасьцю выступіць супроць некаторых асоб у чэскіх палках, якія, не зважаючы на слаўныя традыцыі палка, сваім бязглуздым буянствам сеюць насеньне злабы ў нашых венгерскіх варадох і супроць усяго чэскага народу, які цалкам ні ў чым ня вінават і які заўсёды цвёрда стаяў на варце інтарэсаў нашай імперыі, лепшым доказам чаго зьяўляецца цэлы шэраг выдатных палкаводцаў, якія вышлі з чэхаў. Успомнім толькі славутага фэльдмаршала Радэцкага і іншых абаронцаў аўстра-венгерскай магутнасьці! Поўнай процілегласьцю гэтым сьветлым асобам зьяўляюцца некалькі нягоднікаў, якія вышлі з адкідаў чэскага народу, і скарысталі сусьветную вайну для таго, каб пайсьці добраахвотна ў армію з мэтай выклікаць хаос сярод народаў монархіі, праяўляючы пры гэтым нізкія інстынкты. Мы ўжо звярталі ўвагу чытачоў на буянства палка N... у Дэбрыцыне, злаўчынкі якога былі абмяркованы і асуджаны будапэшцкім парлямантам, палка, сьцяг якога быў потым на фронце... (Выкасавана цэнзурай). На чым сумленьні ляжыць гэта ганьба?... (Выкасавана цэнзурай). Хто ўцягнуў у гэта чэскіх салдат?... (Выкасавана цэнзурай). Да чаго даходзіць нахабнасьць прымшых элементаў на нашай венгерскай зямлі, лепш за ўсё сьведчыць інцыдэнт, які быў у горадзе Кіраль-Хідэ на венгерскай тэрыторыі ля Літавы. Да якой нацыянальнасьці належалі салдаты з недалёкага вайсковага лягеру у Мосьце на Літаве, якія напалі на тамашняга гандляра пана Дэюлю Каконя і зьбілі яго? Абавязак улады расьсьледваць гэта злачынства і высьветліць у штабе дыві-

зіі, які, бясспрэчна, ужо заняўся высвятленьнем гэтай справы і, у прыватнасьці, тым, якую ролю ў гэтым нячужаным цікаваньні падданных вэнгерскага каралеўства адыгрывае паручнік Лукаш, імя якога ў горадзе ставяць у сувязь з падзеямі апошніх дзён. Наш корэспондэнт ужо сабраў багаты матэрыял пра ўсю гэту справу, якая ў гэты адказны момант вымагае пакараньня. Чытачы „Пэстэрлэйда“ бясспрэчна, будуць з цікавасьцю сачыць за ходам расьсьледваньня гэтай справы, і мы пазнаёмім іх бліжэй з гэтымі падзеямі вялізарнай важнасьці. Разам з тым мы чакаем офіцыйных паведамленьняў пра кіраль-хідзкае злачынства, зробленае ў дачыненні да вэнгерскага насельніцтва. Мы ўпэўнены, што справа гэта будзе абмяркована будапэшцкім парлямантам, каб нарэшце ўсім стала ясна, што чэскія салдаты, якія праяжджаюць цераз вэнгерскае каралеўства на фронт, не павінны разглядаць зямлю кароны св. Стэфана, як зямлю, узятую імі ў арэнду. Калі-ж некаторыя асобы гэтай нацыянальнасьці, якія так яскрава праявілі ў Кіраль-Хідзе „солідарнасьць“ усіх народаў Аўстра-Вэнгерскай монархіі, яшчэ і цяпер ня ўлічваюць політычнай сітуацыі, то мы-б раілі ім урымсьціцца. У час вайны куля, пятля, суд і штых прымусяць іх падпарадкавацца вышэйшым інтарэсам нашай агульнай бацькаўшчыны“.

— Чый подпіс пад артыкулам, пан паручнік?

— Рэдактара, дэпутата Бэлы-Барабаша, пан палкоўнік.

— Вядомая шэльма! Але раней, чым гэты артыкул трапіў у „Пэстэр-Лейд“, ён быў надрукаваны ў „Пэшты-Хірляп“. Цяпер прачытайце мне офіцыйны пераклад вэнгерскага артыкулу, зьмешчанага ў шопронскай газэце „Шопроні-Наплё“.

Паручнік Лукаш прачытаў услух артыкул, які аўтар з вялікай стараннасьцю аздобіў фразамі накшталт: „Вымаганьні дзяржаўнай мудрасьці“, „дзяржаўны лад“, „людзкая распуста“, „утоптаная ў гразь чалавечая вартасьць“, баль канібалаў“, „збойства лепшых прадстаўнікоў нашага грамадства“, „зграя мамелюкаў“, „закулісныя махінацыі“. Далей усё было паддана ў такім выглядзе, што мадзьяры ў роднай краіне цкуюцца больш за ўсе іншыя нацыянальнасьці.

Адным словам справа стаяла так: прышлі чэскія салдаты, навалілі рэдактара і тапталі яго сваімі салдацкімі чаравікамі. Небарак крычаў ад болю. Нехта ўсё застэнографаваў. „Працэлы шэраг найбольш важных фактаў,—хныкае „Шопроні-Наплё“,—шопронскі друк разумна змоўчвае“.

„Кожны з нас ведае, што такое чэскі салдат у Вэнгрыі і які ён на фронце. Мы ўсё добра ведаем, што вырабляюць чэхі, чыя рука тут кіруе і якія настроі пануюць сярод чэхаў. Праўда, пільнасьць улады занята іншымі справамі першачарговай важнасьці. Аднак яны знаходзяцца ў пэўнай

связі з павесямі агульнага характару, за якімі трэба ўзмацніць нагляд, каб не паўтарылася тое, сьведкамі чаго мы былі ў Кіраль-Хідзе. Учарашні наш артыкул быў у пятнаццаці месцах выкасававы цэнзурай, і нам больш няма чаго рабіць, як толькі заявіць, што і сягоньня па тэхнічных меркаваньнях мы ня маем магчымасьці шырока асьвятліць падзеі, якія адбыліся ў Кіраль-Хідзе. Пасланы намі корэспондэнт пераканаўся на месцы, што ўлада энэргічна ўзялася за гэту справу і шпаркім тэмпам вядзе расьсьледваньне. Дзівіць нас толькі адно, гэта тое, што некаторыя ўдзельнікі гэтага катаваньня да гэтага часу знаходзяцца на волі. Гэта дачыняецца асабліва да таго пана, які па чутках яшчэ да гэтага часу знаходзіцца ў лягеры і да гэтага часу носіць форму свайго „папугайскага палка“ ¹⁾). Прозьвішча яго было названа пазаўчора ў „Пэстэр-Лёйдзе“, і ў „Пэшты-Наплё“. Гэта вядомы чэскі шовініст Лукаш, пра буянства якога будзе пададзена інтэрпэляцыя дэпутатам Гэзай Шаваню ад Кіраль-Хідэкай вобласьці.

— Вось так-жа любя, пан паручнік,—сказаў палкоўнік Шрэдэр,—піша пра вас „Штодазеньнік“, які выходзіць у Кіраль-Хідзе, і прэзбурскія газэты. Але, ■ думаю, гэта вас ужо ня будзе цікавіць, бо ўсе яны пішуць аднолькава. Політычна гэта лёгка растлумачыць, бо ў нас аўстрыйцаў, як немцаў, так і чэхаў, адносіны з вэнграмі яшчэ да гэтага часу вельмі!.. Разумеете, пан паручнік? У гэтым відаць пэўная тэндэнцыя. Вас хутчэй можа зацікавіць артыкул у „Камарненскай вячэрняй газэце“, у якім сьцьвярджаецца, што вы спрабавалі згвалціць паню Каконь проста ў рэстаране ў часе абеду ў прысутнасьці яе мужа, якому вы пагражалі шабляю і прымусілі яго заткнуць ручніком рот сваёй жонцы, каб тая ня крычала. Гэта самыя апошнія весткі пра вас, пан паручнік.—Палкоўнік усміхнуўся і казаў далей:—Улада ня выканала свайго абавязку. Папярэдняя цэнзура тутэйшых газэт таксама ў руках вэнграў. Яны робяць з намі, што хочуць. Наш афіцэр безабаронны супроць абраз вэнгерскага цывільнага жама-журналіста. І толькі пасля нашага гострага выступленьня, а таксама пасля тэлеграмы нашага дывізійнага суду дзяржаўная пракуратура ў Будапэшце прыняла належныя крокі, каб арыштаваць некаторых асоб у вышэйпамяненых рэдакцыях. Больш за ўсё пападзе за гэта рэдактару „Камарнінскай вячэрняй газэты“. Гэты тып да самай сьмерці будзе памятаць сваю вячэрнюю газэту. Дывізійны суд даручыў мне, як ва-

¹⁾ Мянуска 91-га палка па колеры пятліц.

шаму начальніку, зрабіць вам допыт і адначасна пасылае мне пратакол сьледства. Усё-б сышло гладка, каб ня гэты ваш няшчасны Швэйк. Быў з ім нейкі сапёр Вадзічка, у якога пасья бойкі, калі яго прывялі на гаўптвахту, знашлі ваш ліст, пасланы вамі пані Каконь. Дык гэты ваш Швэйк казаў на допыце, што ліст гэты ня ваш, а што напісаў ён сам. Калі-ж яму было загадана, каб ён ліст перапісаў, для таго, каз параўняць яго почырк з почыркам ліста, ён ваш ліст зжор. З канцылярыі палка былі высланы ў дывізіійны суд вашы рапарты для параўнаньня з почыркам Швэйка. Але вось чым гэта скончылася.

Палкоўнік перагартаў справу і паказаў паручніку Лукашу на такое месца:

„Абвінавачаны Швэйк адмовіўся напісаць прадыктаваныя яму фразы сьвярджаючы, што за ноч развучыўся пісаць“.

— Я пан паручнік, наогул не надаю ніякага значэньня таму, што казаў у дывізіійным судзе ваш Швэйк ці гэты сапёр. Швэйк і сапёр кажуць, што ўсё здарылася праз нейкі маленькі жарцік, якога не зразумелі, што на іх напалі цывільныя і што яны адбіваліся, каб абараніць гонар мундзіра. На допыце высьветлілася, што няшчасны ваш Швэйк колёрытная фігура. Так, напрыклад, на запытаньне, чаму ён не прызнаецца, ён паводле пратаколу, адказаў: „Я знаходжуся цяпер якраз у такой сітуацыі, у якой апынуўся раз праз абраз маткі боскай слуга мастака Панушкі. Таму таксама, калі справа дакранулася абразоў, якія ён павінен быў украсьці, нічога іншага не заставалася адказаць, апрача як: „Ну што мне крывёю рыгаць ці што?“ Натуральна, што я, як камандзір палка, паклапаціўся пра тое, каб у газэтах дывізіійны суд даў зьняпраўджаньне ўсіх агідных артыкулаў у тутэйшых газэтах. Сягоньня ўсё гэта будзе разаслана па газэтах і думаю, што я з свайго боку зрабіў усё, што ад мяне залежала, каб загладзіць паднятую гэтымі цывільнымі шэльмамі, агіднымі мадзьярскімі газэтчыкамі, завіруху. Здаецца я гэта ня дрэнна зрэдагаваў.

„Гэтым дывізіійны суд N-ай дывізіі і штаб N-га палка паведамляе, што артыкул, надрукаваны ў вашай газэце пра нібы агідныя ўчынкі салдат

Н-палка, ні ў якой меры не адпавядае сапраўднасьці і ад першага да апошняга радка выдуманы. Сьледства, пачатае супроць вышэй памянёнай газэты, павядзе да строгага пакараньня вінаватых“.

— Дывізіійны суд у сваім адносьніку, пасланым у штаб нашага палка,—гаварыў далей палкоўнік,—прытрымліваецца тае думкі, што гэта—сыстэматычнае цкаваньне, накіраванае супроць вайсковых часьцей, якія праходзяць з Тыслайтаніі ў Транслайтанію. Прытым параўнайце: якая колькасьць войска накіравана з нашага боку, якая з іхнага боку. Скажу вам адкрыта—мне чэскі салдат куды больш падабаецца, як гэта вэнгерская сволач. Варта мне толькі ўспомніць, што пад Белградом вэнгры стралялі па нашым другім маршавым батальёне, які, ня ведаючы, што па ім страляюць вэнгры, пачаў страляць у дэйчмэйстэраў¹⁾ на правым флангу, а дэйчмэйстэры таксама пераблыталі і пачалі страляць па Босьнійскім палку, што стаяў побач з імі. Вось, скажу вам, было становішча! Я якраз абедаяў у штабе брыгады, Дзень перад гэтым мы прымушаны былі жыўца вянглінаю і супам ■ консэрваў, а ў гэты дзень нам згатавалі добры курыны булён, філе з рысам і бухтычкі з шодо. Якраз напярэдадні ў вечар мы павесілі аднаго сэрбскага шынкара ў гэтым гарадку, і нашы кухары знашлі ў яго склепе старое трыццацігадовае віно. Можце сабе ўявіць, як мы ўсе чакалі гэтага абеду. Скончылі мы булён і ўзяліся за курыцу. Раптам перастрэлка, потым гарматная стральба, і наша артылерыя, якая зусім ня ведала, што нашы страляюць адны ў другіх, пачала страляць па лініі нашых, і адна граната грукнула недалёка ад самага штабу брыгады. Сэрбы, мусіць, думалі, што ў нас выбухнула паўстаньне, і пачалі з усіх бакоў нас крыць і перапраўляцца цераз раку. Брыгаднага генэрала клічуць да тэлефона, начальнік дывізіі падняў страшэнны скандал, што гэта там за жывёліна сядзіць на баявым участку. Гэта-ж ён, кажа, толькі што атрымаў загад з штабу арміі пачаць наступ на левы фланг сэрбскіх пазыцый у дзеве гадзіны трыццаць пяць хвілін ночы. Мы стаім у рэзерве і зараз-жа павінны спыніць агонь! Брыгадная тэлефонная станцыя паведамляе, што нікуды ня можа дазваніцца, што толькі

¹⁾ 4-ы вэнскі полк.

штаб 75-га палка перадае „Трымацца да канца“, што яна ня можа дагаварыцца з нашай дывізіяй, што сэрбы занялі ўзвышшы 212, 226 і 327, трэба перакінуць адзін батальён для сувязі, апрача таго, трэба наладзіць тэлефонную сувязь з нашай дывізіяй. Прабуем звязацца з дывізіяй, але сувязі няма, бо сэрбы пакуль што зайшлі з абодвух флангаў нам у тыл і нашу лінію сьціснулі ў трыкутнік, у якім апынуліся пяхота, артылерыя, абоз з усёй аўтоколёнай, харчовы магазын і палавы шпіталь. Два дні я ня злазіў з сядла, а начальнік дывізіі папаў разам з нашым брыгадным у палон. А ва ўсім вінаваты мадзьяры, што пачалі страляць па нашым 2-м маршавым батальёне. Зразумела, віну звалілі на наш полк.—Палкоўнік плюнуў.—Вы самі цяпер, пан паручнік, пераканаліся, як яны выкарысталі ўсю цяпер гэту гісторыю, што адбылася з вамі ў Кіраль-Хідэе...

Паручнік Лукаш саромліва закашляў.

— Пан паручнік—звярнуўся да яго інтымна палкоўнік:— палажыўшы руку на сэрца, колькі разоў вы спалі з паняй Каконь?

Палкоўнік Шрэдэр быў сёння ў вельмі добрым настроі.

— Не раскажайце, пан паручнік, што вы яшчэ толькі пачалі з ёй перапісвацца. У вашы гады я, калі быў на трохтыднёвых топографічных курсах у Ягеры, усе гэтыя тры тыдні нічога іншага не рабіў, як толькі спаў з вэнгеркамі. Кожны дзень з другой: з маладымі, незамужнімі, з панямі больш соліднага ўзросту, замужкамі, якія толькі трапляліся. Працаваў так добрасумленна, што, калі вярнуўся ў полк, ледзь ногі валачыў. Больш за ўсіх спляжыла мяне жонка аднаго адваката. Яна мне паказала, да чаго здольны вэнгеркі. Укусіла мяне пры гэтым за нос і за ўсю ноч ня дала мне вачэй заплюшчыць... „Пачалі перапісвацца“.—Інтымна паляпаў палкоўнік па плячы паручніка,—ведаем мы гэта! Не кажэце, я ўсё сам ведаю. Закруціліся вы з ёю, яе муж дазнаўся пра гэта, а тут ваш дурніца Швэйк... Ведаеце, пан паручнік, ваш Швэйк усё такі хлопец верны. Здрава ён гэта з вашым лістом зрабіў. Такого чалавека, па праўдзе кажучы, шкода. Вось гэта называецца дысцыпліна! Гэтым хлопец мне падабаецца. Ну, вядома, з прычыны ўсяго гэтага сьледства павінна быць спынена. Вас, пан паручнік,

скомпроматаваў друк. Вам тут заставацца нельга. На гэтым тыдні маршавы батальён будзе адпраўлен на рускі фронт. Вы зьяўляецеся старшым афіцэрам у 11-й роте. Гэта рота адправіцца пад вашай камандай. У брыгадзе ўжо ўсё падрыхтавана. Скажэце старшаму пісару, няхай вам знойдзе якога-небудзь іншага дзяншчыка замест Швэйка.—Паручнік Лукаш удзячна паглядзеў на палкоўніка, які гаварыў далей:—Швэйка ■ прыкамандыроўваю да вас у якасьці ордынарца.—Палкоўнік устаў і, падаючы зьбялеламу паручніку руку, сказаў:—Гэтым ўся ваша справа ліквідуецца. Шчасьліва вам ваяваць, каб на ўсходнім фронце выслужыцца. Калі яшчэ калі-небудзь убачымся, заходзьце да нас, ня ўхіляйцеся ад нас, як у Будэйовіцах...

Ідучы дадому, паручнік Лукаш паўтараў сам сабе:

„Ротны камандзір, ротны ордынарэц“. У ваччу яго стаяла постаць Швэйка.

Ротны пісар Ванэк, калі паручнік Лукаш загадаў яму знайсці на места Швэйка якога-небудзь новага дзяншчыка, сказаў:

— А я думаў, што вы, пан обэр-лейтэнант, здаволены Швэйкам,—і пачуўшы, што палкоўнік назначыў Швэйка ордынарцам у адзінаццатую роту,—ускрыкнуў:—Божа нас барані!

*

У арыштанскім бараку пры дывізійным судзе вокны былі з жалезнымі кратамі. Уставалі там паводле інструкцыі ў 7 гадзін раніцы і пачыналі прыбіраць сяньнікі, якія валяліся проста на бруднай падлозе; нар ня было. У адгарожаным кратамі кутку доўгага калідора складвалі, паводле інструкцыі, коўдры. Тыя, хто канчаў прыбіраць, сядзелі на лаўках уздоўж сьцяны і альбо шукалі вошай (тыя, што прышлі з фронту), альбо карталі час апавяданьнямі пра розныя прыгоды. Швэйк разам з старым сапёрам Вадзічкай і яшчэ з некалькімі салдатамі розных палкоў і рознай зброі сядзелі на лаўцы ля дэвярэй.

— Паглядзіце, хлопцы,—сказаў Вадзічка,—на таго вэнгерскага малойчыка, там каля вакна, як ён, сукін сын, моліцца, каб у яго ўсё ішло добра. Ну, хіба не сьвярбляць у вас рукі расквасіць яму храпу?

— За што? Ен добры хлопец,—сказаў Швэйк.—Ён папаў сюды за тое, што не захацеў з'явіцца на прызыў.—Ён—супроць вайны. Сэктант нейкі, а яго заперлі за тое, што ён ня хо-проць вайны. Сэктант нейкі, а яго заперлі за тое, што ён ня хо-ча нікога забіваць і моцна трымаецца за боскую запаведзь. Ну ды яны яму гэтую боскую запаведзь пакажуць. Перад вайною жыў у Моравіі адзін па прозьвішчу Нёмрава. Дык той, калі яго забралі, адмовіўся нават узяць на плячо стрэльбу: гэта, бачыце супроць яго пераконаньняў насіць стрэльбу. Ну, заму-чылі яго ў турме ледзь не да сьмерці, ну, а потым зноў павялі, да прысягі. А ён не, бачыце, прысягаць ня будзе, бо гэта супроць яго пераконаньняў. І паставіў такі на сваім.

— Вось дурань,—сказаў сапёр Вадзічка, яму трэба было пры-сягнуць, а потым на ўсё гэта напляваць. І на прысягу таксама.

— Я ўжо тры разы прысягаў,—абазваўся адзін пехацінец, і вось ужо трэці раз сяджу за дэзэртства. Каб у мяне ня было мэдычнага пасьведчаньня, што я пятнаццаць гадоў таму назад, звар'яцеўшы, ухаўтурыў сваю цётку, мяне-б ужо разоў са тры расстралялі на фронце. А цяпер пакойніца цётхна за-ўсёды выцягвае мяне з бяды, і нарэшце я, можа, з гэтай вайны, выйду цэлым і здаровым.

— А на якое ліха ты, таварыш,—адгукнуўся Швэйк,—ухаўтурыў сваю цётхну?

— На што-ж людзі забіваюць,—адказаў добры хлопец—кожнаму вядома: праз грошы. У гэтай старой было пяць ашчадных кніжак, і якраз ёй прыслалі процанты, калі я да яе, абадраны і абшарпаны, у госьці прышоў. Апрача яе ў мяне на белым сьвеце ня было ніякай радні. Дык ■ прышоў у яе папрасіць, каб яна паклапацілася аба мне, а яна—падла старая! „ідзі працуй, такі малады, дужы ды здаровы хлопец“. Ну, слова за слова, я яе некалькі разоў стукнуў качаргою па галаве і так упрыгожыў яе аблічча, што ўжо сам ня мог пазнаць: цётка гэта ці ня цётка. Сяджу я там у яе на падлозе і ўсё сам у сябе пытаюся: „Цётка гэта ці ня цётка?“ Мяне ў такім стане і знашлі назаўтра там яе суседзі. Потым папаў я ў вар'яцкі дом на Слупох, а потым, калі нас перад вайною прызвалі ў Бог-ніцы на камісію, прызналі мяне вылучаным і я павінен быў ісьці даслужваць вайсковую службу за тыя гады, што пра-валаводзіўся.

Паўз іх прайшоў туды падгалісты змучаны чалавек з венікам.

— Гэта настаўнік з апошняй маршавай роты—паказаў на яго егер, што сядзеў каля Швэйка.—Ідзе падмятаць. Вельмі сумленны чалавек. Сюды папаў за вершык, які сам злажыў.

— Гэй, ты, настаўнік! Ідзі сюды,—паклікаў ён салдата з венікам.

Той з сур'ёзным выглядам падышоў да лаўкі.

— Раскажэце нам пра вошы.

Салдат з венікам адкашляўся і пачаў:

У вошах фронт. Разьюшана скрабецца
То ніжні чын, то ротны камандзір.
Сам генэрал, як леў з вашыма б'ецца,
Раз-по-разу скідае свой мундзір.
Кватэра ў арміі дарэмная для вошак,
На унтэроў ім тройчы напляваць.
Вашан аўстрыйскі, кладучы на ложка
Вош прускую гатоў задалаваць.

Змучаны салдат з настаўнікаў сеў на лаўцы і ўздыхнуў.

— Вось і ўсё. І праз гэта я ўжо чатыры разы быў на допыце ў пана аўдытора.

— Па праўдзе кажучы, пра гэта нават гаварыць ня варта,—паважна сказаў Швэйк.—Уся справа ў тым, каго яны там на судзе будуць лічыць аўстрыйскім вашаном. Добра, што вы дадалі там наконт ложка. Гэтым вы так іх заблытаеце, што яны зусім здурнеюць. Вы толькі ім абавязкова растлумачце, што вашан—гэта салец ад вошы, і што на саміцу-вош можа лезьці толькі салец—вашан. Іначай, з усяе гэтай справы ня выбераццяся. Напісалі, вы гэта, вядома, не для таго, каб з каго-небудзь пакпіць,—гэта ясна. Пану аўдытору скажэце, што пісалі вы гэта для свайго разгарненьня і што як сьвіны салец называецца кныром, так усюды вашынага самца завуць вашаном.

Настаўнік цяжка ўздыхнуў.

— Што я магу зрабіць, калі гэты самы пан аўдытор ня ведае, як належыць, чэскай мовы. Я ўжо яму гэта тлумачыў прыблізна так, але ён на мяне напаў. „Салец вашыны па-чэску завецца—вожак, зусім не вашан“,—сказаў мне пан

аўдытор. Жаночы род — эх вы, а яшчэ адукаваным лічыцеся! — будзе ён вож, дык мужчынскі род будзе яна — важак. Ведаем мы вас!

— Карацей кажучы, — сказаў Швэйк, — ваша справа дрэнная, але траціць надзею ня варта, як казаў цыган Янэчак у Пільзене, калі ў 1879 годзе яго за забойства двух чалавек з мэтай грабежніцтва прысудзілі на шыбеніцу; усё можа павярнуцца ў лепшы бок. І ўгадаў. Яго ў апошнюю хвіліну адвялі ад шыбеніцы. Справа ў тым, што яго нельга было павесіць, бо той дзень, у які ён павінен быў вісець, быў днём нараджэння гасудара імператара. Тады яго павесілі на другі дзень пасля дня нараджэння імператара. Гэтаму хлопцу прываліла яшчэ больш шчасце. На трэці дзень ён быў памілаваны, і прышлося аднавіць яго судовы процэс, бо ўсе доказы гаварылі за тое, што ўсё гэта зрабіў другі Янэчак. Ну, дык яго прышлося выкапаць з магілы на арыштанскіх могілках і рэабілітаваць на пільзенскіх каталіцкіх могілках. А потым толькі высветлілася, што ён эвангеліцкага веравызнання, дык яго пералезлі на эвангеліцкія могілкі, а потым...

— Потым я заеду табе па мордзе, — абазваўся стары сапёр Вадзічка, — чаго гэты хлопец толькі не наведумляе! У чалавека на шыі вісіць дывізійны суд, а ён, шэльма, мне ўчора калі нас вялі на допыт, плявузгаў пра нейкую там іерыхонскую ружу.

— Ды гэта я ня сам выдумаў. Гэта казаў слуга мастака Панушкі, Мацей, старой бабе, калі тая запыталася ў яго: „Як выглядае іерыхонская ружа?“ Ён ёй і растлумачыў: „Вазьмеце кароўскага г..., палажэце яго на талерку, палейце вадою, і яно ў вас зазелее, — гэта і ёсць іерыхонская ружа!“ Я гэтага глупства не прыдумляў, — абараняўся Швэйк, але трэба-ж было што-небудзь сказаць, калі мы разам ідзем на допыт. Я хацеў цябе, Вадзічка, трохі падвесьці.

Ты падвесьціш ужо! — зьняважліва плюнуў Вадзічка. — Чалавек ня прыдумае, як выбрацца з усяе гэтай завірухі на волю, каб як належыць расквітацца з гэтымі мадзьярскімі нягоднікамі, а ён цешыць чалавека якімсьці кароўскім „дабром“. А як я расквітаюся з гэтымі мадзьярскімі саплякамі, сядзячы тут за кратамі? Ды да ўсяго гэтага яшчэ прыходзіцца прыкідвацца перад аўдыторам ледзь ня сябрам-прыцелем гэтых

мадзьяр. Эх, скажу я вам, сабачае жыцьцё! Ну, ды яшчэ калі-небудзь пападзецца мне ў лапы такі малойчык. Я яго раздушу, як клапа! Я яму пакажу „Isten, almege, magyar!“¹⁾). Я з ім разьлічуся! Я яшчэ прымушу пра сябе гаварыць.

Няма чаго нам бедаваць,—сказаў Швэйк:—усё добра будзе. Галоўнае—ніколі на судзе не казаць праўды. Хто дасьць сябе падашукаць і паверыць, што трэба прызнацца,—таму канцы. З прызнаваньня ніколі нічога добрага ня выдзе. Калі працаваў у Мораўскай Остраве, дык там быў такі выпадак. Адзін горнарабочы адзін на адзін, бяз сьведак, зьбіў інжынэра. Адвакат, які яго абараняў, увесь час яму казаў, каб ён ня прызнаваўся, што яму нічога за гэта ня будзе, а старшыня суду па-бацькаўскі ўгаварваў, што прызнаньне паменшыць яго віну. Але тойгнуў сваю лінію, ня можа прызнацца—ды і ўсё тут. Дык вызвалілі яго з прычыны таго, што ён давёў сваю невінаватасьць. У гэты самы дзень быў ён у Брне...

— Езус Марыя!—крыкнуў разьюшаны Вадзічка,—я ўжо больш ня вытрымаю! На чорта ты ўсё гэта расказваеш, ніяк зразумець я гэтага не магу. Учора з намі на допыце быў адзін якраз такі самы. У яго аўдытор пытаецца, кім ён быў да вайскавай службы, а ён адказвае: „Дыміў у Крыжа“—і цягнулася гэта цэлай поўгадзіны, пакуль ён растлумачыў, што разьдзімае мех у каваля па прозьвішчы Крыж. А потым, калі аўдытар запытаўся: „Дык што-ж, вы ў яго ў чалядніках?“—ён пачаў плесьці: „Так точно... адна пакута...

На ўсходах пачуліся крокі і вокліч каравульнага:

— Новы!

— Нашага палка прыбыло,—з радасьцю сказаў Швэйк.—Нябось падхопім у яго акурак.

Дзверы адчыніліся, і ў камэру ўвапхнулі вольнапісанага таго самага, што сядзеў з Швэйкам пад арыштам у Будэйовіцах, а потым быў прыкамандыраваны да кухні аднае з маршавых рот.

— Паквалёны Езус хрыстус,—сказаў ён, уваходзячы, на што Швэйк за ўсіх адказаў:

¹⁾ „Благаславі, божа, мадзьяраў“, пачатак вэнгерскага нацыянальнага гімну.

— Навекі вякоў. Аман!

Вольнапісаны здаволена глянуў на Швэйка, палажыў на падлогу коўдру, што з сабою прынёс, і прысеў на лаўку да чэскай колёніі. Потым ён раскруціў абмоткі, выняў папяросы, якія спрытна былі закручаны ў складкі абмотак, і раздаў іх. Потым выцягнуў з гамаша пакрыты фосфарам кусочак скрыначкі ад запалак і некалькі запалак, спрытна разрэзаных напалам пасярод запалачнай галоўкі, запаліў запалку, асьцярожна закурыў папяросу, даў усім пакурыць і абыхава сказаў:

— Мяне абвінавачваюць у паўстаньні.

— Ня страшна,—супакоіў Швэйк,—глупства.

— Вядома,—сказаў вольнапісаны, — калі мы такім чынам намерваемся выграць вайну з дапамогаю розных судоў. Калі яны ўжо вельмі хочуць са мною судзіцца, няхай судзіцца. Урэшце лішні процэс нічога ня зьменьвае ў агульнай сітуацыі.

— А як-жа ты паўстаў,—запытаўся сапёр Вадзічка, ветла гледзячы на вольнапісанага.

— Адмовіўся я чысьціць сарціры на гаўптвахце,—адказаў вольнапісаны.—Павялі мяне проста да палкоўніка. Ну, а той—вядомая сволач!—пачаў на мяне крычаць, што ■ арыштаваны на падставе палкавога рапарту, а таму зьяўляюся самым звычайным арыштантам, што ён наогул дзівіцца, як гэта мяне зямля носіць і не перастане круціцца ад сораму, што ў шэрагах арміі знаходзіцца чалавек, які носіць форму вольнапісанага і мае права на афіцэрскую годнасьць і які, ня гледзячы на гэта, сваімі паводзінамі можа выклікаць толькі грэблівасьць у свайго начальства. Я адказаў яму, што вярчэньне зямной кулі ня можа быць парушана знаходкаю на ёй такога вольнапісанага, як я, і што закон прыроды мацней за нашыўкі вольнапісанага. Хацеў-бы я ведаць,—кажу,—хто можа мяне прымусіць чысьціць сарціры, якімі я не карыстаюся, хоць на гэта мае права, харчуючыся з сьвінскай палкавой кухні, дзе даюць гнілую капусту і тухлую бараніну. Да гэтага я дадаў, што мяне трохі дзівіць яго здзіўленьне, што як гэта мяне зямля носіць, бо, вядома, праз мяне зямлятрасеньня ніякага ня будзе. Палкоўнік у час мае прамовы толькі скрыгатаў зубамі, як кабыла, калі ёй у горла пападзе мёрзлы бурак, а по-

тым як зараве на мяне: „Дык будзеце чысьціць сарціры ці ня будзеце?“ — „Зусім не, сарціраў чысьціць ня буду“. — „Ня будзеце, няшчасны вольнапёр: „Зусім не, ня буду!“ — „Чэрці вас няхай возьмуць, вы ў мяне вычысьціце не адзін, а сто сарціраў!“ — „Зусім не. Ня вычышчу ні сто, ні аднаго сарціра!“ І вось так без канца. „Будзеце чысьціць?“ — „Зусім не, ня буду чысьціць!“ Мы перакідваліся сарцірамі, як быццам гэта былі дзіцячыя афорызмы з кніжкі для дзяцей малодшага ўзросту Паўліны Моўдрай¹⁾. Палкоўнік бегаў па канцылярыі, як шалёны, нарэшце сеў і сказаў: „Падумайце, як належыць, іначай я вас за мяцеж перадам дывізійнаму суду. Ня думайце, што вы будзеце першым вольнапісаным, які быў у гэту вайну расстраляны! У Сэрбіі мы павесілі двух вольнапісаных 10-й роты, а аднаго з 9-й расстралялі, як ягня. А за што? Усё за іх упартасьць. Тыя два, якіх мы павесілі, адмовіліся закалоць жонку і хлопчыка шабацкага „чужака“²⁾, а вольнапісаны 9-й роты быў расстраляны за тое, што адмовіўся наступаць, адгаворваючыся, што ў яго азызьлі ногі і апрача таго пляскаты ступень. Дык будзеце чысьціць сарціры ці ня будзеце?“ — „Зусім не, ня буду!“ Палкоўнік паглядзеў на мяне і спытаўся: „Слухайце, вы не славянафіл?“ — „Зусім не!“ Пасьля гэтага мяне адвялі і абвясцілі мне, што я абвінавачваюся ў мецяжы.

— Самае лепшае, — сказаў Швэйк, — калі будзеш прыкідвацца ідыётам. Калі я сядзеў у гарнізоннай турме, дык з намі таксама сядзеў адзін разумны адукаваны чалавек, выкладчык гандлёвай школы. Ён зьбег з поля бойкі, і хацелі ўзьняць шумны процэс, на якім ён на страх іншым павінен быў быць засуджаны на шыбеніцу. Ну, а ён з усяго гэтага вельмі проста вылез. Пачаў прыкідвацца, што ён хварэе спадчынай хваробай і на аглядзе заявіў штабному доктару, што ён зусім не дэзэртэр, а што ўжо з малых дзён любіць бадзяцца, і ў яго ад самага нараджэньня вялікае жаданьне закаціцца куды-небудзь далей. Неяк раз ён прачнуўся ў Гамбургу, другі раз — у Лёндане, сам ня ведаючы, як туды трапіў. Бацька яго быў алькоголікам і налажыў на сябе рукі незадоўга да яго нара-

1) Чэская пісьменьніца.

2) Сэрбскі партызан.

джаньня. Маці была простытутка, заўсёды была п'яная і памерла ад белай гарачкі. Малодшая сястра ўтапілася. Старэйшая кінулася пад цягнік. Брат кінуўся з Вышаградзкага чыгуначнага мосту. Дзед забіў сваю жонку, абліўся газаю і падпаліў сам сябе. Бабка з другой радні цягалася з цыганамі і атруцілася ў турме запалкамі. Стрыечны брат некалькі разоў быў пад судом за падпал і ў Картоўзах перарэзаў сабе куском шкла сонную артэрыю. Стрыечная сястра з бацькавай радні кінулася ў Вене з шостага паверху. Абсолютна ніхто не сачыў за яго выхаваньнем, і да дзесяці год ён ня ўмеў гаварыць, бо, калі яму было паўгода і яго спавівалі на стале, усе з хаты нейдзе вышлі, а кошка яго сьцягнула з стала, і ён кідаючыся, стукнуўся галавою. Пэрыодычна ў яго моцна баліць галава, у гэтыя моманты ён сам не памятае, што робіць, і ў такім якраз стане ён пашоў з фронту ў Прагу, і толькі пасля таго, як яго арыштавала „У Флека“ ¹⁾ вайсковая паліцыя, ён апамятаўся. Трэба было бачыць, з якой радасьцю яго вызвалілі ад вайсковай службы! Пяць чалавек салдат, што сядзелі з ім у адной камеры, на ўсякі выпадак запісалі на паперку:

„Бацька—алькоголік. Маці—простытутка.

I. Сястра (утапілася).

II. Сястра (цягнік).

Брат (з моста).

Дзед (жонку, газа, запаліў).

III. Бабка (цыганы, запалкі) і г. д.

Потым, аднаго з паслядоўцаў мэтоду выкладчыка гандлёвай школы, калі ён пачаў плявузгаць тое самае штабному доктару і не пасьпеў яшчэ перабрацца і цераз стрыечнага брата, штабны доктар (гэта быў ужо трэці выпадак!), перапыніў: „А твая стрыечная сястра з бацькавай радні кінулася ў Вене з шостага паверху, за тваім выхаваньнем—абібок ты гэтакі!—ніхто не сачыў, але цябе перавыхаваюць у арыштанскіх ротах“. Ну, яго завялі ў арыштанскія роты, звязалі ў козлы,—і з яго як рукою зняло дрэннае выхаваньне і бацьку-алькоголіка і матку-простытутку, і ён згадзіўся добраахвотна пайсьці на фронт.

¹⁾ Самая популярная ў Празе піўніца.

— Цяпер, — сказаў вольнапісаны, — на вайскавай службе ўжо ніхто ня верыць у спадчыннае вар'яцтва, а то давлялося-б усе генэральныя штабы заперці ў вар'яцкі дом.

За жалезнымі дзвярыма пачулася шчоўканьне ключа, і ў камеру увайшоў профос:

— Пехацінец Швэйк і сапёр Вадзічка—да пана аўдытора. Усталі. Вадзічка зьвярнуўся да Швэйка:

— Вось, шэльмы, кожны дзень допыт, а толку нікага! Ужо лепш-бы—халеры на іх!—засудзілі нас і не прыставалі-б да нас кожны божы дзень. Валяемся тут без работы цэлыя дні, а наўкол цябе бегае гэтулькі мадзьярскай шантрапы...

Ідучы на допыт у канцылярыю дывізійнага суду, якая знаходзілася ў процілеглым баку ў другіх казармах, сапёр Вадзічка і Швэйк гаварылі пра тое, калі-ж іх нарэшце будуць судзіць па-сапраўднаму.

— Усё толькі допыт да допыт,—злаваўся Вадзічка,—хоць-бы карысьць якая з гэтага была. Псуюць толькі чорт што паперы, а тут згніеш за кратамі, а сапраўднага суду і ў вочы ня ўбачыш. Ну, скажы па праўдзе, ці можна-ж іхнюю зацірку жраць? А іхнюю капусту з мерзлаю бульбаю? Чэрці яго ня-хай возьмуць, такой ідыёцкай сусьветнай вайны я ніколі яшчэ ня бачыў. Я думаў, што ўсё гэта будзе зусім іначай.

— А ■ здаволены,—сказаў Швэйк,—яшчэ некалькі гадоў таму назад, — калі я [служыў на тэрміновай службе, — наш фэльдфэбель Сампэра казаў нам: „На вайскавай службе кожны павінен ведаць свае абавязкі!“—і, бывала, так табе пры гэтым заедзе па мордзе, што доўга будзеш памятаць! Ці ня-божчык обэр-лейтэнант Квайзэр, бывала, калі прыдзе аглядаць стрэльбы, дык заўсёды прачытае нам лекцыю пра тое, што салдат не павінен даваць волю пачуцьцям: салдаты толькі жывёла, дзяржава іх корміць, поіць каваю, дае ім тытунь у люльку,—і за гэта яны павінны цягнуць ярмо, як валы.

Сапёр Вадзічка задумаўся і праз хвіліну сказаў:

— Калі прыдзеш, Швэйк, да аўдытара, дык ты не залжыся, а паўтарай тое, што казаў на прошлым допыце, каб мне не папасьціся. Галоўнае, што ты бачыў, як на мяне напалі гэтыя мадзьяры. Бо—што ты ні кажы—мы ўсё гэта рабілі з табою разам.

— Ня бойся, Вадзічка, — супакойваў яго Швэйк. — Галоўнае будзь спакойны, не хвалюйся. Што тут такое — стаць перад якімсьці там дывізіійным судом! Ты б паглядзеў, як у ранейшыя гады такі вайсковы суд рабіў. Служыў у нас на тэрміновай настаўнік Гераль, дык той, калі ўсяму нашаму разьдзелу за кару было забаронена адлучацца ў горад, лежачы на ложку, расказваў, што ў Праскім музэі ёсьць кніга пратаколаў вайсковага суду пры Марыі-Тэрэзіі. Дык там напісана, што тагды ў кожным палку быў свой кат, які караў сьмерцю салдат ад штукі, — адзін тэрэзіянскі талер за галаву. Такі кат, як напісана ў тых пратаколах, у некаторыя дні зарабляў па пяць талераў.

— Вядома, — дадаў Швэйк паважна, — тагды палкі былі большыя і ўвесь час іх папаўнялі з вёсак.

— Калі я быў у Сэрбіі, — сказаў Вадзічка, — дык у нашай брыгадзе вешаў чужакоў за папяросы любви, хто падахвоціцца: калі павесіць мужчыну — даюць дзесятак папярос „Спорт“, жанчыну ці дзіця — пяць. Потым інтэнданцтва пачало эканоміць, і сталі расстрэльваць гуртам. Са мною служыў цыган адзін, пра яго мы доўга ня ведалі, што ён гэтым займаецца. Дзівіліся мы толькі, што яго заўсёды нанач клічуць у канцылярыю. Стаялі мы тагды на Дрыне, і вось раз уночы, калі ён пашоў, нехта ўздумаў папароцца ў яго рэчах, а ў гэтага хама ў рэчавым мяшку — цэлыя тры скрынкі папярос „Спорт“ па сто штук у кожнай. Пад раніцу ён вярнуўся ў нашу адрыву, і мы з ім хутка расправіліся: павалілі мы яго, а Балёўн душыў яго папругаю. Жывучы быў, як кошка. — Стары сапёр Вадзічка сплюнуў. — Не ўдавалася нам яго задушыць — дый годзе! Ужо ён абрабіўся, вочы ў яго вылезьлі, а ўсё яшчэ быў жывы, як недарэзаны певень. Тагды мы сталі разьдзіраць яго, як кошку: два за галаву, два за ногі, і так перакруцілі яму шыю. Потым надзелі мы на яго рэчавы мяшок з папяросамі і кінулі яго, дзе глыбей, у Дрыну.

Хто-ж будзе курыць такія папяросы?! А раніцою сталі яго шукаць...

— Вам варта было адрапартаваць, што ён уцёк, — аўтарытэтна дадаў Швэйк, — што ён ужо даўно да гэтага рыхтаваўся: кожны дзень гаварыў, што зьбяжыць.

— Ці варта было нам яшчэ пра гэта думаць, — адказаў Вадзічка. — Мы сваю справу зрабілі, а пра іншае мы не клапаціліся. Там гэта было проста: кожны дзень хто-небудзь прападаў, а ўжо з Дрыны ня вылоўлівалі. Згодна плылі там па Дрыне ў Дунай распухлы чужак з нашым абязьвечаным запасьніком. Няпрывычныя, калі гэта першы раз убачаць, дык дрыжаць, нібы іх трасца трасе.

— Ім варта даць хіны, — сказаў Швэйк.

Гэтак гаворачы, яны ўвайшлі ў барак, дзе зьмяшчаўся дывізійны суд, і канвойныя іх зараэ-жа завялі ў канцылярыю № 8, дзе за доўгім сталом, укрытым сыціртаю паперы, сядзеў аўдытор Рулер.

Перад ім ляжаў том Збору законаў, на якім стаяла недапітая шклянка гарбаты. З правага боку стаяў крыж з тандэтнай сланёвай косьці і запыленым хрыстом, які безнадзейна глядзеў на падстаўку свайго крыжа, на якой ляжаў попел і акуркі. Аўдытор Рулер аднаю рукой пастуковаў новаю папярочаю па падстаўцы крыжа, на новыя пакуты ўкрыжаванага бога, а другою аддзіраў шклянку ■ гарбатаю, якая прыклеілася да Збору законаў. Ададраўшы шклянку, ён далей гартаў кнігу, узятую ў афіцэрскім сабраньні. Гэта была кніга Фр. С. Краўзэ з многазначным загалоўкам: „Forschungen zur Entwicklungsgeschichte der geschlechtlichen Moral“¹⁾.

Аўдытор захапіўся разглядваньнем рэпродукцый з наіўных малюнкаў мужчынскага і жаночага родавага прыладзьдзя з адпаведнымі вершамі, якія знашоў вучоны Фр. С. Краўзэ ў прыбіральнях бэрлінскага заходняга вакзалу, і не заўважыў, як увайшлі Вадзічка і Швэйк.

Ён адарваўся ад рэпродукцый толькі пасля таго, як Вадзічка закашляў.

— Was geht los?²⁾ — запытаўся ён, перагортваючы далей і шукаючы новых прымітыўных малюнкаў і замалёвак.

— Асьмелюся далажыць, пан аўдытор, — адказаў Швэйк, — колега Вадзічка прастудзіўся і кашляе.

¹⁾ Досьледы разьвіцьця палавой моралі.

²⁾ У чым справа?

Аўдытор толькі цяпер глянуў на Швэйка і Вадзічку. Ён настараўся надаць свайму твару строгі выгляд.

— Нарэшце прыцягнуліся — сказаў аўдытор, рыючыся ў кучы спраў на сталe.—Я загадаў вас паклікаць у дзесяць гадзін, а цяпер ужо зараз адзінаццаць. Як ты стаіш, асёл?— зьвярнуўся ён да Вадзічкі, які асьмеліўся стаяць „вольна“.— Калі скажу „вольна“, можаш рабіць з сваімі нажышкамі, што хочаш.

— Асьмелюся далажыць, пан аўдытор,—абазваўся Швэйк,— у яго раматус.

— Дзяржы язык за зубамі!—сказаў аўдытор Рулер.—Адкажаш, калі ў цябе папытаюцца. Быў ты у мяне ўжо тры разы на допыце, і з цябе нічога ня выцягнеш. Знайду я гэту справу нарэшце ці не знайду? І было-ж мне з вамі, нягоднікамі, клопату! Ну, ды гэта вам так ня пройдзе, дарэмна завальваць суд работай! Ну дык слухайце, крапіўнае насеньне,—сказаў ён, выцягваючы са сьцірты актаў вялікую справу, з загалоўкам: „Швэйк і Вадзічка“. Ня думайце, што праз якую-небудзь дурную бойку вы і далей будзеце ляжаць на баку ў дывізійнай турме і акапаецеся тут часова ад фронту. Праз вас, ёлапаў, мне прышлося тэлефонаваць у суд пры штабе арміі.

Аўдытор уздыхнуў.

— Што ты робіш такую сур'ёзную міну—быццам ня вінаваты.—На фронце ў цябе прападзе ахвота біцца з гоньвадзі,—сказаў аўдытор Швэйку.—Справа пра вас абодвух спыняецца і кожны з вас пойдзе ў свой полк, дзе будзе пакараны ў дысцыплінарным парадку, а потым пойдзеце са сваёю маршавай ротай на фронт. Няхай толькі пападзяцеся яшчэ раз мне ў рукі, нягоднікі! Я вас так вазьму ў работу, што вы доўга будзеце памятаць! Вось вам ордэр аб вызваленні, і трымайце сабе прыстойна. Завядзеце іх у другі нумар.

— Асьмелюся далажыць, пан аўдытор,—сказаў Швэйк,—мы абодва ўсе вашы словы замацавалі ў нашых сэрцах і нявыказна вам удзячны за вашу дабрату. Каб гэта ня было на вайскавай службе, дык я дазволіў-бы сабе назваць вас вала-тым чалавекам. Мы абодва вас вельмі просім дараваць нам

за тое, што вам прышлося праз нас гэтулькі клапаціцца. Па праўдзе кажучы, мы гэтага не заслужылі.

— Выбірайцеся вы нарэшце к чортавай матары!—крыкнуў на Швэйка аўдытор.—Каб не заступіўся за вас палкоўнік Шрэдэр, дык ня ведаю, чым-бы ўся гэта справа скончылася.

Вадзічка адчуў сябе ранейшым Вадзічкаю толькі ў калідоры, калі яны пашлі разам з канвоем у канцылярыю № 2.

Салдат, які іх вёў, баяўся спазьніцца на абед і скаваў ім:

Дык вы, хлопцы, трошкі прыбаўце кроку. Цягняцеся, як вошы.

На гэта Вадзічка сказаў канваіру, каб ён вельмі не разыходзіўся, шчасьлівы яго бог, што ён чэх, а каб ён быў мадзьяр, ён разадраў-бы яго, як селядца.

З прычыны таго, што вайсковыя пісары пашлі з канцылярыі на абед, канваір, які вёў Швэйка і Вадзічку, прымушан быў завесьці іх назад у арыштанскае памяшканьне дывізійнага суду. Канваір на чым сьвет стаіць праклінаў зьненавідную расу вайсковых пісaroў.

— Таварышы зноў вылавяць у мяне ўсю тлустасьць з супу,—закрычаў ён трагічна,—а замест мяса пакінуць адны жылы. Учора вось таксама вадзіў двух у лягер, а нехта ў мяне жор палавіну пайка, які за мяне атрымаў.

— Вы ў дывізійным судзе апрача жраньня ні пра што іншае ня думаеце,—сказаў павесялелы Вадзічка.

Калі Швэйк і Вадзічка казалі вольнапісанаму, як скончылася іх справа, ён ускрыкнуў!

— Дык, значыць, у маршавую роту,—сябры! „Пажадаем-жа, каб вецер служыў у дарогу вашай экскурсіі“, як напісалі-б у часопісі чэскіх турыстаў. Падрыхтоўчая праца да экскурсіі ўжо скончана. Начальства пра ўсё загадзе паклапацілася. А вы, запісаныя, як удзельнікі экскурсіі ў Галіцыю, адпраўляйцеся ў дарогу ў вясёлым настроі із лёгкім сэрцам. З цёплым пачуцьцём сустрэньце вобласць, якая пазнаёміць вас з акапамі. Прыгожае і цікавае відовішча. Вы адчуеце сабе на далёкай чужыне, як дома, як у роднай краіне, амаль як у сваёй сям'і. З узнятым пачуцьцём вы ўвойдзеце ў вобласць, пра якія яшчэ стары Гумбольд сказаў: „Ва ўсім сьвеце я ня

бачыў большага хараства, як гэта дурнецкая Галіцыя!“ Багата практыка, набытая нашай пераможнай арміяй пры адступленьні з Галіцыі пасля першага паходу, бясспрэчна будзе таёю зоркаю, якая будзе паказваць шлях пры складаньні програмы другога паходу. Толькі наперад проста ў самую Расію і ад радасьці выпусьціце ў паветра ўсе патроны!

Пасля абеду перад тым, як Швэйку і Вадзічку ісьці ў канцылярыю, да іх падышоў няшчасны настаўнік, што склаў верш пра вошы і, адвёўшы абодвух у бок, таямніча сказаў:

— Не забудзьцеся, калі будзеце ў рускіх, зараз-жа сказаць рускім: „добры дзень, рускія браты, мы браты-чэхі, мы не аўстрыйцы“.

Калі яны выходзілі з казармаў, Вадзічка, жадаючы дэманстрацыйна выказаць сваю нянавісьць да мадзьяраў і паказаць, што нават арышт ня мог пахіснуць і зламаць яго пераконаньняў, наступіў мадзьяру, які прынцыпова адмаўляў вайсковую службу, на нагу і закрычаў на яго:

— Абуйся, куксач!

— Шкода, што нічога не адказаў,—нездаволеная сказаў сапёр Вадзічка Швэйку,—Дарэмна нічога не сказаў. Я-б яго мядзьярскую храпу разадраў ад вуха да вуха. А ён, дурніца, маўчыць і дазваляе наступаць сабе на нагу. Чэрці яго няхай возьмуць, Швэйк, злосьць мяне бярэ, што нас не засудзілі! Гэтак выходзіць, што з нас як-бы кпяць. А мы-ж, па праўдзе кажучы, біліся, як львы. Гэта ты вінават, шта нас не засудзілі, а далі нам такое пасьведчаньне, як быццам мы і біцца, як мае быць, ня ўмеем. За каго яны нас лічаць? Усё-ж такі гэта быў зусім нядрэнны канфлікт.

— Любы мой,—сказаў дабрадушна Швэйк,—я па праўдзе кажучы, як належыць не разумею, чым ты нездаволен. Дывізіяны-ж суд прызнаў нас за абсалютна прыстойных людзей, супроць якіх ён нічога ня мае. Праўда, я пры допыце ўсяляк выкручваўся, гэта так трэба. „Ваш абавязак хлусіць“, казаў заўсёды адвакат Бас сваім кліентам. Калі мяне аўдытор пытаўся: „Чаго вы ўварваліся ў кватэру пана Каконя?“—дык я яму на гэта проста адказаў: „Я думаў, што мы бліжэй за ўсё пазнаёмімся з панам Каконем, калі будзем хадзіць да яго ў госьці“. Пасля гэтага аўдытор ужо больш нічога ў мяне ня пытаўся.

Гэтага было яму зусім досыць. Памятай, брат, заўсёды,—разважаў Швэйк далей,—вайскаваму суду нельга прызнавацца. Калі я сядзеў у турме пры гарнізонным судзе, дык у суседняй камеры адзін салдат прызнаўся, а калі рэшта арыштантаў пра гэта даведалася, дык „накрылі яго коўдрай“¹⁾ і прымусілі яго адрачыся ад свайго прызнання.

— Калі-б я зрабіў што-небудзь ганебнае, дык ня прызнаўся-б,—сказаў сапёр Вадзічка.—Ну, а калі мяне гэты тып аўдытор проста пытае: „Біліся?“ Дык я яму адказаў: „Так, біўся“.—„Ці зьбілі каго-небудзь?“—„Так точно, пан аўдытор“.—„Ці дайшла справа да калецтва?“—„Вядома, пан аўдытор“. Няхай ведае, з кім гаворыць. Які сорам, што нас вызвалілі! Гэтак выходзіць, быццам ён ня хоча верыць, што я схвастаў аб гэтых мядзьярскіх хуліганаў сваю папругу, што я іх на макарону зрабіў і наставіў ім гузоў і ліхтароў. Ты-ж быў пры гэтым, як на мяне напалі тры мядзьярскія халуі і як праз хвіліну ўсе яны ляжалі на зямлі і ■ іх тапатаў нагамі. І пасля ўсяго гэтага нейкі там аўдыторскі смаркач спыняе сьледства. Гэта ўсёроўна, як-бы ён мне сказаў: „Кожная з...—лезе яшчэ біцца!“ Як толькі скончыцца вайна, і я буду ў цывільным, я яго, сапляка, знайду і пакажу яму, як ■ ўмею біцца! Потым прыеду сюды ў Кірал-Хіду і наладжу тут такі мардабой, што яшчэ ў сьвеце такога ня было! Людзі будуць хавацца ў скляпы, як толькі пачуюць, што я прышоў паглядзець на іх кіральхідзкіх валацуг, на гэтых басякоў, на гэтых шэльмаў!

*

У канцылярыі справа была скончана як бач. Фэльдфэбель з тлустымі яшчэ ад абеду губамі, падаючы Швэйку і Вадзічку паперы і зрабіўшы пры гэтым надзвычайна сур'ёзны твар, не абышоўся без прамовы перад імі абодвымі, у якой апэляваў да іх вайскавага духу. Прамову сваю (ён быў сілескі паляк) фэльдфэбель аздобіў каралямі свайго дыялекту. Разьвітваючыся, Швэйк сказаў Вадзічку:

— Як толькі скончыцца вайна, зайдзі мяне даведацца. Я кожны вечар з шасьці гадзін „У Келіха“ на Боішчы.

¹⁾ Арыштантаў зьбіваюць таварыша, які перад імі правініўся, накрываючы коўдрай, каб не пазнаў, хто б'е.

— Вядома прыду,—адказаў Вадзічка,—скандалы-ж там бываюць?

— Кожны дзень—абяцаў Швэйк,—а ўжо калі будзе вельмі ціха, дык мы, паводле нашых сіл, самі што-небудзь наладзім.

Сябры разышліся, і, калі ўжо былі досыць далёка адзін ад другога, стары сапёр Вадзічка крыкнуў Швэйку:

— Дык ты там паклапаціўся ўжо пра якое-небудзь для мяне разгарненне, калі я куды прыду!

На гэта Швэйк крыкнуў:

— Ды глядзі ж, прыходзь пасля вайны!

Адышліся яшчэ адзін ад другога і раптам пачуўся з-за вугла другога шару баракаў голас Вадзічкі:

— Швэйк! Швэйк! Якое падаюць „У Келіха“ піва?

Як рэха адгукнуўся Швэйк:

— „Вялікапаповіцкае!

— А я думаў, што сьміхоўскае!—крычаў здалёк сапёр Вадзічка.

— Ёсьць там і дзяўчаты!—крычаў Швэйк.

— Дык, значыць, пасля вайны ў шэсьць гадзін вечара,—крычаў здалёк Вадзічка.

— Прыходзь лепш а палове сёмай, можа ■ спазьнюся!—адказаў Швэйк.

Потым пачуўся яшчэ, ужо вельмі здалёк, голас Вадзічкі.

— А ў шэсьць гадзін прыйсьці ня здолееш?

— Прыду ў шэсьць!—пачуў Вадзічка адказ таварыша.

Так разлучыліся ўдалы ваяка Швэйк з старым сапёрам Вадзічкам.

Сябры ў момант разьвітаньня

З надзеяй шэпчуць: „Да спатканьня“¹⁾.

РАЗЬДЗЕЛ V

З МОСТА НА ЛІТАВЕ Ў СОКАЛ

Раззлаваны паручнік Лукаш бегаў па канцылярыі адзінаццатай маршавай роты. Гэта была цёмная дзіра ў адрыве, дзе зьмяшчалася рота, адгароджаная толькі дошкамі ад калідора. У канцылярыі стаяў стол, два крэсла, бутэлька з газаю

¹⁾ Песенька аўстрыйскіх немцаў.

і ложка. Перад Лукашом стаяў старшы пісар Ванэк, які скла-
даў у гэтым памяшканні ведамасьці на салдацкую пэнсію,
вёў справаздачнасьць пра салдацкую кухню, адным словам,
быў міністрам фінансаў усяе роты, праводзіў тут цэлы божа-
дзень, тут-жа і спаў. Ня дзвярэй стаяў тоўсты пехацінец,
які аброс барадою, як краканош¹⁾. Гэта быў Балёўн, новы
дзяншчык паручніка, да вайскавай службы мельнік, з-пад
Чэскага Крушлова.

— Няма чаго сказаць, знайшлі вы мне дзяншчыка,—звяр-
нуўся паручнік Лукаш да старшага пісара,—вельмі вам дзякую
за такі сюрпрыз! У першы-ж дзень пасылаю яго па абед у
афіцэрскую кухню, а ён, пакуль прынёс, дык зжор палавіну
майго абед.

— Выбачайце, я яго разьліў,—сказаў тоўсты вялікан.

— Згодзімся, што так. Разьліць можна суп ці падліўку,
але не франкфурцкае смажэньне. Ты-ж ад смажэньня пры-
нёс такі кусочак, што яго пад ногаць схваць можна. Ну,
а куды ты дзеў яблычны пірог?

— Я...

— Няма чаго лгаць. Ты яго зжор!

Апошняе слова паручнік сказаў так строга і так энэргічна,
што Балёўн на ўсякі выпадак адступіў на два крокі.

— Я сягоньня даведваўся на кухні, што ў нас было на абед.
Быў суп з фрыкадэлькамі з пячонкі. Куды ты дзеў фрыка-
дэлькі? Ідучы павыцягваў? Ясна, як дзень. Апрача таго была
вараная ялавічына з агурком. Куды яна дзелася? Таксама
зжор. Два кускі франкфурцкага смажэньня, а ты прынёс мне
толькі паўкусочка. Ну? Два кускі яблычнага пірага. Куды іх
дзеў? Напхаўся, паршывая і брудная сьвіньня? Кажы, куды
дзеў яблычнае пірожнае? Можа, ты ў гразь яго ўпусьціў?
Ну, шэльма! Пакажы мне тое месца, дзе ляжыць гэты кусок
у гразі. Можа, як назнарок, прыбег туды сабака, знашоў гэты
кусок і панёс яго? Божухна ты мой, Езус хрыстус! Я так
наб'ю табе морду, што яна будзе ў цябе, як ражка! Гэта сво-
лач асьмеляецца яшчэ хлусіць! Ведаеш, хто цябе бачыў?
Старшы пісар Ванэк. Ён сам прышоў да мяне і кажа: „Асьме-

¹⁾ Чэскі казачны герой.

люся далажыць, пан паручнік, ваш Балёўн жарэ, сукін сын ваш абед. Гляджу я ў вакно, а ён напыхаецца, як быццам цэлы тыдзень нічога ня еў". Слухайце, старшы пісар, няўжо вы не маглі знайсці горшую жывёліну за гэтага малойчыка?

— Асьмелюся далажыць, пан обэр-лейтэнант, мне паказалася, што з усяе маршавай роты Балёўн найбольш для гэтага падыходзіць. Гэта такая дубіна, што ня мог наўчыцца зрабіць ніводнага прыёму з стрэльбай, і каб яму даў у рукі вінтоўку, дык ён-бы яшчэ бяды нарабіў. Нядаўна, страляючы халастымі набоямі, чуць не прастрэліў вока свайму суседу. Я думаў, што ён, прынамсі, будзе годны на гэту службу.

— Зжэрці абед свайго афіцэра!—сказаў Лукаш.—Як быццам яму не хапае свае порцыі. Ну цяпер, думаю, ты ўжо не галодны?

— Асьмелюся далажыць, пан обэр-лейтэнант, я заўсёды галодны. Калі ў каго застаецца хлеб, дык я тут-жа выменьваю яго на папярсы і ўсё мне мала, такі ўжо я ўрадзіўся. Думаю: ну цяпер ужо наеўся—адно-ж не! Хвіліну пачакаўшы, пачынае у мяне зноў у жываце бурчаць, як да яды, і глядзіш, ён, сьцэрва, зноў не дае мне спакою. Іншы раз думаю, што ўжо сапраўды хопіць, што больш у мяне ўжо ня ўлезе, дык дзе вы бачылі! Як убачу, што хто-небудзь есць ці пачую які-небудзь пах, дык зразу ў жываце, быццам яго памялом вымялі: зноў ён пачынае заяўляць пра свае правы. Я тагды гатоў хоць цывікі глытаць! Асьмелюся далажыць, пан обэр-лейтэнант,—я ўжо ня раз прасіў: ці ня можна мне атрымоўваць падвойную порцыю. Праз гэта я быў у Будэйовіцах у палкавога доктара, а той замест падвойнай порцыі засадзіў мяне на два дні ў шпіталь і прапісаў мне ў дзень толькі кубачак чыстага бульёну. „Я,—кажа,—пакажу табе, нягоднік, як табе твае порцыі не хапае! Прыдзі толькі яшчэ раз, дык пойдзеш адгэтуль, як шчэпка". Мне ніяк нельга, пан паручнік, глядзець на смачныя рэчы, ды і простыя выклікаюць у мяне такія апэтыт, што ў мяне сьлінка цячэ. Асьмелюся прасіць, пан обэр-лейтэнант, зрабеце такую боскую ласку, загадайце, каб мне давалі падвойную порцыю. Калі мяса ня будзе, дык хоць-бы бульбу давалі, кнэдлікі, трошкі падліўкі, гэта-ж заўсёды застаецца.

Досыць з мяне тваіх нахабных выбрыкаў!—адказаў паручнік Лукаш.—Ці бачылі вы калі-небудзь, старшы пісар, больш нахабнага салдата, як гэты асталоп: зжор абед ды яшчэ хоча, каб яму выдавалі падвойную порцыю. Гэты абед табе праз бок вылязе! Старшы пісар,—звярнуўся ён да Ванэка,—завядзеце яго да капрала Вайдэнгофэра, няхай той яго мацней прывяжа на дварэ каля кухні на дзьве гадзіны, калі будуць раздаваць гуляш. Няхай прывяжа вышэй, каб ён трымаўся толькі на самых пальчыках і бачыў, як у катле варыцца гуляш. Ды зрабеце так, каб нягоднік гэты быў яшчэ прывязаны, калі будуць раздаваць гуляш, каб у яго сьлінка пацякла, як у галоднай сукі, каля тая аціраецца ў кілбасьні, скажэце кухару, няхай яго порцыю падзеліць і аддасьць.

— Слухаю, пан обэр-лейтэнант. Хадзем, Балёўн.

Калі яны ўжо выходзілі, паручнік затрымаў іх у дзьвярах і, гледзячы проста ў служаны твар Балёўна, пераможна сказаў:

— Ну што? Дабіўся свайго? Прыемнага апэтыту! А калі яшчэ раз зробіш са мною такую штуку, я цябе адразу пашлю ў вайскова-палявы суд.

Калі Ванэк вярнуўся і абвясціў, што Балёўн ужо прывязаны, паручнік Лукаш сказаў:

— Вы мяне, Ванэк, ведаеце, я ня люблю гэтага рабіць, але ня мог зрабіць іначай. Па-першае, вы ведаеце, што калі нават у сабакі адбіраюць, костку, дык, і яна агрызаецца. Я не хачу, каб каля мяне жыў нягоднік. Па-другое, тая акалічнасьць, што Балёўн прывязаны, мае вялікае моральнае і психолёгічнае значэньне для ўсяе каманды. За апошні час хлопцы, як толькі пападуць у маршавы батальён і ведаюць, што іх заўтра ці паслязаўтра адправяць на пазыцыі, робяць усё, што ім уздумаецца.—Паручнік са змучаным выглядам ціха гаварыў далей:—Пазаўчора ў час начных манэўраў павінны былі мы дзейнічаць супроць вучэбнай каманды вольнапісаных за цукравым заводам. Першы разьдзел, які ішоў у авангардзе пад маёй камандай па шашы, больш-менш захоўваў цішыню, але другі, што павінен быў ісьці налева і раставіць пад цукровым заводам дзоры, той трымаў сябе, як моладзь, што варочаецца з загараднай прагулкі. Пяюць сабе і стукаюць на-

гамі, аж у лягеры чуваць было. Апрача таго на правым флангу ішоў на рэкогносцыроўку мясцовасьці каля лесу трэці разьдзел. Гэта было ад нас на адлегласьці прынамсі хвілін на дзесяць хады, а ўсё-ж добра відаць было, што гэтыя шэльмы кураць: усюды агнявыя кропкі. А чацьверты разьдзел, той, што павінен быў быць ар'ергардам, чорт ведае якім чынам раптам зьявіўся перад нашым авангардам, так што мы палічылі яго за няпрыяцеля, і я сам павінен быў адступіць перад сваім ар'ергардам, які наступаў на мяне. Гэта была адзінаццатая маршавая рота, якую цяпер мне далі. Што я з гэтай каманды магу зрабіць? Як яны будуць трымацца ў часе бою.

Пры гэтых словах Лукаш з тварам пакутніка злажыў рукі, як быццам зьбіраўся маліцца, а нос у яго выцягнуўся.

— Вы на гэта, пан паручнік, не зьвяртайце ўвагі,—стараўся супакоіць яго старшы пісар Ванэк.—Ня варта пра гэта і думаць. Я вось ужо быў у трох маршавых ротых, і кожную з іх разам з усімі батальёнамі раскалешмацілі, а нас адпраўлялі зноў формавацца. Усе гэтыя маршавыя роты былі аднагоршая за другую і ніводнай з іх вось на столечкі ня была лепшаю за вашу, пан обэр-лейтэнант. Горшаю за ўсе была 9 ая. Тая з сабою пацягнула ў палон усіх унтэраў і ротнага камандзіра. Мяне выратавала толькі тое, што я адправіўся ў палкавы абоз па ром і віно, і яны зрабілі ўсё гэта без мяне. А ці ведаеце вы, пан обэр-лейтэнант, што ў час апошніх начных манэўраў, пра якія вы былі ласкавы расказваць, каманда вольнапісаных, якая павінна была абыйсьці нашу маршавую роту, заблудзіла і вышла да Нэзыдэрскага возера? Маршыруе сабе ўсё далей і далей аж да самай раніцы, а выведныя патрулі—дык тыя проста ўлезлі ў балота. А вёў яе сам пан капітан Сагнэр. Яны-б дайшлі аж да самай Шопроні, каб не разьвіднелася!—гаварыў далей канфідэнцыяльным тонам старшы пісар, які смакаваў такія здарэньні; ніводнае з іх не магло схавацца ад яго ўвагі.—Ці ведаеце вы, пан обэр-лейтэнант,—сказаў ён, інтымна падміргваючы Лукашу,—што пан капітан Сагнэр будзе назначаны камандзірам нашага маршавага батальёну? Раней—як пра гэта казаў фэльдфэбель Гэгнэр з штабу—спачатку меркавалася, што камандзірам, як самы

старшы з нашых афіцэраў, будзеце назначаны вы, а потым нібы прышоў у брыгаду загад з дывізіі, што назначан пан капітан Сагнэр...

Паручнік Лукаш прыкусіў губу і закурыў папяросу.

Пра ўсё гэта ён ужо ведаў і быў пераконаны, што з ім абыходзяцца несправядліва. Капітан Сагнэр ужо два разы абышоў яго ў чыне. Аднак Лукаш толькі сказаў:

— Не ў капітане Сагнэры справа...

— Ня вельмі што гэта мне падабаецца,—інтымна заўважыў старшы пісар.—Расказвайце мне фэльдфэбель Гэгнэр, што пан капітан Сагнэр у пачатку вайны ўздумаў недзе ў Чорнагорыі выслужыцца і гнаў адну за другой роты свайго батальёну пад агонь кулямётаў проста на сэрбскія пазыцыі, ня глядзячы на тое, што гэта была зусім пагібельная справа і пяхоце наогул там ня было чаго рабіць, бо сэрбаў з тых скал магла зняць толькі артылерыя. З усяго батальёну засталася толькі восемдзесят чалавек; сам пан капітан Сагнэр быў паранены ў руку, потым у больніцы заразіўся яшчэ дэзынтэрыяй і толькі пасля гэтага з'явіўся ў нас у палку ў Будэйовіцах. А ўчора як быццам гаварыў у афіцэрскім сабраньні, як ён марыць пра фронт, што ён гатоў палажыць увесь маршавы батальён, але сябе пакажа і дастане вышэйшы ордэн за сваю работу (на сэрбскім фронце ён дастаў фігу з маслам), але цяпер ён ці ляжа касьцямі з усім маршавым батальёнам, ці набудзе годнасьць падпалкоўніка, але маршавому батальёну прыдзецца крута. Я так думаю, пан обер-лейтэнант, што гэта рызыка і нас закранае. Нядаўна казаў фэльдфэбель Гэгнэр, што вы вельмі ня ладзіце з панам капітан Сагнэрам і што ён у першую чаргу пашле нашу 11-ю роту ў бой на самае небясьпечнае месца.

Старшы пісар уздыхнуў.

— Я так думаю, што ў такой вайне, як гэта, калі гатулькі войска і пры такой расьцягненасьці лініі фронту, хутчэй можна дасягнуць посьпеху добрым манэўраваньнем, як адчайнымі атакамі. Я быў сьведкай гэтага пад Дукляю, калі быў у 10-й маршавай роце. Тагды ўсё сышло вельмі гладка, камандавалі „не страляць!“—мы не стралялі, а чакалі, пакуль рускія да нас падыйдуць. Мы-б іх забралі ў палон бяз ніводнага стрэлу,

толькі тагды, каля нас на левым флангу стаялі ідыёты апалчэнцы, дык тыя так спужаліся, што ідуць рускія, што пачалі ўцякаць з гары па сьнягу, як на коўзанцы. Ну мы атрымалі загад, дзе пісалася, што рускія прарвалі левы фланг і што мы павінны адыйсці да штабу брыгады. Я тагды быў у штабе брыгады, куды прынёс на подпіс ротную харчовую кнігу, бо ня мог знайсці свайго палкавога абозу.

У гэты час у штаб брыгады пачалі прыбываць па адным хлопцы з 10-й маршавай роты. Да вечара іх прыбыло сто дваццаць чакавек, а рэшта, як казалі, быццам заблудзілі, адступаючы, і з'ехалі па сьнягу проста да рускіх, як на табагане ¹⁾).

Нацярпеліся мы там страху, пан обэр-лейтэнант. У рускіх у Карпатах былі пазыцыі і ўнізе і ўгары. А потым, пан обэр-лейтэнант, пан капітан Сагнэр...

Дайце вы мне спакой з панам капітанам Сагнэрам!—сказаў паручнік Лукаш.—Я сам усё гэта добра ведаю. Ня думайце толькі, калі ласка, што пачнецца бой, вы зноў выпадкова апыніцеся дзе-небудзь у абозе і будзеце атрымоўваць ром і віно. Мяне папярэдзілі, што вы моцна п'яце, і, глянуўшы на вашы чырвоныя носы, зразу ўбачыш, з кім маеш справу.

— Гэта ўсё з Карпат, пан обэр-лейтэнант. Там нехаця прыходзіцца гэта рабіць: абед нам прыносілі халодны, у акопах у нас быў сьнег, агонь раскладаць няможна было, з намі-б здарылася тое, што ■ іншымі маршавымі ротамі, дзе ня было рому, і людзі памерзлі. Але затое ў нас ва ўсіх былі ад рому чырвоныя насы, і гэта таксама было нядобра, бо з батальёну прышоў загад, каб у выведку пасылаць тых з каманды, у каго чырвоныя насы.

— Цяпер зіма ўжо прайшла,—многазначна сказаў паручнік.

— Ром, які віно, пан обэр-лейтэнант, на фронце вельмі патрэбны ва ўсякую пару году. Яны, так сказаць, падбадзёрваюць. За паўкацялка віна і чвэртку літра рому салдат вам пойдзе біцца, з кім хочаце. Што гэта за жывёліна зноў стукае ў дзверы, ня можа прачытаць, ці што, на дзверах: „Ня стукаць“.

— Зайдзеце.

¹⁾ Саші.

Паручнік Лукаш павярнуўся ў крэсьле да дзвярэй і ўбачыў, што дзверы павольна і ціха адчыняюцца. І таксама ціха ў канцылярыю 11-й роты ўвайшоў удалы ваяка Швэйк, аддаючы чэсьць ужо ў дзвярах. Мусіць, ён аддаваў чэсьць ужо тагды, калі стукаў у дзверы, чытаючы надпіс „Ня стукаць“.

Швэйк трымаў руку ля казырка, і гэта вельмі падыходзіла да яго бясконца спакойнага бесклапотнага аблічча. Ён выглядаў, як грэцкі бог крадзяжу, адзеты ў простую форму аўстрыйскага пехацінца.

Паручнік Лукаш на момант міжвольна заплюшчыў вочы пад ласкавам паглядам удалага ваякі Швэйка. Напэўна з такою любасьцю глядзеў блудны, згублены і зноў вернуты сын на свайго бацьку, калі той у гонар яго пёк на ражне барана.

Асьмелюся далажыць, пан обэр-лейтэнант, я зноў тут,— пачуўся ў дзвярах голас Швэйка з такой адкрытай прастатой, што паручнік Лукаш зразу апамятаваўся.

З таго самага моманту, калі палкоўнік Шрэдэр сказаў, што зноў пасадзіць яму на шыю Швэйка, паручнік Лукаш кожны дзень у думках аддаваў момант спатканьня.

Кожную раніцу ён думаў: „Сягодня ён ня зьявіцца. Напэўна, ён там яшчэ чаго-небудзь начварыў, і яго там яшчэ патрымаюць“.

І ўсе гэтыя камбінацыі Швэйк разбурыў сваім мілым і простым зьяўленьнем.

Швэйк спачатку глянуў на старшага пісара Ванэка—і, зьвярнуўшыся да яго з прыемнай усмешкай, падаў паперы, якія выцягнуў з кішэні шыняля.

— Асьмелюся далажыць, пан старшы пісар, гэтыя паперы, якія мне выдалі ў палкавой канцылярыі, я павінен аддаць вам. Гэта наконт мае пэнсы і пайка.

Швэйк трымаўся ў канцылярыі 11-й маршавай роты так вольна і смела, як быццам ён з Ванэкам быў у самых сяброўскіх адносінах. На ўсё гэта вайсковы пісар рэагаваў толькі словамі:

— Палажэце гэта на стол.

— Будзьце ласкавы, старшы пісар, пакіньце нас з Швэйкам адных,— сказаў, уздыхнуўшы, паручнік Лукаш.

Ванэк вышаў і стаў за дзвярыма падслухаць, пра што яны будуць гаварыць.

Спачатку ён нічога ня чуў. Швэйк і паручнік Лукаш маўчалі і доўга глядзелі адзін на аднаго. Лукаш глядзеў на Швэйка, нібы хацеў яго загіпнотызаваць, які пеўнік, які стаіць супроць куркі і рыхтуецца на яе ўскочыць.

Швэйк, як заўсёды, глядзеў сваім цёплым пяшчотным поглядам на паручніка, як быццам хацеў яму сказаць: „Зноў мы разам, мая любачка! Цяпер нічога нас не разлучыць, саколік ты мой!“

І з тае прычыны, што паручнік доўга не парушаў маўчаньня, вочы Швэйка казалі яму з сумнай пяшчотай: „Дык скажы што-небудзь, залаценькі мой, рэкі хоць слоўца!“

Паручнік Лукаш парушыў гэта пакутнае маўчаньне словамі, улажыўшы у іх добрую порцыю гіроніі:

— Вельмі рад вам, Швэйк! Дзякую вам за наведваньне. Нарэшце такі вы тут, доўгачаканы госьць.

Але ён ня стрымаўся, і ўся злосьць, якая сабралася ў яго за апошнія дні, вылілася праз страшэнны ўдар кулаком па сталае. Чарніліца падскочыла і заліла чарнілам ведамасьць на пэнсію. Разам з чарніліцай падскочыў паручнік Лукаш і, падбегшы да Швэйка, закрычаў:

— Жывёліна!

Ён стаў кідацца сюды і туды па вузкай канцылярыі і, прабягаючы каля Швэйка, кожны раз адплёўваўся.

— Асьмелюся далажыць, пан обэр-лейтэнант,— сказаў Швэйк, у той час як паручнік Лукаш, не перастаючы, бегаў па канцылярыі і разьюшана кідаў у куток скамечаныя аркушы паперы, якія ён хапаў з стала,— ліст я аддаў зусім ня чапаным. На шчасьце мне ўдалося застаць дома самую паню Каконь і магу сказаць пра яе, што гэта вельмі прыгожая жанчына. Бачыў, праўда, я яе толькі, калі яна плакала.

Паручнік Лукаш сеў на ложак вайсковага пісара і хрыплым голасам сказаў:

— Калі-ж будзе канец усяму гэтаму!

Швэйк прыкінуўшыся, што не дачуў, гаварыў далей:

Потым са мной здарылася там маленькая прыкрасьць, але я ўзяў усё на сябе. Мне там ня верылі, што я перапісваюся з гэтай паняй, дык я, для таго, каб замесьці ўсе сьляды, палічыў самым лепшым пры допыце ліст праглынуць. Потым,

дзякуючы простаму выпадку—іначай гэта ніяк нельга растлумачыць!—я ўмяшаўся ў невялікую бойку, але з гэтага я выкруціўся. Прызналі, што я не вінават, мяне паслалі да палкоўніка, і ў дывізіійным судзе сьледства спынілі. У палкавой канцылярыі мяне затрымалі ўсяго толькі хвіліны на дзвех, пакуль ня прышоў палкоўнік, які мяне трохі палаяў і сказаў мне, што я зараз-жа павінен, пан обэр-лейтэнант, зьявіцца да вас з рапартам пра заступленьне на пасаду ордынарца. Апрача таго, пан палкоўнік загадаў мне далажыць вам, каб вы зараз-жа да яго прышлі па справах маршавай роты. З таго часу прайшло больш за поўгадзіны. Пан палкоўнік ня ведаў-жа, што мяне пацягнуць у палкавую канцылярыю і што я прасяджу там больш як чвэртку гадзіны. Усё гэта праз тое, што за ўвесь гэты час затрымалі маю пэнсію, якую мне павінны былі выдаць ня ў роце, а ў палку, бо я лічыўся палкавым арыштантам. Там усё так перамяшалі і пераблыталі, што проста звар'яцець можна.

Пачуўшы, што яшчэ паўгадзіны таму назад ён павінен быў быць у палкоўніка Шрэдэра, паручнік пачаў хутка апрагнацца.

— Зноў, Швэйк, удружылі вы мне!—сказаў ён голасам, поўным безнадзейнага адчаю.

Швэйк паспрабаваў суцешыць яго сяброўскім словам, пракрычаўшы ўсьлед паручніку Лукашу, які, як бомба, вылецеў з канцылярыі:

— Нічога палкоўнік пачакае: яму ўсё роўна няма чаго рабіць!

Праз хвіліну пасля таго, як вышаў паручнік, у канцылярыю ўвайшоў старшы пісар Ванэк.

Швэйк сядзеў на крэсьле і падкладваў у маленькую жалезную печку вугаль, кідаючы праз адчыненыя дзверцы кускі вуглю ў агонь. Печка чадзіла, сьмярдзела, а Швэйк усё забайляўся, не звяртаючы ўвагі на Ванэка, які спыніўся і некалькі хвілін наглядаў за Швэйкам, нарэшце ня вытрымаў, вачыніў нагою дзверцы печкі і сказаў Швэйку, каб той адтуль выбіраўся.

— Пан старшы пісар,—сказаў з павагаю да сябе Швэйк,—дазвольце вам заявіць, што ваш загад выбірацца ня толькі адгэтуль, але наогул з лягеру выканаць не магу, бо падпарадкоўваюся загаду вышэйшай інстанцыі. Я ордынарэц,—гана-

рова дадаў Швэйк.—Пан палкоўнік Шрэдэр прыкамандыраваў мяне ў 11-ю маршавую роту да пана обер-лейтэнанта Лукаша, у якога я раней быў дзяншчыком, але дзякуючы маёй прыроджанай інтэлігентнасьці я атрымаў павышэньне на ордынарца. Мы з панам обер-лейтэнантам старыя знаёмыя. А чым вы займаліся, пан старшы пісар, да вайны?

Палкавы пісар Ванэк быў так зьбянтэжаны панібрацкім тонам удалага ваякі Швэйка, што, забыўшыся пра свой чын, якім вельмі любіў пафарсіць перад простымі салдатамі, адказаў, быццам падначалены Швэйку:

— Я служыў прадаўцом у аптэкарскім магазыне ў Кра-лупах. Прозьвішча маё Ванэк.

— Я таксама вучыўся аптэкарскай справе,—адказаў Швэйк,—у Празе ў пана Какошкі на Пэрштыне¹⁾. Ён быў вялікі дзівак, і калі, неяк памыліўшыся, я запаліў бочку бензынай і ў яго згарэў дом, ён мяне выгнаў і ў цэх мяне ўжо нідзе ня прымалі, і праз гэту дурнецкую бочку з бензынай мне не ўдалося давучыцца. Ці прыгатоўвалі вы таксама лекавыя травы для кароў?

Ванэк адмоўна пакруціў галавою.

— Мы прыгатоўвалі лекавыя травы для кароў разам з пасьвенчанымі абразікамі. Наш гаспадар Какошка быў вельмі набожны чалавек і вычытаў раз, што сьвяты Пілігрым лечыць жывёлу, калі яе апушыць. Дык ён заказаў на Сьміхаве надрукаваць абразкі сьвятога Пілігрыма і занёс іх у Эмаўскі кляштар, дзе іх яму і пасьвяняцілі за дзэвесьці гульдэнаў, а потым мы іх укладвалі ў канвэрцікі з нашымі лекавымі травамі для кароў. Карове гэтыя лекавыя травы сыпалі ў цёплую ваду і давалі ёй піць гэту бурду з ражкі. Пры гэтым жывёле гаварылася невялічкая малітва да сьвятога Пілігрыма, малітву-ж гэту склаў наш прадавец Таўхэн. Справа была так. Калі гэтыя абразкі сьвятога Пілігрыма былі надрукаваны, дык на другім баку трэба было надрукаваць якую-небудзь малітву. Дык вось наш стары Какошка паклікаў Таўхэна і казаў яму, каб ён да заўтрага склаў малітву да нашых абразікаў і лекавых траў, каб заўтра, у дзесьці гадзін, калі ён

¹⁾ Вуліца ў цэнтры Прагі.

прыдзе ў краму, усё ўжо было гатова, каб можна было па-слаць у друкарню: каровы ўжо даўно чакаюць гэтай малітвы. Альбо тое, альбо тое: калі складзе добра—ён яму гульдэн на бочку паложыць, не—праз два тыдні атрымае разьлік. Пан Таўхэн цэлую ноч пацеў, а раніцаю, ня выпайшыся, прышоў адчыняць краму, а ў яго нічога яшчэ ня было напісана. Мала гэтага: забыўся, як сьвяты гэтых лекавых траў завецца. Выратаваў яго з бяды пасыльны Фэрдынанд. Той быў на ўсе рукі майстар. Калі мы на вышках сушылі гарбату з рамонку, дык ён, бывала, возьме ды ўлезе ў гэты самы рамонак нагамі. Ён казаў нам, што ад гэтага ногі перастаюць пацець. Умеў ён лавіць галубоў на вышках, умеў адчыняць канторку з грашыма, навучаў нас яшчэ і іншымі спосабамі падзарабляць, і ў мяне, у хлапчука, дома была такая аптэка (я яе з крамы дадому сабе нацягаў), якой ня было і „ў міласэрных¹⁾“. Дык вось той самы Фэрдынанд і выратаваў з бяды Таўхэна. „Дазвольце,—кажа,—глянуць“. Пан Таўхэн зараз-жа паслаў мяне па піва для яго, і не пасьпеў я яшчэ прынесці піва, а ўжо Фэрдынанд напалову быў гатоў з гэтай справай і прачытаў нам услых:

З неба голас раздаецца,
І заціх гармідар долу:
У Какошкі прадаецца
Дзіва-корань для жывёлы!
Добра лечыць корань гэты
(Не шкадуй адно манеты!)
І цялятак, і кароў
Бяз ніякіх дактароў.

Потым, калі выпіў піва і як належыць лізнуў валяр'янавых капель, справа пашла шпарчэй, і ён у адзін момант дасканала скончыў:

Слава ў небе табе, Пілігрыме сьвяты!
Дзіва-корань знашоў для кароў нашых ты.
Ты ўцеха сялянам, збавеньне—каровам,
Ахоўвай наш статак, каб быў ён здаровым.

Потым, калі прышоў пан Какошка, пан Таўхэн пашоў з ім у кантору, а калі вышаў адтуль, паказаў нам два злоты, а не адзін, як яму было паабяцана. Ну, ён хацеў падзяліць іх на па-

¹⁾ Адна з найбуйнейшых і лепшых больніц у Празе, якая абслугоўвалася каталіцкімі манахамі ордэну „Міласэрныя браты“.

лам з панам Фэрдынандам, але слугу Фэрдынанда, калі ён убачыў гэтыя два золты, апанаваў чорт зайздрасьці і ён сказаў: „Ці ўсё ці нічога!“ Ну тагды пан Таўхэн яму нічога ня даў, а пакінуў гэтыя два золты сабе. Потым прывёў мяне ў магазын, даў мне па патыліцы, і сказаў, што дасьць мне яшчэ так разоў са сто, калі я калі-небудзь асьмелюся сказаць, што ня ён склаў. А калі-б Фэрдынанд пашоў скардзіцца да нашага гаспадара, то я павінен сказаць, што слуга Фэрдынанд—хлус. Мне прышлося ў гэтым прысягнуць ёрад бутэлькаю з водатам. Ну, а наш слуга пачаў спаганяць злосьць на лекавай траве для кароў. Зьмешвалі мы гэтыя травы ў вялікіх скрынках на вышках, ■ ён, дзе толькі знаходзіў, зьмятаў мышыны памёт, прыносіў яго і прымешваў да гэтай лекавай травы. Потым зьбіраў на вуліцы конскія галушкі, сушыў іх дома, тоўк у ступцы для лекавых траў і таксама падмешваў у лекавыя травы для кароў з абразікам сьвятога Пілігрыма. Але і гэтага яму было мала. Ён хадзіў ў гэтыя скрынкі за малою і вялікаю патрэбаю, а потым усё гэта разьмешваў. Выходзіла як-бы каша з вотруб'я...

Пачуўся тэлефонны званок. Старшы пісар падбег да тэлефоннага апарату і з агіднасьцю адкінуў трубку.

— Прыдзецца ісьці ў палкавую канцылярыю. Так раптоўна. Нешта мне гэта не падабаецца!

Швэйк зноў вастаўся адзін.

Праз хвіліну пачуўся зноў тэлефонны званок.

Швэйк пачаў тэлефонную размову.

— Ванэк?.. Ён пашоў у палкавую канцылярыю. Хто пры тэlefоне?.. Ордынарац 11-й маршавай роты. А хто там?.. Ордынарац 12-й роты. Маё шанаваньне, колега. Маё прозьвішча?.. Швэйк. А тваё? Браун! Гэта ня твой сваяк Браун на наберажнай вуліцы ў Карліне—шапачнік? Не?.. Ня ведаеш такога... Я таксама з ім не знаёмы. Я ехаў неяк раз на трамваі, і яго шылда мне кінулася ў вочы. Якія навіны?.. Я нічога ня ведаю. Калі едзем? Я яшчэ ні з кім пра ад'езд не гаварыў. А куды мы павінны ехаць?

— Вось ёлап! З ротаю на фронт.

— Пра гэта я яшчэ нічога ня чуў.

— Няма чаго казаць—добры ордынарац! А як твой лейтэнант?..

— Не лейтэнант, а обэр-лейтэнант.

— Гэта ўсё адно. Твой обэр-лейтэнант пашоў на нараду да палкоўніка?

— Ён яго туды паклікаў.

— Ну дык бачыш: наш таксама туды пашоў і камандзір 13-й роты таксама. Я толькі што гаварыў з іхным ордынарцам па тэлефоне. Мне гэта сьпешка нешта не падабаецца!—А ці ведаеш, што музыканская каманда ўпакоўваецца?

— Я нічога ня ведаю.

— Ня прыкідвайся дурнем. Кажуць, што ваш старшы пісар ужо дастаў накладную. Праўда гэта? Колькі ў вас у камандзе людзей?

— Ня ведаю.

— Эх ты, булавешка дурная, што я цябе зьём, ці што? (Чуваць было, як той, што гаварыў па тэлефоне, зьвярнуўся да некага зблізку: „Франта, вазьмі другую трубку, пачуеш, які ў 11-й роце дурніла ордынарац“. (Алё! Сьпіш ты там, ці што, што ты там робіш? Дык адказвай, калі ў цябе сябар пытаецца. Дык ты яшчэ нічога ня ведаеш? Ня тойся. Хіба палкавы пісар не казаў, што вам будуць выдаваць кансэрвы. Ты з ім пра такія рэчы не гаворыш? Вось дубіна! Цябе гэта не абыходзіць! (Чуцен оьмех). Што... на цябе цагліна, ці што, в страхі скінулася! Ну, а калі што-небудзь ведаеш, дык ты перадай нам па тэлефоне ў 12-ю маршавую роту, дурань любы! Адкуль ты?

— З Прагі.

— Адтуль павінны быць трохкі разумнейшыя. Ды вось яшчэ што. Ці даўно пашоў у канцылярыю ваш старшы пісар?

— Толькі што яго паклікалі.

— Вось як. А раней ты ня мог мне пра гэта сказаць! Наш таксама толькі што пашоў. Нешта там заварваецца. З абозам не гаварыў яшчэ?

— Не.

— А божухна! А яшчэ кажаш, што з Прагі. Ты ні аб чым не клапацішся? Дзе ты толькі цэлы дзень цягаешся?

— Я толькі з гадзіну таму назад прышоў з дывізійнага суду.

— Гэта іншы гатунак, таварыш! Зараз-жа забягу да цябе глянуць! Давай адбой.

Толькі што Швэйк нарыхтаваўся закурыць люльку, як зноў пачуўся тэлефонны званок. „Ну вас к чорту з вашым тэлефо-
нам,—падумаў Швэйк,—прыемнасьць мне з вамі валаво-
дзіцца!“

Тэлефон не змаўкаючы званіў і ў Швэйка нарэшце неха-
піла цярплівасьці, ён узяў тэлефонную трубку і закрычаў у тэ-
лефон:

— Алё! Хто пры тэлефоне? Тут ордынарац 11-й маршавай роты Швэйк!

Па адказе Швэйк пазнаў голас паручніка Лукаша.

— Што вы ўсё там робіце? Дзе Ванэк? Зараз-жа паклічце да тэлефона Ванэка!

— Асьмелюся далажыць; пан обэр-лейтэнант, тэлефон толькі што пазваніў.

— Слухайце, Швэйк, мне няма калі з вамі глупствам зай-
мацца! Тэлефонныя размовы на вайскавай службе — гэта вам не тэлефонная балбатня, калі каго-небудзь запрашаюць на абед. Тэлефонная размова павінна быць ясная і кароткая. Га-
ворачы па тэлефоне, адкідаюць „асьмелюся далажыць, обэр-
лейтэнант“. Я вас пытаюся, Швэйк, тут Ванэк? Няхай зараз-
жа падыдзе да тэлефона.

— Асьмелюся далажыць, пан обэр-лейтэнант, пад рукою яго няма. Яго нядаўначка, можа і чвэрткі гадзіны ня будзе, як з нашай канцылярыі выклікалі ў палкавую канцылярыю.

— Дайце мне толькі прыйсьці, я з вамі распраўлюся! Хіба вы ня можаце адказваць карацей? Слухайце добра, што я вам зараз буду казаць. Добра чуеце? Каб вы потым у мяне не адгаварваліся, што ў тэлефоне нешта хрыпела. У тую-ж хвіліну, як павесіце трубку...

Перапынак.

Зноў званок.

Швэйк бярэ тэлефонную трубку, і на яго сыплецца град лаянкі.

— Жывёліна, хуліган, шэльма! Што вы робіце? Чаму перапынілі размову?

— Вы былі ласкавы сказаць, каб я павесіў трубку.

— Праз гадзіну я прыду дадому. Ня ўзрадуецца вы ў мяне! Зараз-жа ідзеце ў казармы, знайдзеце там якога-небудзь унтэр-афіцэра, хоць Фукса, і скажэце яму, каб ён зараз-жа ўзяў дзесяць радавых і ішоў з імі на склад атрымоўваць консэрвы. Паўтарэце, што ён павінен зрабіць.

— Ісьці з дзесяцьюма радавымі на склад атрымоўваць консэрвы для роты.

— Нарэшце вы трошкі паразумнелі! Я пакуль што пазваню Ванэку ў палкавую канцылярыю, каб ён таксама ішоў на склад прыняць консэрвы. Калі-ж ён тымчасам вернецца ў барак, няхай пакідае ўсё і бяжыць на склад. А цяпер павесьце трубку.

Швэйк досыць доўга ня мог знайсці ні унтэр-афіцэра Фукса, ні каго-небудзь іншага з унтэраў. Усе яны тарчалі каля кухні, абгрызаючы мяса з касьцей і насьміхаліся над прывязаным Балёўнам, які, праўда, стаяў усім ступаньнем на вяртлі; яго пашкадавалі. Усё-ж і так ён быў цікавым відовішчам.

Адзін з кухараў прынёс яму рабрыну і ўсунуў яму проста ў рот, а прывязаны барадаты вялікан Балёўн, ня маючы магчымасьці трымаць костку рукамі, асьцярожна пераварочваў яе ў роце, балянсуючы ёю з дапамогаю зубоў і дзяснаў. Пры гэтай рабоце ён быў падобен да лясуна.

— Хто тут камандзір разьдзелу Фукс?—запытаўся Швэйк, нашоўшы нарэшце ўнтэраў.

Унтэр-афіцэр Фукс не палічыў патрэбным абзывацца, убачыўшы, што яго пытаецца нейкі радавы пехацінец.

— Выразна кажуць вам,—крыкнуў Швэйк,—ці доўга я яшчэ буду ў вас пытацца?! Дзе тут камандзір разьдзелу Фукс?!

Унтэр-афіцэр Фукс вышаў наперад і з павагаю да сябе стаў усяляк лаяць Швэйка, што ён не камандзір разьдзелу, а пан камандзір разьдзелу, што ня можна крычаць: „Дзе камандзір разьдзелу?“—а трэба: „Асьмелюся далажыць ці тут знаходзіцца пан камандзір разьдзелу ўнтэр-афіцэр?“ У яго

разьдзеле, калі хто забудзецца сказаць „асьмелюся далажыць“,
зараз-жа дастае па мордзе.

— Лягчэй на паваротах! — сказаў паважна Швэйк. — За-
раз-жа зьбірайцеся, ідзеце ў казармы, вазьмеце там дзесяць
радавых і разам з імі бягом марш на склад атрымоўваць кон-
сэрвы.

Ашаломлены унтэр-афіцэр Фукс перапытаў:

— Што?

— Бяз ніякіх там „што“, — адказаў Швэйк. — Я ордынарац
11-й маршавай роты, і хвіліну таму назад размаўляў па тэле-
фону з панам обэр-лейтэнантам Лукашом, і той сказаў: „Бя-
гом марш з дзесяцьма радавымі на склад“. Калі вы ня пой-
дзеце, пан камандзір разьдзелу Фукс, я зараз-жа іду званіць
па тэлефоне. Пан обэр-лейтэнант патрабуе, каб вы абавязкова
ішлі. Ня можа быць ніякіх гутарак! „Тэлефонная размова, —
кажа пан обэр-лейтэнант Лукаш, — павінна быць ясная і кароткая“
Калі сказана ісьці камандзіру разьдзелу Фуксу, дык камандзір
разьдзелу Фукс павінен ісьці! Такі загад вам не якая-небудзь
балбатня па тэлефоне, калі хто-небудзь на абед запрашае.
На вайскавай службе, асабліва ў час вайны, кожнае замарудж-
ваньне — злачынства. „Калі гэты самы камандзір разьдзелу
Фукс зараз-жа ня пойдзе, як толькі вы яму пра гэта скажаце,
дык вы мне зараз-жа званеце па тэлефоне, і я з ім распраў-
люся! Ад камандзіра разьдзелу Фукса нічога не застанецца!“
Даражэнькі, дрэнна вы пана обэр-лейтэнанта ведаеце!

Швэйк пераможна глянуў на ўнтэр-афіцэраў, якія яго пра-
моваю былі здзіўлены і прыгнечаны.

Камандзір разьдзелу Фукс забурчаў нешта незразумелае
і шпаркімі крокамі пашоў. Швэйк уздагон яму закрычаў:

— Дык можна пазваніць па тэлефоне пану обэр-лейтэ-
нанту, што ўсё ў парадку?

— Зараз-жа буду з дзесяцьма радавымі на складзе, — ад-
казаў камандзір разьдзелу Фукс.

А Швэйк, не сказаўшы ні слова, пашоў, пакінуўшы ўнтэр-
афіцэраў, ашаломленых ня менш за камандзіра разьдзелу
Фукса.

— Пачынаецца! — сказаў нізенькі капрал Блажэк. — Пры-
дзецца пакавацца.

Швэйк вярнуўся ў канцылярыю 11-й маршавай роты. Не пасьпеў ён закурыць люльку, як пачуўся тэлефонны званок. З Швэйкам зноў загаварыў паручнік Лукаш.

— Дзе вы цягаецеся, Швэйк? Званю ўжо грэці раз, і ніхто не адгукваецца.

— Усіх зганяў, пан обэр-лейтэнант.

— Што, пашлі ўжо?

— Вядома пашлі, але яшчэ ня ведаю, ці прышлі яны туды. Можа яшчэ раз зьбегаць.

— Знашлі вы камандзіра разьдзелу Фукса?

— Знайшоў, пан обэр-лейтэнант. Спачатку ён мне сказаў „Што?“, але пасля таго, як я яму растлумачыў, што тэлефонная размова павінна быць кароткая і ясная...

— Ня дурэцеся, Швэйк!.. Ванэк яшчэ не вярнуўся?

— Не вярнуўся, пан обэр-лейтэнант.

— Ды не крычэце вы так у трубку! Ня ведаеце, дзе можа быць цяпер гэты пракляты Ванэк?

— Ня ведаю, пан обэр-лейтэнант, дзе можа быць гэты пракляты Ванэк.

— Ён быў у палкавой канцылярыі, але некуды пашоў. Думаю, што, можа, сядзіць у кантыне¹⁾. Ідзеце туды па яго, Швэйк, і скажэце яму, каб ён зараз-жа ішоў на склад. Ага, вось яшчэ што: знайдзеце зараз-жа капрала Блажэка і скажэце яму, каб ён зараз-жа адвязаў Балёўна, і пашлеце Балёўна ка мне. Павесьце трубку.

Швэйк пашоў выконваць загад, знашоў капрала Блажэка і перадаў яму загад паручніка, каб ён адвязаў Балёўна. Кап-рал Блажэк забурчаў:

— Абы што трошкі, пачынаюць ужо дрыжаць!

Швэйк быў пры адвязваньні Балёўна і пашоў з ім разам, бо той ішоў па дарозе да кантыны, дзе Швэйк павінен быў шукаць старшага пісара Ванэка.

Балёўн глядзеў на Швэйка, як на свайго збавіцеля, і абяцаў яму, што будзе дзяліцца ўсімі сваймі пасылкамі, якія атрымае з дому.

¹⁾ Чайная пры вайскавай часьці.

— У нас хутка будуць калоць сьвіньню,—сказаў мэлёнхалічна Балёўн.—Ты любіш кілбасу з крывёй ці бяз крыві? Скажы, не саромейся, я яшчэ сягоньня вечарам буду пісаць дадому. Мая сьвіньня вагою будзе так кілё сто пяцьдзесят. Галава ў яе як у бульдога, а такія сьвіньні—самы лепшы гатунак. З такімі сьвіньнямі страты ня будзеш мець. Такі завод, брат, не падмане. Сала на ёй пальцаў на восем. Калі я быў дома, дык ■ сам рабіў ліверную кілбасу, і пры гэтым так, бывала, набярэшся фаршу, што сам ледзь ня лопнеш. У мінулым годзе я закалоў сьвіньню, якая важыла сто шэсьцьдзесят кілё. Гэта, брат, была сьвіньня! — сказаў ён патэтычна, моцна паціскаючы руку Швэйку на разьвітаньні.—А выкарміў я яе аднэю бульбаю і сам дэвіўся, як яна ў мяне хутка сыцела. Шынкi я спачатку палажыў у расол. Такі кусок падсмажанай вянгліны, што паляжала ў расоле, ды з бульбянымі кнэдлікамі, пасыпанымі скваркамі, ды з капустай!.. Пальчыкі абліжаш! Колькі пасья гэтага піўца можна выпіць. Ня жыцьцё, а рай! Што пасья гэтага чалавеку яшчэ трэба? І ўсё гэта ў нас адабрала вайна.

Барадаты Балёўн цяжка ўздыхнуў і пашоў у палкавую канцылярыю, а Швэйк накіраваўся ўздоўж старых ліповых прысад да кантыны.

Старшы пісар Ванэк з здаволеным выглядам сядзеў у кантыне і тлумачыў знаёмаму пісару з штабу, колькі можна было зарабіць перад ваймою на эмалевых і клеевых фарбах. Штабны пісар быў спрэс п'яны. Днём прыехаў адзін багаты абшарнік з Пардубіц, сын якога быў у лягерах, даў яму добра ў лапу і ўсю раніцу да абеду частаваў яго ў горадзе.

Цяпер пісар з штабу сядзеў у вялікай распачы, што ў яго прапаў апэтыт, не разумеў, пра што ідзе гутарка, а на трактат пра эмалевыя фарбы зусім не рэагаваў.

Ён быў заняты сваімі думкамі і бурчаў сабе пад нос, што чыгуначная галіна павінна была-б ісьці з Тршэбоні ў Пілігрымаў і потым назад.

Калі ўвайшоў Швэйк, Ванэк яшчэ раз паспрабаваў у лічбах растлумачыць штабнэму пісару, колькі можна зарабіць на адным кілёграме цэмантовай фарбы на пабудовах, на што штабны пісар адказаў зусім з іншай опэры.

— Варочаючыся назад, ён памёр і пакінуў пасыла сябе толькі лісты.

Убачыўшы Швэйка, ён палічыў яго за некага, на каго меў зуб, і пачаў абзываць яго варажбітом.

Швэйк падышоў да Ванэка, які быў таксама падвыпіўшы, але пры гэтым ён быў ветлівым і добрым.

— Пан старшы пісар,—адрапартаваў яму Швэйк,—зараз жа ідзеце ў цэйхгауз, там вас чакае ўжо камандзір разьдзелу — Вольф ¹⁾ з дзесяцьма радавымі, каб прыняць консервы. Ногі ў рукі, бягом—марш! Пан обэр-лейтэнант званіў па тэлефоне ўжо два разы.

Ванэк засьмяяўся.

— Дзіцятка ты маё, што я ідыёт, ці што? За гэта-ж мне прышлося-б самога сябе вылаяць, анёлак ты мой. Часу на ўсё хопіць! За каўнер-жа нам не цячэ, золатка маё! Няхай обэр-лейтэнант Лукаш, спачатку адправіць гэтулькі маршавых рот, колькі я—тады няхай і размаўлае, і тады ён ні да каго ня будзе чапляцца з сваім „бягом марш!“

Я ўжо атрымаў загад у палкавой канцылярыі, і што заўтра едзем, што трэба ўпакоўвацца і атрымоўваць на дарогу харчы. А што ты думаеш я зрабіў? Я самым спакойным чынам зайшоў сюды выпіць чвэртку віна. Сядзіцца мне тут спакойна, і няхай усё ідзе сваім парадкам. Консервы застануцца консервамі, выдача—выдачай. Я ведаю харчовы магазін ляпей, як пан обэр-лейтэнант, і разьбіраюся ў тым, што гавораць паміж сабою афіцэры на нарадзе ў пана палкоўніка. Гэта-ж толькі пану палкоўніку здаецца, што ў харчовым магазыне ёсьць консервы. На складзе нашага палка ніколі ў запасе консерваў ня было і даставалі мы час-ад-часу ці з брыгады ці пазычалі ў іншых палкоў, які толькі пападзецца пад руку. Аднаму толькі Бэнэшаўскаму палку мы вінаваты больш за трыста бляшанак консерваў. Хе, хе! Няхай на сваіх нарадах яны гавораць, што ім уздумаецца. Куды сыпяцца? Усё-ж роўна калі туды нашы прыдуць, каптэнармус скажа ім, што яны з глузду зьехалі. Ніводная маршавая рота не атрымала на

¹⁾ Швэйк памылкова камандзіра разьдзелу Фукса (у перакладзе на нямецкую мову—Лікса) называе Вольф—воўк.

дарогу консэрваў. Так, ці што, ты, старая бульбіна?—звьярнуўся ён да штабнога пісара.

Той, відавочна, ці засынаў ці з ім здарыўся невялікі прыпадак белай гарачкі; ён адказаў:

— Яна ішла, трымала над сабою растапыраны парасон.

— Найлепей,—гаварыў далей старшы пісар Ванэк,—на ўсё гэта махнуць рукою. Калі сягоньня ў палкавой канцылярыі сказалі, што заўтра адпраўляемся, дык гэтаму ня можа паверыць і малое дзіця. Хіба-ж можам мы паехаць без вагонаў? Пры мне яшчэ званілі на вакзал. Там няма ніводнага вольнага вагона. Выходзіць якраз так, як было ■ апошняй маршавай ротай. Сядзелі мы тагды два дні на вакзале і чакалі, пакуль над намі хто-небудзь зьмілуецца і пашле нам цягнік. А потым мы ня ведалі, куды паедзем. Нават сам палкоўнік нічога ня ведаў. Ужо праехалі мы потым ўсю Вэнгрыю, і зноў ніхто ня ведаў: ці мы паедзем у Сэрбію ці ў Расію. На кожнай станцыі гаварылі па простым провадзе са штабам дывізіі. Але былі мы толькі латкаю. Прышлі нас нарэшце недзе ля Дукля. Там нас ушчэнт разьбілі, і мы зноў паехалі формавацца. Толькі ня сьпяшацца! З часам усё высветліцца, а пакуль што няма чаго сьпяшацца. Дайце яшчэ віна! Віно ў іх тут вельмі добрае,—казаў далей Ванэк, ня слухаючы, як сам сабе пад нос бурчыць штабны пісар:

— Паверце да гэтага часу я мала бачыў радасьці ў жыцці. Мяне дзівіць гэта пытаньне!

— Чаго-ж дарэмна клапаціцца пра ад'езд маршавага батальёну. У першай маршавай роце, з якою я ехаў, было ўсё гатова ў дзьве гадзіны. Іншыя роты нашага тагочаснага маршавага батальёну рыхтаваліся ў дарогу цэлых два дні, а наш ротны камандзір лейтэнант Пршэносіл (франт такі быў!) проста нам сказаў: „Хлопцы, не сьпяшайцеся!“ і—усё ішло як па масьле. Толькі за дзьве гадзіны перад адходам цягніка мы пачалі ўпакоўвацца. Найлепей—сядайце сюды...

— Не магу з геройскай самаахвярнасьцю, адказаў удалы ваяка Швэйк.—Я павінен ісьці ў канцылярыю. А часамі яшчэ хто-небудзь па тэлефоне павоніць?

— Ну, ідзеце, маё золатка. Але памятайце раз на заўсёды, што гэта ня прыгожа з вашага боку і што сапраўды

ордынарац ніколі не павінен быць там, дзе ён патрэбен. Ніколі ня выконвайце так старанна сваіх абавязкаў. Паверце, любачка, няма нічога горшага, як вельмі старанны ордынарац, які бегает і клапаціцца за ўсіх.

Але Швэйк быў ужо за дзвярыма і сьняшаўся ў канцелярыю з свае роты.

Ванэк застаўся адзін, бо ніяк нельга было сказаць, каб штабны пісар быў для яго кампаніяй. Той зусім адасобіўся і мармытаў, гледзячы на карафу в-пад віна, самыя дзіўныя рэчы без усялякай сувязі паміж сабою.

Я шмат разоў праходзіў праз гэту вёску. Але зусім ня ведаў пра тое, што яна ёсць на сьвеце. Праз поўгода я здаў дзяржаўныя экзамены і атрымаў годнасьць доктара філэзофіі... Я стаў старым калекаю. Дзякую вам, Люсі. Калі вы зьявіцеся ў добрым выданьні, можа знойдзецца хто-небудзь, хто памятае гэта.

Старшы пісар ад маркоты стаў барабаніць нейкі марш, але доўга маркоціцца яму ня прышлося: дзверы адчыніліся і ўвайшоў кухар з афіцэрскай кухні Юрайда. Юрайда сеў на крэсла.

— Мы сьягодня атрымалі загад,—залапатаў ён,—прызапіць на дарогу каньяку! З тае прычыны, што ў нас ня было аплеценай бутлі, нам прышлося апаражніць адну бутлю в-пад рому. Прышлося такі здорава прыналегчы! Усе слугі ў покат! Я аблічыўся на некалькі порцый. Палкоўнік спазьніўся, і яму нічога не засталося. Дык яму там цяпер робяць омлет. Вось, я вам скажу комэдыя!

— Цікавая авантура,—сказаў Ванэк, які за віном заўсёды любіў уставіць прыгожанькае слоўца.

Кухар Юрайда пачаў філэзофстваваць, што фактычна адпавядала яго былой профэсіі. Перад вайною ён выдаваў окультычную часопісь і сэрыю кніг пад назвай „Загадкі жыцьця і сьмерці“. На вайскавай службе яму ўдалося прымазацца да афіцэрскай палкавой кухні, і вельмі часта, калі ён, бывала, захопіцца чытаньнем старых індыйскіх Сутэр Прагуа Параміта („адкравеньне мудрасьці“), у яго падгарвала смажэньне.

Палкоўнік Шрэдэр цаніў яго, як палкавую выдатнасьць. Сапраўды, якая афіцэрская кухня магла-б пахваліцца кухарам-

окультыстам, які, заглядаючы ў таямніцы жыцця і сьмерці, дзівіў-бы ўсіх такім філе на сьмятане альбо рагу, што сьмяротна паранены пад Камаровым паручнік Дуфэк увесь час клікаў да сябе Юрайду.

— Так,—сказаў бяз даў прычыны Юрайда, ледзь трымаючыся на крэсьле: ад яго на дзесяць крокаў сьмярдзела ромам,—калі сьгодні не хапіла пану палкоўніку і калі ён убачыў, што засталася толькі смажаная бульба, ён зрабіўся, як гакі.—Ведаеце, што такое „гакі“? Гэта стан галодных духаў. Я сказаў яму: „Пан палкоўнік, ці хопіць у вас сілы перамагчы вызначэньне лёсу: гэта тое, што на вашу долю не хапіла цялячай ныркі. У карме вызначана, каб пан палкоўнік сьгодні ўвечар атрымаў боскі омлет з сечанаю смажанаю цялячаю пячонкаю“.

— Любы сябар,—звярнуўся ён у паўголоса пасля невялікага перапынку да старшага пісара, зрабіўшы пры гэтым шырокі гэст і абярнуўшы ўсе шклянкі, якія стаялі перад ім на стала.—Існуе бясцельнасьць усіх зьяў, матэрыі і рэчаў—панура сказаў пасля гэтага руху кухар-окультыст.—Форма ёсьць бясцельнасьць, і бясцельнасьць ёсьць форма. Бясцельнасьць не адлучаецца ад формы, форма, не адлучаецца ад бясцельнасьці. Тое, што зьяўляецца бясцельнасьцю, зьяўляецца і форма, тое, што ёсьць форма ёсьць бясцельнасьць.

Кухар-окультыст схаваўся за заслонай маўчаньня, падпёр рукою галаву і пачаў суглядаць мокры заліты стол.

Пісар з штабу мармытаў нешта далей, што ня мела ні пачатку, ні канца:

— Хлеб зьнік з палёў, зьнік з палёў, зьнік... І ў такім настроі ён атрымаў запрашэньне і пашоў да яе. Сьвята Сёмуха бывае вясною.

Старшы пісар Ванэк барабаніў па стала, піў і час-ад-часу ўспамінаў, што ля харчовага магазynu яго чакаюць дзесяць салдат на чале з камандзірам разьдзелу. Уздумаўшы пра гэта, ён усміхнуўся і безнадзейна махаў рукою.

Потым, вярнуўшыся ў канцылярыю [маршавай роты, ён знашоў Швэйка пры тэлефоне.

Швэйк увесь час сядзеў пры тэлефоне, бо дзье гадзіны таму назад яму па тэлефоне сказаў паручнік Лукаш, што ён усё

яшчэ на нарадзе ў пана палкоўніка, але забыўся дазволіць яму адыйсьці ад тэлефона.

Потым з ім гаварыў па тэлефоне камандзір разьдзелу Фукс, які ўвесь гэты час з дзесяцьма радавымі ня толькі дарэмна працаваў старшага пісара, але нават дзьверы харчовага магазynu знашоў замкнёнымі. Нарэшце ён некуды адышоўся, і дзесяць радавых адзін за адным вярнуліся назад у казармы.

Час-ад-часу Швэйк забаўляўся тым, што здымаў тэлефонную трубку і слухаў. Тэлефон быў найноўшай сыстэмы, нядаўна ўведзенай ў арміі, і меў тую перавагу, што ў яго можна было зусім выразна чуць усе тэлефонныя размовы па цэлай лініі.

Абоз лаяўся ■ артылерыйскімі казармамі, сапёры пагражалі вайскавай пошце, полігон крыў кулямётную каманду.

А Швэйк, не ўстаючы, сядзеў ды сядзеў пры тэлефоне...

Нарада ў палкоўніка працягвалася.

Палкоўні Шрэдэр разьвіваў найноўшую тэорыю пра палявую службу і асабліва падкрэсьліваў значэньне мінамётаў.

Ён пераскокваў з пятага на дзесятае, гаварыў пра тое, дзе быў фронт два месяцы таму назад, на поўдні і на ўсходзе, пра важнасьць цеснай сувязі паміж паасобнымі часьцямі, пра атрутныя газы, пра абстрэльваньне няпрямельскіх аэроплянаў, пра забесьпячэньне салдат на фронце, і потым перайшоў да ўнутраных ўзаемаадносін у арміі.

Разгаварыліся пра адносіны афіцэраў да ніжніх чыноў, ніжніх чыноў да ўнтэр-афіцэраў, пра перабезьчыкаў, пра тое, што пяцьдзсят процэнтаў чэскіх салдат політычна няпэўныя.

— Так, панове, што ні кажэце, але Крамарж, Шрэйнэр і Клофач... ¹⁾.

Большасьць афіцэраў пры гэтым думалі, калі ж нарэшце стары балбатун перастане плявузгаць, але палкоўнік Шрэдэр гарадзіў далей усялякае глупства пра новыя задачы новых маршавых батальёнаў, пра афіцэраў палка, што ляглі ў баі, пра цэпэліны, пра драцяныя загароды, пра прысягу.

Тут успомніў паручнік Лукаш, што ў той час, калі ўвесь маршавы батальён прысягаў, удалы ваяка Швэйк да прысягі

¹⁾ Чэскія політычныя дзеячы: Крамарж і Шрэйнэр—лідэры-нацыяналістаў; Клофач—лідэр соцыял-нацыяналістаў.

прыведзены ня быў, бо ў той час сядзеў у дывізіійным судзе.

І, успомніўшы гэта, ён раптам засьмяяўся.

Гэта было нешта накшталт істэрычнага сьмеху, якім ён заразіў некалькіх афіцэраў, сярод якіх ён сядзеў:

Сьмех гэты зьвярнуў на сябе ўвагу палкоўніка, які толькі што перайшоў да практыкі, набытай пры адступленьні германскіх армій у Ардэнах. Зблытаў усё гэта і скончыў!

— Панове, тут няма нічога сьмешнага.

Потым усе пашлі ў афіцэрскае сабраньне, бо палкоўніка Шрэдэра выклікаў да тэлефону штаб брыгады.

Швэйк драмаў пры тэлефоне, калі яго раптам пабудзіў званок.

— Алё!—пачуўся ў тэлефоне.—Тут палкавая канцылярыя?

— Алё!—адказаў Швэйк,—тут канцылярыя 11-й маршавай роты.

— Не затрымлівай,—пачуўся голас,—вазьмі аловак і пішы. Прымі тэлефонограму...

— 11-й маршвай роце...

Потым пашлі адна за адной у дзіўным хаосе якіхсьці фразы, бо ў телефон адначасна гаварыла 12-я і 13-я маршавыя роты, і тэлефонограма зусім разбавілася ў гэтым хаосе гукаў. Швэйк ня мог разабраць ні слова. Нарэшце ўсё сыціхла, і Швэйк разабраў:

— Алё! Алё! Дык прачытай яе і не затрымлівай!

— Што прачытаць?

— Што прачытаць, дубіна! Тэлефонаграму!

— Якую тэлефонограму?

— Чэрці цябе няхай-бы ўзялі! Глухі ты ці што? Тэлефонограму, якую я прадыхтаваў табе, асталоп!

— Я нічога ня чуў, нехта тут яшчэ гаварыў.

— Асёл ты,—і больш нічога! Што ты думаеш, я з табою дурыцца буду? Прымеш ты тэлефонограму ці не? Ёсьць у цябе аловак і папера? Што?.. Няма?.. Жывёліна! А я што буду рабіць пакуль ты знойдзеш? Ну і салдаты пашлі... Ну дык як жа, будзеш ты гатоў ці не?—Гатоў кажаш? Нарэшце разварушыўся! Дык слухай: „11-й маршавай роце...“ Паўтары!

— 11-й маршавай роце.

— „Ротнаму камандзіру...“ Ёсьць?.. Паўтары!
— Ротнаму камандзіру.
— „Зьявіцца заўтра рана на нараду...“ Гатоў?.. Паўтары!
— Зьявіцца заўтра рана на нараду.
— „У дзевяць гадзін“. Цяпер подпіс, Малпа! Паўтары!
— У дзевяць гадзін. Цяпер подпіс. Малпа...
— Дурань! Подпіс: „палкоўнік Шрэдэр“. Жывёліна! Ёсьць?..
Паўтары!

— Палкоўнік Шрэдэр жывёліна...
— Нарэшце такі, дубіна! Хто прыняў тэлефонограму?
— Я.
— А каб цябе чэрці ўзялі! Хто гэта „я“?
— Швэйк. Што яшчэ?
— Дзякуй богу, больш нічога. Цябе варта-б назваць Ду-
бінскім. Якія ў вас там навіны?
— Нічога няма. Усё па-старому.
— Табе, мусіць, усё гэта падабаецца? У вас сягоньня не-
кага, кажуць, прывязвалі.

— Усяго толькі дзяншчыка пана обэр-лейтэнанта: ён у яго абед зжор. Ня ведаеш, калі мы ад'яжджаем?

— Так, брат, гэта пытаньне?.. Сам стары балбатун гэтага ня ведае. Дабранач! Скакуноў у вас там шмат?

Швэйк палажыў трубку і пачаў будзіць старшага пісара Ванэка, які разьюшана лаяўся, а калі Швэйк пачаў яго катур-хаць, заехаў яму па носе. Потым перавярнуўся на живот і пачаў брыкацца на пасьцелі.

Швэйку ўсё-такі ўдалося яго пабудзіць, і той, праціраючы вочы, павярнуўся да яго тварам і спужана запытаўся:

Што здарылася?

— Асаблівага нічога,—адказаў Швэйк,—я хацеў-бы з вамі параіцца. Толькі што мы атрымалі тэлефонограму, што пан обэр-лейтэнант Лукаш заўтра ў дзевяць гадзін павінен зья-віцца на нараду да пана палкоўніка. Я цяпер ня ведаю, як мне зрабіць. Ці павінен я ісьці перадаць яму гэта зараз-жа, ці заўтра раніцою. Я доўга думаў: ці варта мне вас будзіць, гэта-ж вы так добра храплі... А потым надумаўся, дзе наша не прападала; адзін розум добра, а два яшчэ лепш...

— Зьмілуйцеся, прашу вас, не перашкаджайце мне спаць,—
закрычаў Ванэк, пазяхаючы на ўвесь рот,—ідзеце туды рані-
цою і ня будзеце мяне.

Ён перавярнуўся на другі бок і зараз-жа зноў заснуў.

Швэйк сеў зноў каля тэлефону, і палажыў галаву на
стол. Яго пабудзіў тэлефонны званок.

— Алё! 11-я маршавая рота?

— Так, 11-я маршавая рота. Хто там?

— 13-я маршавая рота. Алё! Якая гадзіна? Я не магу ніяк
сазваніцца з тэлефоннай станцыяй. Нешта доўга ня ідуць мя-
не зьменьваць.

— У нас гадзіньнік стаіць.

— Значыць як і ў нас. Ня ведаеш, калі кранёмся? Не гавя-
рыў ты ў палкавой канцылярыі?

— Там ні храна ня ведаюць, як і мы. Ня грубеце, паненка.
Вы ўжо атрымалі консэрвы? Ад нас туды хадзілі і нічога ня
прывеслі. Харчовы магазын быў зачынены.

— Нашы таксама прышлі з пустымі рукамі. Дарэмна толькі
паніку падымаюць. Куды думаеш мы паедзем?

— У Расію.

— А я думаю, што хутчэй у Сэрбію. Гэта мы ўбачым,
калі будзем у Будапэшце. Калі нас павязуць направа—дык
Сэрбія, а налева—Расія. Ёсць у вас ужо рэчавыя мяшкі?
Кажуць, што пэнсіі прыбавяць. Гуляеш у тры лісьцікі? Гуляеш—
дык прыходзь заўтра. Мы рэжамся кожны вечар. Колькі вас
сядзіць пры тэлефоне? Адзін? Дык наплюй на ўсё гэта ды
ідзі храпі. Дзіўныя ў вас парадкі! Ты, нябось, папаў на па-
саду, як баран на ражон. Ну, нарэшце прышлі зьменьваць
мяне. Дрыхні на здароўе!

Швэйк сапраўды соладка заснуў на стале пры тэлефоне,
забыўшыся павесіць трубку, так што ніхто ня мог патурба-
ваць яго сну, а тэлефоніст у палкавой канцылярыі ўсю ноч
лаяўся, што ня можа дазваніцца 11-й маршавай роты, каб
перадаць новую тэлефонограму пра тое, што заўтра да два-
наццаці гадзін дня павінен быць пададзены ў палкавую кан-
цылярыю сьпісак салдат, якім ня была зроблена супроць-
тыфусная прышчэпка.

Паручнік Лукаш усё яшчэ сядзеў у афіцэрскім сабрааньні в вайсковым доктарам Шанцлерам, які сядзячы на крэсьле мерна стукаў більярдным кіем аб падлогу і пры гэтым гаварыў наступныя фразы:

— „Сарацынскі султан Салах-Эдын першы прызнаў нэўтральнасьць санітарнага пэрсоналу.

Трэба даваць дапамогу параненым назалежна ад таго, да якога лягера яны належаць.

Кожны бок павінен пакрыць выдаткі за лякарства і лекі другога боку.

Трэба дазваляць пасылаць дактароў і фэльчароў з генэральскімі пасьведчаньнямі для падачы дапамогі няпрямыхельскім параненым ворагам.

Таксама параненых, якія трапілі ў палон, трэба пад вартаю і паручыцельствам генэралаў адсылаць назад ці абменьваць. Потым яны могуць служыць далей.

Хворых з абодвых бакоў не дазваляецца ні браць у палон, ні забіваць, іх трэба адпраўляць у бяспечнае месца ў шпіталі. Дазваляецца пакідаць пры іх варту, якая, як і хворыя, павінна вярнуцца з генэральскімі пасьведчаньнямі. Усё гэта пашыраецца і на фронтовых духоўных асоб, на дактароў, хірургаў, аптэкароў, фэльчароў, санітараў і інш. асоб, прызначаных даглядаць хворых. Усе яны ня могуць быць узяты ў палон, але тым-жа самым парадкам павінны пасылацца назад“.

Доктар Шанцлер пераламаў пры гэтым два кії і ўсё яшчэ ня скончыў свае дзіўнай прамовы пра ахову параненых на вайне, скрозь ублытваючы ў сваю прамову нейкія незразумелыя генэральскія пасьведчаньні.

Паручнік Лукаш дапіў сваю чорную каву і пашоў дадому, дзе знашоў барадатага вялікана Балёўна, занятага падсмажваньнем у кацялку кілбасы на сьпіртоўды паручніка Лукаша.

Я асьмеліўся, — заікаючыся, сказаў Балёўн, — я дазволіў сабе, асьмелюся далажыць...

Лукаш з цікавасьцю паглядзеў на яго. У гэты момант Балёўн паказаўся яму вялікім дзіцём, найўны стварэньнем, і паручнік Лукаш пашкадаваў, што загадаў прывязаць яго за яго вялізарны апэтыт.

— Смаж, смаж, Балёўн, — сказаў ён, адшпільваючы шашку, — з заўтрашняга дня я загадаю выпісаць для цябе лішнюю порцыю хлеба.

Паручнік сеў за стол. Раптам на яго найшоў настрой напісаць саптымэнтальны ліст сваёй цётцы.

„Любая цётка!“

Толькі што атрымаў загад падрыхтавацца да ад'езду з сваёю маршаваю ротаю. Можа, гэты ліст будзе апошнім маім лістом да цябе. Усюды ідуць жорсткія баі і нашы страты вялікія. Мне цяжка скончыць гэты ліст словам „да спатканьня“; правільней напісаць „даруйце за ўсё“.

„Скончу заўтра рана“, — падумаў паручнік Лукаш і пашоў спаць.

Балёўн, убачыўшы, што паручнік Лукаш моцна заснуў, зноў пачаў шнарыць і шлёпаць па кватэры, як таракан уночы, адчыніў куфэрачак паручніка і адкусіў кусок шоколаду. Раптам спужаўся, калі паручнік, сплочы, заварушыўся, палажыў хутка надкусаны шоколад у куфэрачак і сьцішыўся.

Потым ціхенька паглядзеў, што напісаў паручнік.

Ён прачытаў і быў расчулены, асабліва словамі „даруйце за ўсё“.

Ён лёг на свой саламяны сяннік ля дзвярэй і ўспомніў родны дом і дні, калі калоў сьвіней.

Ён ніяк ня мог адагнаць ад сябе яскравы малюнак, як ён наколвае тлачонку¹⁾, каб з яе вышла паветра і каб яна, варачыся, ня лопнула.

Успамінаючы пра тое, як у суседзяў раз лопнула і разварылася цэлая кілбаса, ён заснуў неспакойным сном. Яму прысьнілася, што ён паклікаў да сябе няўмеку кілбасніка, і ў таго пры напіханьні лівернай кілбасы лопав кішка. Потым мяса кілбасніка забываецца зрабіць крывяную кілбасу, правала сьвіная галава. Потым яму прысьніўся палявы суд, і быццам яго злавілі, калі ён украў з паходнай кухні кусок мяса. Нарэшце ён убачыў сябе павешаным на ліпе, у прысадах вайсковага лягеру ў Бруку на Літве.

¹⁾ Асаблівы гатунак кілбасы з буйна нарэзаных кускаў сьвініны.

Прачнуўся Швэйк разам з сонейкам, якое ўзышло ў паху консэрваў з усіх кухань. Ён машынальна, як быццам толькі-што скончыў гаварыць па тэлефоне, павесіў трубку і прарабіў па канцылярыі ранішні моціён. Пры гэтым ён сьпяваў. Пачаў ён зразу з сарэдзіны песьні, як салдат пераапранаецца ў дзясочае і ідзе да свае любай у млын, дзе мельнік кладзе яго спаць з сваёю дачкою і перад тым крычыць мельнічысе:

Падавай, старая, кашу,
Пачастуй ты госьцю нашу.

Мельнічыха корміць нахабнага хлопца, а потым пачынаецца сямейная трагедыя.

Мельнік досьвіткам устаў,
На варотах прачытаў:
„Ваша дочка гэтай ночы
Гонар страціла дзясочы“.

Швэйк у канцы песьні даў такое forto, што ўся канцылярыя ажыла; старшы пісар Ванэк прачнуўся і запытаўся:

— Колькі часу?

— Хвіліну таму назад пратрубілі ранішняю зору.

„Устану ўжо пасья кавы,—надумаўся Ванэк, сьпяшацца было не ў яго натуры,—і бяз гэтага зноў будуць пароць гарачку, дарэмна ганяць, як учора па гэтыя консэрвы...“

Ванэк пазяхнуў і запытаўся:

— Ці доўга я яшчэ балбатаў, як вярнуўся дадому?

— Так толькі чутачку з дарогі,—сказаў Швэйк.—Вы ўвесь час разважалі самі з сабой пра нейкія формы, што форма ня ёсьць форма, а тое, што ня форма, ёсьць форма, і тая форма зноў ня форма. Але гэта вас хутка стаміла, і вы зразу пачалі храпці, як піла, калі пілуюць.

Швэйк змоўк, прайшоў да дзвярэй і зноў да ложка старшага пісара, перад якім спыніўся і пачаў:

— Што асабіста да мяне, пан старшы пісар, то калі я пачуў, што вы гаворыце пра гэтыя формы, я ўспомніў пра ліхтарніка Затка. Ён служыў на газавай станцыі на Летне, і яго

абавязкам было запальваць і тушыць ліхтары. Быў гэта асьве-
чаны чалавек і хадзіў па розных начных шыкох на Летне:
паміж запальваньнем і тушэньнем ліхтароў шмат-жа часу.
Потым, пад раніцу, на газавай станцыі ён вёў вось якраз такія
размовы, як учора вы, напрыклад: „Гэтыя косьці для гулянья,
бо на іх бачу рэбры і грані я“. Я гэта сваімі вушамі чуў,
калі мяне раз адзін п'яны паліцэйскі прывёў за незахаваньне
чыстаты на вуліцы памылкова замест паліцэйскага камісарыяту
на газавую станцыю. З часам,—сказаў Швэйк ціха,—гэты
Затка скончыў вельмі дрэнна. Уступіў ён у конгрэгацыю
св. Марыі, хадзіў з нябеснымі козамі¹⁾ на казані патэра
Амелькі да святаго Ігната на Карлаў пляц і забыўся, калі
прыехалі місьёнэры да св. Ігната, патушыць усе газавыя
ліхтары, і там бесьперапынна тры дні і тры ночы гарэў газ
на вуліцах. Бяда,—гаварыў далей Швэйк,—калі чалавек раптам
пачне філёзофстваваць,—гэта заўсёды пахне белай гарачкай.
Некалькі гадоў таму пазад да нас перавялі з 75-га палка
майора Брюгера. Той заўсёды, бывала, раз у месяц зьбярэ
нас, выстраіць у карэ і пачне разам з намі філёзофстваваць:
„Што такое афіцэрская годнасьць“? Ён нічога апрача сьлівянкі
ня піў. „Кожны афіцэр, хлопцы,—растлумачваў ён нам на
дварэ казармаў,—зь'яўляецца сам па сабе найдасканалейшаю
істотаю, якая надзелена розумам у сто разоў большым, як вы
ўсе разам узятых. Вы ня можаце ўявіць сабе нічога больш
дасканалага. як афіцэр, нават калі-б усё жыцьцё стараліся
сабе гэта ўявіць. Кожны афіцэр ёсьць істота, неабходная ў той
час як вы, радавныя, зь'яўляецеся выпадковым элемэнтам, вы
можаце існаваць, але не абавязаны. Калі-б справа дайшла да
вайны і вы-б памерлі за гасудара імператара—вельмі добра!
Ад гэтага шмат што не зьмянілася-б, але калі-б першым паў ваш
афіцэр, тагды-б вы адчулі, у якой ступені вы ад яго залежыце і якая
вялікая гэта страта. Афіцэр павінен існаваць, а вы існуеце
толькі дзякуючы паном афіцэрам; вы ад іх паходзіце, вы бяз
іх ня абойдзецеся, вы без начальства і п... ня можаце. Афіцэр
для вас закон моральны—усёроўна, разумеете вы гэта ці не,

¹⁾ Гіронічная мянушка жанчын, членаў каталіцкіх конгрэгацый і наогул
багамолак.

э прычыны таго, што кожны закон павінен мець свайго законадаўцу, дык такім для вас зьяўляецца афіцэр, якому вы адчуваеце сябе ўдзячнымі і павінны быць удзячнымі за ўсё, і кожны бяз выключэння яго загад павінен вамі выконвацца, незалежна ад таго, падабаецца вам ці не“. А раз, пасля таго, як скончыў сваю прамову, ён стаў хадзіць уздоўж фронту і пытаць аднаго за другім, што ён адчувае, калі спозьніцца ў казарму. Ну, яму адказалі неяк няскладна, нахшталт таго, што ці яшчэ не пазьніліся ці што ў выпадку спазьнення яго пачынае нудзіць, а адзін адказаў, што ён, пасля таго як спазьніўся, адразу адчуў, што зусім застаецца бяз водпуску. Усіх гэтых тут-жа загадаў майор Блюгер адвесьці ў бок, каб потым яны за кару пасля абеду на дварэ папрактыкаваліся ў вольнай гімнастыцы, за тое, што ня ўмеюць выказаць, што яны адчуваюць. Раней, чым чарга дайшла да мяне, я ўспомніў, пра што ён апошні раз гаварыў, і, калі ён падышоў да мяне, я зусім спакойна яму адказаў: „Асьмелюся далажыць, пан майор, калі я спазьнюся, я адчуваю ў сябе ў сярэдзіне якісьці непакой, страх і мукі сумленьня. А калі вярнуся сваячасова з гораду,—мяне ахапляе надзвычайны спакой, мяне апансёвае ўнутранае задаваленьне“. Усе наўкол разрагаталіся, а майор Блюгер на мяне закрычаў: „Цябе хіба, ёлап, клапы апаноўваюць, калі ты пухнеш ў сябе на ложку! Ён, сукін сын, яшчэ дурыцца!“—І закаціў мне такія шпанглі, што толькі трымайся.

— На вайскавай службе іначай нельга,—сказаў старшы пісар, гультайскі пацягваючыся на сваім ложку,—гэта ўжо так спрадвеку вядзецца: як ні адкажы, як ні зрабі,—заўсёды над табою вісяць хмары і пляжыць цябе гром і маланка. Бяз гэтага няма дысцыпліны.

— Правільна сказана,—сказаў Швэйк.—Ніколі не забудуся, як пасадзілі рэкрута Пэха. Ротным камадзірам быў у нас лейтэнант Моц. Вось сабраў ён рэкрутаў і пытаецца: хто адкуль. „Перш-наперш, жаўтаротыя,—звярнуўся ён да іх,—вы павінны навучыцца адказваць коратка і ясна, як бізуном лягнуць. Дык вось пачнем. Адкуль вы, Пэх?“ Пэх быў інтэлігентны хлопец і адказаў так: „Ніжні Боўсаў—Unter Bautzen, дзевяцьдзесят сем дамоў, тысяча дзевяцьсот трыццаць шэсьць чэскіх абываталёў, гэтманства і чын, воласьць Сobotка,

былая вотчына Косьці, прыхадзкая царква сьвятой Кацярыны
з чатырнаццатага стагодзьдзя, рэстаўравана графам фон-Вацла-
вам Вратыславам Нэтоліцкім, школа, пошта, тэлеграф, станцыя
чэскай таварнай лініі, цукровы завод, млын з пільняй, хутар
Вальха, шэсьць кірмашоў на год...“ Лейтэнант Мюц кінуўся
на яго і пачаў біць яго па мордзе, прыказваючы: „Вось табе
першы кірмаш, вось табе другі, трэці, чацьверты, пяты, шосты...“
А Пэх, хоць і быў рэкрут, падаў рапарт камандзіру батальёна,
у канцылярыі была тагды вясёлая шантрапа. Ну, і напісалі
яны там, што ён накіроўваецца з рапартам да батальённага
камандзіра з прычыны кірмашоў у Ніжнім Боўсаве. Камандзі-
рам быў тагды майор Рогель. „У чым справа?“—запытаўся
ён у Пэха, а той і ляпнуў: „Асьмелюся далажыць, пан майор,
у Ніжнім Боўсаве шэсьць кірмашоў“. Ну, тут майор Рогель
на яго закрычаў, затупаў нагамі і зараз-жа загадаў завесьці
яго ў вайсковы шпіталь у аддзяленьне для вар’ятаў. З таго
часу Пэх стаў самым апошнім салдатам—не салдат, а ня-
шчасьце.

— Салдат выхаваць справа нялёгкая,—сказаў, пазяхаючы
старшы пісар Ванэк.—Салдат, які ня быў ні разу пакараны
на вайскавай службе,—не салдат. Гэта, можа, у мірны час так
было, што салдат, які адбыў сваю елужбу бяз ніводнага пака-
раньня, потым меў усялякія перавагі на грамадзянскай службе.
Цяпер якраз наадварот, тыя самыя салдаты, якія ў мірны час
ня выходзілі з пад арышту, на вайне выявіліся, як найлепшыя
салдаты. Помню я радавога з 8-й маршавай роты Сыльвануса.
У таго, бывала, што ні дзень—то пакараньне. Ды якія пака-
раньні! Не саромеўся ўкрасьці ў таварыша апошні крэйцэр.
А калі папаў у бой, дык першы прарваў драцяную загароду,
трох узяў у палон, і аднаго тут-жа па дарозе застрэліў за тое,
быццам, што здаваўся яму няпэўным. Ён атрымаў вялікі
сярэбраны медал, нашылі яму дзьве зорачкі, і, каб яго потым
не павесілі пад Дуклей, быў-бы ён ужо даўно камандзірам
разьдзелу. А не павесіць яго ніяк нельга было. Пасьля бою
раз падахвоціўся ён ісьці на рэкогносцыроўку, а ~~літару~~
другога палка застаў яго, калі ён шнырыў у кішэнях трупай.
Нашлі ў яго гадзіннікаў штук восем і шмат пярсцёнкаў.
Павесілі яго ля штабу брыгады.

— З гэтага відаць,—глыбокадумна заўважыў Швэйк,—што кожны салдат павінен сам сабе заваёўваць становішча.

Пачуўся тэлефонны званок. Старшы пісар падышоў да тэлефону. Нават збоку можна было разабраць голас паручніка Лукаша, які пытаўся, што з консервамі. Потым пачаў даваць дыхту.

— Праўда-ж іх няма, пан обэр-лейтэнант!—крычаў у тэлефон Ванэк.—Адкуль ім там узяцца, гэта толькі фантазія інтэнданцтва. Зусім дарэмна было пасылаць туды людзей. Я хацеў вам тэлефонаваць. Я быў у кантыне? Хто сказаў. Кухар-окультыст з афіцэрскай кухні? Сапраўды я дазволіў сабе туды зайсьці. Ведаеце, пан обэр-лейтэнант, як назваў гэты самы окультыст усю паніку з консервамі? „Жах ненароджанага“. Зусім не, пан обэр-лейтэнант, я зусім цывярозы. Што робіць Швэйк? Ён тут. Загадаеце яго паклікаць?.. Швэйк да тэлефона,—крыкнуў палкавы пісар і ў дадатак шапнуў:—калі вас запытаюць, у якім выглядзе я вярнуўся, скажэце, што ў поўным парадку.

Швэйк пры тэлефоне:

— Асьмелюся далажыць, пан обэр-лейтэнант, пры тэлефоне Швэйк.

— Слухайце, Швэйк, як справа з консервамі?

— Няма іх, пан обэр-лейтэнант. Ні слуху ні духу пра іх няма!

— Я хацеў-бы, Швэйк, каб вы, пакуль мы ў лягеры, кожную раніцу зьяўляліся да мяне з рапартам. Калі-ж кранёмся, вы ўвесь час будзеце знаходзіцца каля мяне. Што вы рабілі ўночы?

— Быў усю ноч пры тэлефоне.

— Былі якія-небудзь навіны?

— Былі, пан обэр-лейтэнант.

— Швэйк, ня дурэцесься зноў. Паведамлялі што-небудзь важнае, тэрміновае?

— Так точно, пан обэр-лейтэнант, але толькі к дзевяці гадзінам.

— Што-ж вы зразу мне пра гэта не далажылі?

— Не хацеў вас турбаваць, пан обэр-лейтэнант, не адважыўся пра гэта і падумаць.

— Дык кажэце-ж,—каб вас чорт узяў! — што будзе ў дзевяць гадзін?

— Тэлефонограма, пан обэр-лейтэнант.

— Я вас не разумею.

— Я гэта запісаў, пан обэр-лейтэнант. Прымеце тэлефонограму. Хто пры тэлефоне?.. Ёсьць. Чытай...

— Каб вас чорт узяў, Швэйк! Пакута мне з вамі... Скажэце мне зьмест ці я вас так трэсну, што... Ну?!

— Зноў нейкая нарада, пан обэр-лейтэнант, сьядзеньне ў дзевяць гадзін раніцы ў пана палкоўніка. Хацеў вас пабудзіць уночы, але потым перадумаў.

— Яшчэ-б вы пачалі праз кожнае глупства будзіць мяне, на гэта часу хопіць і раніцою. Зноў нарада, каб іх чорт пабраў усіх! Павесьце трубку, паклічце мне да тэлефона Ванэка.

Старшы пісак Ванэк пры тэлефоне:

— Пры тэлефоне старшы пісар Ванэк, пан обэр-лейтэнант.

— Ванэк, знайдзеце мне зараз-жа другога дзяншчыка. Падлюга Балёўн пад раніцу зжор у мяне ўвесь шоколад. Прывязаць?.. Не, аддамо яго ў санітары. Дзяцюк няўломак, дык няхай цягае параненых з поля бою. Пашлю яго зараз-жа да вас. Зрабеце ўсё гэта ў палкавой канцылярыі зараз-жа і варочайцеся ў роту. Па-вашаму, хутка паедзем.

— Сьпяшацца няма куды, пан обэр-лейтэнант. Калі мы адпраўляліся з 9-й маршавай ротай, дык нас цэлых чатыры дні вадзілі за нос. З 8-й тое самае. Толькі з 10-й было лепш. Былі мы ў поўнай баявой нарыхтаванасьці, у дванаццаць гадзін атрымалі мы загад, а вечарам ужо крануліся, але потым затое нас ганялі па ўсёй Вэнгрыі і ня ведалі, якую дзірку на якім фронце намі заткнуць.

З таго часу, як паручнік Лукаш стаў камандзірам 11-й маршавай роты, ён ня выходзіў з стану, які завецца сынкратызмам, гэта значыць стараўся зблізіць нясумяшчальныя паняцьці шляхам кампромісу, які даходзіць да блытаніны пунктаў погляду.

А таму ён адказаў:

— Так, можа бывае. Па-вашаму, мы сьядзеньне не кранёмся? У дзевяць гадзін у нас нарада ў палкоўніка. Ага, дарэчы, ве-

даеце пра тое, што вы дзяжурны? Я толькі так. Складзеце мне.. Пачакайце, што гэта, бок, вы павінны мне скласьці? Сыіс унтэр-афіцэраў з паказаньнем, з якога часу кожны з іх служыць... Потым харчы для роты. Нацыянальнасьць?.. Так, так, і нацыянальнасьць... А галоўнае прышлеце мне новага дзяншчыка. Што сёгодня прапаршчыку Плешнэру рабіць з камандаю? Падрыхтавацца да адпраўкі. Патрабаваньне?.. Прыду падпісаць пасья абеду. Нікога ня пускайце ў горад. У кантыны ў лягеры? Пасья абеду на гадзіну... Паклічце сюды Швэйка...

— Швэйк, вы застанецеся, пакуль што, пры тэлефоне.

— Асьмелюся далажыць, пан обэр-лейтэнант, што я яшчэ ня піў кавы.

— Дык прынясеце каву і застанецеся ў канцылярыі пры тэлефоне, пакуль я вас не паклічу. Ведаеце, што такое ордынарац?

— Гэта які ўвесь час кілбасою коціцца, пан обэр-лейтэнант.

— Дык вось, каб вы былі тут на месцы, калі я вам пазваню. Напамянеце яшчэ раз Ванэку, каб знашоў для мяне якога-небудзь дзяншчыка. Швэйк! Алё! Дзе вы?

— Тут, пан обэр-лейтэнант, мне толькі што прывеслі каву.

— Швэйк! Алё!

— Я слухаю, пан обэр-лейтэнант. Кава зусім халодная...

— Вы добра ведаеце, якім павінен быць дзяншчык, пагаварэце з ім, а потым скажэце мне, што гэта за ён. Павесьце трубку.

Ванэк, сёрбаючы чорную каву, у якую падліў рому з бутэлькі з надпісам „Чарніла“ (ад небясьпекі), паглядзеў на Швэйка і сказаў:

— Наш обэр-лейтэнант не гаворыць, а крычыць у тэлефон. Я разьбіраў кожнае яго слова. Вы, Швэйк, відаць па ўсім, блізка внаёмы з панам обэр-лейтэнантам?

— Я яго правая рука. Рука руку мае. Пападаліся мы з ім у работу! Колькі разоў хацелі нас разлучыць, а мы зноў сыдземся. Ён на мяне ва ўсім спадзяецца, як на каменную гару. Колькі разоў ужо я сам з гэтага дзівіўся. Вы толькі што чулі,

як ён сказаў, каб я напамянуў пра тое, што вы павінны знайсці яму новага дзяншчыка, а я павінен яго аглядзець і сказаць, чаго ён варт. Пану обер-лейтэнанту ня кожны дзяншчык унаровіць.

Палкоўнік Шрэдэр паклікаў на нараду ўсіх афіцэраў палка. Ён чакаў гэтай нарады з нецярплівасьцю, каб мець магчымасьць выказацца. Апрача таго трэба было канчаткова вырашыць справу вольнапісанага Марэка, які адмовіўся чысьціць сарціры, і, як бунтаўшчык, быў пасланы палкоўнікам Шрэдэрам у дывізіійны суд.

З арыштанскага аддзяленьня дывізіійнага суду ён толькі ўчора ўночы быў пераведзены на гаўптвахту, дзе і знаходзіўся пад вартай. Адначасна з гэтым у палкавую канцылярыю была перададзена да немагчымасьці забытая папера дывізіійнага суду, у якой зазначалася на тое, што ў дадзеным выпадку справа ня ідзе пра бунт, бо вольнапісаныя не абавязаны чысьціць сарціры, але, ня гледзячы на гэта, у гэтым нагледзецца парушэньне дысцыпліны, і гэты ўчынак можа быць загладжаны ім узорнаю службаю на фронце. З прычыны ўсяго гэтага абвінавачаны вольнапісаны Марэк зноў адсылаецца ў свой полк, а сьледства пра парушэньне дысцыпліны ўмоўна прыпыняецца да канца вайны і будзе адноўлена ў выпадку новага злаўчынку вольнапісанага Марэка.

Мелася на ўвазе яшчэ адна справа. Адначасна з вольнапісаным Марэкам быў пераведзены з арыштанскага дывізіійнага суду на гаўптвахту самазванец камандзір разьдзелу Тэвелес, які нядаўна зьявіўся ў палку, куды быў пасланы з загрэбскай больніцы. Ён меў вялікі сярэбраны мэдаль, нашыўкі вольнапісанага і тры зорачкі. Паводле яго паказаньняў ён прымаў удзел у геройскіх учынках 6-й маршавай роты ў Сэрбіі, і ад усяе роты застаўся ён адзін. Сьледствам было высьветлена, што з 6-й маршавай ротай у пачатку вайны сапраўды адправіўся нейкі Тэвелес, які, аднак, ня меў правоў вольнапісанага. Выпатрабавана была даведка ад брыгады, да якой пасля ўцекаў з Белграду 2 сьнежня 1914 году была прыкамандыравана 6-я маршавая рота і было высьветлена, што ў сьпісе вызначаных для ўзнагароды і ўзнагароджаных сярэбранымі мэдалямі ніякага Тэвелеса няма. Ці быў, аднак, радавы Тэвелес

у час белградзкага паходу павышаны на камандзіра разьдзелу—высьветліць не ўдалося з прычыны таго, што ўся 6-я маршавая рота разам з усімі сваімі афіцэрамі пасля бойкі ля царквы св. Савы ў Белградзе прапала бяз вестак. У дывізіійным судзе Тавелес бараніўся тым, што сапраўды яму быў абяцаны вялікі сярэбраны мэдаль і што таму ён купіў яго ў аднаго босьняка. Што да галуна вольнапісанага, дык яго ён знашоў калі быў п'яным, і насіў далей, бо быў заўсёды п'яны з прычыны таго, што арганізм яго аслабеў ад крываўкі.

Пачаўшы сход, перш чым пачаць абмеркаваньне гэтых двух пытанняў, палкоўнік Шрэдэр зазначыў, што перад ад'ездам, які ўжо не за гарамі, трэба часьцей сустракацца. З брыгады было паведамлена, што там чакаюць загадаў ад дывізіі. Каманда павінна быць у баявой нарыхтаванасьці, і ротныя камандзіры павінны пільна сачыць за тым, каб усе былі на месцы. Потым ён яшчэ раз паўтарыў усё тое, што плёў учора. Даў зноў агляд ваенных падзей і зазначыў, што нічога ня можа зламаць баявы дух арміі і што салдаты рвуцца ў бой.

На стала перад ім была прымацавана карта тэатру ваенных дзеяньняў з флажкамі на шпільках, але флажкі былі пераблытаны і фронты перасунуты ўперад, выцягненыя шпількі з флажкамі валяліся пад сталом.

Увесь тэатр ваенных дзеяньняў ноччу спрэс разбурыў кот, якога трымалі ў палкавой канцылярыі пісары. Уночы кот, пасля таго, як напаскудзіў на аўстра-вэнгерскі фронт, хацеў кучку загрэбці, паваліў флажкі і размазаў кал па ўсіх пазыцыях, пакрапіў фронты і перадавыя пазіцыі і загадзіў усе армейскія карпусы.

Палкоўнік Шрэдэр быў вельмі нізкі на вочы. Афіцэры маршавага батальёну з цікавасьцю сачылі за тым, як палец палкоўніка Шрэдэра набліжаецца да кучкі.

— Шлях на Буг, панове, ідзе цераз Сокал, — сказаў палкоўнік з выглядам прарока і пасунуў, ня гледзячы, паказальны палец да Карпат, пры гэтым улез у адну з тых кучак, з дапамогаю якіх кот стараўся зрабіць карту тэатру ваенных дзеяньняў рэльефнай.

— Wahrscheinlich, Katzendreck, Nerr Oberst ¹⁾),—сказаў за ўсіх вельмі далікатна капітан Сагнэр.

Палкоўнік Шрэдэр рынуўся ў суседнюю канцылярыю, адкуль пачуліся грымотныя праклёны і страшэнныя пагрозы, што ён прымусіць усю канцылярыю вылізаць языком пакінутыя катом сьляды.

Допыт быў кароткі. Высьветлілася, што ката два тыдні таму назад прывалок у канцылярыю малодшы пісар Цвібэльфіш. Пасьля высьвятленьня справы Цвібэльфіш сабраў усе свае манаткі, і старшы пісар завёў яго на гаўптвахту і паса-дзіў да далейшага распараджэньня пана палкоўніка.

Гэтым, уласна, нарада скончылася.

Бярнуўшыся да афіцэраў, увесь чырвоны ад злосьці, палкоўнік Шрэдэр забыўся, што трэба было яшчэ пагаварыць пра лёс вольнапісанага Марэка і камандзіра разьдзелу Тэвелеса.

Ён ляконічна заявіў:

— Прашу паноў афіцэраў быць гатовымі і чакаць маіх загадаў і інструкцый.

Так і засталіся пад вартаю на гаўптвахце вольнапісаны і Тэвелес, і, калі потым да іх далучыўся Цвібэльфіш, яны маглі скласьці „мар'яж“, а пасьля мар'яжу прыставалі да сваіх каравульных з патрабаваньнем, каб тыя павылоўлівалі ўсіх скакуноў з сяньнікоў.

Потым да іх увапхнулі яфрэйтара Пэрэўтку з 13-й маршавай роты, які, калі ўчора пашла па лягеры чутка, што адпраўляюцца на пазіцыі, зьнік і раніцою быў знойдзены патрулём у Бруку „У Бelay ружы“. Ён апраўдваўся тым, што хацеў перад ад'ездам паглядзець славетную гуту графа Гараха ў Бруку. Ідучы назад ён заблудзіў і толькі раніцою зусім змардованы, дайшоў да „Бelay ружы“. (А ў тэй час ён спаў з Розачкаю з „Бelay ружы“).

*

Сітуацыя засталася паранейшаму нявысьветленай. Будзе полк адпраўлены ці не? Швэйк па тэлефоне выслухаў у канцылярыі 11-й маршавай роты самыя рознастайныя думкі: пэ-

¹⁾ Мусіць, гэта кашачы кал, пан палкоўнік.

сымістычныя і оптымістычныя. 12-я маршавая рота тэлефонавала, што нібы нехта з канцылярыі чуў, што раней будучь адбывацца практыкаваньні ў стральбе па рухомай мішэні і што толькі пасля гэтага полк кранеца ў дарогу. Гэтага оптымістычнага погляду не падзяляла 13-я маршавая рота, якая тэлефонавала, што толькі што з гораду вярнуўся капрал Гаўлік, які чуў ад аднаго чыгуначнага служачага, што вагоны пададзены ўжо на станцыю.

Ванэк са злосьцю вырваў з рук у Швэйка трубку і закрычаў, што чыгуначнікі ні храна ня ведаюць і што ён сам толькі што прышоў з палкавой канцылярыі.

Швэйк самаахварна заставаўся на сваёй варце пры тэлефоне і на запытаньні: „Якія навіны?“ — адказваў, што яшчэ нічога пэўнага няма.

Так ён адказаў і на запытаньне паручніка Лукаша.

— Якія ў вас навіны?

— Яшчэ нічога пэўнага няма, пан абэр-лейтэнант, — стэрэотыпна адказаў Швэйк.

— Асёл! Павесьце трубку.

Потым прышло некалькі тэлефонограм, якія пасля доўгіх перапытваньняў Швэйк прыняў.

У першую чаргу тая, якая не магла быць прадыктавана яму яшчэ ноччу праз тое, што ён не павесіў трубка і спаў. Тэлефонограма гэта была пра сьпіс тых, якія зрабілі і якія не зрабілі супроцьтыфуснай прышчэпкі.

Потым Швэйк прыняў запозьненую тэлефонограму пра консэрвы. Пытаньне гэта было высьветлена ўжо ўчора.

Потым тэлефонограма ўсім батальёнам, ротам і часьцям палка:

„Адбітак тэлефонограмы брыгады № 75692. Загад № 172 па брыгадзе.“

Пры справаздачнасьці пра гаспадарку палявых кухань трэба пры пералічэньні патрэбных produkтаў прытрымлівацца наступнага парадку: 1—мяса, 2—консэрвы, 3—сьвежая гародніна, 4—сушаная гародніна, 5—рыс, 6—манныя крупы, 8—бульба, замест ранейшага парадку: 4—сушаная гародніна, 6—сырая гародніна“.

Калі Швэйк прачытаў усё гэта палкавому пісару, Ванэк урачыста сказаў, што такія тэлефонограмы кідаюць у капанір.

Гэта прыдумаў нейкі асталоп з штабу арміі, а потым гэта расходзіцца па ўсіх дывізіях, брыгадах і палках.

Швэйк прыняў яшчэ тэлефонограму, якая была так шпарка прадыктавана, што Швэйк паспеў запісаць у сшытку нешта накшталт шыфру:

„З прычыны дакладней дазваляецца ці самастойна наадварот ва ўсіх выпадках падлягае звароту“.

— Усё гэта лішняе,—сказаў Ванэк пасля таго, як Швэйк страшэнна быў выдзіўлены тым, што ён напісаў і тройчы ўслых прачытаў усё гэта. — Адно глупства, хоць, — чорт іх ведае!—можа гэта шыфрованная тэлефонограма. У нас няма ў роце шыфравальнага аддзяленьня. Гэта таксама можна выкінуць.

— Я тое самае думаю,—сказаў Швэйк,—Калі-б я абвясціў пану абэр-лейтэнанту, што ён дакладней дазваляецца ці самастойней ва ўсіх выпадках падлягае звароту, то ён-бы пакрыўдзіўся на гэта.

— Некаторыя бываюць, скажу я вам, такія ўразлівыя, што проста жак! — гаварыў далей Швэйк, ахоплены сваімі ўспамінамі.—Ехаў я раз на трамваі з Высачан у Прагу, а ў Лібне падсеў да нас нейкі пай Новотны. Як толькі я яго пазнаў, дык пашоў да яго на пляцоўку і стаў з ім загаворваць, што мы землякі, абодва з Дражова. Ён на мяне заарычаў, каб я да яго не чапіўся, што ён незнаёмы са мною і ня ведае мяне. Я стаў яму тлумачыць, каб ён прыпомніў, што я яшчэ маленькім хлопчыкам хадзіў да яго з маткаю, якую звалі Антонія, бацьку-ж звалі Пракоп, і быў ён прадаўцом. Ён і пасля гэтага не хацеў прызнавацца, што мы знаёмы. Дык я яму прыпам'януў, каб давесці яшчэ больш інтымныя падрабязнасці, што ў Дражове было два Новотных—Тонда і Ёсіф, і ён якраз той самы Ёсіф, пра якога мне пісалі, што ён застрэліў сваю жонку, што яна ўпікнула яго за п'янства. Але ён тут размахнуўся, а я ўхіліўся, і ён разбіў шкло на перадняй пляцоўцы, вялікае, перад вагонаважатым. Ну, нас высадзілі і завялі, а ў камісарыяце высветлілася, што ён таму такі ўразлівы, што звалі яго зусім ня Ёсіф Новотны, а Эду-

ард Дубрава, і быў ён з Монтгомэры ў Амэрыцы, а сюды прыехаў наведаль сваякоў¹⁾.

Тэлефон перапыніў яго апавяданьне, і нейкі хрыплы голас, з кулямётнай каманды зноў спытаўся—ці паедуць? Пра гэта быццам, ад самага ранку ідзе нарада ў пана палкоўніка.

У дзвярох паказаўся белы, як палатно, заўрад-прапаршчык Біглер, самы дурны ў роце, які стараўся ў вучэбнай камандзе вольнапісаных вызначыцца сваімі ведамі. Ён кінуў Ванэку, каб той вышаў за ім на ўсходы. Там яны мелі доўгую размову.

Вярнуўшыся, Ванэк зьняважліва ўсьміхнуўся.

— Вось дубіна!—сказаў ён Швэйку:—няма чаго сказаць, экзэмплярчык у нас у маршавай роце! Ён таксама быў на нарадзе, і, калі разыходзіліся, пан обэр-лейтэнант загадаў, каб усе камандзіры разьдзелу зрабілі строгі агляд вінтовак. А гэты тып прышоў у мяне пытацца, ці павінен ён даць распараджэньне прывязаць Жлабэка за тое, што той вычысьціў вінтоўку газам.—Ванэк разгарачыўся. — Пра такое глупства пытаецца ў мяне, хоць ведае, што едзе на пазіцыю! Пан обэр-лейтэнант учора правільна зрабіў, што загадаў адвязаць свайго дзяншчыка. Я гэтаму шчанюку сказаў, каб ён пасьцярогся раззлоўваць сваю каманду.

— Дарэчы пра дзяншчыка: ці не знашлі вы часамі дзяншчыка пану обэр-лейтэнанту?

— Будзьце разумнікам,—адказаў Ванэк,—часу хопіць. Між іншым я думаю, што пан обэр-лейтэнант да Балёўна прывыкне; зрэдку ён у яго што-небудзь зжарэ, а потым і гэта ў яго пройдзе, калі пападзем на фронт. Там часта ні аднаму ні другому ня будзе чаго жраць. Скажу яму, што Балёўн заста-нецца і нічога ня зробіш. Гэта мой клопат, і пана обэр-лейтэнанта гэта не кранаецца. Галоўнае: не сьпяшацца!

Ванэк зноў лёг на свой ложак і сказаў:

— Швэйк, раскажэце мне які-небудзь анекдот з вайсковага жыцьця.

¹⁾ Шмат чэхаў эмігравала ў Амэрыку. У гэтых амэрыканскіх чэхаў модна разьвіта пачуцьцё нацыянальнай самабытнасьці, і яны час-ад-часу прыяжджаюць на сваю бацькаўшчыну.

— Можна,—адказаў Швэйк, эдымаючы трубку. — Я вам раскажу пра такое, што падыходзіць да нашай сітуацыі, толькі тагды замест сапраўднай вайны былі манэўры, а была якраз такая самая паніка, як сёння, бо ня было вядома, калі выступім з казармаў. Служыў са мною Шыц з Поржыча¹⁾ добры хлопец, толькі набожны і баязлівы. Ён думаў, што манэўры гэта нешта страшэннае і што людзі на іх падаюць ад смагі, а санітары падбіраюць іх у час паходу, як ападкі ў садзе. Таму ён напіўся ў запас, і калі мы выступілі з казармаў на манэўры і прышлі да Мнішэка, то сказаў: „Я гэтага, хлопцы, ня вытрымаю, толькі пан бог мяне можа выратаваць!“ Потым мы прышлі да Гржовіц, і там у нас быў на два дні прывал, бо здарылася нейкая памылка, і мы ішлі так шпарка ўперад, што маглі-б разам з іншымі палкамі, якія ішлі з намі з флангаў, захапіць увесь няпрямцельскі штаб і нарабілі-б сабе сору, бо наша армія павінна была п, а няпрямцель павінен быў бойку выграць: у іх там знаходзіўся нейкі смаркаты Эрцгерцогік. Шыц зрабіў такую штуку. Калі мы разьбілі лягер, ён сабраўся і пашоў у вёску за Гржовіцамі, сёе-тое сабе купіць і абеду варочаўся ў лягер. Была гарачыня, увапрэў ён таксама здорава і тут убачыў на дарозе слуп, на слупе была будачка, а ў ёй пад шклом зусім маленькая статуя Яна Непамуцкага. Памаліўся ён сьвятому Яну і кажа яму: „Вось, мусіць, горача табе, ня шкодзіла-б табе чаго-небудзь выпіць. На самым ты прыпёку. Мусіць увесь час пацееш?“ Узбоўтаў паходную пляшку, выпіў і кажа: „Пакінуў я і табе глынуць, сьвяты Ян з Непамук“. Потым схамянуўся, выхлебтаў усё, і сьвятому Яну з Непамук нічога не засталося. „Езус, Марыя!“—ускрыкнуў ён:—сьвяты Ян з Непамук, ты гэта мне павінен дараваць, я табе за гэта аддзякую. Я вазьму цябе з сабою ў лягер і так цябе напаю, што ты на нагах стаяць ня будзеш. І добры Шыц, шкадуючы сьвятога Яна з Непамук, разьбіў шкло, выцягнуў статую сьвятога, запхнуў пад блюзу і занёс у лягер. Потым сьвяты Ян Непамуцкі спаў з ім разам на саломе. Шыц насіў яго з сабою ў час паходаў у раіцы і заўсёды яму страшэнна шанцавала ў карты.

¹⁾ Вуліца ў Празе.

Дзе толькі ні зробім прывал, ён заўсёды выграваў, пакуль ня прышлі мы да Прахеня. Кватаравалі мы ў Драгеніцах, і ён усё ўшчэнт праграў. Калі раніцою мы выступілі ў паход, дык на грушы пры дарозе вісеў сьвяты Ян Непамуцкі з пятлёю на шыі. Вось вам і анекдот, ну, а цяпер павешу трубку.

І тэлефон зноў пачаў убіраць у сябе новыя сударгі нэрвовага жыцця лягеру. Гармонія спакою была тут парушана.

У гэты самы час паручнік Лукаш вывучаў у сваім пакоі толькі што перададзены яму з штабу палка шыфр з тлумачэньнем, як яго расшыфраваць, і таемны шыфраваны загад пра маршрут маршавага батальёну ў кірунку да граніцы Галіцыі (першы этап):

7217—1238—475—2121—35—Мошонь.

8922—375—7282—Раб.

4432—1238—7217—35—8922—35—Комарно.

7282—9299—310—375—7881, 298—475—7979—Будапэшт.

Расшыфроўваючы гэты загад, паручнік уздыхнуў і сказаў:—
Каб яго чорт узяў!

З Ъ М Е С Т

	Стар.
Разьдзел I. Прыкрыя прыгоды для Швэйка ў цягніку	3
• II. Будэйовіцкі паход	23
• III. Прыгоды Швэйка ў Кіраль-Хідзе	86
• IV. Новыя пакуты	145
• V. З моста на Літаве ў Сокал	167
